T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK BASININDA DARBE SONRASI SEÇİM PROPAGANDALARI (1961-1965)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Simge EMEKDER

TARİH ANABİLİM DALI

Ankara- 2021

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK BASININDA DARBE SONRASI SEÇİM PROPAGANDALARI (1961-1965)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Simge EMEKDER

TARİH ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Kenan Olgun
Tez Danışmanı

Ankara- 2021

ONAY SAYFASI

Simge Emekder tarafından hazırlanan ‘Türk Basınında Darbe Sonrası Seçim Propagandaları (1961-1965)’ adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ		Kurumu	İmza
Prof. Dr. Kenan OLGUN		AYBÜ	
KABUL ☒	RED ☐		
Prof. Dr. Selma YEL		Gazi Üniversitesi	
KABUL ☒	RED ☐		
Doç. Dr. Tekin ÖNAL		AYBÜ	
KABUL ☒	RED ☐		
KABUL ☐	RED ☐		
KABUL ☐	RED ☐		

Tez Savunma Tarihi:29.06.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü:

Unvan Ad Soyad:

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı Soyadı:

İTHAF….

“Babam Ahmet Emekder’a ithaf ediyorum.”

TEŞEKKÜR

Çalışma süreci boyunca benden desteğini esirgemeyen, tezimin ilerleme sürecinde yoluma ışık tutan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Kenan Olgun'a, tez sürecinde ve öncesinde manevi desteğini esirgemeyen tüm samimiyetiyle bana yol gösteren Doç. Dr. Tekin Önal'a ve Prof. Dr. Sinem Yüksel Çendek'e teşekkürlerimi sunarım.

Her ihtiyacım olduğunda benden desteğini esirgemeyerek yanımda olan Aileme, özellikle de bana koşulsuz destek veren kıymetli anneme ve Hayri Murat Tilki'ye, tezin her cümlesinin daha iyi olması amacıyla düşüncelerini esirgemeyen Seyit Sevdi'ye, Canan Sönmez'e, Gül Ercan'a, Sümeyye Aydın'a ve Gamze Atay'a minnettarım.

ÖZET

TÜRK BASININA GÖRE 1961 ve 1965 SEÇİMLERİNDE PROPAGANDA

Emekder, Simge

Yüksek Lisans, Tarih Bölümü

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Kenan Olgun

Bu çalışmada Türkiye'de 1961 ve 1965 seçimlerine katılan siyasi partilerin seçim propagandaları, 1961 ve 1965 seçim sürecine etki eden seçim yasaları ve basına yansıması süreci araştırılmıştır. Bu araştırmanın tercih edilme nedeni 27 Mayıs darbesiyle askeri yönetim liderliğinde yapılan seçimler olmalarıdır. Çalışmada partilerin seçim beyannameleri, mitingleri ve partilerin konuşmaları temel propaganda malzemesi olarak ele alınmış dönemin basınına nasıl yansıdığı değerlendirilmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesiyle DP iktidardan alınarak ülke yönetimi ve idaresi subayların eline geçmiştir ve seçimlerin yapılacağı tarihe kadar yargı ve yürütme yetkileri MBK elinde toplanmıştır. Ülkede yeni bir siyasal düzen yaratmak isteyen MBK ilk olarak 1961 Anayasasını hazırlatmış ve bu Anayasa etrafında şekillenen seçim kanunları 1961 ve 1965 seçimleri açısından önem arz etmiş ve seçim kampanyasının yürütülmesine dair kuralları içine almıştır. 13 Ocak 1961 tarihinde siyasi parti faaliyetlerine izin verilmiştir ve MBK yaptığı toplantılarla seçim sürecini denetim altına almak istemiştir. Kardeşlik vurgusu ile başlayan seçim mücadelesi yerini giderek tartışma ortamına bırakmış ve %81, 4 oranında katılımın olduğu 15 Ekim 1961 seçim sonuçlarında oy çoğunun sağlanamamasının ardından ülke koalisyon hükümetleri ile yönetilmiştir. 1965 seçimlerine 1961 seçimlerine kıyasla daha fazla katılmıştır. Bu sebeple fazla partiler arası mücadele daha fazla olmuştur. Seçim propagandaların en çok tartılan konu TİP seçime katılması, toprak reformu, petrol kanunları ve dış politika olmuştur. %71,3 katılım oranın olduğu seçimler AP iktidara gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1961 Seçimleri, 1965 Seçimleri, Seçim Yasaları, Siyasi Partiler, Basında Propaganda.

ABSTRACT

Postgraduate, Department of history

Emekder, Simge

Supervisor: Prof. Dr. Kenan Olgun

In this study, the election propaganda of the political parties participating in the 1961 and 1965 elections in Turkey, the election laws affecting the 1961 and 1965 election process and their reflection on the press were investigated. Therefore choosing this research is that the elections were held under the leadership of the military administration after the May 27 coup. In the study, the election declarations of the parties, their rallies and the speeches of the parties were considered as the main propaganda material and how they were reflected in the press of the period was evaluated.

With the coup d'état of May 27, 1960, the DP was taken from power and the management and administration of the country was in the hands of officers and until the date of the elections, the jurisdiction and executive powers were collected in the hands of the MBK. MBK, which wanted to create a new political order in the country, first prepared the 1961 Constitution and the electoral laws shaped around this Constitution were important for the 1961 and 1965 elections and included the rules regarding the conduct of the election campaign. On January 13, 1961, political party activities were allowed and the MBK wanted to control the election process with its meetings. The election struggle, which started with the emphasis on brotherhood and gradually left its place in an environment of discussion, and the country was governed by coalition governments after the majority of votes could not be achieved in the 15 October 1961 election results with 81.4% turnout. It participated in the 1965 elections more than in the 1961 elections. For this reason, the struggle between parties has been more. The most discussed topic of election propaganda has been participation in the TIP election, land reform, oil laws, and foreign policy. Consequently, the AP came to power in the elections with a turnout of 71,3%.

Anahtar Kelimeler:1961 Elections, 1965 Elections, Electoral laws, Political parties, Propaganda in the press.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
İÇİNDEKİLER iii
KISALTMALAR vii
TABLOLAR ix
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM: 1961 SEÇİMLERİ VE SEÇİM PROPAGANDALARININ BASINA YANSIMASI 35
1.1. Siyasi Parti Faaliyetlerine İzin Verilmesi, Partilerin ve MBK'nin Seçim Çalışmaları 35
1.2. 1961 Seçimleri 40
1.3. 1961 Seçimlerinde Siyasi Partilerin Programları ve Seçim Beyannameleri 43
1.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 44
1.3.2. Adalet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 48
1.3.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 53
1.3.4. Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 55
1.4. 1961 Seçimleri Sırasında Partiler ve Söylemleri 57
1.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi Propaganda Söylemleri 57
1.4.2. Adalet Partisi Propaganda Söylemleri 67
1.4.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Propaganda Söylemleri 75
1.4.4. Yeni Türkiye Partisi Propaganda Söylemleri 82
1.4.5. Müstakil Adayların Propaganda Söylemleri 86
1.5. Seçim Afişleri, Dövizler ve Seçim Şiirleri 86
1.6. 1961 Seçimlerde Gazetelerin Bölgesel Şehir Değerlendirmeleri ve Partilerin Propagandaları 90
1.6.1. Karadeniz Bölgesi 90
1.6.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi 92
1.6.3. Akdeniz Bölgesi 94
1.6.4. Marmara Bölgesi 95
1.6.5. Ege Bölgesi 97
1.6.6. İç Anadolu Bölgesi 98

1.6.7. Doğu Anadolu Bölgesi 99
1.7. 15 Ekim 1961 Seçim Sonuçları 101
1.7.1. Yerel Basında 1961 Seçimleri ve Değerlendirmeleri 106
1.7.2. Türk Basınına Göre Yabancı Basının 1961 Seçimleri ve Değerlendirmeleri 107
2. BÖLÜM: 1965 YILI SEÇİM PROPAGANDALARI, PARTİLER VE SEÇİM DEĞERLENDİRMESİ 110
2.1. 1965 Seçimleri 110
2.2. 1965 Seçimlerinde Partilerin Seçim Beyannameleri ve Programları 111
2.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 111
2.2.2. Adalet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 119
2.2.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 122
2.2.4. Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 124
2.2.5. Millet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 126
2.2.6.Türkiye İşçi Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı 129
2.3. 1965 Seçim Propagandası Sırasında Partiler ve Söylemleri 132
2.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi Propaganda Söylemleri 136
2.3.2. Adalet Partisi Propaganda Söylemleri 150
2.3.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Propaganda Söylemleri 168
2.3.4. Yeni Türkiye Partisi Propaganda Söylemleri 174
2.3.5. Millet Partisi Propaganda Söylemi 177
2.3.6. Türkiye İşçi Partisi Propaganda Söylemleri 181
2.4. Seçim Afişleri, Dövüzler ve Şiirler 187
2.5. 1965 Seçimlerinde Gazetelerin Bölgesel Seçim Değerlendirmeleri ve Partilerin Propagandaları 189
4.5.1. Akdeniz Bölgesi 189
2.5.2. Ege Bölgesi 190
2.5.3. İç Anadolu Bölgesi 191
2.5.4. Karadeniz Bölgesi 192
2.5.5. Marmara Bölgesi 193
2.5.6. Güneydoğu Anadolu Bölgesi 194
2.5.7. Doğu Anadolu Bölgesi 194
2.6. 10 Ekim 1965 Seçim Sonuçları 195

2.6.1. Türk Basınına Göre Yabancı Basının 1965 Seçimleri ve Değerlendirmeleri 199
2.6.2. Yerel Basında 1965 Seçimleri ve Değerlendirmeleri 202
3. SONUÇ 208
4. KAYNAKÇA 212
5. EKLER 219
EK- 1: Akşam Gazetesi'nin 1961 seçimleri için AP ve DP ilişkisi veren seçim karikatürü, 20 Eylül 1961 219
EK- 2: Tercüman Gazetesinin 13 Ekim 1961 tarihli partilerin seçim propagandaları süreci 219
EK-3: Cumhuriyet Gazetesi'nin 24 Eylül 1961 tarihli AP-DP yorumu 220
EK-4: Son Havadis Gazetesine göre CHP'nin Seçim Propagandaları, 26 Eylül 1961 220
EK-5: Son Havadis Gazetesine göre seçim propagandaları süreci, 11 Ekim 1961 221
EK-6: Dünya Gazetesinin millet iradesinin sonucunu ortaya çıkaracak olan sandık tasviri, 15 Ekim 1965 tarihli karikatürü 221
EK-7: Adalet Gazetesi, 4 Eylül 1965 tarihli CHP ele alan seçim karikatürü 222
EK-8: Adalet Gazetesi, 6 Eylül 1965 tarihli seçim karikatürü 222
EK-9: Son Havadis Gazetesi'ne göre, 2 Eylül 1961 teşkilatlanmasını tamamlayan yeni partilerden AP'nin CHP karşısındaki durumunun değerlendirilmesi 223
EK-10: Akşam Gazetesi 6 Ekim 1965 tarihli partilerin radyo konuşmalarını ele alan karikatür 223
EK-11: Son Havadis Gazetesine göre AP ve CHP arasındaki seçim mücadelesi tasviri, 12 Eylül 1965 224
EK-12: 1965 seçim sonucunda AP' nin iktidarını betimleyen karikatür, 14 Ekim 1965 Cumhuriyet Gazetesi 224
EK-13: Cumhuriyet Gazetesine göre DP oy mirasını hedefleyen yeni partilerin karikatürü, 1 Şubat 1961 225
EK-14: Cumhuriyet Gazetesi 13 Mart 1965 tarihli seçim propagandalarında kullanılan komünizm konusunun karikatüre yansıması 225
EK-15: Cumhuriyet Gazetesi 29 Eylül1961 tarihli AP karikatürü 226

EK-16: Cumhuriyet Gazetesi 30 Eylül 1961 tarihli YTP ve AP'nin propaganda söylemlerini eleştiren karikatür.....226
EK-17: AP'li Milletvekillerinin DP Söylemlerinin Akşam Gazetesine Yansıması, 3 Eylül 1961.....227
EK-18: AP'nin 1965 Seçimleri Öncesi Parti Amblemini Değiştirmesinin 21 Temmuz 1965 Tarihli Cumhuriyet Gazetesine Yansıması.....227

KISALTMALAR

a.g.e **:** Adı geçen eser

a.g.m **:** Adı geçen makale

a.g.t : Adı geçen tez

AA **:** Anadolu Ajansı

AP **:** Adalet Partisi

ARMHC **:** Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti

BM **:** Birleşmiş Milletler

CHP **:** Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP **:** Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

Çev. **:** Çeviren

DP **:** Demokrat Parti

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

HP **:** Hürriyet Partisi

MBK **:** Milli Birlik Komitesi

MKP **:** Milli Kalkınma Partisi

MP **:** Millet Partisi

MSP **:** Memleketçi Serbest Parti

s. **:** Sayfa

SDP : Sosyal Demokrat Parti

TBMM **:** Türkiye Büyük Millet Meclisi

TESAV **:** Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırma Vakfı

TİP : Türkiye İşçi Partisi

TMGT **:** Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı

TMT : Türk Mukavemet Teşkilatı

TSK **:** Türk Silahlı Kuvvetleri

YSK **:** Yüksek Seçim Kurulu

YTP **:** Yeni Türkiye Partisi

TABLOLAR

Tablo 1. 1961 Seçim Sonuçları

Tablo 2. 1965 Seçim Sonuçları

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığımız bu çalışmamızda, Türkiye'de 1961-1965 yılları arasındaki dönem içerisinde yapılan milletvekili seçimlerini ve seçimler sırasında partilerin seçim mücadelesinin basına yansıma süreci ele alınmıştır. 1961 ve 1965 seçim propagandası süreci ve süreç içerisinde yaşanılan koşullar, parti liderlerinin beyanları ve bu beyanların nasıl değerlendirildiği incelenmektedir.

Cumhuriyet döneminin ilk darbesi olan 27 Mayıs 1960'ın ardından hazırlanan seçimle ilgili yasal düzenlemelere yer verilerek 1961 ve 1965 genel seçimlerini ve propagandaları etkileyen hukuksal koşulları da ele almayı amaçladık. Bu amaçla darbenin ardından yapılan ilk genel seçim olan 1961 seçimlerinin ve 1965 seçimleri için basının yerel illerde değerlendirme yaptığı ve siyasi partilerin illerdeki propagandalarının neler olduğu ele alınmıştır. Konuyla ilgili olarak hem görselliği artırmak hem de basının bakışını ortaya koymak amacıyla karikatürlerden yararlanılmıştır.

Partilerin propaganda öncesi hazırlığı olan ve propaganda sırasında da yer verdikleri beyanlarının tutarlığını ortaya koymak amacıyla parti programlarından ve beyannamelerden yararlanılmıştır. Partilerin beyannamelerinin basına nasıl yansıdığı ve yorumları ele alınmıştır. Propaganda sürecinde partilerin dövizleri, afişleri, kapalı salon toplantıları ve açık hava mitingleri, radyo konuşmaları ele alınmıştır.

1961 ve 1965 dönemi genel seçimlere katılan siyasi partiler ve yeni kurulan partiler hakkında kısaca bilgi vererek, seçim sürecine geçilmeden evvel bu partilerin basına yansıması süreci konunun daha iyi anlaşılması açısından ayrıca ele alınmıştır. 1961 ve 1965 milletvekili seçimleri olarak alanını sınırlandırdığımız tezimizde giriş kısmında kısaca 1961 yılına kadar Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi seçimlerinden ve propaganda sürecinden bahsedilmiştir. Buna ek olarak 1961 ve 1965 seçimlerine etki eden seçim sistemindeki değişikler sırasında partinin ve basının seçim kanuna bakışları ele alınmış, 1961 ve 1965 seçimlerini etkileyen yasal düzenlemelerden, seçime katılan siyasi partilerden bahsedilmiştir. Seçim sonuçlarının değerlendirmesinde yabancı basının seçim sonuçları hakkındaki görüşlerine de yer verilmiştir.

Birinci bölümde siyasi partilerin yasaklarının kaldırılmasının ardından propaganda faaliyetleri öncesi partilerin ve hükümetin seçimle ilgili hazırlıklarına yer verilmiştir. Seçim

propagandalarının başlaması sonrası yerel bir değerlendirme yapılarak partilerin yerel bölgelerinin propagandalarının basına yansıma süreci, partilerin seçim vaatleri ele alınmıştır. Seçim sonuçlarının yerel ve yabancı basına nasıl yansıdığı ele alınmıştır. İkinci bölümde de seçim beyannameleri ele alınarak telif eserler ve süreli yayınların beyannamelerle ilgili görüşlerine yer verilmiş, partilerin propaganda süreci verilmiştir. Yerel bölgelerde de değerlendirme yapılarak seçim sonuçlarının basına yansıyan görüşleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu tezde 1961 ve 1965 genel seçimlerinde seçime katılan partilerin görüşleri, propagandaları basın odaklı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

"Türk Basınında Darbe Sonrası Seçim Propagandaları (1961-1965)" isimli tezimizle demokrasi için önemli sayılan partiler ve seçimler hakkında bir değerlendirme sunarak demokratik gelişmeler alanındaki boşluğun literatürde doldurulacağına inanmaktayız.

GİRİŞ

Halkın siyasete katılımını sağlayan en belirgin yollardan biri olan seçim, seçmen kimliğini kazanmış kişilerin yasalara göre birçok aday arasından bir sonraki seçim dönemine kadar, seçim yasalarına ve kurallara göre yönetimi devraldığı bir süreci ifade etmektedir. Vatandaşlar bu devretme sürecinden sonra da yöneticinin siyasi iktidarını kullanma biçimini seçimler, partiler, dernekler, kitle iletişim araçları vasıtasıyla değerlendirdiği aralık seçim olarak değerlendirilir.[1]

Seçim, demokratik rejimlerde ülke yöneticilerinin belirlenmesinde kullanılan seçmenin özgür iradesiyle oy vermesini sağlayan demokratik bir usuldür. Fakat seçimler yalnızca bir oy verme ya da verilen oyların istatistik olarak değerlendirilmesi değildir. Her seçim sürecinde politikacı ve seçmen arasında birtakım diyaloglar meydana gelmektedir. Tüm bunların yanında parti sözcüleri arasında, seçmen vatandaşlardan alınacak oylar için girişilen rekabet demokrasinin icabıdır. Aksi taktirde bir rekabetin olmaması dikta rejimin gereklerine uygun kabullenilmiş olurdu. Nermin Abadan'a göre, seçimler üç farklı evrensel oluşumu kapsamaktadırlar. Bunlar; farklı gruplar arasındaki iktidar yarışı, seçmenlerin tercihlerini ortaya çıkaran süreç ve Parlamento'nun kuruluşunu etkileyen uygulamalardır.[2]

Demokrasinin temel unsuru olarak kabul edilen seçimleri Türkiye'de seçimsiz bir monarşiden halk temsilcilerinin yönetime katılmasını sağlayan ve "Meşrutiyet Yönetimine" geçilmesini sağlayan 1876 Anayasası ile seçim demokrasisi hayatımıza girmiş ve dönemin değişen koşullarına göre devamlılık sağlamıştır.[3] İlk seçim uygulamaları Tanzimat döneminde halkın seçimi ile oluşturulan meclislerin mahalli seviyede yönetime katılma görevini gerçekleştirme ile başlamışsa da ilk genel seçim uygulamaları I. Meşrutiyetin ilanından sonra gerçekleşmiştir.[4] 1877 yılında yapılan ilk seçimlerde seçim propagandası

[1] Tekeli, Şirin, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C.7, İstanbul, İletişim, 1983, s.1799.
[2] Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966, s.69.
[3] Nuran Kılağız, **Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri**, Ankara, Berikan Yay., 2010, s.42.
[4] Kenan Olgun, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2014, s.8.

yapacak örgütlenmiş partiler mevcut değildir.[5] Seçimler sonucunda oluşan meclis, padişah II. Abdülhamit tarafından Rusya ile yaşanan 93 Harbi sebebiyle tatil edilmiştir. Bu tatil 33 yıl gibi uzun bir süre devam etmiş, 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilanı sonrası meclis tekrar açılmıştır.

Osmanlı döneminde 1877 seçimleri ile başlayan parlamento sistemi; 1908, 1912, 1914 ve 1919 seçimleri ile devam etmiştir. 1908 seçimlerine İttihat ve Terakki ile Ahrar Fırkası katılmıştır. Demokrasi tarihimizde bu seçimler çok partili seçimler olarak değerlendirilse de Olgun'a göre İttihat ve Terakki'nin hala cemiyet özelliği taşımaması ve Ahrar Fırkasının da ülke genelinde teşkilatını tamamlayamamış olmasından dolayı parti özelliği taşımadığından çok partili seçim olarak kabul etmek doğru değildir.[6] İttihat ve Terakki, Ahrar Fırkası seçimler öncesinde propaganda sayılabilecek programlar yayınlayarak seçim ve seçim sonrasında ilgili vaatlerde bulunarak seçimlere katılmıştır.[7] Demokrasi tarihimizin ilk erken seçimleri olan 1912 seçimleri, meclisin 4 yıllık seçim süresini tamamlamadan erken seçim kararının alınması nedeniyle, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve İttihat ve Terakki'nin katıldığı, ilk erken genel seçimleri ve seçim sürecinde yaşanılan olaylar nedeniyle "sopalı seçimler" olarak adlandırılmaktadır.[8] İttihat ve Terakki Partisi iktidar olmanın avantajını da kullanarak seçimleri kendine bağlı ittihatçıların kazanmasını sağlamıştır.[9]

Millî Mücadele döneminde 1920 seçimleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) dönemi başlamıştır. 1920 seçimleri ile başlayan bu dönem, 1923 seçimleri ve akabinde 4 yılda bir yapılan seçimlerle 1946 yılına kadar devam etmiştir.

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesi ve meclis binasının dağıtılmasının ardından Mustafa Kemal Atatürk 19 Mart 1920'de Temsil Heyeti Başkanı sıfatıyla bir genelge yayınlamış ve yeni meclisin Ankara'da toplanacağını ve bu amaçla seçim yapılacağını duyurmuştur.[10] Mustafa Kemal Paşa'nın valiliklere, kolordu komutanlarına, bağımsız sancaklara seçimlerle ilgili bilginin yer aldığı genelgeyi göndermiştir.[11] Seçim,

---

[5] Enver Ziya Karal, **İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, C.IX, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011 s.60.
[6] Olgun, **a.g.e.**, s.63.
[7] Seçmen olmak için vergi veriyor olma şartının kaldırılması, seçmen yaşının 21 olması, mebus adaylarının ülkenin her bölgesinden aday olmasının sağlanması iki programdaki ortak unsurlardır. Olgun**, a.g.e.,** s.64.
[8] Kenan Olgun, II.Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağında Uygulanışı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S.39, 2004, s.147.
[9] Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", s.7.
[10] Kılağız, **a.g.e.**, s.62.; İlber Ortaylı, **İmparatorluğun Son Nefesi**, İstanbul, Timaş, 2017, s.185-186.
[11] Mustafa Kemal Paşa'nın göndermiş olduğu 12 Maddeden meydana gelen bu genelge de seçimlerle ilgili olarak; Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağı, Ankara'da oluşturulacak meclise üye seçilecek kişilerin milletvekilli yasa maddelerine bağlı olacağı, uygulanacak seçimlerde sancakların esas alınacağı, her sancaktan 5'er üye seçileceğini, seçimlerin çoğunluğu sağlayacak şekilde on beş gün içerisinde Ankara'da yapılacağı belirtmiştir. Kenan

dönemin koşul ve şartlarına uygun olarak hızlı bir şekilde yapılmış ve Meclisin 23 Nisan günü açılmasına karar verilmiştir. Böylece 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM'nin kurulmasıyla yeni bir dönem açılmıştır.

1923 seçimleri, milli mücadelenin zaferle sonuçlanması ve Lozan Antlaşması arasında yapılan ve II. Büyük Millet Meclisi'ni kurmuş olan seçimlerdir.[12] 1923 seçimlerine geçilmeden 15 Nisan 1923 tarihinde seçim kanununda bazı değişikler yapılmıştır. I.TBMM döneminde kabul edilen değişikliğe göre Osmanlı Devleti döneminde kabul edilen 50.000'e bir olan milletvekili oranı, yeni bir devletin kurulması ve sınırlarının farklı olması dolayısıyla 20.000'e bir milletvekili oranı şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca vergi veriyor olmak şartı kaldırılıp, seçmen yaşı 25'ten 18'e indirilmiştir. İki dereceli uygulanan seçim sistemi ise aynen korunmuştur. Milletvekili olabilmek için 30 yaşını tamamlamış, Türk devleti vatandaşı olmak ve Türkçe bilmek şartı getirilmiştir.[13]

1923 seçimlerine Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti (ARMHC), Mustafa Kemal Paşa'nın imzasını taşıyan, 8 Nisan 1923 tarihli 9 maddelik bir beyanname ile katılmıştır. Seçim vaadi sayılabilecek bu beyannamede toplumsal, ekonomik ve adli alandaki fikirlerden bahsedilmiştir.[14] Ayrıca bu beyannameyle sandık başına davet edilen seçmenin bu programı onayladığında ARMHC'nin Halk Fırkasına intikalini kabul edeceği bildirilmiştir.[15] Seçimleri Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti kazanmıştır.

1923 Seçimlerinin kazanılmasının ardından 1923'te Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi[16] (CHP) tek partili dönem içerisinde muhalefetsiz olarak iktidardadır. CHP'nin tek parti olarak seçimlere katıldığı dönemde 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 seçimleri yapılmıştır. Bu sistemde tek bir partinin var olmasından ziyade parti ile hükümet arasında bir ayrım olmamasıdır.[17] 1927 seçimleri iki dereceli olarak 3 Nisan 1927 tarihli seçim yasasına göre yapılmış ve bağımsız adayların da yer aldığı seçimleri CHP kazanmıştır. 1927 seçimlerde CHP tüzüğünde yapılan değişiklikle adayları belirleme yetkisi

---

Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.27, S.79, Ankara, 2012, s.10-11.

[12] Reşat Ekrem Koçu, "Birinci Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:133466, s.3.

[13] Olgun, **a.g.m**,, s.11-12.

[14] Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1976, s.43.

[15] **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, (Haz. Sonnur Bakır, Semra Küçükoğlu, Sevgi Pehlivan) Ankara, Türkiye Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, 1982, s.84.

[16] Meclis, 1 Nisan 1923 yılında seçime gidilmesine karar vermesinin ardından Mustafa Kemal Paşa bir beyanname yayınlayarak Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası şekline geleceğini bildirmiştir**.** Nermin Abadan, **a.g.e**., s.20.

[17] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul, Hill Yay, 1992, s.5.

parti genel başkanına verilmiştir. Parti Genel Başkanı Atatürk'ün aday listelerini belirlemesinin ardından ikinci seçmen seçimleri yapılarak 63 seçim çevresinde yapılan seçim sonuçları neticesinde 316 milletvekili Meclise girmiştir.[18] 1927 seçimlerinde basının propaganda faaliyetleri dışında propaganda çalışmaları Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün yönlendirmeleriyle şekillenmiş ve mebus adaylarını bizzat Atatürk belirlediği için adayların taşıması gereken özelliklerin neler olduğu hususunda yayınladığı bildirim propaganda malzemesi olarak değerlendirilir.[19]TBMM dört yıllık yasama dönemini tamamlamaması ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın beklenen sonucu vermemesi, "güdümlü muhalefet partisi" nin desteğini artırması sonucu seçim hazırlıklarına başlanmıştır.[20]

1935 seçimlerinin bir özelliği 1934 yılında İsmet İnönü'nün ve 191 arkadaşının TBMM'ye verdikleri bir önerge ile seçim kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi sonucunda kadınların seçme ve seçilme hakkını kullandığı ilk genel seçimler olmasıdır. Bir diğer özelliği ise bağımsız milletvekilleri seçimlerine devam edilmesinin yanında ilk defa azınlıklardan da milletvekili seçilmesi olmuştur. 1935 seçimleri 57 seçim çevresinde gerçekleşmiş ve 399 milletvekilinin katıldığı seçimlerdir. Seçim neticelerinin ardından meclis 1 Mart tarihinde açılarak 27 Ocak 1939 tarihine kadar görev yaptığı için tek parti döneminin en uzun ömürlü meclisi olmuştur.[21] 1939 seçimleri; Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını kaybetmesinin ardından İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından İnönü önderliğinde yapılmıştır. Bağımsız adayların seçime katılımın devam ettiği seçimlerde teker teker seçilen bağımsız milletvekili uygulaması denetimin sağlanması açısından sonuç vermemesi dolayısıyla 1939 seçimleriyle birlikte CHP Müstakil Grubu uygulamasına geçilmiştir. Seçim sonuçlarında ise gayrimüslim 4 kişi parlamentoya girmiştir. [22]

Türkiye'de 1946 yılındaki seçimlerle birlikte çok partili döneme geçilmiştir. Bu seçimlerde ülkenin, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşadığı mahrumiyet propaganda aracı olarak kullanılmış ve ekonomik, toplumsal, politik baskılar CHP

[18] Olgun, **"Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları",** s.13-14.
[19] Erdal Aydoğan, Tansu Barış Mahmutoğlu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Seçimlerin Karakteristik Özellikleri", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.10, 2013, s.119-120.
[20] Demirel**, a.g.e.,** s.113.
[21] Olgun, Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından 1950'ye, s.16-18.; Ahmet Demirel, **Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946),** 1.Baskı, İstanbul, İletişim, 2013, s. 22.; Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesi öncesi milletvekillerinin kanun tasarıyla ilgili görüşleri için bakınız Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II (1931-1938) Tek Partili Cumhuriyet,** 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.159-165.
[22] Demirel**, a.g.e**., s.23.

iktidarının üzerine yüklenmiştir. Tüm bunların neticesinde parti grubu içerisinde huzursuzlukların artması, toprak kanununun ele alınışı ve bu kanunun bazı toprak sahiplerini rahatsız etmesi sonucunda dörtlü takrir meydana gelmiştir. Tüm gelişmelerin ardından Demokrat Parti (DP) kurularak tek parti dönemi kapanmıştır. Ülke kısa süre içerinde 1946 seçimlerine giderek gizli ve açık propagandalara sahne olmuştur.[23]

1946 seçimleri, DP'nin tüm karşı koyma çabalarına rağmen, seçim tarihinden 1 yıl önceye alınmış ve seçim tarihi 21 Temmuz 1946 olarak belirlenmiştir. CHP seçim tarihini öne aldırarak yeni kurulan partinin güçlenmesine engel olmak istemiş ve kazanma başarısını artırmak istemiştir. 1946 seçimleri oldukça durgun bir hava içerisinde gerçekleşmiştir. DP daha kuruluşunun 6 ayı olması nedeniyle hazırlıksız olarak yakalandığı seçimlere 465 milletvekili yeri için yalnızca 273 aday göstermiştir.[24]

Genel Başkanlığını Celal Bayar'ın üstlendiği DP, seçim sürecinde CHP'den farklı yenilikler sunmamakla birlikle, halktan sağladığı kuvvetle beraber hükümeti ve idareyi denetim altında sunmayı seçmene vaat etmiştir.[25] 1946 seçimlerinin bir özelliği ise seçim sistemindeki değişiklik olmuştur.[26] 5 Haziran 1946 tarihinde 4918 sayılı kanunla iki dereceli seçim sistemi yerine tek dereceli seçim sistemi uygulanmaya koyulmuştur. Tek dereceli seçim sistemin uygulandığı seçimlerde seçmen ve seçilme yaşları aynı kalmış ve açık oy, gizli sayım esası uygulanmıştır.[27] DP seçim sonuçlarında 62 milletvekili gibi küçümsenmeyecek bir sonuç elde ederken CHP ise 396 milletvekili elde etmiştir. Seçimler DP, CHP ve Milli Kalkınma Partisi (MKP) arasında gerçekleşmiş, fakat MKP seçim sonuçlarında milletvekilliği elde edememiştir.[28] Sonuç olarak ise 21 Temmuz 1946 yılında gerçekleştirilen seçim sonucunda *"seçimin resmi mağlupları"* DP'liler olmuştur.[29] Seçim sonuçlarının ardından seçimlerde yolsuzluklar yapıldığı iddiaları geniş yankı bulmuştur. DP'nin seçimi kazanmasını engelleyen nedenlerin yapılan hileler olduğu, meclisin bu şekilde meşru olamayacağı ileri sürülmüştür.[30] Seçim sonuçlarını değerlendiren Kâmil

[23] Fahri Aral, "Hıfzı Oğuz Bekata ile Söyleşi", **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.24, S.141, 1995, s.17-18.
[24] Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, 23.Baskı, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1999, s.146-147.
[25] Mete Tunçay, "Siyasal Gelişimin Evreleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7, İletişim Yay., s.1976.
[26] DP başkanlığını üstlenen Celal Bayar, 3 Nisan 1946 tarihinde yayınlanan demecinde seçimlerin iki dereceleri devam etmesi sonucunda tam demokrasiye uymayacağından bu seçimlere iştiraklarının mümkün olmayacaklarını, seçim tarihinden evvel tek dereceli seçimin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Cihan Baban, **Politika Galerisi**, Timaş Yay., İstanbul 2009, s.91.; Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yay., 1970, s.136.
[27] Olgun, **a.g.m,** s.22.
[28] Kılağız, **a.g.e,** s.94.
[29] Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, 1970, s.183.
[30] Şeref Bakşık, **CHP ile Bir Ömür**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2009, s.17.; Demirel, **a.g.e**., s.313.

Maman, seçim gününü CHP adına bir *"kara leke"* olarak değerlendirmiş ve seçim sandıklarının kırıldığını ve oy hırsızlığı yapıldığını belirtmiştir.[31] Cihat Baban ise 1946 seçimleri değerlendirmesinde CHP ve liderinin oy suiistimalinin yaptıkları sorusuyla sık sık karşılaştıklarını ifade etmiştir. Baban, seçimlerde suiistimaller olduğunu ifade ediyor olsa da bu oy suiistimali ise doğrudan doğruya İnönü'ye bağlanmaması gerektiğini belirtmiştir.[32]

1946 seçimlerinde seçimlere hile karıştırıldığı tartışmaları çok partili yaşama geçişte Türk siyasal hayatı için önem arz ettiği kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'ni (TSK) siyasal yaşama bu seçimlerle dahil olması açısından da önem arz etmektedir. CHP'nin 1946 seçimlerde hile yaptığı iddiaları subay heyetlerini 1950 seçimleri için aynı durumun yaşanmaması adına önlem almaya itmiştir ve gizli örgütlenmeler canlanmıştır.[33]

1950 seçimleri öncesinde 16 Şubat 1950 tarihinde DP'li milletvekillerinin de oylarıyla seçim kanununda belirtilen şekliyle seçimlerin tek dereceli, genel, gizli oy ve açık sayım ilkeleriyle yapılması kararlaştırılarak seçimler adli güvence altına alınmıştır.[34] Seçim sürecine girilmesinin ardından partilerin seçim propagandaları Nisan aylarında başlamıştır. 1946 seçimlerinden farklı olarak partiler açık hava toplantıları, basın ve radyo yoluyla propagandalarını gerçekleştirerek tüm şehirlere ulaşmışlardır.[35]

CHP, 1946 seçimlerinin ardından toplumsal muhalefet demokratikleşme istekleri ve DP'nin hakim düşüncelerine karşı tek parti döneminin getirdiği alışkanlıklardaki düşüncelerini bırakma yoluna gitmiştir. Din eğitiminde, toprak yasasında ve devletçilik kavramında verilen tavizler bu alışkanlıklardan kaçınılmaya çalıştığına örnek verilebilir. Ayrıca CHP, 1950 seçimleri için hazırladığı seçim beyannamesinde bir dizi düzenlemeler yaparak toplumsal ve ekonomik alanda daha önce düşündüklerinden tavizler vermiştir. Buna en büyük örnek ise, özel teşebbüsün destekleneceği ve yalnızca devlet teşebbüsünde yer alan

---

[31] Kamil Maman, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar**, İstanbul, Timaş Yay., 2013, 133.
[32] Baban, **a.g.e.**, s.304-305.
[33] Ümit Özdağ, Çetin Güney, "İnönü Döneminde Ordu- Siyaset ilişkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Ankara, Yeni Türkiye, 2002, s.747.
[34] Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2014, s.545.; Seçim Kanunun görüşüldüğü sırada savunulan görüşler ve kanun tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakkı Uyar, **Türkiye'nin Demokrasi Devrimi: 1950 Seçimleri**, Ankara, Anka Yay., 2014, s.14-32.
[35] Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, (Çev.M.Ali Sebük, Hakkı Akın), İstanbul, Çeltüt Matbaacılık, 1966, s.68.

işletmelerin yararlanacağı kredilerden özel teşebbüsün de yararlanacağının bildirilmesi vaadidir.[36]

DP, 1950 seçimleri arifesinde hem seçmenin desteğini hem de basının desteğini sağlamış durumdadır. DP sözcüleri seçim propagandaları sırasında; hayat pahalılığı, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmemesi, basın özgürlüğü, demokratik olmayan uygulamalar ve yasalar ile işçi hakları üzerinde durmuştur. Seçimlerdeki kampanya boyunca DP sözcüleri en fazla, özgürlük ve demokrasi üzerinde durarak demokrasinin sağlanacağını vaat etmişlerdir.[37] DP'nin propaganda sürecinde seçmen üzerinde Selçuk Milar'ın hazırlamış olduğu *"Yeter söz milletin!"* yazılı afiş etkili olmuştur.[38]

1950 seçim kampanyası genel olarak baskısız ve düzenli bir şekilde yürütülmüştür. Seçim kampanyası boyunca İsmet İnönü, seçimlerinin neticesinde millet iradesinin kabul edileceğini bildirirken, Celal Bayar ise; geçmiş olayların unutulacağını vurgulamışlarsa da liderler, birbirlerini ve partilerin taktiklerini eleştirmekten de geri durmamışlardır.[39]

1950 seçimlerine katılım %88.88 gibi yüksek bir oranda olmuştur. DP oyların %53.59'unu alarak 408 milletvekilliği, CHP oyların %39.98'ini alarak 69 Milletvekilliği kazanmıştır. Seçime katılan Millet Partisi (MP) oyların %3'ünü alarak 1 milletvekilliği elde ederken, bağımsız milletvekilleri %3,4 oy oranıyla 9 milletvekilliği kazanarak mecliste temsil imkanına sahip olmuştur.[40] Böylece 14 Mayıs 1950 seçim sonuçları DP'nin başarısıyla sonuçlanmış ve DP mecliste çoğunluğu sağlamıştır. Böylece Türkiye'nin siyasi tarihinde en önemli değişimlerinden biri 1950 seçim sonuçlarında gerçekleşmiştir.[41] Ali Fuat Başgil'in değerlendirmesine göre seçim sonuçları, demokratik bir sonuçtan daha fazlasıydı ve hükümetin el değiştirmesi amme hizmetlere yeni bir ruh ve metot getirmiştir.[42] Seçim sonuçlarının ardından yirmi yedi yıllık CHP iktidarının DP'ye devrediliyor olması *"kansız ihtilal*" olarak değerlendirilmiştir.[43]

---

[36] Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.8, İletişim Yay., s.2025-2026.
[37] Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, 2. Baskı, Ankara, İmge Yay.,2000, s.20-21.
[38] Selçuk Milar**,** "Yeter Söz Milletindir Afişi Nasıl Doğdu?", **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.9, S.54, İstanbul, Haziran 1988, s.16.
[39] H. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 9. Baskı, İstanbul, Timaş Yay., 2017, s.327.
[40] Eraslan**, a.g.m,**, s.548.
[41] Kongar, **a.g.e,** s.148.
[42] Başgil**, a.g.e,** s.74.
[43] Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1994, s.229.

1950 seçimlerinin ardından 1950 ve 1957 seçimlerinde de DP tek başına iktidar olmuştur. 1954 seçimlerine CHP, DP, CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi) ve Türkiye Köylü Partisi olmak üzere dört siyasi parti katılmıştır.[44] 1954 seçimlerinde 1950 seçimlerinde uygulanan seçim kanunları aynen uygulanmış, seçimlere katılımda zorunluluk olmamasına rağmen, seçime katılım oranı yüksek olmuştur.[45] 1954 seçimleri için partiler Ocak ayı itibariyle toplantılar ve gazeteler vasıtasıyla propaganda faaliyetlerine başlamışlardır. Seçim propagandalarında dönemin iktidar partisi olan DP, iktidarı boyunca yaptığı faaliyetlerden bahsederek iktidarda kaldığı süre boyunca bu olumlu icraatlarına devam edeceklerini vaat etmiştir. DP tüm bu girişimlerini CHP dönemi yapılan faaliyetlerle kıyaslayarak, gelecek iktidarı için seçmenlere yapılacak işleri rakamsal ifadelerle vaat etmiştir.[46] DP'nin seçim propagandalarında sık sık dile getirdiği iktidar dönemi yaptıklarını vurgulaması DP'nin seçim afişlerine de yansımıştır. DP'nin *"Yaptıklarımız, yapacaklarımızın teminatıdır"* yazılı olan afiş bunun bir örneğidir.[47]

CHP'nin liderliğini yapan İsmet İnönü, seçim propagandası sırasında ülkenin her yöresini gezmiş ve yaptığı konuşmalarda DP'nin ekonomi politikasını, yapmış olduğu yatırımları eleştirerek plansız ve programsız bir politika uyguladıkları yönünde eleştirilerde bulunmuştur.[48] CHP, seçim kampanyası sırasında petrol ve yabancı sermaye konusunu ele alarak bu yasaların Amerikalı uzmanlar tarafından hazırlanmış olmasının ekonomik bağımsızlığımıza vurulacak bir darbe olduklarını dile getirmişlerdir.[49] Muhalefet partililerin seçim öncesinde propaganda malzemesi olarak DP'yi yıpratmak amacıyla Celal Bayar'ın köyde koyun ve keçi güttüğü bir resmini dağıtması DP örgütünün tepkisine neden olmuştur.[50]

1954 seçimlerine 10 milyon seçmenden 9 milyonu katılım sağlamıştır. 1954 seçimlerine katılım oranı %88,6 olurken DP seçim sonuçlarında %56 oy oranıyla 490 milletvekili elde etmiştir. CHP %34, 8 oy oranıyla 30, CMP ise % 4,8 oranında oy alarak 5 Milletvekilliği kazanmıştır. Seçimler sonucunda bağımsızlar ise %1, 5 oranında oy ile 10 milletvekilliği elde etmiştir. DP'nin oldukça yüksek bir oranla mecliste milletvekilliği elde

[44] Kadri Unat, **İktidardan Muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2016, s.333.
[45] Sadettin Bilgiç, **Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları**, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1995, s.7.
[46] Fatma Alev Atayakul, "Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Seçimler (1950-1954-1957)", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.257.
[47] Bülent Berkman, "Türkiye'de Seçim Afişleri", C. 624, S.274, **Milliyet Sanat Dergisi**, Ekim 1991, s.9-10.
[48] Çavdar, **a.g.e.,** s.51.
[49] Çavdar, **a.g.m.,** s.2027.
[50] Tuncay**, a.g.m**., s.1979.

etmesi, DP'li Adnan Menderes'e göre rakamlar istenilen sonuçta değildir, milletvekili sayısından ziyade dönemin başbakanı Menderes'i alınan oy oranı memnun etmemiş ve *"demokratlaştıramadığımız yüzde 35'lik bir kitle var"* ifadesini kullanmıştır.[51]

27 Ekim 1957 erken seçimleri DP iktidarı çatısında, iktidar-muhalefet çekişmesi altında gerçekleşmiştir. DP, iktidar olduğu dönemde; çeşitli kanunlarda düzenlemeler yapmış bu düzenlemeler "muhalefeti baskı altına alma" olarak görülmüştür.[52] DP karşısında tek başına etkili olamayacaklarını gören muhalefet partileri birlik olmaya çalışmışlardır. Bu amaçla Hürriyet Partisi (HP), CMP ve CHP güç birliği yaparak 1957 seçimlerine katılmak istemişlerdir. Ancak bu birliktelik, 11.09.1957 tarihli 7037 sayılı kanun gereğince mümkün olmamıştır. DP, muhalefetin güç birliği yapmasını önlemek adına siyasi partilerin il ve ilçe örgütü kurdukları her bölgede bağımsız olarak seçime katılmaları ve o çevrenin seçeceği milletvekili sayısı kadar aday göstermek zorunda olduğuna dair bu kanunu çıkartmıştır. DP bu kanun sayesinde muhalefetin birleşmesini engellemeye çalışmıştır.[53]

1957 seçimleri esnasındaki seçim propagandaları sırasında muhalefet partileri, ekonomik sıkıntılar ve anti-demokratik uygulamalar üzerinde durmuşlardır. CHP, 1957 seçim bildirisinde Kurucu Meclis olarak çalışacaklarını, seçim sistemindeki çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sistemini getireceklerini, ekonomik alanda gelişmeler yaparak kalkınmayı plana bağlayacaklarını, Anayasa Mahkemesinin kurulacağını vaat etmiştir.[54] CHP propaganda sürecinde iktidarın davranışları, üniversite özerkliği, ispat hakkı konuları üzerinde durmuştur. HP ise *"Adı demokrat, bayrağı istibdat, korkusu hakikat, sonu milletten tokat"* yazılı afişler hazırlamıştır.[55]

Muhalefet partileri seçim meydanlarında ekonomik ve siyasal düzeni etkileyecek bir dizi yenilik önerilerini dile getirirken, DP seçim kampanyası sürecince kalkınma teması üzerinde durmuştur. DP seçim kampanyası boyunca açılış ve temel atma temellerini etkin bir biçimde kullanmış, büyük kentlerde yapılan *"imar hamlesi"* propagandaların merkezi olmuştur. DP, seçim sloganı olarak *"Nurlu ufuklara doğru"* ifadesini kullanmıştır.[56] DP'liler ayrıca kampanya sırasında CHP'nin ve özellikle İnönü'nün geçmiş faaliyetlerini eleştirerek, partinin seçim beyannamesinin de ciddiyetten uzak olduğu ve CHP'nin vaat

[51] Akın Simav, **Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları**, İstanbul, Agora, 2009, s.12-13.
[52] Çavdar, **a.g.e,** s.67.
[53] Kılağız, **a.g.e**, s.99.
[54] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP Yokuş Aşağı (1954-1957)**, Ankara, Bilgi, 1991, s.262.
[55] Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği,** Ankara, Bilgi, 2003, s.359.
[56] Çavdar, **a.g.e,** s.72.

ettiği nispi temsil sisteminin ülkeyi felakete götüreceğini iddia etmiştir. DP'liler ayrıca CHP'yi dinsizlikle suçlamışlardır.[57]

1957 genel seçimine katılım 1950 ve 1954 seçimleriyle kıyaslandığında düşmüştür. Seçim sonuçlarında DP %47,91 oy oranıyla 424 milletvekilliği elde ederek seçimi kazanmıştır. CHP %41.03 oy oranıyla 178 milletvekilliği elde etmiştir.[58] Seçime katılan CMP ve HP ise 4 milletvekili elde etmişlerdir. 1950 ile başlayan DP iktidarı dönemi 1954 ve 1957 seçimleri ile devam etmiştir. DP dönemi 27 Mayıs 1960 darbesi[59] ile sona ermiş, 1961 seçimlerine kadar askeri yönetim ülke idaresini ele almıştır. Darbeyi gerçekleştiren subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK), ülkeyi 1960 darbesinden 1961 seçimlerine kadar yönetmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından DP kapatılarak iktidardan uzaklaştırılmıştır. Yeni bir siyasal düzen yaratmak amacıyla bir Kurucu Meclis tarafından Anayasa hazırlıklarına başlanılmış ve 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından seçim hukuku bu Anayasa etrafında şekillenmiştir.[60] Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu, 7 Ocak 1961 tarihinden itibaren yaptığı toplantılar sonucunda, hazırlamış olduğu taslağı 9 Mart 1961'de Meclise sunmuştur. Yapılan tartışmalar sonucunda 156 Madde ve 11 geçici maddeden oluşan tasarı 27 Mayıs 1961'de kabul edilerek, halkoyuna sunulması kararlaştırılmıştır.[61]

1961 Anayasası, temelde altı kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısımda; genel esaslar olan devletin şekli, bütünlüğü, Cumhuriyetin nitelikleri gibi kısımlar yer almaktadır. İkinci kısmında; temel hak ve ödevler, hürriyetler, basın yayınla ilgili hükümler, seçme ve seçilme hakkı vb. gibi hususlar düzenlenmiştir. Üçüncü kısmında; TBMM görev ve yetkileri, Cumhuriyet Senatosu, seçimlerin geriye bırakılması, seçimlerin genel yönetimi, Cumhurbaşkanı seçimi, Millet Meclisi Seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi gibi konular yer almaktadır. Anayasanın dördüncü kısmında; *"Geçici Hükümler*" ibaresiyle Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi (MBK), Temsilciler Meclisinin hukuki varlıklarının sona ermesi gibi konular yer almaktadır. Beşinci ve son kısmında ise, Anayasa'nın

---

[57] Karpat**, a.g.e,** s.504-505.
[58] Kılağız, **a.g.e,** s.99.
[59] Darbeyi gerçekleştiren ve askeri idareyi ele alan grup, bu darbeyle demokrasiyi sağlamaya geldiklerini bu amacı gerçekleştirdiklerinde ise iktidarı sivil idareye teslim ederek kışlalarına döneceklerini bildirmekteydiler. Bu açıklamalar uzunca bir süre şüpheyle karşılanmış, DP liderlerine karşı alınan idam kararları gerek yurt içinde gerekse yurt dışında olumsuz yankılarla sonuçlanmıştır. Bernard Lewis, "Türkiye'de Demokrasi", **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, (Çev: Hamdi Aydoğan, Esra Ermert), İstanbul, 2003, s.15.
[60] Oya Çitçi., **Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999**, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, 2001., s.8.
[61] Çavdar, **a.g.e.,** s.107.

değiştirilmesi, başlangıç kısmı, esaslar ve prensipler yer almaktadır.[62] Konumuz itibariyle, partilerin durumları, seçme ve seçilme yeterliliği hükümlerini içeren siyasi haklar bölümünü ele alacağız.

Esas amaçları daha önce (DP ve CHP dönemi) mecliste görülen, sınırsız özgür davranan parti "*iktidar tekeli"* durumunu engellemek isteyen Anayasa yazarları, bunu engellemek adına Cumhuriyet Senatosu adında ikinci bir meclis oluşturmuştur ve üyelerinin kontenjan üyeleri hariç, seçimle geleceğini belirtmiştir. Anayasa'da ayrıca, yargı kurumu, üniversiteler ve kitle iletişim araçlarına özerklik verilmiştir. Tek bir partinin mecliste ezici çoğunluk sağlamaması adına seçim sistemi olarak nispi temsil sistemi kabul edilmiştir.[63]

1961 Anayasa'sının, seçimler açısından getirmiş olduğu önemli özelliklerden biri de seçimlerin bağımsız yargı organlarınca denetlenmesi ve seçimle ilgili tüm işlemleri yürütecek olan Yüksek Seçim Kurulunun (YSK) meydana getirilmesi olmuştur.[64]

Siyasal partilerin araç olma özelliği, modern demokrasilerde toplumsal ve fikri çoğulculuğun partiler sayesinde siyasal alana yansıtılabilmesinden kaynaklanmaktadır.[65] Bu açıdan önemli bir yere sahip olan siyasi partilerin kamu hukuku alanında yer alması ve temel unsurların kanunla düzenlenmesi ile siyasi partilere ilk kez 1961 Anayasası'nda yer verilmiştir. Siyasi partilere ilişkin hükümler, 56 ve 57. Madde ile düzenlenmiş olmakla beraber siyasi partilerin kurulması, programları, faaliyetleri gibi temel esaslara yer verilerek, kapatma davalarına ise Anayasa Mahkemesince bakılacağı belirtilmiştir.[66]

1961 Anayasa'nın 55. Maddesinde; "*Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılır"*, 57. Maddesinde; parti faaliyetleri ve tüzüklerinin *"insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne"* uygun olarak yapılması, aksi taktirde bu partilerin kapatılacağı maddesi yer almaktadır.[67] Seçme seçilme hakkındaki bu maddelerin yer aldığı

[62] Kılağız, **a.g.e**., s.125-127.
[63] CHP'nin seçim sistemini değiştirerek çoğunluk sistemini getirmesiyle bu seçim sistemi 27 Mayıs 1960 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.27 Mayıs darbesinin ardından yeni Anayasal çalışmalarla nispi temsil sistemine geçilmiştir.;Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 30.Baskı, İstanbul, İletişim, 2015, s.359.
[64] "Seçim", **Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi**, C.4, s.1231.
[65] Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Ankara, Siyasal, 2007, s.316
[66] Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-2002,** 2.Baskı, Ankara, TESAV, 2003, s.40.
[67] Mümtaz Soysal**, 100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 3.Baskı, İstanbul, Gerçek, 1976, s.163-169.

Anayasada 68 ve 72. Maddesinde seçilme koşullarının ayrıca düzenlendiği de belirtilmiştir.[68]

Tüm bu maddelerin dışında, Anayasanın 26. Maddesi, siyasi partilerin basın dışı haberleşme araçlarından yararlanmasını; 149. Maddesi ise, Anayasaya aykırı davalardan dolayı dava dosyası açma hakkı verirken, 89. Maddesi, gensoru münasebetiyle siyasi parti grupları adına birer milletvekilinin söz hakkına sahip olduğu yer almaktadır.[69]

7 Ocak 1961 tarihinde hazırlıklarına başlanılan Anayasa 9 Mart 1961 tarihinde bitirilerek 156 madde ve 11 geçici madde halinde meclise sunulmuştur. 27 Mayıs'ta kabul edilen Anayasa'nın 9 Temmuz tarihinde halk oyuna sunulmasına karar verilerek partilerin Anayasa referandumu için siyasi faaliyetlerine izin verilmiştir.[70]

9 Temmuz'da halkoyuna sunulması kararlaştırılan Anayasa için MBK partilere, 22 Haziran'dan itibaren propaganda yapma hakkı vermiştir.[71] *"S. Partiler Anayasayı anlatmak gayesi ile kampanya açacaklardır"*[72] manşetiyle gazetelerde yer alan habere göre, siyasi partiler, 15 gün boyunca Anayasa hakkında propaganda yapmak amacıyla açık veya kapalı alanlarda toplantı yapabileceklerdir.

Propaganda faaliyetlerinin 7 Temmuz 1961 Cuma akşamı sona ereceği ve sandıkların açılmaya başlanacağı 9 Temmuz gününe kadar propagandanın yasak olacağı kararı alınmıştır.[73] Siyasi partilerin Anayasa propagandası için radyo konuşmaları, 28 Haziran'da başlamış ve radyoda konuşma yapacak olan partiler; CHP, Muhafazakâr Parti, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Memleketçi Parti, Adalet Partisi (AP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Güven Partisi, Kemalist Gençlik Partisi ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) olmuştur.[74]

Anayasa referandumu için propaganda yapan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, radyoda yaptığı konuşmada *"Türk Milleti Anayasayı kabul etmekle bu memleket için ölenlerin ve aziz Atatürk'ün aziz ruhunu şad etmiş olacaktır"*[75] derken, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, hazırlanan Anayasanın Atatürk ideallerine bağlılığın bir ifadesi

[68] Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, 29. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi, s.385.
[69] Abadan, **a.g.e.,** s.33.
[70] Çavdar**, a.g.e.,** s.107.
[71] **Cumhuriyet,** 23 Haziran 1961, Yıl:38, Sayı:13247, s.1.
[72] **Ulus,** 15 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13553, s.1.
[73] **Ulus,** 15 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13553, s.1.
[74] **Ulus**, 28 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13566, s.1
[75] **Yeni Konya**, 3 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı:4259, s.1.

olduğunu ve milletin onayına layık olduğunu dile getirmiştir.[76] demiştir. YTP lideri Ekrem Alican ise radyoda yaptığı Anayasa konuşmasında Anayasanın kabul edilmesinin en büyük memleket meselesi olduğunu söyleyerek görüşlerini dile getirmiştir.[77]

AP'nin Anayasa oyu konusunda hayır oyu vereceği iddialarının basına yansımasının ardından Cumhurbaşkanı Gürsel AP'nin Anayasa'ya hayır oyu vermek niyetinde olduklarını duyduklarını beyan etmiş ve partililerin küçük hesaplar peşinde olduklarını söylemiştir.[78] Basının sık sık AP Genel Başkanı Gümüşpala'ya Anayasa hakkındaki soruları ve ithamları karşında Gümüşpala İzmir'de yaptığı konuşmada, çıkan haberlerin aksine vatandaşları anayasaya "evet" oyu vermeye davet ettiklerini sadece kongrelerini gerçekleştirmemiş olmalarından dolayı vatandaşın Anayasa hakkındaki kanaatinin ne olduğunu bilmediklerini dile getirmiştir. Gümüşpala, "*Vatandaşın fikir ve reyini alamayan bir parti idare merkezi, vatandaş namına söz söylerse bunun vatandaşa baskı ve demokrasi prensiplerine bir ayrılık olup olmadığını sizlere bırakıyorum. İşte biz özel tebliğimizi verirken bu esası ve vatandaş reyini saygı prensibini göz önüne aldık.*"[79] diyerek asıl kararın halka ait olduğunu bildirmiştir. Gümüşpala, siyasi partilere ayrılan radyo konuşması sırasında da AP idarecileri olarak Anayasayı desteklediklerini belirtikten sonra, sözlerine Mustafa Kemal Atatürk'ün sözlerinden şu alıntıyla devam ederek "*Hiçbir kuvvet Türk milletinin kendi kaderini kendisinin tayin etmesine mani olamayacaktır"*, sözleriyle kesin hükmü Türk milletine bıraktıklarını ifade etmiştir.[80] AP Merkez İdare Kurulu üyesi Kamuran Evliyaoğlu ise yaptığı radyo konuşmasında, yeni anayasayı partisinin desteklediğini ve yeni anayasanın Türk milletine hayırlı olmasını istediğini belirtmiştir.[81]

AP'nin Anayasa propagandaları karşısındaki bu tavrı basın tarafından olumlu karşılanmış, Son Havadis yazarı Gökhan Evliyaoğlu, "*AP, Anayasa hakkındaki kendi görüşünü kendi kitlesine ve bütün millete kabul ettirme yoluna tevessül etmiş, tarihinde ilk defa bu türlü bir referandum tecrübe edecek olan Türk milletini, kendi sağduyusu ile baş başa bırakmayı tercih etmiştir. Bu tutum, hem Adalet Partisinin gerçek demokrasiye olan inancını ortaya koymakta, hem de referandumun bir lüks olmaktan kurtarılmasına yardım*

[76] **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1961, Yıl:38, Sayı:13250, s.1.
[77] **Yeni Konya,** 4 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı:4269, s.1.
[78] **Ulus**, 28 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:41, s.1; **Son Havadis**, 28 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı: 330, s.5.;
[79] **Ulus,** 30 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:41, s.5.
[80] **Son Havadis**, 2 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:335, s.5.
[81] **Yeni Konya**, 3 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı: 4259, s.1.

etmektedir" [82] demek suretiyle AP'nin Anayasa hakkındaki bu durumu karşısında partinin sözlerini destekleyerek partiyi tebrik etmiştir.

Anayasa hakkında konuşma yapan Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel Anayasa'nın referandum gününü *"Büyük gün"* olarak nitelerken, vatandaşların Anayasa hakkındaki asılsız sözlere aldanmamalarını isteyerek, bu gayede olanları *"karanlık"* ve *"bedbaht"* insanlar olarak nitelendirmiştir. Gürsel, memleketini seven ve normal düzene geçmek isteyen vatandaşların Anayasa'ya evet demelerini gerektiğini söylemiştir.[83]

MBK üyeleri Anayasayı halka tanıtmak amacıyla geziler düzenlemiş ve kabulünü istemişlerdir. MBK üyesi, Kurmay Albay Kadri Kaplan; Anayasa'ya hayır oyu vermenin memlekette huzursuzluk yaratmak isteyen ve vatanını sevmeyen insanların düşüncesi olduğunu söylemiştir. Kaplan, konuşmasının devamında "*Sizin reylerinize sunulacak olan Anayasa, sizin özünüzden, sizin içinizden olan kardeşleriniz tarafından, sizlerin refahı, sizlerin kıvançta, tasada ve aynı yasalarda birleşmenizi hedef tutan bir kanundur"* demiştir ve Anayasa'ya evet denilmesine vurgu yapmıştır.[84] MBK üyesi Kurmay Albay Osman Köksal da Anayasa'nın hazırlanış biçimi üzerinde durmuş ve Sivas'ta yaptığı konuşmasında Anayasa'nın mimarının bu millet olduğunu ve vatandaşların takdirini alacağını belirten emin bir beklenti içinde konuşmuştur. Kurmay Albay Mucip Ataklı, Siirt'te Anayasa'ya hayır diyecek insan olmadığını söyleyerek Anayasa'yı mükemmel olarak tanımlamıştır.[85]

Bazı kurum ve kuruluşlarda bu propagandalar sırasında Anayasa'ya destek amacıyla çeşitli faaliyetler düzenlenmiştir. Bu amaçla Türk Kültür Derneği Konya Şubesi, bastırdığı Anayasa'yı broşürler halinde halka parasız dağıtmıştır.[86] Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) Genel Başkanı Metin Kumbasar da yapmış olduğu basın toplantısında, 9 Temmuz'da vatandaşları sandık başına davet ederek evet oyu kullanılmasını istediklerini, hayır demek için bir neden bulunmadığını ifade etmiştir. TMGT ayrıca *"oto-stop"* yöntemiyle dağıtmak üzere yeni anayasanın dövizlerini hazırlatmışlardır.[87] Orman Mühendisleri Odası, Ankara Barosu, Ankara Kerestecileri Yapı Kooperatifi gibi bazı kurumlarda Anayasa'ya evet diyeceklerini toplantı düzenleyerek açıklamışlardır.[88]

---

[82] Gökhan Evliyaoğlu, **"**Adalet Partisini Tebrik", **Son Havadis**, 28 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:330, s.5.
[83] **Sabah,** 5 Temmuz 1961, Yıl:1, Sayı:344, s.8.
[84] **Yeni Konya**, 2 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı:4258, s.1.
[85] **Yeni Konya,** 3 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı:4259, s.1.
[86] **Yeni Konya,** 4 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı:4260, s.1.
[87] **Cumhuriyet,** 28 Haziran 1961, Yıl:38, Sayı: 13250, s.1.
[88] **Ulus,** 5 Temmuz 1961, Yıl:41, Sayı:13501, s.5.

Anayasa referandum kampanyası sırasında Milli Eğitim Basımevi de 7 farklı şekilde, *"Yeni Anayasamızın hukuki esasları"*, "*köylülerimiz ve Anayasa"*, *"Anayasa konusunda köylü kardeşlerle sohbet"*, *"Yeni Anayasamız ve çalışma hayatımız"*, *"Anayasa yarenliği"*, *"Çalışma konuları yönünden yeni anayasa"* yazılı broşürler basılarak halka dağıtılmıştır.[89] Bazı basın organları bu propagandalar sırasında sessiz kalınan kurumları eleştirme yoluna bile gitmiştir.[90]

9 Temmuz 1961 günü halk oylamasına sunulan 1961 Anayasası, %81 katılımın olduğu oylama sonucunda %61,7 oy oranıyla kabul edilmiştir. Basın, Anayasanın kabul edildiğini "*Tarihe altın bir yaprak halkoyu kararını verdi: "EVET"*[91]; *"Türk milleti demokrasi yolunda başarılı bir imtihan daha verdi"*[92] manşetleriyle duyurmuştur.

Seçme ve seçilme hakkını, seçimlerin genel ilkelerle ilgili maddeleri belirleyen 1961 Anayasası seçim sistemi ve seçmenlik koşullarını ayrıca belirlemiştir.[93] Bu kanunları 26 Nisan 1961 tarihli ve 298 sayılı *"Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"* ile 24 Mayıs 1961'de *"Cumhuriyet Senatosu üyelerinin Seçim Kanunu"* ve 25 Mayıs 1961 tarihli 306 sayılı *"Milletvekili Seçim Kanunu"* oluşturmuştur.[94] "Seçim Kanunu" denilince;[95]

- "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun''
- "Milletvekili Seçimi Kanunu''
- "Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanunu" akla gelmektedir.

1961 seçimleri ile ilgili en genel yasal düzenlemeler *"Seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri kanunu"* içerisinde toplanmıştır. Bütün seçimlerde genel olarak bu kanun uygulanacak ve yapılacak olan meclis seçimlerine göre de, o seçime ait kanun hükümleri uygulamaya konulacaktır.

---

[89] **Ulus,** 30 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13567, s.5.
[90] Sabah gazetesi yazarı M.Berberoğlu, şehirdeki Esnaf Derneklerinin herhangi bir kampanya düzenlememiş olduğunu eleştirmiş, Esnaf Derneklerinin evet kampanyası sırasında sessiz kalmalarını neden derin uykuya yattıklarını merak ettiğini sorarak eleştiride bulunmuştur. M. Berberoğlu, "Hayır mı gelir?", **Sabah**, 6 Temmuz 1961, Yıl:1, Sayı: 345, s.1.
[91] **Ulus,** 10 Temmuz 1961, Yıl:41, Sayı:13507, s.1.; Ulus gazetesi 10 Ocak 1920 tarihinden beri Türkiye'de yayınlanan günlük gazete olmakla beraber CHP'nin yayın organı haline gelmiştir.
[92] **Dünya,** 10 Temmuz 1961, Yıl:19, Sayı:4029, s.1.; Dünya gazetesi 1 Mart 1952 yılında kurularak gazetenin başyazarlığını 1961 yılında F. Rıfkı Atay yapmıştır.
[93] Bülent Tanör, **a.g.e.,** s.385.
[94] Kılağız, **a.g.e**., s.121.
[95] Şefik İnan, "Seçmenin Hak ve Vazifeleri", **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13343, s.2.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Kanunu 189 madde ve 11 bölümden meydana gelmektedir. Kanunun birinci ve ikinci bölüm içeriğinde; seçimlerin hangi ilkelere göre yapılacağı, seçimin yürütme görevini üstlenen YSK'nin görev ve yetkilerinden, İl ve İlçe seçim Kurulunun görev ve yetkilerinden, Sandık Kurulu Başkanı'nın görevlerinden ve bu kurul başkanlarının nasıl seçildiğinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde; seçim öncesi yapılacak esaslardan ve seçmen kütüklerinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm ayrı iki kısma ayrılarak seçim öncesinde propaganda yapıldığı sırada uyulacak kurallar ve propaganda araçlarının nasıl ve ne şekilde kullanılacağından bahsedilmiştir. Kanunun dördüncü bölümünde; seçim günü yapılması gerekenlerden, sandık kurullarının görevlerinden, seçim günü yasaklarından, oy verme işlemi bitmesinin ardından sandıkların açılması ve sayımından bahsedilmektedir. Beşinci bölümde; İl ve İlçe Seçim Kurullarının oy birleşme sürecinden, altıncı ve yedinci bölümde; seçim sonuçlarına, sandık seçmen listelerine itirazın ne şekilde yapılacağından, sekizinci bölümde; kavuşturma ve usullerinden bahsedilmektedir. Kanunun dokuzuncu bölümünde ise seçim giderlerinden bahsedilirken son iki bölümünde; geçici hükümlerden bahsedilmektedir.[96]

Seçimlerle ilgili en genel bilgiyi içeren bu yasaya göre; seçmen yaşı 21'e düşürülmüş, seçimin nispi temsil sistemine göre yapılması kararlaştırılmış, milletvekili sayısı 450 ile sınırlandırılarak her ilin çıkaracağı milletvekili sayısının nüfusun 450'ye bölünerek hesaplanacağı, partilerin seçimlere katılması için 15 ilde parti örgütünün bulunması gerektiği belirtilmiştir.[97]

Seçim Temel Hükümleri ve Seçmen Kanunu'nda seçim propagandaları sırasında uyulması gereken hükümler; 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61 ve 62. maddelerde verilmiştir. 49. Maddede, propagandalar sırasında bu maddelere uyulması gerektiği yer almıştır. 50. Maddede, propagandaların İlçe Seçim Kurulları'nın belirttiği yerlerde kura ile seçilecek sıra ile propagandanın yapılacağı, 51. Maddede; mabetlerde, kışlarlarda, okullarda, askeri binalarda propaganda yapılamayacağı kapalı salon toplantıları için bağımsız aday ve siyasi partilerin propaganda sırasında güvenliği sağlamak amacıyla üç kişilik heyet oluşturarak zabıta amiri ve muhtarlıklara haber verilmesi gerektiği yer almıştır. 52, 53, 54 ve 55. Maddelerde, propagandalar sırasında oldukça önemli bir araç olan radyonun kullanım şartlarına yer verilmiştir. Radyonun oy verme gününden önceki 15'inci

[96] Kanunun maddelerinin ayrıntıları için bakınız; **Seçim Kanunları**, Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu Başkanlığı, İstanbul, 1965, s. 5-85.
[97] Tekeli, **a.g.m.**, s.1803.

günden itibaren 4'üncü gün akşam saatleri 21.00'e kadar radyodan propaganda yapabilecekleri, seçime katılan partilerin oy verme gününden 21 gün önce YSK' ye yazılı olarak bildirmeleri gerektiği, radyo yayınlarının kayıt altına alındığı bildirilmektedir. 56. Maddede İl Seçim Kurullarının düzenlediği programa göre belediye hoparlöründen faydalanabilecekleri; 57. maddede, oy verme gününden 3 gün önce duvar, el ilanları, beyanname, genelge ya da her çeşit propaganda malzemesi taşıyan matbuatın asılması, dağıtılmasının yasak olduğu belirtilmiştir. 59. maddede propaganda için kullanılan her türlü matbuatın üzerinde dini ibareler, Türk Bayrağı ve Arap harfli yazıların yasak olduğu, 60. maddede de propaganda için hazırlanan matbuatın İl Seçim Kurulları ve köy heyetleri tarafından gösterilen yerlere asılacağı belirtilmiştir. 61. maddede de bu heyetler tarafından gösterilen yerlere asılmasının yasak olduğu, 62. madde de bu el ilanları dağıtacak kişilerin seçme yeterliliğine sahip kişiler olması gerektiği belirtilmiştir.[98]

Milletvekilleri Seçim Kanunu tasarısı, 118 kabul oyuna karşı, 42 ret ve 20 çekimser oya karşı kabul edilmiştir.[99] 25 Mayıs 1961'de kabul edilen milletvekilleri seçimleriyle ilgili Seçim Kanunu 106 madde ve beş bölümden meydana gelmektedir. Bölüm ve kesimlerin kapsadığı hükümler özetle şöyledir:[100]

1. Genel Seçimler her seçim döneminin son toplantı yılının 19 Mayıs tarihinden önceki pazar günü yapılacaktır. Seçimin başlangıç tarihi ise 18 Mart günüdür.

2. Seçim dönemi bitmeden önce seçimin yenilenmesine karar verildiği taktirde keyfiyet Bakanlar Kurulunca 48 Saat içinde ilan olunacak ve yenileme kararının verildiği günden sonra gelen 60'ıncı günü takip eden ilk pazar günü oy verilecektir.

3. YSK'nin nihai kararları ile prensip kararları resmî gazetede en kısa zamanda yayınlanacaktır.

4. Bir siyasi partinin seçime girmesi için en az 15 ilde teşkilatını kurması ve 15 ilin her birinde, çıkarılacak milletvekili kadar aday göstermesi şart olacaktır.

5. Siyasi partiler müşterek liste halinde aday göstermeyeceklerdir. Bir siyasi partinin listesinde yer alan kimse diğer siyasi partiden aday gösterilemeyecektir.

6. Bir kimse, birden fazla seçim çevresinde aday olamayacak ve seçilemeyecektir.

7. Açık ve kapalı yerde radyolarda yapılacak propagandalar, hoparlör konuşmaları, duvar ve el ilanlarının eşit şartlar içinde kullanılacağı belirtilmiştir.

---

[98] Hakkı Şinasi Ünver, **Yeni Seçim Mevzuatı**, Ankara, Hazine, 1961, s.25-30.; Baha Arıkan, Seçimlerde Propaganda, **Cumhuriyet**, Yıl:38, 25 Ağustos, 1961, s.2.
[99] **Ulus**, 16 Mayıs 1961, Yıl: Sayı:13545, s.1.
[100] **Cumhuriyet**, 23 Mart 1961, Yıl: 37, Sayı: 13159, s.5.

8. Seçmen kartını kaybeden kimse, nüfus hüviyet cüzdanıyla oyunu kullanabilecektir.

9. Siyasi partilerin milletvekilliği sayısının hesabı ise 103. maddede belirtmiştir.

Fakat Temsilciler Meclisince görüşmelerine başlanılan bu maddelerin bazı hükümleri değiştirilmiştir: Seçmen yaşı 18'den 21'e çıkarılmış, subaylarla birlikte astsubay ve polislere de oy verme hakkı tanınmıştır.[101]

Milletvekili seçimlerinin tek dereceli ve gizli oy, genel ve eşit oyla nispi temsil sistemine göre yapılacağı belirtilmiştir.[102] Nispi temsil sistemi; siyasi partilerin güçleri oranında mecliste temsile imkân vererek, temsilde adalet boyutunu öne çıkaran bir sistem olması yanında siyasi partilerin de artmasına imkân veren bir seçim sistemidir. Böylece toplumdaki farklı görüşlerin meclise yansımasına olanak tanırken, sakıncası oyların çok sayıda parti arasında dağılmasından dolayı istikrarlı hükümet kuracak çoğunluğun sağlanamaması durumudur.[103] İstikrarlı bir hükümet kurulamamasından dolayı seçimlerin nispi temsil usulüne göre yapılması, tasarı sırasında ve seçim propagandaları sırasında lehte ve aleyhte tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur.[104]

Seçim sistemlerinin temeli seçmenin kullanmış olduğu oy miktarının matematiksel ifadelerle milletvekilliğine dönüştürülmesi usulüdür. Fakat seçim sistemi yalnızca matematiksel ifadelerden yani teknikten ibaret olmayıp aday belirleme yöntemleri, seçim çevresinin yapısı, seçim kampanyasının yürütülmesine dair kuralları da içine almaktadır. Kısacası, bu sistem; milletvekillerinin hesaplanmasında ve partilere dağıtılmasında başvurulan yöntemin geniş kapsamlı bir halidir.[105]

1965 seçimleri öncesinde seçimleri etkileyecek olan seçim yasasında bazı değişiklikler yapılmış, yeni kanunlar çıkarılmış ve 1965 seçimlerine bu çerçeve içerisinde girilmiştir. 13 Şubat 1965 tarihli 533 sayılı kanunla, milletvekili seçim kanunun 32. maddesi

---

[101] **Cumhuriyet**, 23 Mart 1961, Yıl: 37, Sayı: 13159, s.5.; Seçmen yaşının 18 olması mecliste tartışmalara neden olmuştur. Son Havadis yazarı M. Ali Yalçın, *"Seçmen Yaşı"* yazısında 18 yaşında gençlerin seçmen olarak kabul edilmesi görüşünü eleştirmiştir. Yalçın, "*Körpe dimağlara politika heyecanını şırınga etmek, büyük bir kısmı okuma yazma bilmeyen memleketimiz için faydalı olmaz kanaatindeyiz''* yorumunda bulunmuştur. M. Ali Yalçın, "Seçmen Yaşı, **Son Havadis**, 14 Mart 1961, Yıl: 10, Sayı: 230, s.3.

[102] Ünver, **a.g.e**., s.128.

[103] Erol Tuncer, Necati Danacı, **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Ankara, TESAV,2003, s.8.

[104] Seçim Komisyonu Başkanı Şefik İnan, Nispi temsil usulünü "yılların mücadelesi" olarak nitelendirerek, nispi temsil sayesinde memlekette demokrasinin hakiki manasıyla yürütüleceğini ifade etmiştir. **Ulus**, 16 Mayıs 1961, Yıl:41, Sayı: 13545, s.1.; Devlet Başkanı Cemal Gürsel, yeni seçim sistemi sayesinde millet reylerinin kıymetleneceğini "muvazeneli meclis" meydana gelmesinin mümkün olacağını dile getirmiştir. Milliyet, 4 Haziran 1960, Yıl:11, Sayı:3604, s.5.; Nispi temsil sistemine aleyhte oy veren isimlerden Cemil Barlas, yeni kurulacak hükümet için kuvvetli olması gerektiği ve bu seçim sisteminin buna imkân vermediğini dile getirmiştir. **Son Havadis**,10 Mayıs 1961, Yıl:10, Sayı:285, s.5.

[105] Erdoğan**, a.g.e.,** s.325.

değiştirilerek seçim sisteminde değişikliğe gidilmiştir. Bu sisteme göre; yapılan bir değişiklikle, 1965 seçimleri için sandalye oranlarını etkileyecek olan Milli Bakiye (Ulusal Artık) adıyla anılan seçim sistemi uygulamaya konulmuştur.[106]

Milli bakiye sistemi; temsilde adalet sistemini öne çıkararak, partilerin milletvekili dağılımı sırasında hesaba katılmayan artık oyların ulusal ölçekte değerlendirilmesi sağlayan bir sistemi esas almıştır.[107] AP'nin sonuna kadar karşı çıktığı, diğer partiler tarafından ise desteklenen bu sistemle birlikte, "*Birleşik Oy Pusulası*" nın kullanması kararına da yer verilmiştir. Böylelikle daha önce her parti için ayrı olarak hazırlanan oy pusulaları yerine, 447 sayılı kanunla, tüm partilerin pusulalarının bir olarak verildiği birleşik oy pusulasının seçmene sunulmasına karar verilmiştir.[108]

1961 Anayasa'sı ilk kez siyasi partilere yer vererek, siyasi partilere ilişkin maddelerin 56 ve 57. maddede yer aldıklarını ifade etmiştik. 1965 yılına gelindiğinde ise, Anayasa hükümleri gereğince 13 Temmuz 1965 tarihinde, 12 Eylül 1980 darbesine kadar yürürlükte kalacak olan "*Siyasi Partiler Kanunu*" çıkarılmıştır. Bu kanun; partilerin yapılanması, işleyişi ve aday belirleme usullerine ilişkin kanunları içermektedir. Kanun, partilerin belirleyeceği adayların ön seçimle belirlenmesini zorunlu kılarak siyasi partilerin meclis üyelikleri için gösterecekleri adayların %5'nin merkez yönetim organı, merkez karar organı ya da merkez yoklama kurulunca tespit edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[109] Parti listelerinin adaylarının belirlenmesiyle çıkarılan ön seçim sistemi, 648 sayılı kanunun 29. maddesinde yer alarak, meclis seçimlerinde partiden aday gösterilecek adayların seçmen kütüğüne kayıtlı olmaları ve bir ön seçimle bu adaylığın tespit edilmesi kuralı uygulamaya koyulmuştur.[110]

Seçim sisteminde yapılan bu değişiklikler, seçim öncesi ve seçim propagandaları sırasında değişik tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Partililerin ve parti liderlerinin seçim sistemiyle ilgili ileri sürdükleri leh ve aleyhte olan düşünceleri şu şekildedir:[111]

AP, seçimlerde milli bakiye usulünün uygulanmasına en fazla karşı çıkan taraf olmuştur. Tepkisini oylama yapıldığı sırada Meclisi terk ederek göstermiştir.[112] AP Millet

---

[106] Erol Tuncer, Necati Danacı, **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Ankara, Tesav, 2003, s.15.
[107] Tuncer, **a.g.e.,** s.117.
[108] **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, (Haz. Sonnur Bakır, Semra Küçükoğlu, Sevgi Pehlivan) Ankara, Türkiye Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, 1982, s.104.
[109] Tuncer, **a.g.e.,** s.40-41.
[110] Bakır, Küçükoğlu, Pehlivan**, a.g.e.,** s.106-107.
[111] **Zafer**, 9 Ocak 1965, Yıl:3, Sayı:601, s.5.
[112] Seçim kanun tasarısının görüşüldüğü sırada birleşik oy pusulasın tasarıya eklenmesinin kabul edilmesinin ardından AP milletvekilleri meclisi terk ederek tepkilerini göstermesine rağmen yine de kabul edilmiştir. Cumhuriyet gazetesi sür

Meclisi grubunda, ilk olarak bir tebliğ yayınlayarak, seçim sistemindeki değişikliğe taraftar olmadıklarını ifade etmişlerdir. Tebliğ'de CHP'nin kendi menfaati adına hukuku zorladığı ve millet çoğunluğunun isteğinin reddedildiği belirtilmiştir. AP Genel Başkan Vekili Faruk Sükan Adana'da, milli bakiye sisteminin hesabının zor ve karışık olduğunu, demokratik garp medeniyetlerinde uygulanmadığını yalnız Endonezya'da uygulanan bir sistem olduğunu belirtmiştir. Sükan, ardından huzur ve emniyet içerisinde yapılacak bir seçim sisteminin imkânını sağlayacak bir yol istediklerini bu sebeple de milli bakiyeye karşı olduklarını dile getirmiştir.[113] Edirne Milletvekili Talat Asal, sistemin azınlık bir kesimin çoğunluk hakimiyetine neden olacağı gerekçesiyle ve millet çoğunluğunun isteğine baraj kurmak amacıyla bu kanunun çıkarıldığını dile getirmiştir.[114] AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ise seçim gezileri ve radyo konuşmasında sıklıkla seçim kanunlarına değinerek, bu tasarının AP'nin iktidara gelmesini engellemek amacıyla ortaya konulduğunu ve iktidara geldiklerinde sistemin değiştirileceğini ifade eden konuşmalar yapmıştır.[115] Bu konu basında geniş tartışmalara neden olmuştur.

AP dışındaki siyasi partiler genellikle seçim sistemini savunmuşlardır. CKMP sözcüsü Gökhan Evliyaoğlu ve YTP sözcüsü Raif Aybar, memleket meselelerinin çözümünün ekseriyetle bir partinin iktidara gelmesi ile çözümleneceği yolundaki görüşün "*sakat*" olduğunu ifade etmişlerdir.[116] YTP lideri Ekrem Alican, çoğunluk sistemini savunanların gerçek niyetlerinin partizan idareyi ve azınlığı baskı altına alarak rejimi yenilemek olduğuna inandığını belirtmiştir.[117] YTP Genel Yönetim Kurulu üyesi Mehmet Ali Demir oyların tek partide toplanmasının memleket için hayırlı olmayacağını ve demokratik rejimin tam manasıyla oturmadığını ifade etmiştir. Ardından milli bakiye seçim sisteminin ve müşterek oy pusulasının demokratik rejimin tam anlamıyla sağlanması için yapıldığını, küçük partilere verilen oyların boşa gitmemesini ve vatandaştan alınan tek bir oyun bu sayede Meclis'te yerini bulacağını söyleyerek sistemi savunmuştur.[118] MP grubu adına konuşan Zekai Dorman, oyların boşa gitmesini engellendiği için öncelikle bu sistemin

manşetle *"AP meclisi terk etti, seçim kanunu kabul edildi"* manşetiyle vermiştir.; **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1965, s.1.; AP bunun ardından seçim kanunlarının "usulsüz" görüşüldüğünü dile getirmiştir. **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1965, s.1.

[113] **Zafer,** 6 Ocak 1965, Yıl:3, Sayı:598, s.5.

[114] Tasarının Görüşüldüğü sırada Meclis'te yaptığı konuşması, **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1965, Yıl:41, Sayı:144540, s.1., s.7.

[115] Zafer Gazetesi'nde bu konu; "CHP'nin seçim arifesinde çıkarlarına göre seçim kanunlarını değiştirdiği" ve "kanunları değiştirmeyi alışkanlık haline getirdiği" şeklinde değerlendirilmiştir. **Zafer**, 2 Ocak 1961, Yıl:3, Sayı:594, s.1.

[116] **Dünya,** 24 Ağustos 1961, Yıl:14, Sayı:6591, s.1.

[117] **Dünya**, 24 Ağustos 1965, Yıl:14, Sayı:6592, s.1.

[118] **Sabah**, 16 Ağustos 1965, Sayı:1823, s.1.

adaletli olduğunu ve tasarının siyasi mücadele havasını yumuşatacağını ifade ederek, partisinin tasarıyı onayladıklarını belirtmiştir.[119]

CHP Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga, seçim tasarısıyla ilgili müzakerelerin yapıldığı sırada, CHP ve AP dışında kalan oyların sayısının az olmadığını belirterek bu oy miktarını yok saymanın milli iradeyi yok saymak olduğunu söylemiş ardından AP'yi eleştirmiştir. Çanga, AP'nin tasarıya ve tasarının getirmiş olduğu sisteme partinin cephe aldığını söyleyerek AP'nin tasarı hakkındaki düşüncelerinin "egoistçe" olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ise koalisyon sisteminin gerekliliğinden bahsederek seçim sistemini savunmuştur. İnönü konuşmasında koalisyon sisteminde partilerin ehemmiyetinin sağlamlaşacağını, parti idarelerinin küçük partilerin katılımıyla zulme alet olamayacaklarını belirtmiştir. İnönü, bu seçim sistemi sayesinde koalisyon hükümetleri kurulduğunda hem ekseriyet sisteminin engelleneceğini hem de yeni kurulan hükümetlerin mutlaka koalisyon olacağını söylemiştir.[120] İnönü, ayrıca CHP grup toplantısında da milli bakiye sistemini savunarak sistem hakkında yapılan eleştirilere katılmadığını dile getirmiştir.[121]

CKMP lideri Alparslan Türkeş, dar bölge nispi temsil seçim yöntemini savunan isimlerden olmuştur. Türkeş, çoğunluk sistemine göre yeni uygulanan sistemin daha ileri bir hamle olduğunu, bu sisteme karşı partilerin muhalefetinin yersiz olduğunu beyan etmiştir.[122] Cumhuriyet gazetesi milli bakiyeye karşı partilerin durumunu "taraflar olanlar artıyor" başlığı ile vermiştir.[123]

1961 Anayasa'sı ülke hayatına yenilikler getirmiş, 1961 Anayasası'yla köktenci dönüşümleri gerçekleştirecek olan iktidarların alanı kısıtlanırken, bir yanda da o güne kadar yapılamamış özgürlükler ve güvenceler ortaya çıkmıştır. Bu durum birçok demokratik isteğin artmasına neden olmuş, 27 Mayıs sonrasında yeni politik yaşam bu koşullar altında başlamıştır.[124]

Dönemin İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu'nun imzasıyla yayınlanan tebliğ ile, 27 Mayıs itibariyle yasaklanmış olan siyasi parti faaliyetlerinden sonra, parti faaliyetleri

[119] **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1965, Yıl:41, Sayı:14540, s.1., s.7.
[120] Firuzan Hüsrev Tökin, **Türkiye'de Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi**, Elif, İstanbul, 1965, s.13.
[121] **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1965, Yıl:42, Sayı:14670, s.1.
[122] **Güzel Samsun,** 7 Ekim 1965, Yıl:6, Sayı:1633, s.1.
[123] **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1965, Yıl:42, Sayı:14668, s.1.
[124] Çavdar, **a.g.e.,** s.118.

yasak olmasına rağmen yeni partilerin kurulması için izin çıkmıştır. Yayınlanan tebliğin esasına göre, *"Yeni kurulacak partilerin 4/7/1960 ve 8 sayılı kanun hükmüne göre il ve ilçe merkez teşkilatı kurmaları siyasi faaliyete addedilemez", "Eski ve Yeni kurulacak partiler, tüzüklerini 6 sayılı kanunun 4'üncü maddesine göre bir ay zarfında ilgili makamlara vermeye mecburdur"* ifadesiyle yeni partilerin kurulması süreci başlamıştır.[125]

İç İşleri Bakanlığının yayınladığı bu bildirinin ardından, Ankara'da 6 tane siyasi parti kurulmuştur. Bunlar; Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Mutedil Liberal Parti, Türkiye İşçi ve Çalışma Partisi olmuştur.[126] 14 Şubat tarihine gelindiğinde ise 6 siyasi partinin daha kurulmasıyla parti sayısı 16'ya yükselmiştir.[127]

Yeni parti kurulması hakkında İçişleri Bakanlığının vermiş olduğu süre 14 Şubat 1961 tarihinde sona ermiştir. Fakat kurulan partilerden yalnızca bir kısmı teşkilatlanmalarını tamamlayabilmiştir. 1960 sonrasında askeri müdahalenin de bir ürünü olarak teşkilatlanmalarını tamamlayan partilerden YTP, AP ve TİP olmak üzere üç yeni siyasi parti ortaya çıkmıştır. Böylece toplamda CHP, YTP, TİP, CKMP, AP olmak üzere beş siyasi parti meydana gelmiştir. Yeni kurulan AP ve YTP ile CKMP kapatılan DP'nin oy mirasını hedefleyerek 1961 seçimlerine katılabilmek amacı ile faaliyete başlamışlardır.[128]

Yeni kurulan partilerin basındaki yankıları ise farklılık arz etmiştir. Kimi köşe yazarları bu konuda olumlu tepkiler belirtirken, kimileri de partilerin yalnızca oy mirası amacıyla kurulduğu gerekçesine dayanarak eleştirilerde bulunmuştur. Bir partinin iktidara gelebilmesi için ehliyet ve kuvvete sahip olması gerektiğini belirten Ulus gazetesi yazarı, yeni kurulan partilerin fikir ve prensipten yoksun "*şahıs partisi"* olduğunu dile getirerek, belli ekonomik ve sosyal fikir görüşleri olmadığı iddiasında bulunmuştur. Ayrıca partilerin programlarının halka anlatılmamış olduğunu parti başkanlığını üstlenen liderlerin

[125] **Son Havadis**, 13 Ocak 1961, Yıl:10, Sayı: 171, s.1, s.5.
[126] **Hürriyet,** 12 Şubat 1961, Yıl:13, Sayı:4594, s.1.
[127] **Hürriyet**, 14 Şubat 1961, Yıl:13, Sayı:4596, s.1.; Son Havadis gazetesi ise parti sayısının 13 olduğunu vermektedir. **Son Havadis**, 14 Şubat 1961, Yıl:10, Sayı: 203, s.1.
[128] Filiz Güler Demirci, **Türkiye'nin Yakın Tarihinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi**, Ankara, TODAİE, 2003, s.30; Tevfik Çavdar'a göre yeni kurulan partilerin bu kadar fazlalık göstermesindeki sebep, 1950-1960 yılları arasında iktidar partisi olan DP'nin, 27 Mayıs 1960 sonrasında Anayasayı ihlal suçundan yargılanmasından dolayı politikaya aynı isim altında dönemeyecek olmasıdır. Çavdar, DP yönetici kesiminin de politika yasaklarının olmasının nedeniyle hem oy tabanında hem de yönetici kadrosunda önemli bir boşluk oluşturduğunu ve bunun rekabete neden olduğunu ifade etmektedir. Tevfik Çavdar, **"**Adalet Partisi", **Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul, İletişim, 1995, s.2089.

memlekete hangi sistemleri getireceğinden haberdar olmadıklarını, tek amaçlarının DP oy mirası olduklarını belirterek eleştirmiştir.[129]

Bülent Ecevit, Ulus Gazetesindeki, *"Yeni Partiler"* başlıklı yazısında, yeni kurulan YTP ve AP'nin, DP mirasını siyaset alanına taşımak istemelerini eleştirmiş, siyaset sahnesine büyük iddialarla çıkan bu yeni partilerin başlangıç noktasında çıkmaza düştükleri yorumunda bulunmuştur. DP'nin yerini almak, onun bıraktığı boşluğu doldurmak düşüncesine kapılan partileri, ayrı bir şahsiyet olamamakla suçlamış ve yeni kurulan partileri DP'nin karşısına "*onların anılarından, etkilerinden çekip kurtarıcı bir yeni cazibeyle çıkacak yerde",* kendilerini eski DP'nin *"cazibesine katılmakla*" itham etmiştir.[130] Son Havadis gazetesi köşe yazarı, Gökhan Evliyaoğlu ise yeni kurulan partilere karşı gazetelerin bu tutumunu eleştirmiş; *"Yoksa gazetelerimiz mutlaka CHP'yi iktidara getirme gayreti içinde midirler? Değilse basının yeni partiler mevzuundaki tutumu nasıl izah edilebilir?"* yorum ve eleştirisinde bulunmuştur.[131]

Basın, sık sık Gürsel'in yeni kurulan partilerin eski DP'lilere yer vermesi hakkındaki düşüncelerini konu edinmiştir. Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel, seçimlerin en kısa sürede yapılacağını belirtirken aynı zamanda DP'li isimlere parti kadrosunda yer verenleri hem eleştirmiş hem de uyarmıştır. Gürsel, DP'lileri *"lekeli"* kişiler olarak adlandırarak *"Yassıada'yı kurtarmaya çalışanlar, orada ancak et ve kemik yığını bulabilir"*[132] demiştir. Anadolu Ajansına (AA) vermiş olduğu demeçte yine partileri ikaz ederek, yeni kurulan partilerin liderlerinin DP'li isimlere parti kadrosunda baş yerleri vererek oy kazanma telaşına düştüklerini beyan eden Gürsel bu liderleri "özleri kararmış liderler" olarak vasıflandırmıştır.[133] Gürsel, Kurucu Meclis toplantılarında da yeni kurulan partilere bu konuyla ilgili olarak sık sık ikazda bulunmuştur. MBK ise bir tebliğ yayınlayarak partilerin DP'yi propaganda malzemesi olarak kullanılmasının önüne geçmek amacıyla, DP zihniyetinin *"hortlamasına"* izin verilmeyecek şekilde ortadan kaldırıldığını, en önemli meselenin "memleket severlik" olduğunu ifade ederek kanunlardan önce bunun unutulmaması gerektiğini belirtmiş ve partilere hatırlatmada bulunmuş aynı zamanda da uyarmıştır.[134]

---

[129] Selahattin Hakkı Esatoğlu, "Yeni Partiler ve İktidar", **Ulus**, 25 Temmuz 1961, Yıl:41, Sayı:13612, s.2.
[130] Bülent Ecevit, "Yeni Partiler", **Ulus**, 22 Mart 1961, Yıl:41, Sayı: 13491, s.1.
[131] Gökhan Evliyaoğlu, "Yeni Partiler ve Yeni Durum", **Son Havadis,** 14 Mart 1961, Yıl:10, Sayı:230, s.1.
[132] **Dünya**, 26 Mart 1961, Yıl:10, Sayı:2028, s.1.
[133] **Cumhuriyet,** 13 Mayıs, 1961, Yıl:38, Sayı:13209, s.1.
[134] **Yeni Konya,** 3 Eylül 1961, Yıl:13, Sayı: 13345, s.1.

Bütün bu uyarılara rağmen parti liderleri, kuvvetli bir oy mirasına sahip olan DP'nin oylarını toplamak amacıyla, seçmen vatandaşlara seslenmekten geri durmamışlardır. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, temiz vatandaşlara partisinin açık olduğunu ifade ederek "*DP'nin büyük kitlesinin verilecek bir hesabı olmayan ve 1946 ruhunu taşıyan temiz vatandaşlar olduğuna kaniiz. Ayrıca onlarla aramızda mazideki müşterek mücadele arkadaşlığının unutulmayacak aziz hatıraları ve bozulmayacak bağları mevcuttur. Siyaseti şahsi bir tahakküm ve vurgun vasıtası saymamış bu temiz vatandaşları partimiz saflarında görmek arzusundan daha tabii bir şey olamaz"* diyerek[135] *"46 Demokratları*"nı partisine davet etmiştir.[136]

Yeni kurulan partilerden DP mirasında en büyük ortağı olarak kendisini gören AP[137] de kadrosunda yer alan DP'li vatandaşlar hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Bursa'daki konuşması sırasında, her partiden vatandaşların saflarına katılmış olduğunu ifade ederek; DP'lileri de saflarına davet etmiş ve kapatılanın DP'li vatandaşlar olmadığını, vatandaşların suçsuz olduklarını beyan etmiştir. Parti kadroları konusunda da eleştirileri yanıtlayan Gümüşpala, suçlu olan isimlerin duruşmalarının devam ettiğini bu isimlere parti kadrosunda yer vermediklerini söylemiştir.[138]

YTP, DP saflarına en fazla seslenen ikinci parti olmuştur. YTP, ilk olarak bir bildiri yayınlayarak 27 Mayıs hareketinin DP'li vatandaş kitlesine karşı yapılmamış olduğunu, bu hareketin asıl amacının kuruluş yıllarındaki amacından uzaklaşarak şahsi idarelerini kurmaya çalışan "*mahdut liderler kadrosuna karşı"* yapıldığını ifade etmiş ve DP'lileri saflarına davet etmiştir.[139] YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, yapılan uyarılara karşı, DP'lileri parti saflarına davet etmelerinin gayet doğal bir durum olduğunu dile getirmiştir. Alican, 1946 yılından itibaren siyasi hayatın rejim kavgalarına sahne olduğunu ve bu mücadele ile harcandığını dile getirerek siyasi hayatın yeni bir şekil almasını istemiştir.[140] Parti Genel Sekreteri İrfan Aksu, DP'li vatandaşların politikadan uzak tutulması amacıyla basın yoluyla yaratılan siyasi görüşün parti adına karşısında olduklarını belirtmiştir. Bu tarz

[135] **Son Havadis,** 31 Ocak 1961, Yıl:10, Sayı:189, s.1.
[136] **Son Havadis,** 1 Şubat 1961, Yıl:10, Sayı:190, s.1.
[137] AP yeni kurulan partiler arasında yer alan en önemli yeni parti olarak görülerek, hem rakipleri hemde DP'liler tarafından AP olarak görülmüştür. Bu nedenle faaliyetleri MBK ile ilişkilerinde son derece dikkatle olmuştur. Eric Jan Zürcher, **a.g.e**., s.357.
[138] **Son Havadis**, 31 Mart 1961, Yıl:10, Sayı: 219, s.7.
[139] **Son Havadis,** 27 Ocak 1961, Yıl:10, Sayı:185, s.7.
[140] **Son Havadis,** 14 Şubat 1961, Yıl:10, Sayı:203, s.7.

davranış ve düşüncelerin memlekette bölücülük yaratacağını ifade etmiştir. Aksu, devamında; "*Dürüstlük ve temiz adalet kapılarına ilam şeklinde asılmış olanların siyasi haklarını elinden alırcasına hukuk dışı bir anlayışı memlekete yayan ve neticesiz sessiz, müdafaasız, atıl ve çekingen bir büyük kitle yaratıp sonra bu kitle karşısına geçerek oyununa hazırlanan siyasi partileri kasıtlı ve haksız buluyoruz"* sözleriyle DP'li vatandaşlara karşı girişilen davranışları eleştirmiştir.[141] CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal ise DP'nin oy mirası ve partilerinin bu konudaki davranışları üzerine, partisinin bir miras davasının peşinde olmadığını belirterek yeni kurulan partilerin DP oylarını almak amacıyla yaptıkları mücadele karşısında endişeye kapılmadıklarını söylemiştir.[142]

1961 ve 1965 seçimlerine katılan CHP, 9 Eylül 1923 tarihinde Atatürk tarafından kurulmuş ve en uzun süre siyasette yer alan partidir. Parti "*Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti"*nin bir siyasi parti halinde devamıdır. Partinin ismi 9 Eylül 1923'ten 10 Kasım 1924 tarihine kadar Halk Fırkası diye anılırken CHP'nin 1931 kurultayının ardından ismi Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur.[143] Atatürk, bağımsızlığımıza göz dikenlere yalnızca askerlikçe galip gelmenin yeterli olmadığını, memleketin fakir ve zayıf olduğuna işaret ederek "*milletin her sınıf halkından, hatta İslam dünyasının en uzak köşelerinden bana ebedi olarak iftihar duyacağım şekilde gösterilen teveccüh ve itimada layık olabilmek için en mütevazi bir millet ferdi sıfatıyla hayatımı sonuna kadar vatanın hayrına vakfeylemek emeliyle barıştan sonra halkçılık esası üzerine dayanan*" sözlerle Halk Fırkasını kurmuş olduğunu belirtmiştir.[144] Parti, zaman içinde kendi yapısında ve programında çeşitli evreler geçirerek, değişen koşullara ve ihtiyaçlara göre kendini yenilemiştir.[145]

TBMM, 1 Nisan 1923 tarihinde ilk seçim kararının verilmesinin ardından, 8 Nisan 1923 tarihinde hazırlanan "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" yazılı olan ve parti başkanının Mustafa Kemal Paşa olduğunun belirtildiği bir beyanname ile girmiştir. 9 umdenin yer aldığı beyanname, parti programı gibi kabul görerek, 1927 yılında yapılan CHP Kurultayına kadar parti çalışmalarına yön veren bir belge olmuştur.[146] CHP, tek parti hükümetinin hâkim olduğu 1923 ile 1946 yılları arasında, Sivas Kongresi ile beraber yedi

[141] **Son Havadis,** 3 Nisan 1961, Yıl:10, Sayı:249, s.1, s.5.
[142] **Ulus,** 23 Mart 1961, Yıl:41, Sayı: 13492, s.5.
[143] Çitçi,**a.g.e.,** s.17.
[144] Kili, **a.g.e**., s.21-22.
[145] Tökin, **a.g.e**., s.69.
[146] Kılağız, **a.g.e**., s.254.

kongre düzenleyerek partisinin politikasını ortaya koyarak izleyeceği siyaseti belirlemeye çalışmıştır.[147]

CHP'nin 1923-1946 dönemi, kendisini meşru kılma ve Mustafa Kemal Atatürk'ün modernleşme hareketlerinin öncülüğünü gerçekleştirmeye çalıştığı dönem olmuştur. Partiye ilk olarak Atatürk, ikinci olarak İsmet İnönü başkanlık etmiştir.[148] CHP'nin 27 yıllık iktidarı, 1950 seçimleri sonunda DP'nin zaferiyle sonlanmış, bu tarihten sonra CHP muhalefet partisi olarak siyasal yaşama devam etmiştir. CHP 1946'dan itibaren parti kurultaylarında tüzük değişiklikleri yaparak ve tek parti döneminden kalan hükümleri tasfiye ederek çoğulcu demokrasiye uyum sağlamaya çalışmıştır.[149]

CHP iktidara gelmeyi amaçlarken, 27 Mayıs 1960 darbesiyle askerin yönetime el koyması sonucunda bu arzusunu gerçekleştirememiştir. 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimler neticesinde ise, hiçbir partinin iktidara gelecek oy çokluğuna sahip olamamasından dolayı 1965 seçimlerine kadar üç koalisyon hükümetinin ortağı olmuştur. CHP bu süreçte 4 yıla yakın bir süre koalisyon ortağı olarak iktidarda yer almıştır. 1965 seçimlerinden sonra ise bir kez daha muhalefete geçmiştir.[150]

Askeri darbenin ardından kurulan ve yeni bir oluşum olarak karşımıza çıkan AP kurulduğu 1961 tarihinden faaliyetinin durdurulduğu 1980 yılına kadar Türk siyaset hayatına damgasını vurmuştur. 1965-1971 yılları arasında Türk siyasi hayatında tek başına iktidarı elinde bulunduran parti, 1961-1962 ve 1965 Şubat-Ekim döneminde küçük koalisyon ortaklığı görevini üstenmiş, 1975-1978 yılları arasında ise koalisyon hükümetlerinin büyük ortağı olmuştur. 1962-1965, 1961-1975 dönemlerinde ise ana muhalefet partisi görevini üstlenmiştir.[151]

AP adını taşıyan bir siyasi örgütün siyaset sahnesine çıkması, 27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun yönetime el koyması sonucunda, askeri müdahalenin bir ürünü olarak, DP'nin zorla kapatılmasının ardından, DP oy tabanını bünyesinde toplamak amacıyla 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuş partilerden biridir.[152]

---

[147] **Hakan Uzun,** "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şeflik Kavramı", **ÇTTAD**, S.9, 2010, s.236.
[148]Arsev Bektaş, "Tarihsel Süreç İçinde CHP ve Örgüt Yapısının Nitelikleri", **Tarih ve Toplum Dergisi,** C.24, S.141, İstanbul, Eylül 1995, s.24.
[149] Bektaş, **a.g.m**., s.25.
[150] Abadan, **a.g.e**., s.164.
[151] Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İstanbul, İletişim, 2004, s.9.
[152] Demirci, **a.g.e**., 2003, s.30.

Partinin lideri 2 Ağustos 1960 tarihinde Genelkurmay Başkanlığından emekliye sevk edilmiş olan Orgeneral Ragıp Gümüşpala'dır. DP'nin parti mirasına sahip çıkmak amacıyla kurulan AP'de, eski Köylü Millet Partisi'nden Tahsin Demiray, Öğretim Görevlisi Ethem Menemencioğlu ve Cevdet Perin, eski DP milletvekillerinden Kamuran Evliyaoğlu, Mehmet Yorgancıoğlu ve Emekli Albay Şinasi Osma gibi birçok önde gelen isim yer almıştır.[153] Gümüşpala İstanbul'da basın toplantısı sırasında partinin sağ ve sol gruplanmaya taviz vermeyeceğini, partisinin iktisadi görüşünün liberalizme dayandığını, oy için tavizler verilmeyeceğini, Atatürk'ün izinden gidileceğini dile getirmiştir.[154]

27 Mayıs darbesinin ardından kurulması nedeniyle Gümüşpala'nın partideki varlığı, "*27 Mayısçı Koalisyon"* için AP'nin kontrolden çıkmasını engelleyebilecek bir garanti gibi görülmüştür.[155] Gümüşpala'nin, 27 Mayıs'ı planlayan kadroyla bağlantısı olmamış olsa da *"DP sempatizanı bir subay olarak"* bilinmediğinden MBK için sıkıntı yaratmamıştır.[156] Gümüşpala'nın varlığı parti kadrosunda da güvence yaratmış, MBK tarafından emekliye ayrılmış Genelkurmay Başkanının bulunması nedeniyle ordunun partiye fazla yüklenemeyeceği düşünülmüştür.[157] Fakat AP'nin kurulduğu anda dahi ismi, askeri rahatsız etmiş, isminin maksatlı olarak Adalet konulduğu dolayısıyla *"intikam ve adalet"* yorumları yapılmıştır.[158]

CHP sempatizanı, bürokrasi ve güvenlik güçleri, AP'nin güçlenmesini engellemeye çalışmıştır. DP mirasını sahiplenmek amacıyla ortaya çıkan YTP ile mücadele süreci 1965 seçimlerine kadar AP'nin sürekli olarak kendisini *"27 Mayısçı cephe"* ye kabul ettirmek gayesi olmuştur. Kısacası parti kurulduğu tarihten 1981 yılındaki kapanışına kadar olan yirmi yıllık siyasi iktidarı döneminde ordu faktörünün ağırlığını sürekli üzerinde hissetmiştir.[159]

Yeni kurulan AP, eski DP'lileri tekrar bir parti altında toplayarak geçmiş tecrübelerden ders almış bir şekilde yeniden bir parti teşkilatı oluşturmaya çalışmıştır. Bu sebeple ülkenin büyük bir kısmını saflarına toplamayı başaran AP, hızlı bir şekilde

[153] Hikmet Özdemir, "1960-1980 Dönemi", **Türkler**, C.17, Ankara, Yeni Türkiye, 2002, s.18.
[154] **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1961, Yıl:37, Sayı:13113, s.5.
[155] Halit Kaya**,** "Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)", **Doktora Tezi,** Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014, s.20.
[156] Demirel**, a.g.e.,** s.31; Feroz Ahmad'ın değerlendirmesine göre de Gümüşpala'nın varlığı ve yatıştırıcı etkisinin partinin silahlı kuvvetler tarafından kapatılmaması için önemli etkendir. Ahmad**, a.g.e.**, s.228.
[157] Çağlar Kırkaç, **Türkiye'de Gericilik 1950-1990**, Ankara, İmge,1993, s.107.
[158] Orhan Erkanlı, **Askeri Demokrasi**, İstanbul, Güneş, 1987, s.94.
[159] Ümit Cizre Sakallıoğlu, **AP Ordu İlişkileri**, İletişim, 2014, s.29.

teşkilatlanmasını tamamlamıştır.[160] AP'nin bu kadar kısa zamanda geniş kesimleri yanında toplayabilmesinde; CKMP'nin içinde "*Köktencileri"* barındırarak karmaşık bir yapıya sahip olması, YTP'nin ise 1950'li yıllarda DP'ye karşı "ispat hakkı" mücadelesi veren ve Hürriyet Partisini kuran akımın kaynaklarına dayanıyor olmasından dolayı, AP'nin DP'lilere daha fazla seslenmesinde etkili olmuştur.[161]

DP'nin güçlü mirasçısı olarak ortaya çıkan AP, kuruluşundan sonra bazı partilerle birleşerek güçlenmiştir. AP, 6 Şubat 1961 tarihinde *"Münfesih"* Köylü Partisi ile birleşmiştir. Gümüşpala, Köylü Partisinin diğer partilerle anlaşamadığını, AP ile fikirlerinin birbirine uyduğunu açıklayarak bu birleşmeyi duyurmuştur.[162] Partinin ikinci bir partiyle birleşimi ise 1 günlük olarak Memleketçi Parti ile olmuştur. 14 Şubat tarihinde Memleketçi Parti adına Naci Bozkurt ve AP adına Ragıp Gümüşpala basına bir deklarasyon vererek bu birleşmeyi duyurmuş[163] olsa Memleketçi Parti basına ertesi gün birleşmenin gerçekleşemediğini duyurmuştur. Naci Bozkurt, partisinin diğer temsilci adaylarını ikna edemediklerinden kararının olumsuz sonuçlandığını açıklamıştır.[164]

AP Genel Başkanlığını, 1964 yılından vefatına kadar Ragıp Gümüşpala sürdürmüş ve parti içindeki *"Köktenci"* taraftarlarla MBK arasındaki gerginliği ılımlı tarafıyla sağlamada başarılı olmuştur.[165] AP içerisindeki eski DP'lilerin varlığı, Gümüşpala'ya suçlamalar yapılmasına neden olmuştur. Gümüşpala, bu suçlamalara AP' nin 24 Şubat'taki İzmir teşkilatının açılışı sırasında DP'ye oy veren dört milyon insanın muhakkak ki bir parti bünyesine gireceklerini söyleyerek, suçsuz ve temiz olan DP'lilere partilerinin açık olduğunu belirtmiştir.[166] Ayrıca AP içine alınan isimler için; "*Bünyemize aldığımız arkadaşları, kanun nazarında ve amme vicdanında mahkûm olamamış vatandaşlardan seçiyoruz*" demiştir.[167]

1961 seçimleri öncesinde AP, oy mirasına sahip çıkan YTP ve CKMP'nin 27 Mayıs bakanları arasında yer almasından dolayı seçmen gözünde daha fazla ön plana çıkmıştır.[168] Gümüşpala, kalp birliği ile çalışmanın başarı getireceğine inandığını, Türk milletinin de iyi

---

[160] Tökin, **a.g.e**, s.104.
[161] Salih Akkaş, "Adalet Partisi ve İdeoloji", **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989, s.43.
[162] **Cumhuriyet,** 7 Şubat 1961, Yıl:37, Sayı:13116, s.1.
[163] **Cumhuriyet,** 14 Şubat 1961, Yıl:37, Sayı: 13124, s.5.
[164] **Cumhuriyet,** 15 Şubat 1961, Yıl:37, Sayı: 131125, s.5.
[165] Zürcher, **a.g.e.,** s.357.
[166] Kaya, **a.g.t.,** s.20.
[167] **Cumhuriyet,** 14 Şubat 1961, Yıl:37, Sayı:13151, s.1.
[168] Demirci, **a.g.e**., s.32.

niyetli politikacı ile dürüst politikacıyı ayırt etmesini bildiğini söyleyerek, sert disiplinlerden ziyade kalp birliği ile çalışacaklarını söylemiştir.[169]

Partinin dönüm noktası sayılabilecek olay, 6 Haziran 1964 tarihinde Ragıp Gümüşpala'nın ölümüdür. Gümüşpala'nın ölümü sonrasında AP içinde parti liderliğine kimin getirileceği tartışması başlamıştır. Adaylardan biri DP'li bir aileden gelen ve partinin kuruluşunda ve kendini kabul ettirmesinde önemli katkıları bulunan Sadettin Bilgiç'tir.[170] Ayrıca, eski Hava Kuvvetleri Komutanı ve Cumhurbaşkanı Bayar'ın yaveri Tekin Arıburun ve Süleyman Demirel adaylar arasındaki diğer isimlerdir.[171]

Basının önemli bir kesimi, TSK'nin büyük bir kısmı, uzlaşmacı olmayan birinin başa gelmesinin siyasi istikrarı olumsuz etkileyeceği mesajlarıyla Demirel'i tercih ettiklerini beyan etmişlerdir. Süleyman Demirel, çağdaş propaganda teknikleri ve Bilgiç'e göre daha etkileyici olan hitabet gücüyle Bilgiç'in aldığı 552 oya karşı 1072 oy alarak AP Genel Başkanlığına getirilmiştir.[172] Türk standartlarına göre oldukça genç sayılabilecek bir yaşta liderliği üstelenen Süleyman Demirel, 41 yaşında AP'nin Genel Başkanı olmuştur. Ayrıca Demirel, Türkiye'de siyasi yaşama egemen olan askeri bürokrasiden de gelmemiştir. Isparta'ya bağlı İslamköy'de doğan alt orta sınıf bir ailenin çocuğu olan Demirel; eğitimle statüsünü değiştiren, mühendislik mezunu, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yapan birisidir.[173]

AP, 15 Ekim 1961 seçimlerin ardından uzun süreli olmayan koalisyon dönemlerini iyi değerlendirmiş ve konumunu giderek kuvvetlendirmiştir. Ekim 1965 seçimlerinde ise parlamentodaki sandalyelerin çoğunu kazanarak tek başına iktidarı elde etmeyi başarmıştır.[174]

1961 ve 1965 seçimlerine katılan askeri darbeden ardından varlığını koruyan CKMP'nin kökleri eskiye dayanmaktadır. Millet Partisi (MP), 20 Temmuz 1948 tarihinde Prof. Hikmet Bayur, Prof. Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Mareşal Fevzi Çakmak gibi DP içinden ayrılan bir grup tarafından kurulmuş ve 1952 yılında da Köylü Partisi ile birleşmiştir. 1954 yılında Millet Partisinin, mahkeme kararıyla kapatılmasının ardından, partinin eski

[169] Şevket Süreyya Aydemir**, İkinci Adam**, 11.Baskı, C.3, İstanbul, Remzi, 2017, s.509.
[170] Demirel, **a.g.e.,** s.36-37.
[171] Ahmad, **a.g.e**., s.228.
[172] Demirel, **a.g.e**., s.38.
[173] Ahmad, **a.g.e.,** s.230.
[174] Lewis, **a.g.m**, s.18.

kurucu kadrosunda yer alan bazı isimler tarafından parti Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla kurulmuştur.[175] 1957 seçimlerinin sonucunda meclise 4 milletvekili ile girebilen partiye, 1958 yılında Türkiye Köylü Millet Partisi'nin katılımıyla partinin adı CKMP ismi verilmiştir.[176]

CKMP seçimler öncesinde 27 Mayıs hükümetlerine destek vermiş ve Temsilciler Meclisinde üye bulundurma hakkına sahip olmuştur. Osman Bölükbaşı liderliğinde 1961 seçimlerine katılmış olan parti, oy çoğunluğunun sağlanamamasının ardından oluşturulan İnönü başkanlığında kurulan II. Koalisyon hükümetinde CHP ve YTP ile yer almıştır.[177] Parti içinde meydana gelen anlaşmazlıklar sonucu parti Genel Başkanı Osman Bölükbaşının partiden ayrılmasının ardından CKMP'nin Genel Başkanlığına Ahmet Oğuz getirilmiştir. Parti'nin on dörtler olarak adlandırılan bir kısım MBK üyelerine kapılarını açmasının ardından Türkeş ve 9 arkadaşı[178], 22-23 Şubat 1964'te CKMP'ye katılmışlardır. Ahmet Oğuz'un istifasının ardından düzenlenen CKMP Kongresinde Genel Başkanlık mücadelesinin iki adayı Ahmet Tahtakılıç ve Türkeş olmuştur.[179] Alparslan Türkeş, kongrede gerçekleşen seçimde 698 oy alarak CKMP Genel Başkanlığı seçimini kazanmıştır.[180] Alpaslan Türkeş'in CKMP Genel Başkanlığına seçilmesinin ardından CKMP, 10 Ekim 1965 seçimlerine yeni programı ve yeni lideri Türkeş'le birlikte girmiştir.[181]

DP, resmen kapatılmadan önce bile askeri yöneticiler, geride kalan beş milyon DP seçmenin farkında olmuşlar ve MBK'nın bazı üyeleri, bu oy tabanından yararlanmak adına Celal Bayar ve Adnan Menderes grubundan bağımsız DP'liler ile bir parti kurması önerisi ortaya atılsa da üst rütbeli subaylar, MBK'nın politika üstü kalmasında ısrar etmişlerdir. MBK, kendi partisini kurmamış olsa da; yeni kurulacak olan partinin intikamcı bir yönelim içerisinde olmasını istememiş ve bu nedenle DP içerisinde yer alan eski muhaliflerden Ekrem Alican'ı parti kurması konusunda teşvik etmiştir.[182] Dördüncü parti olarak kurulması amaçlanan partinin ismi üzerinde çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Basın, partinin adını ilk

[175] Kılağız, **a.g.e**., s.384.
[176] Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul, İletişim, 2018, s.84.
[177] Çitçi, **a.g.e.,** s.19.
[178] Türkeş dışında partiye katılan diğer isimler; Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Numan Esin, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Ahmet Er, Münir Köseoğlu, Mustafa Kaplan, Muzaffer Özdağ'dır. Semih Yalçın, **Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkarı Alp Arslan Türkeş**, Aydın, Türk Ocakları, 2000, s.72.
[179] Kılağız, **a.g.e**., s.387-388.
[180] **Dünya,** 1 Ağustos 1965, Yıl:14, Sayı: 6569, s.1.
[181] Yalçın, **a.g.e**., s.75.
[182] Ahmad, **a.g.e**., s.226-227.

olarak "Hür Demokrat Parti" kuruluyor olarak vermiştir.[183] Fakat yeni kurulan partilerin hükümet tarafından "Demokrat" isminin yasaklanmasının ardından parti kendisine yeni bir isim aramaya başlamıştır.[184] Tüm hazırlıkların tamamlanmasının ardından partinin adının YTP olduğu açıklanmıştır.[185]

Ekrem Alican gibi deneyimli bir politikacı önderliğinde kurulan YTP'de eski DP'lilerce oluşturulmuştur. Ekrem Alican, 1950'de Kocaeli'nin DP milletvekili görevini yürütmesine rağmen 1955 yılında partiden ayrılarak Hürriyet Partisi kurucuları arasında yer almış fakat partinin istenilen başarıyı göstermemesinden dolayı siyasi alanda kendisini geriye itmiş olsa da 27 Mayıs'tan sonra Maliye Bakanlığı görevini yürütmüştür.[186] 13 Şubat 1961 tarihinde ise dokuz arkadaşı ile YTP kurucuları arasında yer almıştır.[187] YTP kurucuları arasında Alican haricinde Esat Eğilmez, Prof. Cahit Talas, Prof. Hikmet Belbez, Raif Aybar, Prof. Aydın Yalçın, irfan Aksu, Sırrı Öktem, Hasan Kangal yer almaktadır.[188]

27 Mayısçıların gözünde, YTP' de yer alan Alican, DP uygulamalarına karşı çıkarak ayrıldığından *"muteber"* bir isim olarak görülmüştür. Ancak YTP'de DP oy mirası amacıyla kurulmuş bir partidir.[189] Aynı zamanda YTP, MBK lideri, Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in desteğine sahiptir.[190]

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican; *"YTP adı bu partiyi kuranlar tarafından Türk milletine karşı girişilmiş bir taahhüdü, bir andı ifade emektedir. Biz memlekettin maddi ve manevi sahalarda bir kalkınma ihtiyacı ile hem de had derecede bir ihtiyaçla karşı karşıya bulunduğunun ıstırabını duyan bu ıstırabı hiç vakit kaybetmeden dindirilmesi gerektiğine inanmış olan insanlar olarak bu partiyi kurmuş bulunmaktayız."* demek suretiyle partisinin kuruluş amacını açıklamıştır. Alican, ayrıca kamu vicdanın ve kanunların mahkûm etmediği tüm vatandaşların parti kadrosunda yer alabileceğini söylemiştir.[191] Zaten YTP'nin 4548 idari üyesine bakıldığında, bunların 114'ünün eski DP milletvekilleri olduğu görülecektir.[192] Ekrem Alican kadrosundaki isimlere yapılan eleştirilere karşı kapılarının; kanunların ve halkın vicdanının mahkûm etmediği herkese açık olduğunu ifade ederek, *"Ancak, hizmet*

[183] **Hürriyet**,25 Ocak 1961, Yıl:13, Sayı:4576, s.,1.
[184] **Hürriyet**, 2 Şubat 1961, Yıl:13, Sayı:4584, s.1.
[185] **Hürriyet**, 4 Şubat 1961, Yıl:13, Sayı: 4586, s.1.
[186] Kırkaç, **a.g.e.,** s.108.
[187] Abadan, **a.g.e.,** s.199.
[188] Tökin, **a.g.e.,** s.107.
[189] Aydın,Taşkın, **a.g.e.,** s.84
[190] Özdemir, **a.g.m**., s.18.
[191] **Son Havadis,** 16 Mart 1961, Yıl:10, Sayı: 228, s.7.
[192] **Hürriyet**, 1 Nisan 1961, Yıl:13, Sayı:4640, s.1.

tabirinin ifade ettiği manayı bizim anladığımız gibi anlamayanlar ve mazinin kötü tatbikatını hortlatmak isteyenlerin aramızda yeri yoktur. Bir nevi siyasi devri sabık yaratmak fikrini memleketin ali menfaatleri ile kabil teklif görmüyoruz" [193] demek suretiyle cevap vermiştir.

YTP, 1961 seçimlerinin ardından tek başına hükümeti kuracak oy çoğunluğuna sahip bir parti olmaması dolayısıyla CHP ve AP koalisyonun bozulmasının ardından, İnönü önderliğinde kurulan ikinci koalisyon hükümeti ile Şubat 1965'te Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulan dördüncü koalisyon hükümetinde yer almıştır.[194]

1965 seçim sürecine katılan yeni bir parti ismi olarak karşımıza çıkan bir parti de MP olmuştur. Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının Ekim 1962 tarihinden sonra yurda dönmeye başlamalarını ve en uygun ortamı CKMP olarak görüp partiye katılmaları üzerine parti içinde fikir ayrılıkları meydana gelmiştir, bunun neticesinde Osman Bölükbaşı ve bir grup arkadaşı partiden ayrıldıklarını duyurmuşlardır.[195] MP ise 15 Haziran 1962 tarihinde bir süre önce CKMP' den ayrılan Osman Bölükbaşı, Hüseyin Ataman, Ahmet Bilgin, Kazım Arar, İsmail Hakkı Akdoğan, İzzet Gener ve Mansur Ulusoy tarafından kurulmuştur.[196] MP, *"Ahlak ve İdealizmim sembolü olarak, Millet vicdanında yer alan, büyük insan merhum Mareşal Çakmak'tan gücünü alan bir parti"* olarak kendini tanıtmaktadır. MP için iktidar, saltanat sürmek, ikbal ve nimet yerinden ziyade millete hizmet verme ideallerini gerçekleştirme olarak görülmüştür.[197] MP'nin parti yöneticileri basına verdiği demeçte CKMP'nin çöküş içerisinde olduğunu ve CKMP'nin idare kurulları heyetinden istifa edenlerin MP'ye geçtiklerini ileri sürmüştür.[198]

1961 ve 1965 seçim sürecinde ses getiren ve hakkında çeşitli yorumlar yapılan bir diğer parti ismi ise TİP'dir. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin ardından 1961 Anayasanın getirmiş olduğu demokratik ortamda 13 Şubat 1961 tarihinde İstanbul'da kurulan TİP *"yeraltından çıkan sosyalist hareket"* 'in temsilcisi olmuştur. İlk Başkanı Avni Erkalın olan parti, genel başkanlığa İstanbul Hukuk Fakültesi eski öğretim üyelerinden Mehmet Ali Aybar'ın getirilmesiyle esas faaliyetlerine başlamıştır. TİP, 20 Temmuz 1971 tarihinde Anayasa

[193] **Cumhuriyet**, 16 Mart 1961, Yıl:37, Sayı: 13153, s.5.
[194] Abadan, **a.g.e**., s.199.
[195] Kılağız, **a.g.e**., s.189.
[196] Tökin**, a.g.e.,** s.116.; Bölükbaşı ve arkadaşları bir tebliğ yayınlayarak CKMP'nin bu zamana kadar temsil ettiği vatanseverlik davasını yeni kurulan partide devam ettireceklerini beyan ederek yeni partiye katılım için vatandaşlara çağrıda bulunulmuştur. Yayınlanan Tebliğ'de CKMP'de kalanlar *"menfaat, ikbal ve ihtiras zümresi*" şeklinde itham edilmiştir. **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1962, Yıl:39, Sayı:13597, s.1.
[197] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara, Millet Partisi, 1965, s.5.
[198] **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1962, Yıl:39, Sayı:13601, s.7.

Mahkemesi tarafından kapatılıncaya kadar siyaset sahnesinde yerini almıştır.[199] Parti, 1965 yılında, Türkiye'de solun egemen gücünü temsil etmiştir. Dayanak olarak işçi sınıfını seçen parti, ideolojik olarak da Marksizm'i benimsemiştir.[200]

Partinin kurucuları; İstanbul Sendikalar Birliği İcra Heyeti üyelerinden Adnan Arkın, İstanbul İşçi Sendikalar Birliği Genel Sekreteri Şaban Yıldız, Yaprak Tütün İşçileri Sendikası Başkanı Hüseyin Uslubaş, Türkiye Lastik-İş Sendikası Başkanı Rıza Kuas, Oleyis Sendikası üyesi Kemal Nebioğlu, Basın Teknisyenleri Sendikası Başkanı Salih Özkarabay, Şekerli Sanayi İşçileri Sendikası Başkanı Ahmet Muşlu, İlaç ve Kimya İşçileri Sendikası Başkanı Saffet Göksüzoğlu, Basın Teknisyenleri Sendikası Genel Sekreteri İbrahim Güzelce gibi işçi sınıfını temsil eden kişilerden meydana gelmiştir.[201]

TİP, Atatürk'ün halkçılık ilkesinin tüm sınıfların tek bir bedende toplanması anlayışına karşı olarak bu ilke yerine; işçi sınıfının, sömürülenlerin ve köylülerin haklarını üstün tutmuştur.[202] Parti 1964 yılında birinci büyük kongresinin yapılmasının ardından kabul ettiği programında da Atatürk'ün 1921 tarihinde TBMM' e sunduğu beyanıyla başlamıştır.203

TİP; kentsel orta sınıfların, köylülerin ve işçi sınıfının desteğini almaya çalışan CHP'ye rakip olarak aynı kesime seslenmek amacıyla kurulmuştur. Mehmet Ali Aybar; TİP'in Anayasa ilkelerini eksiksiz olarak yerine getireceğini, emekten yana olduklarını, vatandaşın milli gelirden yana hakkı olan payı almasını, devlet eliyle hızlı sanayileşmeye geçilmesi istendiğini savunmuştur. TİP'i, diğer partilerden ayıran bir özelliği 1945'ten 1960'a kadar olan süreç içinde (CHP dışında) kendi başına ortaya çıkmış bir parti olmasıdır. Yani, parlamento dışı kurulan bir partidir.[204]

27 Mayıs darbesinin ardından işçi sınıfı içerisinde nicelik olarak artış ve canlılık meydana gelmiştir. 1961 yılı için işçi sayısı net olarak bilinmemekle beraber, Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) yayınladığı sayıya göre, 1961 yılında sanayi alanında çalışanların sayısı 1.180.000'dir ve buna tarım sektöründe çalışan 1 milyona yakın işçi kitlesi

---

[199] Özdemir, **a.g.m.,** s.30-31.
[200] Kılağız, **a.g.e**., s.188.
[201] Tökin**, a.g.e**., s.107-108.
[202] Feroz Ahmad, Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, 1. Baskı, Ankara, Bilgi, 1976, s.229.
[203] **Türkiye İşçi Partisi Programı**, İstanbul, Karınca Matbaası, 1964, s.9-10.; Eric Jan Zürcher'e göre, TİP eski Kemalist kalıbın açıkça dışında kalarak kurulmuş ilk partiydi, kendisine İngiliz İşçi Partisini rol model almış ve seçimlerde gerçek ideolojik temele dayalı ilk partiydi. Zürcher**, a.g.e,** s.358.
[204]Altuğ Koç, **CHP'de Ortanın Solu Söylemi ve 1965 Seçimleri**, İstanbul, Dezanj, 2014, s.118-119.

de eklendiğinde rakam oldukça fazladır. Bu istatistiklere göre, bu rakamlar oy veren nüfusa oranla az değildir. İşçi sınıfı acısından tek sorun yasal bir partinin mevcut olmayışı olmuştur.[205] TİP, kendisine toplumsal dayanak olarak işçi sınıfını benimsemiş ve siyasal mücadelede, tıpkı DP'nin 1946 sonrası muhalefeti gibi, halkı olabildiğince bu mücadeleye katarak seçimleri kazanıp iktidara gelme stratejisini benimsemiştir.[206]

Yürürlükte olan Seçim Yasasına göre, bir partinin seçime katılabilmesi için on beş ilde örgütlenmesini tamamlamış olması gerekmekteydi. TİP, Türkiye genelinde teşkilatlanmasını tamamlayamadığından 1961 seçimlerine katılamamıştır. Mehmet Ali Aybar'ın 1 Şubat 1962 tarihinde aktif ve iyi tanınan bir kişilik olarak partinin başına gelmesiyle, parti daha fazla destek bularak parlamentoya girmeyi başarmıştır.[207] Hatta 1965'e kadar geçen dönemde gençler ve birçok aydın kesim arasında büyük ilgi görerek yeni bir rüzgâr estirmiş ve üniversitelerin fikir kulüplerinde yer alan öğrenciler CHP'den TİP'e kaymıştır.[208]

[205] Nurullah Çayın, "1960'larda Sosyo- Politik Ortam ve Türkiye İşçi Partisi'nin TBMM'de Temsiliyeti", **Yüksek Lisans Tezi**, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 63-64.
[206] Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu 1954-71": Schick Irvin Cemil/ Torlak Ahmet Ertuğrul (Editörler) **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 5.Baskı, İstanbul, Belge Yayınları, 2006, s.149.
[207] Kılağız**, a.g.e,** s.404-407.
[208] Metin Toker, **Sağda ve Solda vuruşanlar**, Ankara, Akis, 1971, s.45.

1. BÖLÜM: 1961 SEÇİMLERİ VE SEÇİM PROPAGANDALARININ BASINA YANSIMASI

1.1. Siyasi Parti Faaliyetlerine İzin Verilmesi, Partilerin ve MBK'nin Seçim Çalışmaları

27 Mayıs darbesinin ardından MBK, hükümetin başında bulunduğu zaman zarfında partilerin herhangi bir faaliyette bulunmalarını engellemek amacıyla siyasi faaliyetleri yasaklanmıştır. Bu süre zarfında meselelerin hızlıca halledilmesi adına politikacılar bu yasağa uyarak hadiselerin gidişatını değiştirecek herhangi bir telkinde bulunmamışlardır. Partiler, kendilerine uygulanan siyasi yasakların kaldırılmasını beklemişlerdir.[209]

Uzun bir zamanın ardından siyasi parti faaliyetlerine izin verildiği, 1 Nisan tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in yayınlamış olduğu Başbakanlık Tebliği ile duyurulmuştur. Tebliğde 01.04.1961 tarihinden itibaren, partilerin açık ve kapalı toplantılar vasıtasıyla propaganda faaliyetlerine girişmeden il, ilçe ve kurultay toplantılarına izin verilmiştir. Yapılan toplantılar sırasında vatandaşların gerçekleştirilen bu faaliyetler esnasında düşmanlık yaratacak sözlerden ve davranışlardan da ayrıca kaçınmaları istenmiştir. İdare amirlerinden de vatandaşlara ve partililere eşit davranmaları talep edilmiştir. Uyulması gereken bu kuralların ardından Gürsel, 27 Mayıs'ın ardından *"İkinci Cumhuriyet"* olarak adlandırdığı Meclisin seçim çalışmalarının hayırlı olmasını dilemiştir.[210]

Yasakların kaldırılmasının ardından faaliyetler hakkında konuşan Basın- Yayın ve Turizm Bakanı Cihat Baban ise, partiler arasındaki mücadelenin sokağa dökülmeden fikir hürriyetinin gerçekleştirileceğini bildirmiştir.[211] Parti faaliyetlerine dar ve basit alanda gerçekleştirilecek şekilde izin verilmesinin ardından böylece normal siyasi rejime geçişe bir adım daha atılmıştır.[212]

Siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmesinin ardından seçim hazırlıklarına kısmen de olsa başlayan partiler, düzenledikleri kongre toplantılarında geçmiş dönemin ders olarak görülmesini tavsiye etmiş, huzur ve istikrarın bozulmaması yönünde telkinler içeren konuşmalar yapmıştır. İktidara gelme isteği, her siyasi partinin en yasal hakkıdır. Şayet bu

[209] **Milliyet,** 14 Ağustos 1961, Yıl:11, Sayı: 3672, s.1.
[210] **Son Havadis**, 28 Mart 1961, Yıl:10, Sayı:242, s.1; **Sabah,** 28 Mart 1961, Yıl:1, Sayı:250, s.1.
[211] **Son Havadis,** 28 Mart 1961, Yıl:10, Sayı: 242, s.1.
[212] Cemal Aygen, "Politikaya Dönüş", **Forum**, C. XIV, S.168, 15 Nisan 1961, s.1.

uğurda bir mücadele yapmayan ya da iktidar istemeyen bir siyasi oluşum, siyasi parti sıfatından ziyade dernek olabilir. Bu amaçla partiler propaganda sürecinde var gücüyle kendilerini ifade ederek iktidara gelebilmek adına yarışmışlardır. Kısacası, seçim amblemi ne olursa olsun bütün partilerin gönlünde bir *"iktidar Arslanı*" yatıyordu.[213] Partiler iktidar yarışı amacıyla başlayan seçmeni etkilemeye yönelik ilk konuşmaları sakinlik ve kardeşlik vurgusu üzerinde başlamışsa da seçime yaklaşılan süreçte atışma haline gelmiştir.

Parti faaliyetlerine kısmen izin verilmesinin ardından CHP İl Kurulu, parti teşkilatına bir tamim göndererek, *"idare kurullarımızın vazifeleri, geçmiş on yılın getirmiş olması muhtemel bulunan alışkanlıklara karşı çok hassas olmalıdır"* uyarısını içeren bildiriyle başlamış ve yapılan hazırlıkların bu husus dikkate alınarak gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.[214]

DP oy mirasını hedefleyen partilerden biri olarak kurulan YTP, siyasi parti faaliyetlerinin başlamasının ardından ilk olarak kongreler düzenlemiştir. Başta Konya gezisini gerçekleştiren Genel Başkan Ekrem Alican, Konya Parti Merkezine giderek konuşma yapmıştır. Alican, partisinin macera arayışı içinde olmadığını, vatandaşı aldatarak bir iktidara gelme amacı taşımadıklarını, millet isterse iktidara gelmeye hazır olduklarını söylemiştir. Ardından Alican, partisine bu süreç içerisinde aşırıya kaçmamaları, ılımlı davranışlar sergilenmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur.[215] YTP, zaman zaman yapılan teşkilat kuruluşundaki toplantılarda CHP'yi eleştirilerek DP'li vatandaşlara seslenmiştir. Alican, Söke'de demokrasiye CHP'nin engel olduğu iddiasında bulanarak, CHP zihniyetini yıkmak amacıyla DP'li vatandaşları vazifeye davet etmiş ve DP'de yer almış kişilerin partisinde görev almalarından memnuniyet duyacaklarını söylemiştir.[216] Kastamonu'da yapmış olduğu konuşmasında ise, CHP'yi itham ederek CHP'nin seçimlerin sonuçlarının ardından yenilgiye hazırlıklı olmalarını ve milletin kararına saygı duymaları gerektiğini ifade etmiştir.[217]

DP oy mirasını hedefleyen ve yeni kurulan AP de hızlıca hazırlıklara başlamıştır. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, izinlerin ardından çıkmış olduğu Güney Anadolu gezisinden dönmüştür.[218] Sabah gazetesine vermiş olduğu demeçte, vatandaşlar arasında kardeşlik duygusunun hâkim olmasını istediklerini, eski ya da yeni tüm parti teşkilatlarına

[213] Mehmet Baydar, "oy! Oy!", **Sabah**, 23 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:452, s.2.
[214] **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1961, Yıl:37, Sayı: 13167, s.1.
[215] **Hürriyet,** 10 Nisan 1961, Yıl:13, Sayı: 4649, s.1.
[216] **Hürriyet,** 7 Mayıs 1961, Yıl:14, Sayı: 4676, s.1.
[217] **Hürriyet**, 17 Nisan 1961, Yıl:13, Sayı:4656, s.1.
[218] **Hürriyet,** 2 Nisan 1961, Yıl:13, Sayı: 4641, s.5.

saygı ve sevgi duyduklarını belirterek partisinin propaganda sürecindeki durumuna dair genel bir yorumda bulunmuştur.[219]

CKMP lideri Osman Bölükbaşı ise, siyasi faaliyetlerin bir yıla aşkın süre sonra başlamasından mutluluk duyduğunu belirterek partilerin bu süreçte maziden ne kadar ders aldığının ortaya çıkacağını ifade etmiştir.[220] Cumhuriyetin ilanından sonra, tek parti rejimi dolayısıyla CHP'nin karşısında bir ikinci parti olmamasından dolayı Türkiye'de büyük çaplı propaganda faaliyetleri görülmemiştir. 1946 yılında çok partili demokratik rejimle birlikte ülkede iktidar yarışına girilmiş ve partilerin çeşitli siyasi propaganda faaliyetleri başlamıştır.[221]

Seçim propagandalarının başlamasıyla, İçişleri Bakanı Nasır Zeytinoğlu ise, valiliklere göndermiş olduğu tamimde propaganda ve seçim sırasında uyulması gerekenleri şu hususlar altında belirtmiştir:[222]

- 24.09.1961 günü seçim propagandasının yapılacağı malumdur. Demokrasiye geçişin son aşaması olan bu dönemde tarafsız olunmasına özen ve dikkat gösterilmelidir.
- Seçim propagandasında ve seçim anında, vatandaşların da dikkat göstereceğine inancımız tamdır.
- Demokrasinin temel şartı olan serbest propagandada seçimin en ufak şekilde zedelenmesine izin verilmeyecek ve bu konuda müsamaha gösterilmeyecektir.
- İdare amir ve memurlarının mevzuatın tatbikine azami hız ve itina göstermelerini bu vesile ile tekrar ve ehemmiyetle rica ederim.

MBK ve Devlet Başkanı Gürsel, partileri seçim propagandası sürecinde uyarmıştır. Partiler toplantıya çağrılarak görüşmeler yapılmış, yapılan toplantıya AP, YTP ve CKMP toplantıya iştirak etmiştir. Basın tarafından bu toplantılara CHP'nin katılıp katılmadığının bilinmediği ifade edilmiştir.[223] Hükümet ve askerin seçim kampanyası sırasında bu uyarılarının yanında MBK, seçim öncesi tüm parti liderlerini *"yuvarlak masa konferansı"* adı verilen bir dizi görüşme ile partileri seçim kampanyası sırasında uyarmış ve denetim

[219] **Sabah**, 25 Nisan 1961, Yıl:1, Sayı:278, s.1.
[220] **Hürriyet,** 1 Nisan 1961, Yıl:13, Sayı:4640, s.1.
[221] İrfan A. Şahin, "Siyasi Propaganda", **Yeni Konya**, 1 Ekim 1961, Yıl:13, Sayı:4345, s.2.
[222] **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13340, s.5.
[223] **Son Havadis,** 4 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı: 429, s.1, s.5.

altında tutmak istemiştir.[224] Seçim sürecinin kargaşa hali almaması ve güvenle yapılması adına parti faaliyetleri de bu hususlar altında kısıtlanmaya çalışılmıştır.

Toplantılar ilk olarak 31 Ağustos'ta ön hazırlık aşaması ve gündemi tespit etmek amacı ile siyasi parti sekreterleri ile gerçekleştirilmiştir.[225] Görüşmeler sırasında on üç maddelik bir gündem üzerinde mutabakata varılmıştır.[226] 4 gün boyunca devam eden alt kademe toplantıları sonucunda hazırlanan deklarasyon, 5 Eylül günü CKMP lideri Osman Bölükbaşı hariç siyasi parti liderlerinin toplantısı sırasında partilere sunulmuştur. Yapılan toplantıya CHP adına İsmet İnönü, Memleketçi Serbest Parti (MSP) adına Enver Adakan, YTP adına Ekrem Alican, AP adına Ragıp Gümüşpala ve CKMP adına ise Ahmet Oğuz katılmıştır. Deklarasyonda; 27 Mayıs'ın siyasi maksatlarla istismar edilmemesi, devrimlerin politika malzemesi olarak kullanılmaması ve dinin istismar edilmemesi kararlarının yanında Yassıada mahkemesi ve sonuçlarının politik tartışmalar dışında tutulması, dış politikanın propaganda malzemesi olarak kullanılmaması gibi birtakım kararlar alınmıştır.[227] Gerek MBK üyeleri gerekse Devlet Başkanı Cemal Gürsel, propaganda sırasında imzalanan bu anlaşmalara uyulması gerektiği hususunda partililere sık sık hatırlatmalar yapmıştır.

Cemal Gürsel, seçim propaganda kampanyasının başlaması nedeniyle, vatandaşlar ve seçime katılacak partililere seslendiği radyo konuşmasının yayınlandığı Ulus ve Son Havadis gazetesindeki habere göre, vatandaşların oyları kullanmadan önce memleket ve milleti düşünerek hareket etmelerini istemiştir. Gürsel, seçimlerde hile olmayacağının tekrar tekrar vurgusunu yapmıştır ve vatandaşlara güvendiğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında, parti liderleri ve partiler adına konuşma yapacak olan hatiplere seslenerek, içinde bulunulan durumun farkında olmalarını, konuşmalarını dikkatli yapmalarını ve bu konuşmalar sırasında vatandaşları doğru yoldan ayıracak yersiz ifadelerden uzak durmalarını söyleyerek hem uyarı hem de hatırlatmada bulunmuştur ve seçim propagandasının yasal olarak başladığını bildirmiştir.[228]

MBK üyelerinden Sezai Okan, Muzaffer Yurdakuler, Kadri Kaplan ve Rafet Aksoylu ise, propaganda öncesi bazı parti merkezlerini ziyaret ederek yuvarlak masa toplantısında alınan prensip kararları partililere bir kez daha hatırlatmışlardır. Cumhuriyet gazetesi bu

[224] Işıl Tuna, "27 Mayıs'ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.20, S.40, 2020, s.232.
[225] **Cumhuriyet,** 1 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13317, s.1.
[226] **Cumhuriyet,** 3 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13319, s.1.
[227] **Cumhuriyet,** 5 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13321, s.1, s.5.
[228] **Ulus**, 24 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı: 1373, s.5; **Son Havadis**, 24 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:419, s.5.

görüşmelerin ve MBK komisyonunun oluşturulmasının seçim hadiselerinin takip edilmesi amacıyla yapıldığını belirtmiştir.[229] Devrim Ocakları Genel İdare Kurulu ise, bir basın toplantısı düzenleyerek partilerin propaganda sırasında din istismarı ile oy toplamamalarını isteyerek Atatürk kuşağının da alınan prensipler karşısında davranışlara fırsat vermeyeceğini bildirmiştir.[230]

Seçime katılan siyasi partiler, seçim süreci boyunca radyodan eşit bir şekilde yararlanmışlardır. Seçime katılan siyasi partilerin radyo yoluyla propaganda yapmaları, 30 Eylül Cumartesi günü 07.00' da başlayarak 14 Ekim Cumartesi günü saat 20.00'de bitmiştir. Partilerin radyo konuşma sırası ise, YSK Başkanlığınca yapılan kura ile belirlenmiştir.[231] Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, partilerin radyo konuşmasına da temas ederek "*iyi konuşanlara Allah selamet versin, kötü konuşanları da Allah ıslah etsin*" sözleriyle temennide bulunmuştur.[232]

Ordunun temsilcisi olan MBK, 27 Mayıs'tan sonra yapılacak olan seçimler için hükümete el koydukları anda en kısa zamanda seçime gidilecektir diyerek verdikleri sözleri yerine getirmiştir. Seçim kampanyasının başlamasının ardından, partililer yuvarlak masa toplantısında imzalamış oldukları kurallar etrafında seçmene seslenmeye başlamıştır.[233]

Kampanya sırasında partiler özellikle *"kardeşlik"* duygusu üzerinde durmuşlardır. Liderler, seçim gezisinden önce ilk propaganda faaliyetlerini İstanbul'da gerçekleştirmişlerdir. Seçim süresince, 40'a yakın açık hava toplantıları ve kapalı toplantılar yapılmıştır.[234] Seçim propagandasının ilk günlerinde partiler, ekonomik ve toplumsal vaatlerde bulunarak parti politikalarını açıklamaya çalışmışlardır. Partiler arası bu yumuşak hava fazla uzun sürmemiştir. Parti liderleri kısa süre sonra birbirleriyle atışmalara başlamıştır. İsmet İnönü, Malatya; Ragıp Gümüşpala, İzmir; YTP lideri Ekrem Alican, Sakarya ve CKMP lideri Osman Bölükbaşı; Ankara, İstanbul ve Konya'da partilerini temsil ederek ilk konuşmalarını yapmışlardır ve böylece *"seçim savaşı"* başlamıştır.[235] Partileri adına ilk konuşmaları; CKMP adına Genel Başkan Vekili Ahmet Oğuz, CHP adına Genel Başkan İsmet İnönü, AP Genel Kurulu üyesi Tahsin Demiray, YTP adına ise Ekrem Alican yapmıştır.[236]

---

[229] **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13339, s.1.
[230] **Cumhuriyet,** 24 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13340, s.5.
[231] **Sabah,** 28 Eylül 1961, Yıl:2, Sayı: 425, s.1.
[232] **Tercüman,** 11 Ekim 1961, Yıl:1, Sayı:1, s.1.
[233] Nadir Nadi, "Hadi Hayırlısı", **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı: 13340, s.1, s.5.
[234] **Hürriyet,** 25 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4814, s.5.
[235] **Son Havadis,** 24 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:419, s.5; **Akşam**, 10 Eylül 1961, s.1.
[236] **Tercüman**, 1 Ekim 1961, Yıl:7, Sayı:2310, s.5.

Seçim propagandalarında tüm kesime seslenilebilen ve önemli araç olan radyo konuşmalarında, ilk kez konuşacak olan parti başkanlarının radyo konuşmaları gayet sakinlik içinde ve devlet meseleleri etrafında ilerlemiştir. İlerleyen süreçte parti liderlerinin radyo yoluyla birbirlerini itham etmeleri üzerine MBK, müdahalede bulunmuş ve seçim için propaganda faaliyetlerinin 10. gününde seçime katılan parti liderlerine, propagandanın aldığı şekil dolayısıyla uyarıda bulunmuştur. Hürriyet gazetesi bu uyarıyı, *"MBK DÜN CKMP'Yİ İKAZ ETTİ"*[237] manşetiyle büyük puntolarla verirken Ulus gazetesi ise, seçim mücadelesine katılan tüm partileri uyarmış olduğunu beyan ederek *"Namus Sözünü Hatırlayız!"*[238], Son Havadis gazetesi ise MBK'nın partileri toplantıya çağırarak "*ikaz"* ettiği manşetiyle yer vermiştir.[239] MBK, ayrıca bir tebliğ yayınlayarak yuvarlak masanın şartlarını partililere hatırlatmıştır. Tebliğ'de partililerin şartları ihlal eden sözcülere müsamaha gösterilmemesi gerektiği milletin güvenini sarsacak hareketlerde bulunulmaması gerektiği hatırlatılmıştır.[240]

Kısaca özetlemek gerekirse, 1961 seçimleri serbest, güvenilir koşullar altında yapılmış olsa da partilerin propaganda faaliyetleri özenle takip edilmiştir. Özellikle, yeni kurulan partiler ve eski DP'nin oy mirasını paylaşmak isteyen CKMP' ye karşı da MBK' nin kısmen parti faaliyetlerine baskısı görülmüştür.

1.2. 1961 Seçimleri

1961 seçimini diğer seçimlerden ayıran bazı özellikler mevcuttur. 1961 seçiminde ilk defa yurdumuzda senatör seçimleri yapılacak ve milletvekili seçimlerinde ilk defa olarak nispi temsil sistemi kullanılacaktır. Böylece memlekette milletvekillerinden oluşan bir millet meclisi ve senatörlerden oluşan Cumhuriyet Senatosu adında iki meclis oluşacaktır. Bu iki meclisin birleşmesi sonucunda da TBMM meydana gelecektir.[241] Ayrıca 1961 seçimleri 27 Mayıs darbesinin ardından yapılan ilk genel seçimlerdir.

27 Mayıs 1960 tarihinde, Adnan Menderes Hükümetini deviren subaylar tarafından Ankara radyosundan okunan ve idarenin teslim alındığını belirten beyandan genel seçimlerin yapılacağı tarihe kadar ülkenin yargı ve yürütme yetkileri MBK elinde toplanmıştır.[242] MBK 13 Ocak'ta siyasi faaliyetlerin üzerindeki yasakları kısmen kaldırması ve yeni partilerin

[237] **Hürriyet,** 4 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4823, s.1.
[238] **Ulus**, 4 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13682, s.1.
[239] **Son Havadis,** 4 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:429, s.1.
[240] **Tercüman,** 4 Ekim 1961, Yıl:7, Sayı:2313, s.5.
[241] **Son Havadis**, 15 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:440, s.1.
[242] Özdemir, **a.g.m** s.16.

kurulmasına izin verilmesinin ardından, var olan CKMP ve CHP'ye ilaveten ülkede 11 siyasi parti kurulmasına rağmen teşkilatını tamamlayabilen yeni partilerden yalnızca ikisi YSK'nın kararına göre seçime katılamaya hak kazanmıştır. Bunlar, Ekrem Alican liderliğinde olan YTP ve Ragıp Gümüşpala'nın kurmuş olduğu AP'dir.[243]

Temsilciler Meclisi ve MBK hazırlandığı toplantı sonucunda oy birliği ile seçim tarihinin 15 Ekim 1961 olmasına karar verilmiştir.[244] Başkan Kazım Orbay açıklanan seçim kararı için, Kurucu Meclisin almış olduğu en önemli adımlar biri olduğunu söylerken Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel ise hayırlı bir seçim olmasını istediğini beyan etmiştir.[245]

Parti liderleri seçim tarihinin 15 Ekim olarak belirlenmesinin ardından, normal bir süreçten geçmeyen partiler, sonucu olumlu karşılayarak seçim hakkındaki fikirlerini belirtmiştir. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, ihtilalin devir aldığı emaneti millete teslim edecek olmasının Türkiye içim bir dönüm noktası olacağını söylerken,[246] derken, AP Genel Başkanı Gümüşpala ise, yalnızca güzel bir tarih olduğunu ifade etmiştir.[247] CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, seçimlerin normal bir rejimin inkişafı sonucu olarak yapılan seçim olmadığına işaret ederek siyasi teşekküllere düşen vazifenin bu durumu kolaylaştırıcı şekilde hareket edilmesi gerektiği yönünde olmuştur.[248] Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel, seçimlere girilmeden evvel bir tebliğ yayınlayarak, vatandaşlara uyarıda bulunmuş ve seçimleri gölgelemeye çalışacak hiçbir fikre vatandaşların güvenmemesi gerektiğini, seçimlerin anayasa ve milli birlik inancı ile yapılacağını belirtmiştir.[249]

MBK ile Bakanlar kurulu seçimler sırasında ayrıca bazı tedbirler almıştır. MBK tarafından alınan kararlar ise özetle şunlardır:[250]

- Seçim propagandaları sırasında ve Yassıada davalarının sonucunda olay çıkabilecek yerlere polis, Jandarma ve askeri birlik takviyesi yapılması
- Askeri birlikler valiliklerin emrinde olacak ve valiler iller idaresi kanunu bu bölgelerde uygulayacaktır.
- Seçim propagandaları sırasında taraf tutan idari görevliler vazifesinden alınacaktır.

[243] Zürcher, **a.g.e.,** s.357.
[244] **Sabah,** 23 Temmuz 1961, Yıl:2, Sayı:362, s.1.
[245] **Milliyet,** 22 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:4005, s.1., s.5.
[246] **Sabah,** 24 Temmuz 1961, Yıl:2, Sayı:363, s.7.
[247] **Milliyet,** 24 Temmuz 1961, Yıl:2, Sayı:4005, s.5.
[248] **Ulus,** 26 Temmuz 1961, Yıl:41, Sayı:13523, s.1.
[249] **Ulus,** 15 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı:13664, s.5.
[250] **Milliyet,** 13 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4059, s.1.

- Yuvarlak masa kararlarının dışında hareket edildiği ve olay çıktığı anda bu kişilere polis, jandarma ya da askeri birlikler müdahale edecektir.
- Seçim propagandaları sırasında kanunu aykırı davrananlar suçüstü mahkemesinde yargılanacak ve cezalandırılacaktır.

27 Mayıs darbesinin ilk günlerinde, Cemal Gürsel, seçimlerin azami üç ay içinde yapılacağını söyleyerek serbest seçimlerinin yapılması için bu kadar zamanın yeterli olduğunu dile getirmiş[251] ise de bu mümkün olmamıştır. Yassıada idamları ve Anayasanın halk oyuyla kabul edilmesinin ardından ise seçimin önünde bir engel kalmamış ve artık "*darağaçlarının gölgesinde sandık başına"* gidilmiştir.[252]

Gazeteler seçim günü için, "*Türk Milleti kararını veriyor, İkinci Cumhuriyet Kuruluyor''*[253], "*Şimdi Söz Milletin"*[254] *"İkinci Cumhuriyeti Kuracak İlk Seçim Yapılıyor, Millet Kararını Verecek"*[255], *"İkinci Cumhuriyetin İlk Seçimleri*"[256] , "*Vatandaş Sandık Başına*"[257] manşetleri ile süslenmiştir. Seçimler için ortak görüş seçimlerin dürüst geçeceği yönünde olmuştur. Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Çankaya'da oyunu kullanmıştır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Anıttepe'de, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Bahçelievler'de, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican Küçükesat'da, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ise İzmir Karşıyaka'da oyunu kullanmıştır.[258]

27 Mayıs darbesinin ardından hükümeti idare edenlerin, seçim günü hakkındaki düşünleri gazetelerde geniş yer tutmuştur. Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel, milletin tam bir vakar ile görevini yerine getireceğine inandığı inancında olduğunu söylemiştir.[259] Uzunca bir süre devlet idaresini ellerinde bulunduran MBK üyeleri seçim günü oylarını kullanmalarının ardından duygularını basında geniş yer almıştır. MBK üyeleri duygularını şu şekilde dile getirmiştir:[260]

---

[251] **Milliyet,** 29 Mayıs 1960, Yıl:11, Sayı:3598, s.1.
[252] Mehmet Ali Birand, Bülent Çaplı, Can Dündar, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, 8.Baskı, Ankara, İmge, 2007, s.17.; DP hükümetinin milletlerinin ve eski üyelerinin yargılanmasına 27 Mayıs müdahalesinden dört buçuk ay sonra Marmara denizindeki Yassıada'da başlanılmıştır. Yargılama süreci 11 ay sürmüştür.202 duruşmanın tamamlanmasının ardından 15 Eylül 1961 tarihinde kararlar açıklanmıştır. Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan için idam kararı verilirken Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaşı dolayısıyla idam kararı uygulanmamıştır. Cihat Göktepe, "İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi", **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Ankara, Yeni Türkiye, 2000, s.85-86
[253] **Sabah,** 14 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:445, s.1.
[254] **Hürriyet,** 15 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4834, s.1.
[255] **Tercüman**, 15 Ekim 1961, Yıl:1, Sayı:5, s.1.
[256] **Cumhuriyet,** 15 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13361, s.1.
[257] **Dünya,** 15 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:4126, s.1.
[258] **Ulus,** 16 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13694, s.5.
[259] **Akşam,** 15 Ekim 1961, s.1.
[260] **Ulus,** 16 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13694, s.5.

Ahmet Yıldız, *"İhtilalin gerçekleştirmeyi amaç bildiği en büyük hizmetlerden birini başarı ile sona erdirmenin bahtiyarlığını hissettim. İkinci Cumhuriyetin, önümüzdeki yasama devresinde istikrar ve verimli bir TBMM çalışmasını sağlayacak bir idarenin kurulmasını temenni ederim. 100 yıldan beri, milletin kültür seviyesi ve demokrasi gibi mazeretler kullanılmıştı…*"

Kadri Kaplan, "*Şu günü gördük ya gerisi politikacıların…"*

Muzaffer Yurdakuler, *"Zafere ulaşan bir kumandan sevinç ve bahtiyarlığını duyuyorum. Çünkü, 27 Mayıs'tan sonra Millet Meclisi kürsüsünden, millet huzurunda ve dünya efkarı önünde ettiğimiz yemin son merhalesi olan demokratik ikinci Cumhuriyetin kurulacağı ve millet arzunun tecelli edeceği güne ulaşmış bulunuyoruz… Seçimlerin, millete hayırlı ve iyi işler yapacak bir iktidarı iş başına getireceğine inanıyorum. Hür ve bütün olan milli birlik ruhu içinde ebedi bir Türkiye idealimizdir…"*

Mehmet Özgüneş, TSK'nın ve milletin görevini getirdiğini şimdi görev sırasının politikacılarda olduğunu söylemiştir.

Suphi Gürsoytrak, komite üyesi olarak, ihtilalin ardından vermiş oldukları sözü yerine getirmiş olduklarından dolayı bir vatandaş olarak çok büyük zevk duyduğunu ifade etmiştir. Ardından, "*Bu hareketimizle son senelerde siyaset pazarında her şeyleri dejenere olmuş bir kitlenin yanında bu büyük milletin medeni alemde layık olduğu şekilde yaşayabilmesi için pek çok faziletli ve şerefli insanların mevcut göstermiş ve ispat etmiş olmakla da ayrıca büyük zevk duymaktayım. Kayalara oturmak üzere teslim almış olduğumuz devlet gemisini bin bir badireden kurtararak muasır medeniyet denizine bugün ulaştırmış oluyoruz."* sözleriyle gemi olarak tasvir ettiği devlet ve kaptan olarak tanımladığı iktidar partisinin isabetle seçilerek, işleri yürüteceğine bütün kalbiyle inandığını belirtmiştir.

1.3. 1961 Seçimlerinde Siyasi Partilerin Programları ve Seçim Beyannameleri

Partilerin seçim sürecinde kullandıkları beyannameler, seçim propagandası açısından oldukça mühim araçlardır. Bir seçim beyannamesi, partinin atacağı ileri bir adım olduğundan seçim sürecine geçilinceye kadar gizli tutulmaktadır. Aksi halde, beyanname diğer partiler tarafından eleştirel mahiyette kullanılabilir ya da başka bir parti tarafından uygulanabilir.[261]

[261]Adem Özküçük, "Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları", **Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.59.

1961 seçimleri öncesinde seçim beyannamesini ilk olarak basına açıklayan CHP olmuştur. CHP'nin ardından seçim beyannamelerini yeni kurulan YTP ve AP basına sunan partiler olurken beyannamesini seçim propagandalarının başlamasının ardından basına sunan ve en geç yayınlayan parti ise CKMP olmuştur.

1.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

CHP'nin 1961 seçimleri için önceden hazırlamış olduğu "*İlk Hedefler Beyannamesi*" adını verdiği programı, 27 Mayıs darbesinin yaşanması ve siyasal faaliyetlerin durmasının ardından seçim sürecinde kullanılamamıştır. Fakat bu beyanname, 1961 Anayasa'sının hazırlanmasında, Kurucu Meclis tarafından çalışmalarda kullanılarak yararlanılmıştır.[262] 1961 seçimleri için hazırlanan bu beyannamenin kullanılamamasının ardından CHP, 1961 seçimlerine yeni bir seçim beyannamesi hazırlayarak propagandaya başlamıştır. CHP, seçmen karşısına "memleketin tüm sorunlarına eğilen" oldukça uzun bir beyanname ile çıkmıştır.[263]

CHP, seçim beyannamesini 24 Eylül tarihinde açıklamıştır. Beyannamesinde iktidara geldiğinde gerçekleştirilecek işler ve ele alınacak konular yer almaktadır. Beyannamede ele alınan ve savunulan esasların başlıkları ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Yeni rejim yapısı, kalkınma, vergi sistemleri, ziraat, ulaşım, ticaret, devlet hizmetleri, askerlik hizmeti, sağlık hizmetleri, eğitim, mesken davası, işçi hakları, göçmen vatandaşların güvenliği.[264]

CHP'nin seçim propagandasında da sürekli olarak kullandığı "CHP vaat ettiğini yapar" sloganı seçim beyannamesinde de kullanmıştır. Beyannamede bu ifade, "*Cumhuriyet Halk Partisi yapamayacağını vadetmeyen, vadettiğini mutlaka yapan bir siyasi teşekküldür."* şeklinde yer almıştır. [265] Ayrıca beyannamede yer alan seçim vaatlerinin sıralanmış olduğu açıklama metinlerinde dikkat çeken husus, slogan niteliğinde olan "*tarafsız ve güler yüzlü idare*", "*durgunluğa, işsizliğe ve para sıkıntısına son*" gibi cümlelerin yer almasıdır.[266] CHP Genel Sekteri İsmail Rüştü Aksal, beyannamemin hazırlanmasında üniversiteler ve çeşitli araştırma merkezlerinin çalışmalarından, DPT yayınlarından yararlanıldığını belirtmiştir.[267]

---

[262] Kili, **a.g.e**., s.161-167.
[263] **Cumhuriyet,** 24 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı: 13340, s.1.
[264] **C.H.P. Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1961, s.3-12.
[265] **C.H.P. Seçim Beyannamesi**, s.13.
[266] **C.H.P. Seçim Beyannamesi,** s.3-4.
[267] **Dünya**, 22 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:4106, s.5.

Beyannamede dikkat çeken önemli bir husus da, "*Devralınan ağır Miras*" başlığı altında DP iktidarı döneminin icraatlarına yer verilerek eleştirilmesi olmuştur. Parti, bu başlık altında DP'nin ekonomi politikasını eleştirmiştir. DP'nin gelişigüzel, plansız ve israfçı bir ekonomik politika uygulayarak hızlı kalkınmayı sağlayamadığı ayrıca, geride çok büyük gayretlerle düzeltilebilecek bir ekonomik dengesizlik bıraktığı ifade edilmiştir. Plansız kalkınma nedeniyle ziraatta nüfus başına düşen zirai gelirin azaldığı, ihtiyaçların gereken şekilde karşılanmaması nedeniyle temel gıda maddelerinin de ithal edilmek zorunda kaldığı belirtilmiştir.[268] Son on yıl içinde düzensiz yatırım politikaları nedeniyle ve yarım kalmış yatırımlar için milyarlarca lira harcandığı ifade edilmiştir.[269] Tüm bunlara rağmen CHP'nin kalkınma hızını artıracağı, ekonomik ve toplumsal alanlardaki tıkanıklıkları gidererek yeni iş sahaları yaratmak amacında oldukları vaat edilmiştir.[270] Beyannamede; CHP'nin iktidara geldiği takdirde, muhalefet konumundayken yaşamış olduğu sıkıntıları muhaliflerine çektirmeyeceği, seçimle iktidara geldiklerinde kin ve husumetten uzak durarak kardeşçe bir çalışma azmiyle memleketi kalkındıracağına da yer verilmiştir.[271] CHP'nin 1961 Seçim Beyannamesinde yer alan konular, özetle şunlardır:[272]

- İlk olarak yeni Anayasanın getirmiş olduğu müesseseleri kurup bunların gereği gibi çalışmasının sağlanacağı ifade edilmiştir. Bununla ilgili olarak temel hak ve hürriyetleri; anayasa hükmü olarak bırakmayıp bunları uygulamaya geçirmek, bağımsız mahkemeler ve hâkim teminatı sağlanarak adalet hizmetlerinde güvence temini sağlamak amacında olduğu vurgulanmıştır.
- Ana hedeflerden biri olan ekonomik kalkınmanın sağlanması için, yarım kalmış yatırımların bitirileceği, kalkınma politikasının bir plan dâhilinde ilerletileceği, sosyal adalete dayanmış bir parti olarak enflasyondan kaçınılması, yoksul bölgelerin kalkınmasını sağlayarak, sosyal eşitsizliğin giderileceği vurgulanmıştır.
- Vergi sistemi üzerinde de düzenlemeler yapılarak vergi yükünün hafifletilmesi gerekliliği bu amaçla; ziraat işçilerinden gelir vergisi alınmayacağı, zirai kazançlardan alınan gelir ve kurumlar vergisinden küçük sanat ve ticaret erbabının muaf tutulacağı, ziraata ayrılan topraktan gelir vergisi alınmayacağı belirtilmiştir.
- Zirai kalkınmayı sağlamak ve verimli ziraat yapılması amacıyla çiftçilerin ihtiyaçlarının zamanında karşılanacağı ve çiftçilere bol ve ucuz gübre temini sağlanacağı,

[268] **C.H.P. Seçim Beyannamesi**, s.19.
[269] **C.H.P Seçim Beyannamesi,** s.16.
[270] **C.H.P Seçim Beyannamesi**, s.20.
[271] **C.H.P Seçim Beyannamesi**, s.15.
[272] **C.H.P. Seçim Beyannamesi**, s.1-12.

zirai alanda teknik personel yetiştirilerek ziraat eğitimi verileceği, çiftçilerin topraklandırılacağı belirtilmiştir.

- Kara, deniz, demiryolu ve hava yolu ulaşımın gelişmesine önem verileceği,
- Dış ticaret konusunda, ihracatımızı artırıcı tedbirler alınacağını ve ithalatımızın yatırım malları alacak şekilde yürütüleceği belirtmiştir.
- Devlet idaresinin verimini artırmak amacıyla yeni düzenlemelerin yapılacağı ifade edilerek; iktisadi devlet teşebbüslerinin yatırımlarını tek elden düzenlemek adına devlet yatırım fonu kurulacağı ve iktisadi devlet teşebbüslerinin düzeltilmek istendiği ifade edilmiştir.
- Ordu'ya eğitim verilerek ve Silahlı Kuvvetler Birliğini çağdaşlaştırması yolundaki gayretlere devam edileceği yer alan konular arasındadır.
- Dış politikada "Yurtta sulh, Cihanda sulh" ilkesine dayanılarak NATO, CENTO ittifaklarındaki taahhütlerine bağlılığın sürdürüleceği ifade edilmiştir. Dış politikada Kıbrıs konusuna da değinilen beyannamede iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmaya katkıda bulunulacağı ve mevcut statükonun bozulmasına izin verilmeyeceği ifade edilmiştir.
- Sağlık hizmetleri ve eğitim alanına da değinilerek sağlık hizmetlerinin köylere kadar ulaşmasını sağlamak amacıyla gezici personeller oluşturulacağı, bölge hastaneleri kurularak herkesin eşit sağlık imkânlarından yararlanacağı ifade edilmiştir. Eğitim alanında gelişmeler için, köylere okul ve öğretmen sağlanacağı ve nüfusu dağınık bölgelerde okullar açılarak kabiliyetli fakat maddi durumu yetersiz öğrencilerin imkanlarını sağlamak adına Yüksek Öğrenim ve Kredi Yurtlar Kanunu'nun en geniş şekilde uygulanacağı ve köy okullarında çalışan öğretmenlere köy ödeneği verileceği vaat edilmiştir.
- Mesken problemine değinilen beyannamede gecekondu davasının, yıkım işlemleri ile değil devlet eliyle arsa temini ile çözümlenerek gerekli ihtiyaçların karşılanacağı belirtilmiştir. Göçmen vatandaşlar için eşitlik sağlanarak kendilerine mesken tahsis edilen göçmenlere hızlıca tapular verileceği ifade edilmiştir.
- İşçi hakları başlığı altında işçiler için yapılacak imkanlar sıralanarak işçi gruplarının sendika hakkının sağlanacağı ve işçilerin toplu sözleşme ve grev hakkına kavuşturulacağı vaat edilmiştir.

Ekonomi ve planlı kalkınma üzerinde önemle durulan beyannamede, milli gelir artışının 1953- 1960 yıllarındaki %3,6 oranını daha fazla yükseltmek hedefinde oldukları belirtilmiştir. Bu amaçla, partinin vaatleri şu şekilde sıralanmıştır: var olan kapasitenin tam olarak kullanılarak yarım kalmış olan işlerin tamamlanacağı, yatırım hacminin son on

yıldaki rakam üzerine çıkarılacağı vaat edilmiştir. Fakat yatırım hacmini artırmak amacıyla milletçe tasarrufa gidilmesi gerektiği belirtilmiştir. 27 Mayıs'ın ardından kurulan Devlet Planla Teşkilatının geliştirilerek ilk beş yıllık kalkınmanın mümkün olduğu kadar hızlı hazırlanacağı vaat edilmiştir.[273]

Beyannamede; planlı kalkınmanın hazırlanması sırasında insan hak ve hürriyetlerinin ve özel teşebbüsün göz önüne alarak yapılacağı vaat edilmiştir. Ardından, özel teşebbüsün yapıcı ve yaratıcı rolüne inanıldığı bu nedenle devlete ayrılan işletmeler dışında özel teşebbüsün gelişmesine teşvik sağlanacağını ifade edilmiştir. Devlet, özel teşebbüs başarılı olduğunda rekabete girmeyerek özel sektörün yatırım ve çalışma şevkini artıracağını vaat etmiştir.[274]Artan gelirin vatandaşlar arasında eşit olarak paylaştırılması için de; "ölçüsüzlükleri önleyecek" önlemler alarak, zengin kesimin daha fazla kazanç sağladığı ve yoksulun giderek yoksullaşmasına sebep olduklarını düşündükleri enflasyondan kaçınılacağı belirtilmiştir.[275]

Beyannamede; ekonomik durgunluğu ortadan kaldırmak ve kalkınmanın sağlanması amacıyla yapılacak işler şu şekilde sıralanmıştır: Devlet sektörü yatırımları artıracaktır, yarım kalmış yatırımlar faydaları sırasına göre tamamlanacak, zirai ürünler uygun fiyatla satılacak ve malın bedeli zamanında alınacaktır. İhracatı geliştirmek için gerekli önlemler alınacak, bazı sanayi kolları ihracata yöneltilecek, özel sektörün yatırım faaliyetlerini hızlandırmak için kredi ve vergi kolaylıkları sağlanacaktır.[276]

CHP'nin Küçükçekmece'de düzenlenen açık hava toplantısında konuşma yapan CHP'li Oğuz Oran, CHP'nin hazırlamış olduğu seçim beyannamesi için tüm vaatlerin içinde yer aldığını ve partisi için beyannamedeki vaatlerin "namus sözü" olduğunu dile getirmiştir.[277]

Altuğ Koç, CHP'nin 1961 seçim beyannamesindeki, dış yardımlar ve yabancı sermaye hakkındaki tutumunu çelişkili bulmaktadır. CHP, DP iktidarında yabancı sermaye ve petrol kanunlarının karşısında olurken, 1961 beyannamesinde ise, dış yardımların artırılması konusunda çalışmalar yapılacağını ve yabancı sermayenin ülke kalkınmasına

[273] **C.H.P. Seçim Beyannamesi**, s.15-17.
[274] **C.H.P. Seçim Beyannamesi**, s.17-18.
[275] **C.H.P Seçim Beyannamesi**, s.18.
[276] **C.H.P Seçim Beyannamesi**, Ankara, s.20-21.
[277] **Ulus**, 2 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13680, s.7.

faydalı olacağını söylemiştir ve petrol konusuna hiç değinilmemiş olduğundan beyannamedeki bu çelişkili durumu dile getirmektedir.[278]

CHP, programını altı umde ekseni üzerinde açıklamıştır. Cumhuriyetçilik, Laiklik, Milliyetçilik, Halkçılık, İnkılapçılık, Devletçilik esasları çerçevesinde ele alınan programda şu konular üzerinde durulmuştur:[279]

1. CHP; dil, kültür, ülkü ve kader birliğinde ayrılık kabul etmez, bir millet olarak halkın birleşmesini ister.
2. CHP, hiçbir sınıf ya da zümreye imtiyaz tanımaz. Bütün vatandaşları kanun önünde eşit sayar. Halkın yüksek bir hayat seviyesine ulaşmasını ister.
3. CHP, memleketin hızlıca ve sosyal adaleti temel alarak gelişmesi için bazı büyük sanayi kuruluşlarının devlet elinde olmasını zorunlu saymaktadır. Bunun dışında özel sektörün de serbestlik ve eşitlik içinde gelişmesini ister.
4. Vatandaşın inanç ve ibadetlerine karışmaz. Dinin de devlet işlerinden ve siyasetten ayrı tutulmasını temel alır.
5. CHP başarılan olan devrimleri korumak ve çağdaş medeniyet seviyesinin getirmiş olduğu gereklilikleri yapmak azmindedir.

1.3.2. Adalet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

AP, 1961 seçimleri için beyannamesini hazırlamak için bir ilim komisyonu oluşturmuştur. Bu amaçla kurulan seçim komisyonunda; İstanbul İl Başkanı Tahsin Demiray'ın başkanlığında, Ord. Prof. Ethem Menemencioğlu, eski Ziraat Bakanı Cavit Oral, İktisat Doktoru Muhtar Yazır, Doçent Cevdet Perin yer almıştır.[280]

AP genel merkezi, memleket ve dünya meseleleri hakkında tespit etmiş olduğu görüşlerini içeren seçim beyannamesini 30 Eylül 1961 tarihinde basına açıklamıştır.[281] Bu beyanname "1961 Türkiye koşullarında ileri sayılabilecek bir siyaset belgesi" olarak değerlendirilirken[282] aynı zamanda da; *"bir edebiyat örneği"* olarak tasvir edilmiştir. Bu beyanname ile AP'nin "oy telaşı içerisinde, sorumluluk duygusunun dışında, yapamayacağı vaatlerde bulunduğu" eleştirisi yapılmıştır.[283] Nermin Abadan ise, "*Türk siyaset tarihinde*

[278] Koç, **a.g.e**., s.94.
[279] **Milliyet**, 14 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı: 4059, s.3.
[280] Kaya, **a.g.t.,** s.63.
[281] **Hürriyet,** 1 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4820, s.1.
[282] Özdemir**, a.g.e**, s.18.
[283] **Ulus,** 5 Ekim 1961, Yıl:42 Sayı:13685, s.3.

Jön Türklerin özgürlük özlemleri ile Prens Sabahaddin' in Anglosakson modelinden mülhem bireyci kalkınma formülünün bir sentezi" olarak nitelendirerek kısa ve aceleye gelmiş bir program değerlendirmesinde bulunmuştur.[284]

AP, seçim beyannamesinin başında, partisinin temel gayesini şu sözlerle ifade etmiştir*: "Çağdaş, Batı medeniyeti hukukuna, Demokratik rejime ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifadesini bulan zihniyete uygun bir Türk cemiyet düzenini ve Hukuk Devletinin gereği gibi kurulması, işlemesi ve gelişmesini sağlamaktır."*[285]

Beyannamede her politika görüşü, ayrı başlıklar altında açıklanmıştır. Beyannamede ayrıntılı biçimde ele alınan konu başlıkları ise şunlardır: Hukuk ve kanun anlayışımız, siyasi partiler, adalet politikamız, milli savunma politikamız, maliye ve vergi politikamız, iktisadi politikamız, sanayi politikamız, ziraat politikamız, hayvancılığımız, toprak reformu, tarla işçisi, orman politikamız, milli eğitim ve kültür politikamız, sağlık ve sosyal yardım politikamız, içişleri ve idari politikamız, mesken tapu ve kadastro politikamız, ulaştırma politikamız, gümrük ve tekel politikamız, nafia politikamız, gençlik ve spor politikamız, işve işçi politikamız, turizm politikamız, içtimai emniyet politikamız, basın politikamız, dış politikamız.[286]

AP'nin beyannamesinde yukarıda belirttiğimiz başlıklar altında ele alınan konular, özet olarak şu şekilde açıklanmıştır:

Parti, adalet politikasını açıklamadan önce kanunların ve adalet nizamının toplum üzerindeki öneminden bahsetmiş ve ardından, "hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu" düşüncesine bağlı kalınacağı belirtilmiştir. Partinin aşırı akımlarla mücadele edeceği, tek parti ve totaliter düzenden ülkenin korunacağını belirtilerek hukuk ve kanun politikası açıklanmıştır.[287]

Adaletin gerekli şekilde işlemesi için hâkimlerin kararlarında tam bağımsız olarak çalışıp tesir altında kalmadan vicdanlarıyla karar verdiği sürece adaletin vatandaşlar arasında sağlanabileceği belirtilmiştir. Bu sebeple, adaleti tevzi etmekle görevli olan hakimlerin, terfi ve terfihlerinden emin fikir ve kanaat istiklaline sahip bulunmalarını başta gelen prensiplerinden saydıkları ifade edilmiştir. Davaların uzatılmadan karara bağlanması için,

[284] Abadan, **a.g.e.,** s.129.
[285] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, 1961, s.3.
[286] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.3-39.
[287] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.4.

en kısa zamanda parti hukuk ve ceza davalarında muhakeme usulleriyle icra muamelelerinin daha basit bir hale getirileceğine yer verilmiştir.[288]

AP'nin seçim beyannamesinde, seçime katılan partilerin beyannamelerden farklı olarak "siyasi partiler" adını taşıyan başlığa yer verilmiştir. Siyasi partilerin ülkenin mutluluk ve felaketinde karar birliği yapacak bir oluşum olarak görüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca siyasi partilerin demokratik rejimde sorumluluk aldıkları bu nedenle muhalefette ya da iktidarda hürriyet nizamını sağlamak adına samimi ve ciddi münasebetler kurulmasının memleket vazifesi olduğu dile getirilmiştir.[289]

Beyannamede milli savunma politika görüşüne geniş yer verilmiştir. Parti iktidara geldiğinde; TSK'nın daima yurt savunmasına hazır bulundurulacağını, Siyahlı Kuvvetlerin siyaset dışında tutulmasının sağlanacağını, TSK'nın muasır ordular seviyesine getirileceği beyan edilmiştir. Ayrıca asker alımının TSK'nın bünyesinden çıkarılarak Millî Savunma Bakanlığına alacağının, ordu malullerinin her türlü ihtiyaçlarının da karşılanacağı vaat edilmiştir.[290]

Parti, maliye ve vergi politikasının temelinin Türk parasının istikranı sağlamak olduğunu, enflasyona giden para politikasını desteklemediklerini belirtmiştir. Mali alanda ve vergiler için yapılacak olan hususlara değinilmiş ve vaatler şu şekilde sıralanmıştır: Hedeflerinin Türk parasının istikrarını sağlamak olduğu, enflasyona giden para politikasını desteklemediklerini, vatandaşın gelirine ve milli gelire uygun olacak şekilde yeni bir vergi politikası oluşturmak amacında olunduğu belirtilmiştir. Parti özellikle memur, işçi ve iş adamlarının üzerinde ağırlık olan tasarruf bonolarının tamamen kaldırılması taraftarı olduklarını, hayvancılığın inkişafına mâni olan hayvan vergisinin kaldırılacağı, küçük esnafın vergi yükünün hafifletileceği, servet üzerinden vergi alınmaktan kaçınılacağı iktidara geldiklerindeki vaatleri olarak sıralanmıştır.[291]

İktisadi politika görüşünün devlet kapitalizmine yol açan devletçiliğin karşısında olduğunu belirten parti beyannamesi, zirai verimin düşük olmasından dolayı, hızlı kalkınmayı sağlamak amacıyla özel teşebbüslerin devlet tarafından planlamasına karşı çıktıklarını, yalnızca desteklenmesi gerektiği ifade etmişlerdir. Vatandaşların daha iyi hayat şartları yaşaması gerektiğine inanarak istihsal seferberliğinin ilan edileceğini ancak bu

[288] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.5.
[289] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.4.
[290] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.5-6.
[291] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.6-8.

şekilde şartların iyileştirileceğini belirtilmiştir. İhraç mallarının kalitesinin yükseltilerek ihracatın teşvik edileceği ayrıca döviz kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması için aylık döviz bütçesi yapılacağı ifade edilmiştir. Tüm bunların yanında iktisadi alanın gelişmesi amacıyla "Avrupa Serbest Ticaret Bölgesine" katılmanın milli menfaatlere uygun olduğu ifade edilmiştir ve dış ticaretteki kota sisteminin kaldırılacağı vaat edilmiştir.[292]

Sanayi ve ziraat politikası hakkında da partinin düşüncelerini bulabildiğimiz beyanname, özel teşebbüsün fayda getireceğine inanıldığını ve ilk planda yer vermeyi görev kabul ettiklerini ifade etmiştir. Küçük sanayi işleriyle ilgilenileceği, büyük sanayilerin devlet iştirakini sağlayacak bazı önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Nüfusunun yarısından fazlasının çiftçi ve köylü olan bir toplumda tarım probleminin en önemli hayati mesele olduğu belirtilmiştir. Ziraat politikalarındaki amacın; köylüyü ve çiftçiyi kuvvetlendirmek, üretimin iç piyasadaki ihtiyacı karşılamak ve dış ticarette döviz kaynağı olarak artırmak, iç piyasamızı kuvvetlendirmek, güzelleştirmek, ziraat eğitimini artırarak, köylü çocuklarını eğitmek, Türk köylüsü üzerinde bir dert olarak bulunan ağır bir yük oluşturan faiz hadlerinin indirilmesi sağlanacak ve zirai borçlar bir tetkike tabii tutulacak, kredi vadeleri köylüleri yormayacak bir ödeme şekline bağlanacaktır şeklinde sıralanmıştır.[293]

Hayvancılık alanında; yerli türlerin ıslah edileceği, büyük baş ve küçük baş hayvancılığın teşvik edileceği ayrıca ihraç hayvanı yetiştirileceğini belirterek hayvancılığın ve hayvan sanayisinin kuvvetlendirilerek geliştirileceği belirtilmiştir. Bu amaçla da hayvan vergisinin kaldırılacağı ortaya konulmuştur. Hayvancılık alanında yem sorunun çözülmesi amacıyla ziraata elverişli olmayan toprakların meralara dönüştürüleceği vaat edilmiştir.[294]

Beyanname toprak probleminin tarım için önemli olduğuna değinmiş ve gerçek dışı ya da politik konulara çekilebilecek bir konu olduğunu belirtilmiştir. Parti toprak problemi hususunda, topraksız köylüyü bölge hususiyetlerine göre, işletme ve maliyeti koruma şartlarını ihtiva edecek bazı şartlar dahilinde bir miktarda toprak sahibi yapacak fedakârlıktan kaçınmayacağını belirtir. Tarla işçileri için iş mevsimlerinde nakliye tarifelerini asgari düzeye indirileceği ve mevsimlik tarla işçileri için misafirhaneler kurulacağı vaat edilmiştir.[295]

[292] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.8-11.
[293] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.11-17.
[294] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.17-19.
[295] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.19.

Milli Eğitim ve kültür politikası vatandaşların kendini yetiştirmesi için tüm imkânların sağlanması gerektiği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla; eşit eğitim ve öğretim imkânı sağlamak, seyyar öğretim ekipleri kurarak eğitimi her bölgeye ulaştırmak amacında oldukları ifade edilmiştir. Tek tip okul yerine batı tarzı okulları örnek alarak ihtiyaçlara göre okullar kurmak, kabiliyeti esas almak, kuru ve lüzumsuz bilgilerden arınma sağlamak, tek parti zihniyetinin ve şef sisteminin genç zihinlere yerleşmesinin engellenmesi amacıyla eğitim vermek olduğu belirtilmiştir.[296]

Sağlık ve sosyal yardım politikasının amaçlarının doğumdan ölüme kadar sağlık teminatı sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Sağlık hizmetlerinin tek elden idaresini sağlamak amacıyla "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı" oluşturulacağına yer verilmiştir.[297]

Beyannamede iç işleri, idari politika ve ulaştırma politikasına da değinilmiştir. İdare edilen ve idare eden diye ikiye ayrılan bir kütleyi prensip olarak kabul etmediği belirtilerek, idare adamlarının bir hizmet anlayışı içinde çalışmasını esas almıştır. Köy ve şehir ayrımının kaldırılarak eşitsizliğin giderilmesi amacıyla köy kanunun yeniden ele alınması gerektiği, bucak teşkilatının artırılması gerektiği belirtilmiştir.[298]

Mesken, tapu ve kadastro düzenlemeleri yapılarak vatandaşların tabu işlerini kolaylaştırmak amacıyla bucak merkezlerinde tapu idareleri kurulacağı, meskensiz vatandaşlar için tedbirler alınacağı ve gecekonduda yaşayan vatandaşlar için tapu temin edileceği belirtilmiştir. Ulaştırma politikasında; demiryolların ıslahının sağlanacağı, telgraf ve telefon ücretleri üzerinde gerekli tadiller yapılacak ve telefon bakım ücretleri kaldırılacaktır.[299]

Gümrük ve tekel politikalarında yapılacaklar ise; gümrük teşkilatı yeniden organize edilerek mevzuatın sadeleştirileceği, transit ticarette kolaylık sağlanacağı, yabancı yolculara gümrük kolaylıkları sağlanacağı, tekel maddelerinin fiyatlarında yeni fiyat baremi tesis edileceği vaat edilmiştir. Gümrük ve Tekel Bakanlığı verimli bir fayda gösteremediğinden, Tekel ve Gümrük Umum Müdürlüklerinin yeniden organize edileceği açıklanmıştır.[300]

İş ve işçi politikasının, memlekette iş sahası yaratarak insan emeğini yerinde ve gereksiz kullanmamak olduğu belirtilmiş işçi sendikaları kurulup sendikaları konfederasyon halinde bir arada toplayacakları söylenmiştir. Türk işçisinin üzerinde durduğu grev hakkı

[296] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.22-23.
[297] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.24-25.
[298] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.26-28.
[299] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.29-30.
[300] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.32-33.

konusu, işçi ve iş verenin düşünceleri göz önünde tutularak ele alınacak olduğu beyan edilmiştir.[301]

Basın politikasına da yer verilen beyannamede, basının demokratik rejimlerde 4. kuvvet olarak kabul edildiği açıklanmıştır. Basın alanında yapılacaklar ise şu şekilde sıralanmıştır:[302]

- *"Müeyyideli Basın Odaları"* kurularak meslek hakları korunacaktır.
- Gazetecilerin en iyi şekilde çalışmaları amacıyla, ihtiyaçları ön plana alınacak, kâğıt ithalinin serbestliği sağlanarak yüksek primler kaldırılacaktır.
- En ücra köylere kadar gazetenin ulaşması sağlanacaktır.
- Basın hürriyetini kısıtlayacak her teşebbüs önlenecek ve bu hürriyetin korunması sağlanacaktır.

"Nafia politikamız" başlığı altında; iktisadi bakımdan faydalı olan yapımı yarım kalmış olan işlerin tamamlanacağı, köyleri merkezlere bağlayan yollar yapılacağı, şehir ve köylerde içme suyu tesisleri tamamlanacağı ve ziraat için küçük sulama işleri yapmak adına yatırım yapılacağı vaat edilmiştir. Gençlik ve spor politikası için spor salonları inşa edilerek, spor kulüplerinin gelişimi için spor kanunu çıkarılacağı ve spor bankasının kurulacağı vaatler arasındadır.[303]

AP'nin dış politika görüşünde önemli bir değişiklik görülmemektedir. Dış politikasının BM Anayasası'nın prensiplerine bağlı olduğu, dış politikada "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" prensibinden ilham aldığını ifade etmiştir. NATO, CENTO gibi kuruluşlara bağlı oldukları da belirtilmiştir.[304]

1.3.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

Kökü, 1948 yılında DP'den ayrıldıktan sonra kurulan MP'ye dayanan CKMP[305], seçim beyannamesini, propagandanın başladığı 14. gün açıklamıştır.[306]

CKMP, programının ilk maddesinde hedeflerini açıklayarak başlamış ve "*Türkiye'de insan haklarını hâkim kılacak ve bunları güvenilebilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı*

[301] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.35-37.
[302] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.38.
[303] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.34-35.
[304] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.39.
[305] Demirci, **a.g.e.,** s.31.
[306] **Hürriyet,** 8 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4827, s.1.

kurmak" olduğunu belirtmiştir. Programının devamında ise Cumhuriyetin esaslarına, demokrasiye, hukuka ve milliyetçiliğe bağlı olduğunu belirterek din politikasında ise; devlet ve din işlerinin birbirinden ayrı olması gerekliği üzerinde durmuştur. CKMP, iltimas ve hırsızlıkla mücadele edeceğini belirttiği programında, geri kalmış bölgeleri milli kalkınma politikası ile kalkındırılacağını vadetmiştir. CKMP'nin adalet işleri, Milli Eğitim işleri, iç işleri, dış işleri, ordu ve askerlik, ormancılık ve ziraat başlıkları altında 7 maddeden oluşan programının ana hatları özetle şu şekildedir:[307]

Programda adalet işlerini yürüten kaza organlarının maddi ve manevi her türlü etkiden uzak bulunmaları gerektiği ilk şart olarak kabul edilmiştir. Parti; hâkim teminatını zedeleyen yetkililere karşı, adaletin mümkün olduğu kadar dağıtımının sağlanacağını belirtmiştir. Adalet alanında yapılacaklar; Asliye Mahkemeleri ile Yargıtay arasında ikinci bir kaza mahkemesinin kurulması ve mahkemeler kanunun oluşturulması gerektiği, tevkif evlerinin cezaevlerinden ayrılması, çocuk mahkemeleri ve ıslahhaneler açılarak medeni yaşama şartlarının vücuda getirilmesi olarak sıralanmıştır.

Milli Eğitim alanında cehaletle savaşmak için planın gerekli olduğu, ilköğretimin mecburi ve ücretsiz olmasının partinin amacı olduğu ifade edilmiştir. Parti ayrıca ziraat ve sanat öğretiminin de önemi üzerinde durmuştur. Parti, iç işlerinde idari ve mülki teşkilatının yeniden ele alınmasını gerekli görmekte ve idarede temel birlik olarak bucak kabul edilerek, bucakta görevli olacak kişiler için de halk tarafından seçilmiş bir meclis ve meclis başkanı düşünmektedir.

CKMP'nin dış siyasette ana prensibinin; Türkiye Cumhuriyeti'nin istiklalini, toprak bütünlüğünü ve milletlerarası alanda Türk milletinin hak ve menfaatlerini korumak olduğu, BM Anayasası'na ve milletlerarası taahhütlerimize sadık kalmaktan, iş birliğinden ve dayanışmadan yanadır. CKMP, ordunun modern bir şekilde silahlanmasını, ordu mensuplarının hayat seviyesinin uygun hale getirilmesini, geleceklerinin ise garantiye alması gerektiğini düşünmektedir.

Parti, ormanların korunması ve geliştirilmesi için devletin özenle dikkat etmesi gerektiğini ve yeni ormanların oluşturulması için çalışılması gerektiğine değinmiştir. Zirai reforma da değinilen programda, zirai reformla birlikte milli gelirin önemli bir kısmını teşkil eden zirai ürünlerin hızlıca artırılmasını gerekli görür. Dağınık arazilerin birleştirilmesi,

[307] **Milliyet,** 15 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4060, s.3.

verimin artırılması, işletilmeyen arazilerin verimliliğini sağlama, devlet tarafından topraksız çiftçiye toprak verilmesi istenmektedir.

1.3.4. Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

YTP beyannamesini, 29 Eylül tarihinde açıklamıştır.[308] YTP parti programını maddeler halinde sıralayarak 58 maddeden oluşturmuştur. Maddeler halinde meydana gelen programda başlıkları şu şekildedir: Temel görüş ve ana hedeflerimiz, iktisadi gelişme, ziraat, sanayi, iç ticaret, dış ticaret, ulaştırma ve bayındırlık, sosyal politika, sağlık işleri, idare ve memur statüsü, eğitim, siyasi rejim, din işleri, siyasi politikadır.[309]

Parti, programının esaslarının Atatürk devrimlerinin bugünkü şartlar ve ihtiyaçlara göre yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Partinin amacı; demokrasinin tam olarak uygulandığı, insanların fırsat eşitliğine sahip olduğu bir ortam yaratabilmek olarak belirtilmiştir.[310]

Parti, iktisadi gelişme için özel teşebbüsü ve hızlı bir sanayileşmeyi ön görmüş, bu hedefe varmak amacıyla da hükümetin liderliğini savunmuş ve daha mali kapasiteyle üretim verimliliği arasında daha fazla denge kurulması gerektiğini ifade etmiştir.[311] Ayrıca "*devlet murakabe*" sisteminin kurularak maliye ve muhasebenin kontrol altında tutulması gerektiği ifade edilmiştir.[312]

Partinin ziraat programına iktisadi kalkınma için ayrıntılı ve bölge olarak çalışma planlarının yapılmasında fayda gördüğünü belirtmiştir. İnsan ve toprak ünitesine göre verimin artırılması, toprağın modern hale getirilmesi gerektiği ve boş devlet topraklarından toprağı olmayan çiftçiye toprak verilmesini ifade etmiştir. Hayvancılık ve hayvan mahsulleri sanayisinin parti tarafından ele alınacağını ve konserveciliğe iç ve dış piyasada sürümü artıracak şekilde yatırımlar yapılacağı planlanmıştır.[313]

YTP sanayi politikası ile planlı sanayileşme ve yeni iş imkanlarının yaratılacağı ayrıca planlı bir politika ile işsizliğin ve gecekondu mahallerinin durumunun ve mesken

[308] **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı: 1346, s.5.
[309] **YTP Tüzüğü ve Programı**, Ankara, Nebioğlu, 1961, s.28-48.
[310] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.28-29.
[311] Demirci**, a.g.e.,** s.30.
[312] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.30-32.
[313] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.33-35.

sorunlarının çözümleneceği belirtilmiştir. Yabancı sermayenin mühim bir rol oynadığı ve köstekleyici formalitelerin ortadan kaldırılması kararında oldukları ortaya konmuştur.[314]

İç ve dış ticaret politikasında haksız rekabetin önlenmesi için tedbirler alınacağı aynı sahada çalışan devlet sektörü ve özel sektör arasında fark gözetilmeyecektir. Dış ticaret ve iç ticarette de memleketin ihtiyaçlarının karşılanması için yapay sınırlamalardan kurtarılacağı, millet toplulukları ile iş birliğine gidileceği belirtilmiştir. Ayrıca memleketimizin turizm bakımından zengin olması nedeniyle turizm sanayinin teşvik edileceğini başlıca hedefleri arasında olduğuna yer verilmiştir.[315]

Ulaştırma ve bayındırlık politikası, iktisadi gelişmenin hızlanması; piyasa hacminin genişlemesinin kömür, petrol ve elektrik gibi devinimi sağlayan kuvvetlerin devlet tarafından hususi teşebbüse ve tüketiciye hazır olarak sunulmasına bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, iktisadi ve içtimai gelişmenin temel hizmetlerinden olan bayındırlık işlerine büyük önem verileceği belirtilmiştir.[316]

YTP'nin sosyal politikası, ekonomik durumdan zayıf durumda olan vatandaşların emek hakkının devlet tarafında sağlanması gerektiği doğrultusundadır. Bu sebeple de bir ferdin ve ailenin geçimini sağlayacak asgari ücret tespitinin gerekliği olduğu, çalışma şartlarının tüm vatandaşlar için eşit olması gerektiği, bütün çalışmaları kapsayan sosyal güvenlik sistemi tesisi oluşturulmaya çalışılacağı, hür bir sendikacılığın kurulması taraftarı olunduğu, grev hakkının tanınması gerekliliği, iktisaden zayıf durumda olan vatandaşların mesken politikasının halledileceğini belirtilmiştir.[317]

Sağlık işleri konusuna da programda kısaca yer verilerek her türlü tedavi hizmetlerinin yurdun her köşesine yayılması başlıca hedef olarak belirtilerek sağlık personellerinin yaygın ve verimli bir sıhhat servisine imkân verebilmeleri için gereken tedbirlerin alınacağı ifade edilmiştir.[318]

İdare ve memur statüsüne yer veren program Türkiye gibi hızlı gelişmek zorunda olan bir memleketin idare mekanizmasının iyi işler bir hale getirilmesinin kalkınmanın temel başarı şartlarından biri olduğunu ifade edilmiştir. Bu amaçla; reformlar gerçekleştirilmesi

[314] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.35-36.
[315] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.37-38.
[316] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.38.
[317] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.39-41.
[318] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.41.

gerektiği ve memurların tarafsız olması, oy verme hariç siyasi faaliyet ve mücadelesinden uzak tutulmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir.[319]

Eğitim politikası, parti demokrasi ile eğitimin birbirinden ayrı olmadığını, eğitimin gelişmesinin demokrasinin ilk şartı olduğunu ve eğitimin bir bütün olarak ele alınması gerektiği ifade etmiştir. Milli eğitimin amacının vatandaşa ihtiyaç, alaka ve kapasitesi nispetinde gelişmesi için eşit imkanlar sağlamak; içinde bulunduğu doğal, sosyal ve ekonomik muhitin özelliğiyle ihtiyaçlarını karşılamak ve vatandaşın demokratik bir cemiyet üyeleri arasında bulunması gereken iş birliği, yardım, sevgi, hürmet gibi melekelerini geliştirmek olduğu belirtilmiştir.[320]

Parti; dış politikada BM Anayasa'sı çerçevesinde barış, adalet, eşitlik ve milletlerin hürriyeti esaslarına bağlı kalarak ortak güvenliğin korunması ve milletler arası iş birliğinin artırılmasını dış politikada temel hedef olarak gördüğü belirtmiştir.[321]

Parti programında ayrıca demokratik rejim üzerinde durularak bunun temel şartının tek dereceli, genel ve gizli oy, açık tasnif prensibine uygun bir seçim olması gerektiği ifade olunmuştur. Partinin nispi temsil sistemi ve iki meclis sisteminin benimsendiği de ifade edilmiştir.[322]

1.4. 1961 Seçimleri Sırasında Partiler ve Söylemleri

1.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi Propaganda Söylemleri

CHP, seçim propagandasına başlamadan önce propagandayla ilgili birtakım kararlar almıştır. CHP, "yuvarlak masa" toplantısı sonucu partiler arasında imzalanan Milli Antlaşma maddelerinin dışına çıkılmamasını, propaganda sürecine katılan milletvekillerinin seçim beyannamesi çerçevesinde belirtilen imkanların vatandaşlara sunulması, seçmenin şikayetlerinin dinlenerek Araştırma Bürosuna bildirilmesine karar vererek seçim propagandasına başlamıştır.[323]

[319] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.42-43.
[320] **YTP Tüzüğü ve Programı**, s.43-44.
[321] **YTP Programı ve Tüzüğü**, s.47-48.
[322] **YTP Programı ve Tüzüğü**, s.45.
[323] **Ulus,** 23 Eylül 1961, Yıl: 42, Sayı:13672, s.1

CHP, 1961 seçimlerinde seçmenin karşısına *"Huzur ve adalet içinde bir Türkiye"*[324] sloganı ile *"Düşmanlık yok, kardeşlik var, içerde huzur dışarda güven"* seçim parolasını kullanarak çıkmıştır.[325]

Partilerin propagandalarına karşılık CHP seçim propagandasını üç ana maddede toplamıştır:[326]

1. Konuşulmaması gereken bazı konular, belirtilmesi gerekenler,

2. İktidara geldiğinde yapacağı işler,

3. 1922-1950 arasında yıllarında yaptıkları, 1950-1960 yılları arası muhalefet döneminde tutumu ve çalışmaları.

Seçim propagandasına İstanbul'da başlayan CHP, seçim propagandası sürecinde "kardeşlik" vurgusu üzerinde daha çok durmuştur. CHP İstanbul Milletvekili Selim Sarper, CHP'nin kampanyayı bu şekilde yürüteceğini kin ve kargaşaya yer vermeyeceklerini belirtmiştir.[327] Partili adaylar, konuşma sürecinde kardeşlik duygusunu dile getirmişlerdir. CHP Kayseri mitinginde konuşma yapan Kayseri milletvekili adayı Prof. Turhan Feyzioğlu, partisinin geçmişin çekişmeleriyle ilgilenmediğini, gözlerini geleceğe çevirdiklerini ifade ederek milli birlik ve kardeşlik duygusunun siyasi parti ayrılıklarından daha önemli olduğunu ve milli kader birliğini sağlama gayreti içerisinde olduklarını dile getirmiştir.[328] Afyon'da konuşma yapan CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, bir memlekette siyasi huzurun sağlanması ve cemiyetlerin kötüye gitmemesi için vatandaşlar arasında kırgınlıkların olmaması ve intikam duygusunun var olmaması gerektiğini belirtmiştir. Aksal, demokratik rejimin temel şartının kardeşlik olduğunu vurgulayarak kardeşlik duygusunun önemine değinmiştir.[329]

CHP'nin seçim propagandasına Ankara Gençlik Kollarında yer alan üniversiteli gençler de aktif katılımda bulunarak seçim propagandası sürecinde CHP'ye destekte bulunmuştur. 23 il hedefleyen gençlik kolları, arabalarında *"Düşmanlık yok Kardeşlik var"* yazılı dövizlerle birlikte Eskişehir, Kütahya, Uşak, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir,

[324] **Milliyet**, 11 Ağustos 1961, Yıl:11, Sayı:3669, s.1.
[325] **Ulus,** 9 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13688, s.5.
[326] **Cumhuriyet,** 29 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13345, s.4.
[327] **Ulus,** 25 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı:13674, s.5.
[328] **Ulus,** 25 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı: 13674, s.5.
[329] **Ulus**, 3 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13681, s.5.

Bursa, Nevşehir, Kırşehir, Erzurum, Çorum, Samsun, Giresun, Trabzon, Uşak, Gümüşhane, Erzincan ve Bilecik'ten oluşan şehirlere gezi düzenlemiştir.[330]

CHP'li hatipler propaganda süreci boyunca ayrıca CHP'nin geçmiş tecrübesi üzerinde durmuştur. CHP'nin ülkeyi yönetecek tecrübeye sahip olduklarını, ülkenin zor şartlar altında bulunduğu ve CHP'nin iktidarı yönetebilecek olan yegâne güç olduğunu sık sık vurgulamışlardır. CHP'nin Adapazarı mitinginde konuşan Turan Güneş, CHP'nin "tecrübeli bir kaptan olduğu" istiaresinde bulunarak ülkenin durumunu bir dalgalı denize benzetmiş, vatandaşları "kurtuluşa CHP'nin tecrübesinin" ulaştıracağını söyleyerek düşüncelerini ifade etmiştir[331] CHP'nin Ankara teşkilatının Cebeci'de yapılan siyasi toplantısında konuşan İbrahim Saffet Omay ise; "*... en tecrübeli, en olgun parti olarak bütün fedakarlığın, bu devleti kurmuş, demokrasiyi getirmiş ve yıllar boyunca hürriyetler mücadelesi yapmış CHP ne düştüğüne de şüphe yoktur"* diyerek CHP'nin iktidara gelmesi gerektiğine değinirken[332], Bala'da konuşma yapan İbrahim İmzalıoğlu ise; ülkenin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınılırsa "tecrübeye ihtiyaç olduğunu" ve bu şartlar altında da CHP'nin idaresine ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir.[333]

CHP'li milletvekillerinin Konya açık hava toplantısında yaptıkları konuşmaların geneli devlet idaresi için tecrübeli kaptan olan CHP'ye ihtiyaç olduğu şeklinde olmuştur.[334] Çengelköy' de konuşma yapan Cihad Baban ise, CHP'nin geçmişten bugüne ilim faktörünü politikaya yerleştiren bir parti olarak tecrübe ve emeğe oy vermelerini istemiştir.[335] Kastamonu CHP adayı Avni Doğan ise diğer partilere seslenerek, *"Ne yapacaklar, millet davalarını nasıl halletmek niyetindeler? Çıksınlar bunları açıklasınlar"* ifadesinde bulunmuştur.[336] Bülent Ecevit, CHP hariç diğer partilerin ciddi hazırlık içerisinde olmadıklarını söylemiştir. Partilerin sadece iktidara gelmek için vatandaştan oy istediklerini belirten Ecevit, CHP'nin seçimler için ciddi hazırlıklar yaptıklarını seçim hazırlıkları başlamadan evvel memleket meselelerini bir program çerçevesinde ele aldıklarını belirterek seçimin ardından iktidarı hak eden partiyi ağır ödevler beklediğini ve bu ödevleri yerine getirebilecek tek partinin CHP olduğunu ifade etmiştir.[337]

[330] **Ulus**, 4 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13682, s.5.
[331] **Ulus,** 4 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13682, s.5.
[332] **Ulus,** 25 Eylül 1961, Yıl:13674, s.5.
[333] **Ulus,** 4 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13682, s.5.
[334] **Sabah**, 7 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:433, s.1.
[335] **Milliyet**, 2 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4077, s.2.
[336] **Milliyet**, 28 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4073, s.5.
[337] Bülent Ecevit, "İktidara Hazır Parti", **Ulus**, 26 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı:13675, s.1.

CHP, 1961 seçimleri neticesinde kendine oldukça güvenmiş ve sonuçların partisi adına olumlu neticeler vereceği düşüncesi içerisinde olmuştur. Bu inanç ve inanış zaman zaman partili hatiplerin konuşmalarına da yansımıştır. CHP Kayseri mitinginde konuşan Kayseri milletvekili adayı Turhan Feyzioğlu, 67 ilde teşkilatlarının olması ve her ilde aday çıkarmış olmalarına dayanarak 15 Ekim sonuçlarının CHP için olumlu neticeler vereceğini dile getirmiştir. CHP'nin ayrıcalıklı bir konumda olduğunu belirten Feyzioğlu; seçmenin oyuna güvendiklerini, oya layık olduklarını söylemiştir.[338] CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, çok az bir oy farkıyla da olsa kazanabileceklerini dile getirmiştir ve bu durumun halkın partiye duyduğu güven ve umuduna bağlı olduğunu söylemiştir.[339]

CHP'li hatipler iktidara gelecek partinin tecrübeli olması gerektiği propagandası yaparken Sakarya Mesudiye köy kahvesinde konuşan Turgut Özer ise hayli ilginç bir konuşma yaparak oylar oranına bağlı olmadan iktidara CHP'nin geleceğini ifade etmiştir.[340] Bu konuşması muhalefet partilerin hedefi olurken aynı zamanda CHP'yi zor durumda bırakmış ve CHP kadrosu tarafından açıklanmak durumunda kalmıştır.

Rakip partiler ise CHP'nin yapmış olduğu "tecrübeli kaptan", "devleti kuran parti", "tek başına iktidar" gibi sloganlarına karşılık sert eleştiriler yapmıştır. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Afyon'da CHP'nin tecrübesini vurgulamış olduğu propagandaları karşısında "yeşil ekinden vergi almakla" suçlamış ve aynı zamanda CHP döneminde milletin uzun yıllar "sefalet içinde kaldığı" konusunda eleştiride bulunarak "tecrübe bu mudur" diyerek sözlerine *"Bu milleti uzun seneler sefalet ve cehaletle karşı karşıya bırakmak mıdır tecrübe? Yoksa gemiyi karaya oturmuş olmak mıdır?"* şeklinde devam etmiştir.[341] Bölükbaşı, Aydın'da yaptığı konuşmasında tekrar CHP'li hatip Turgut Özer'in kesin iktidar söylemli sözlerini hedef alarak "*…bunlar milletin yumruğu altında ezilmeye mahkûm kimselerdir"* demiştir.[342]

AP Eminönü ilçesinde yapılan toplantıda konuşma yapan AP kadın adaylarından Gülriz Mankut ise, CHP teşkilatını *"Jurnalciler"* ve *"müfritler"* olarak nitelendirerek 15 Ekim'de iktidarı kendilerine devredecekleri dedikodularına milletin inanmamalarını,

[338] **Ulus,** 10 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13688, s.1, s.5.
[339] **Ulus**, 24 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:13673, s.5.
[340] **Son Havadis**, 3 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:428, s.1.
[341] **Tercüman**, 7 Ekim 1961, Yıl:7, Sayı:2316, s.5.
[342] **Son Havadis**, 18 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:351, s.1.

partinin kendi veya millet oyuyla iktidara gelmeyen kişilerden meydana geldiğini söyleyerek vatandaşlardan bu partiye oy vermemelerini istemiştir.[343]

Ali Fuat Başgil ise, Son Havadis gazetesindeki köşe yazısında seçmenlerin aday seçiminde dikkatli hareket etmesi uyarısında bulunmuştur. Başgil, devlet işinin bilgi ve duygu işi olsa da *"iç temizliği, seciye sağlamlığı ve aklı selim, her işte olduğu gibi, devlet işinde de bilgi ve ihtisastan evvel gelir, "Tecrübeden geçmiş profesyonel ve aşifte politikacılardan da sakınınız. Bu türlü politikacıların kurnaz tilki ağzı vaatlerine aldanmayız. Devlet işini geçim vasıtası yapmış menfaatçi insanlardan millet ve memlekete hayır gelir sanmayınız… Biliniz ki, tecrübe edileni tekrar tecrübe etmek, sonunda pişman olmaktır"* ifadeleriyle parti ismi vermeden bir eleştiride bulunmuştur.[344]

Kasım Gülek'in konuşmaları sırasında vurguladığı memlekete hayırlı hizmet edecek olan partinin CHP olduğu ifadeleri de basın tarafından eleştirilmiştir. Basında yer alan bir yazıda; CHP'nin hem iktidar hem de muhalefet rolünü üstlendiği dönemindeki tavrının bilindiği, 1945-1950 yılları arasında geçen süreçte vatandaşların yeterince fikir ve kanaate sahip olduğu, CHP'nin "hayırlılığı derecesinde" bir neticeye vardıklarını ve bunu seçimlerde ortaya koyacakları ifade edilmiştir.[345] Bir başka eleştiri ise; kendisini iktidara tek aday gören CHP için köklü ve teşkilatlı bir parti olmasına rağmen, bir bürokrasi sınıfına hitap ettiği, toplumun büyük bir kısmının işçi ve köylüden meydana gelmesine rağmen halk partisinin onda dokuzluk bir kesime hitap edemediği eleştirilmiştir. CHP'nin diğer partileri de propaganda sürecinde iktidara aday olarak görmeleri gerektiği önerisinde bulunulmuştur.[346]

İktidara her türlü geleceklerine dair iddialarıyla ile ilgili yapılan propagandalara sessiz kalmayan CHP hatipleri ve yönetimi bu eleştirilere cevap vermiştir. CHP'nin Elazığ'da düzenlenen açık hava toplantısında konuşma yapan Genel Sekreter ve Elazığ Milletvekili adayı Dr. Kemal Satır, Halk Partililer olarak seçimsiz ya da gölgeli bir seçimle iktidarı elde etmeyi asla düşünmediklerini, bunu düşünecek kadar vatan sevgisizliğinden mahrum olan bir parti kadar talihsizlik içinde olmadıklarını dile getirmiştir.[347] Genel Başkan İsmet İnönü ise, radyo konuşması sırasında, CHP'li aday Turgut Özer'in söylemiş olduğu iktidara her türlü geleceğiz sözlerini eleştirmiş ve sözlerin saçma olduğunu dile getirmiştir. Ardından demokrasi adına CHP'nin yapmış olduğu mücadelelere değinen İnönü, 1946 seçimlerindeki

[343] **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13346, s.5.
[344] Ali Fuat Başgil, "Seçim Konuşmalarım", **Son Havadis**, 5 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:430, s.1.
[345] M. Ali Yalçın, "En Hayırlı Parti", **Son Havadis**, 29 Nisan 1961, Yıl:10, Sayı:250, s.3.
[346] Cevdet Perin, "C.H.P. ye Öğütler", **Son Havadis**, 5 Haziran 1961, s.2.
[347] **Ulus,** 7 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13685, s.1.

"hataların" 1950 seçimlerinde giderilmesinde CHP'nin öncü rol oynadığını söylemiştir. İnönü, iyi şeyler gerçekleştiğinde bundan yararlanılmasına rağmen bunun bir dayatma neticesinde yapıldığını söyleyerek demokratik düzenlemelerin ardından iktidara gelenlerin iyi niyet ve emekle kurulan düzeni iktidara geldikleri vakit bozduklarını söylemiş ve CHP'nin "dürüst bir seçimle" iktidara gelmek istediğini belirtmiştir.[348]

CHP İl Yönetim Kurulu üyesi Ahmet Durakoğlu, propaganda ve seçim mücadelesi açısından konuyu ele almıştır. Durakoğlu, Sivas'ta düzenlenen açık hava toplantısında seçimi kazanamasalar da iktidara gelecekleri beyanları doğru olsaydı, seçim sürecinde yurdun dört bir yanında köy ve kasaba dolaşmalarının gerek olmadığını gerektiğini bu zorlu süreç içerisinde bulunduklarını belirtmiş, aksi halde *"yan gelir yatar; seçim gününü beklerdik"* demiştir. Durakoğlu, ayrıca muhaliflerinin sözü edilebilecek başka propaganda malzemeleri bulmalarını, yeni taktikler geliştirmelerini istemiştir.[349]

CHP hatipleri; propaganda sürecinde işçi meseleleri, sınıf ayrımı yapılmayacağı, tüm kesimlerin çıkarlarının korunacağı ve iktisadi alanda gelişmeler kaydedecekleri yönünde seçim vaatlerinde bulunmuştur. İstanbul Milletvekili adayı Sami Kohen, İstanbul'da yapılan seçim kampanyasında, Türkiye'nin en *"başarılı"*, *"dürüst"*, *"tecrübeli"* partisinin başa geldiğinde zümre, ırk, sınıf, renk farkı ayrımı yapılmayacağını belirtmiştir.[350]

Diğer propaganda konusu ise işçi hakları konusu olmuştur. Aksal Zonguldak'ta yaptığı konuşmada işçilere yönelik, partisinin fikirlerini beyan etmiştir. Konuşmasında Sendika Kanununda değişiklik yapılarak sendikacılığın getirdiği hususta düzenlemelerin yapılacağını belirten Aksal; işçilerin grev hakkına kavuşacağını, işten çıkarılma teminatının düzenleneceğini söylemiştir. Ayrıca, devlette çalışan muvakkat işçilerinin durumunun gözden geçirileceğini, işçi çocukları için de yuvalar açılacağını belirtmiştir.[351] Genel Sekreter yardımcısı ve Elâzığ Milletvekili adayı Kemal Satır, Elâzığ Maden'de yaptığı konuşmada, *"İktisadi hürriyete kavuşmamız, vatanperver Türk işçisinin feragatle vazifesini yapmasına bağlıdır. CHP iktidara geldiği zaman, medeni memleketlerdeki işçilerin kan dökerek elde ettikleri haklarını programında belirttiği gibi gerçekleştirmek azmindedir"* sözleriyle partinin iktidara geldiğinde işçi hakları konusunda gerekeni yapacaklarını söylemiştir.[352]

---

[348] **Ulus,** 5 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13683, s.5.
[349] **Ulus,** 9 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13687, s.5.
[350] **Ulus,** 25 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı: 13674, s.5.
[351] **Milliyet,** 29 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4074, s.1.
[352] **Ulus,** 28 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı:13676, s.1.

Seçim propagandası sırasında ekonomik alanlara da değinen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Malatya'da yaptığı konuşmada, CHP'nin milletin kullandığı oylar sonucunda iktidara geldiğinde iktidarda olduğu süre boyunca siyasi ve iktisadi alanda huzur ve güven ortamını sağlayacaklarını, söylemiştir. İnönü, konuşmasının devamında "*İktidarda ve muhalefette, harpte ve sulhta geçirdiğiniz müstesna hadiselerden aldığımız dersler bize kafi derecede istikametler göstermiştir."* demiştir. İnönü iktisadi kalkınmanın önemine değindikten sonra iktidara geldiklerinde ayrıca yarım kalmış teşebbüslerin bitirileceğini söylemiştir. Dış politikaya değinen İnönü, Batı ittifaklarına sadık kalarak barış içinde bir dünya amacıyla halka hizmet edeceklerini ifade etmiştir.[353]

Kayseri'de düzenlenen CHP mitinginde konuşan Prof. Turhan Feyzioğlu ise, partisinin iktidara geldiği vakit hem siyasi hayatta hem de ekonomik alanda huzur ve güven ortamını sağlayacağını vaat ederek CHP'nin uzun tecrübesinden aldığı dersler, iç ve dış politikadaki deneyimi sayesinde siyasi ve iktisadi alandaki sarsıntıları gidereceğini belirtmiştir.[354] Beyoğlu Bölge Senatör adayı olan Sait Barlas, CHP'nin ülke kurtuluşu için mutlaka iktidara gelmesi gerektiğine inanarak ekonomik sorunlardan bahsetmiştir. Barlas, memlekette büyük bir iktisadi buhran olduğunun bilindiğini, ekonominin durgun olduğunu, hayat pahalığından dolayı kazancın olmadığını ve geçimin çok zor olduğunu ifade ederek bu sıkıntıların CHP'ye güvenilirse ve CHP iktidara gelirse çözümleneceğini söylemiştir.[355]

CHP Ankara teşkilatının düzenlendiği ilk siyasi toplantıda konuşma yapan CHP Milletvekili adayı Şinasi Özdenoğlu ise, CHP iktidara geldiği takdirde, tarafsız bir idarenin oluşturulacağını ve memur haklarının teminata ve eşitliğe kavuşturulacağını belirten bir konuşma yapmıştır.[356]

Bursa CHP il Kongresinde konuşma yapan Ferit Melen' in, CHP'nin iktidara geldiğinde, vatandaşların kazançlarını tesis ve yatırımlar doğrultusunda harcadığında vergiden muaf tutulacağını vaat etmesi[357] tartışmalara yol açmıştır. AP lideri Ragıp Gümüşpala, %10 çoğaltılan verginin indirileceği vaadini vatandaşın oyunu almak için yapılan bir politika oyunu olarak değerlendirmiş ve mantıksız bir hesaplama olduğunu belirterek CHP'yi hedef almış ve AP'nin bugünkü manzara karşısında iktidara doğru yol aldığını söylemiştir.[358] Cihat Baban, Eyüp'te yapmış olduğu konuşmada CHP'nin seçim

[353] **Tercüman,** 26 Eylül 1961, Yıl:7, Sayı: 2305, s.5.
[354] **Ulus,** 25 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı:13674, s.5.
[355] **Ulus,** 25 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı:13654, s.5.
[356] **Ulus,** 25 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı: 13674, s.5.
[357] **Dünya,** 17 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:4036, s.5.
[358] **Son Havadis,** 28 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:423, s.5.

propagandasının niteliğinin partiler arası olmadığını ahlak, fazilet ve vakar mücadelesi olduğunu açıklamıştır.[359]

Öğrencilere yönelik olarak yapılan seçim vaadinde Kurucu Meclis üyesi ve İstanbul Milletvekili adayı olan Dr. Suphi Baykam, Site Talebe Yurdunu ziyaret ederek CHP iktidara geldiği taktirde yüksek öğretim öğrencilerinin öğrenim kredisi, burs ve kalacak yer sorunun halledileceğini gelir seviyesi düşük ve kazancı az olan ailelerin çocuklarının eğitim imkanlarını sağlayacakları söylemiş ve vaatte bulunmuştur.[360]

CHP'nin *"Düşmanlık yok, Kardeşlik var"* adını verdiği İstanbul mitinginde konuşma yapan Suphi Baykam, *"Kökünü Kuvai Milliye'den alan, 27 yıl iktidarda, 10 yıl muhalefette şerefle vazife gören Mustafa Kemallerin partisi karşınızda, sizden hizmet bekliyor"* diyerek sözlerine başlamıştır. CHP ile YTP'nin aynı anda aynı yerde konuşma yapması ve YTP'li hatibin CHP'nin mitinglerine parayla vatandaş topladığı iddiasını da yanıtlayan Baykam topluluğa seslenerek parayla gelen tek bir kişinin varsa çıkıp söylemesini istemiştir. "Yalan" ve "hayır" seslerinin yükseldiği mitingde Baykam, *"Bir zulüm devrinin artıkları"* diyerek seslendiği partilere CHP'nin içinde oy avcılarının olmadığını ve olamayacağını söylemiştir.[361] Altı oku altı parmaklı çocuklara benzetip uğursuzluk olduğunu dile getirmiş olan bir parti liderine cevap olarak ise, *"6 oku dülger Mustafa Efendi yapmadı, 6 ok Atatürk'ün eseridir"* demiştir.[362]

CHP, 1950- 1960 döneminin ekonomi alandaki değerlendirmeleri ele alarak kendi ekonomik anlayışını ortaya koymaya çalışmıştır. İlk seçim konuşmasını Kastamonu'da gerçekleştiren Genel Sekreter Aksal, iktisadi konular hakkında bir değerlendirme yaparak, *"Plansız programsız yatırım politikası istihsal faaliyetlerde tıkanıklara yol açmıştır. Borç 12 milyar lirayı aşmıştır.1962-1965 devresinde yılda ortalama bir milyar liranın çok üstünde dış borç taksiti ödemek zorundayız, gelecek iktidar, büyük sürekli gayretlere bağlı birtakım davalar yanında geçmiş iktidarın ağır mirasını da süratle tasfiye etmek mecburiyeti ile karşı karşıyadır. Her şeyden önce milletçe gayretlerimizi artırmak, kaynaklarımızı en verimli şekilde kullanmak lüzumu esastır. Mevcut tesisleri tam randımanla çalıştırmak, yarım kalmış yatırımları faydalarına göre bir sıra halinde tamamlamak kararındayız"* demiş ve hedeflediklerini dile getirmiştir.[363]

[359] **Cumhuriyet,** 25 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13341, s.1.
[360] **Ulus,** 6 Ekim 1961, yıl: 42, Sayı:13684, s.5.
[361] **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13355, s.5.
[362] **Cumhuriyet,** 9 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13355, s.5.
[363] **Son Havadis,** 28 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:423, s.5.

Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal, Kastamonu'da yapmış olduğu konuşmada, son on yılda gelişigüzel yatırım politikaları nedeniyle ülke borçlarının ehemmiyeti üzerinde durarak kalkınmanın gerçekleşebilmesi için toplum olarak bir tasarruf sürecine gidilmesi gerektiğini belirtmiştir.[364] Hatiplerin tasarruf ve "*Kemer sıkma*" konuşmalarına karşılık AP adına Diyarbakır'da konuşan Burhan Apaydın, CHP'nin kemer sıkma politikasına karşılık partisinin kemerleri gevşeterek halkın ihtiyaç duyduğu barajlar, yollar, fabrikalar yapma konusunda kararlı olduklarını ve iş sahalarının genişletileceğini söylemiştir. Apaydın, CHP'nin bu imkanları yerine getirebilecek bir parti olmadığını söylemesinin ardından *"Onlar, başarmanın sihrine sahip insanlar değildir. Onlar, ancak afişlerindeki gibi ekmek ve su verirler. Bu millet asla ekmek ve suyu nafaka olarak bekleyen millet değildir*" diyerek karşılık vermiştir.[365]

Adapazarı mitinginde konuşma yapan Ekrem Alican, kalkınma politikasını ve içtimaı görüşlerini CHP'nin iktisadi politika görüşünü eleştirerek yapmıştır. Alican, CHP'nin 1946 yılındaki politikasını "korkak iktisadi politika" olarak değerlendirmiş ve 1954 yılına kadar aynı dinamik bünye içinde faaliyet gösteren DP'nin iktisadi politikasını devam ettireceklerini dile getirmiştir. Alican sözlerine devamla; *"Vatandaşın rejimi kazanmak için bir takım ifsat edici düşünceler beyan eden siyaset cambazları ve madrabazlarının bu hareketlerini ahlak dışı olarak kabul ediyoruz. Vatandaşın reyini kazanmak suretiyle onun reyini almak lazımdır. Siyaset madrabazlarının sözlerine inanmayız. Namuslu insanlar, daima iktidar rüyasına dalmazlar. Haysiyetsiz düşünceler ile iktidar yoluna gidilmez"* diyerek partisine yapılan eleştirileri de yanıtlamıştır.[366]

İzmir'de konuşma yapan İsmet İnönü seçim beyannamesinde de yer verilmiş olan gecekondu meselesine değinmiştir. Gecekonduda yaşayan vatandaşların isteyerek bu yaşam tarzını benimsemediğini mecburi şartlar sonucunda bu durumu benimsemek zorunda kaldıklarını belirten İnönü bu vatandaşların arsa yardımı ve teknik yardım yapılarak bu durumun düzeltileceği vaadinde bulunmuştur.[367] İnönü aynı zamanda işçi meselesine değinerek işçinin sıkıntılarının çok partili döneme geçildiğinden beri sadece oy zamanında propaganda malzemesi olarak oy amaçlı ele alındığını dile getirmiş ve CHP olarak bu konuyla ciddi anlamda ilgilendiklerini belirtmiş, partisinin bu durumu sistemli bir şekilde takip edeceklerini belirtmiştir.[368] Kayseri mitinginde konuşan Turhan Feyzioğlu ise,

[364] **Milliyet,** 28 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4073, s.1., s.5.
[365] **Son Havadis,** 12 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:437, s.5.
[366] **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13367, s.5.
[367] **Ulus,** 12 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13690, s.5
[368] **Sabahat Toktamış,** "İhtilalden Sonra İsmet İnönü", C.IV, İstanbul,1962, s.100.

amaçlarının şimdiye kadar yaptıkları bütün işleri tamamlamak olduğunu belirterek vatandaşların huzur içinde, vatandaşların korkamadan hür bir şekilde yaşamalarını sağlamak olduğunu belirtmiştir.[369]

MBK adına, CHP Isparta kapalı salon toplantısında konuşan Milletvekili adayı Emekli Kurmay Albay Şükrü Örmeci'nin *"Seçimi kim kazanırsa kazansın MBK iktidarı mutlaka CHP'ye devredecektir"* sözü, ve CHP'li hatiplerden Avukat Kınık'ın "*15 Eylülde iktidarı aldık, 15 Ekimde ise mazbatalarımız imza edilip verilecektir"* sözleri üzerine tahkikata geçilmiştir.[370] AP lideri Ragıp Gümüşpala ise Isparta'da yaptığı konuşmada, vatandaşların verilen sözlere güven duymasını istemiş, bu konuların asılsız olduğunu devlet başkanı ve MBK hükümetinin partiler arasında ayrım yapmadığını ve verdiği sözü yerine getirerek seçimlerin şüphesiz ve serbest olarak yapılacağını söylemiştir.[371]

İnönü, ilk seçim gezisine Malatya'dan başlamış, *"Bize güveniniz, siyasi çekişmeler medeni seviyede ve vatansever ölçülerle olmalıdır, İnkılap idaresi tarihe şerefle geçecektir"* sözleriyle seslenerek[372] partisinin beyannamesinde yer alan iç ve dış politika görüşlerine yer verildiği şekilde uygulanacağını ifade etmiştir. Siyasi çekişmelerin ülkede huzursuzluk yaratacağını belirtmiş dürüst, güvenilir bir seçim neticesiyle ilerlemenin şartı olan istikrar, huzur, güven ortamının sağlanacağını belirten İnönü *"İktidarda ve muhalefette, harpte ve sulhta geçirdiğimiz dersler bize kafi derecede doğru istikametler göstermiştir*" demiştir.[373]

Parti liderinin ilk seçim gezisi olan Malatya gezisi gazete manşetlerinde geniş yer bulmuştur. Ulus gazetesi, *"Bize Güveniniz"*[374] manşetiyle verirken, Cumhuriyet gazetesi, yoğun sevgi gösterisiyle karşılandığını belirtmiştir.[375] Hürriyet gazetesi, "*İnönü kampanyayı Malatya'da açtı*",[376] Son Havadis gazetesi ise, "*İnönü Malatya'da Beklenen ilgiyi görmedi"*[377] şeklinde manşetini kullanmıştır. CHP, İnönü'nün Malatya konuşmasının ardından seçim propagandasına radyodan devam edeceğini açıklamıştır. Rüştü Aksal, bu durumu İnönü'nün radyodan Türk milletine daha fazla hitap etme imkanının olduğunu yazılı bir beyanatla yayınlamış ve teşkilata göndermiştir.[378]

---

[369] **Milliyet**, 9 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4084, s.5.
[370] **Son Havadis,** 2 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:427, s.5.
[371] **Milliyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4072, s.1.
[372] **Sabah,** 27 Eylül 1961, Yıl:2, Sayı: 424, s.1.
[373] Toktamış, **a.g.e.,**s. 86.
[374] **Ulus,** 26 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı:13675, s.1.
[375] **Cumhuriyet,** 26 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13342, s.1.
[376] **Hürriyet**, 26 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4815, s.1.
[377] **Son Havadis**, 26 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:421, s.1.
[378] **Sabah**, 2 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:428, s.1.

CHP'nin birçok üyesi iktidarın tek adayı olduğu düşüncesi içindelerdir. Fakat 27 Mayıs darbesi sonucu oluşturulan MBK'nin tüm faaliyetleri CHP'ye yüklenmiştir. Ardından Temsilciler Meclisinde Anayasa çalışmalarıyla geçen süre CHP aleyhine işlemiş ve sonuç olarak parti, seçim sonuçlarından istediği neticeyi elde edememiştir.[379]

1.4.2. Adalet Partisi Propaganda Söylemleri

AP, propaganda öncesi bir program belirleyerek sürece başlamıştır. Partinin belirlemiş olduğu programda; kanun hükümlerinin dışına çıkılmadan propaganda yapılması, diğer partilerin aleyhte konuşmalarda bulunmadıkları sürece aynı şekilde hareket edilmemesi, partinin iktidara geldiklerinde yapacakları işlerin anlatılması ve partilerin kışkırtma faaliyeti ile kendilerine yöneltilen sorulara cevap verilmesi kararlarını alarak seçim sürecine başlamışlardır.[380]

AP, seçim propagandası boyunca tek başına koalisyonsuz bir iktidara gitmeyi hedeflediklerini dile getirmiştir. Parti lideri Ragıp Gümüşpala, Eskişehir'den başlamış olduğu seçim propagandası sürecinde bucak ve ilçeleriyle birlikte 30 il ve 21 ilçe merkezini gezmiştir.[381] Ragıp Gümüşpala, Isparta'da yaptığı konuşmada; koalisyona gitmeden iktidara gitmek niyetinde olduğunu belirtmiş ve vatandaşlarla el ele vermeleri gerektiğine değinerek destek beklediklerini dile getirmiştir.[382]

Seçim propagandasına AP "kardeşlik" temasını ele alarak başlamıştır. Gümüşpala, seçim propagandası sürecinde kin ve intikam duygusunun memleket için zararlarına değinerek vatandaşın bölünmesine sebep olacak davranışlardan kaçınılmasını istemiş ve parti liderlerini kötülemekten mümkün olduğunca kaçınarak tahriklerden uzak durmaya çalışmıştır. Yalnızca sürekli olarak kendisine hücum eden CKMP lideri Bölükbaşı'na ara ara cevaplar vermeyi tercih etmiştir.[383]

Seçim kampanyasına Eskişehir'de başlamış olan AP lideri Ragıp Gümüşpala, memleketin huzura kavuşması gerektiğini söyleyerek, kardeşi kardeşe kırdırmanın bir gereği

[379] Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türkiye'de Üç Devir**, 3. Baskı, C.3, İstanbul, Sinan, 1974, s.187.
[380] **Cumhuriyet,** 29 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13345, s.4.
[381] **Hürriyet,** 14 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı: 4833, s.5.
[382] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13343, s.1; AP'nin koalisyonsuz iktidara geleceklerini belirten konuşmalarına karşılık CHP'li Gülek, *"Aç Tavuk kendini arpa ambarında sanır"* diyerek AP'yi eleştirmiştir. **Milliyet,** 2 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4077, s.5.
[383] "AP ve Gümüşpala", **Milliyet,** 5 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4080, s.1.

olmadığını ifade etmiştir.[384] Antalya'da konuşma yapan Nuri Beşer ise bu konuya temasla, Kin ve husumetin son bulması gerektiğini, geçmiş hadiselerden yeterli dersi millet olarak almış olduğumuzu ifade ederek geçmişin bırakılmasını, kinden vazgeçilmesini istemiştir.[385]

Seçim propagandalarında birçok şehirde bulunarak seçim sürecini verimli değerlendirmeye çalışmış olan Ragıp Gümüşpala, Balıkesir'deki konuşmasında gezilerini oy amaçlı yapmadığını, vatandaşa vermek istediği asıl mesajın huzurun koruması gerektiği söylemek olduğunu dile getirmiştir.[386] Gümüşpala, her gittiği yerde yollarda karşılanarak kendisine yoğun alaka gösteren halk tarafından davul, zurna ve bandolar eşliğinde karşılanmış ve kendisine kurbanlar kesilmiştir.[387] Tüm bu ilgi alakanın farkında olan Gümüşpala, Sandıklı'da yapmış olduğu konuşmasında partisin kuruluş amacının halkın arzusu neticesinde meydana geldiğini ve vatandaşların partisine inancının tam olduğunu söyleyerek, amaçlarının vatandaşların başlarının yukarı kaldırılması olduğunu ve kendilerini vatandaşa hizmete adadıklarını belirtmiştir.[388] İl Başkanı Dr. Haluk Nur Baki ise Afyon mitinginde, vatandaşların AP'yi benimsemesiyle birdenbire etkili olarak genişlediğini ifade etmiştir.[389]

Seçim propagandasının ilk günlerinde parti liderleriyle münakaşa yollarını tercih etmeyen Gümüşpala, Denizli'de yapmış olduğu konuşmasında birlik olunursa memleketin kurtulacağına değinmiş ve programları farklı olan partilerin Meclis içerisindeki fikir münakaşalarının doğal olduğunu belirtmiştir. Partilerin dikkate alması gerektiği bir hususa değinmiş ve yapılan eleştirileri değerlendirmiştir. Her parti kadrosunda kıymetli insanların bulunduğunu ve kıymetli insanların ortak fikirlerinin milletin fikrini ortaya çıkaracağını söyleyerek partilerin bunu dikkate alarak çalışmaları gerektiğine değinmiştir.[390]

Gümüşpala, propaganda gezisinde en uzun konuşmasını gerçekleştirdiği Aydın'da ise, partisi ve kendisine yapılan yakıştırmalara zorunlu kalmadıkça cevap vermeyeceklerini belirtmiştir. Gümüşpala bu sözlerine gerekçe olarak, memleketin huzur ortamı içinde gelişmesi gerektiğini ve partisine karşı yapılan eleştirilerin artması halinde partisinin de vesikalarla verecek cevapları olduklarını[391] söyleyerek yuvarlak masa kararlarını dikkate

[384] **Milliyet,** 26 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4071, s.1.; Cumhuriyet Gazetesi AP lideri Gümüşpala'nın bu gezisinin az bir kişiyle izlendiğini belirterek, CHP Genel Başkanı İnönü'nün Malatya'da çekilen bir fotoğrafını vererek "muazzam kalabalık" olduğunu vermiştir. **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13342, s.1.
[385] **Son Havadis,** 28 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:423, s.5.
[386] **Son Havadis**, 2 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:426, s.1.
[387] **Hürriyet**, 27 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4816, s.5.
[388] **Hürriyet**, 27 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4816, s.5.
[389] **Son Havadis,** 26 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:421, s.5.
[390] **Milliyet**, 28 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4073, s.1.
[391] **Milliyet,** 29 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4074, s.5.

aldıklarını sık sık belirtmiştir. Seçim kampanyasının ilk gününden son gününe kadar bu hususa sıklıkla değinmiştir. Parti liderlerinin özenle dikkat ettikleri yuvarlak masa hususlarına ve kardeşlik duygusu temasına rağmen, parti kadrosunda yer alan her isim bunu gerçekleştirememiştir. 27 Mayıs'ın ardından özellikle DP çizgisini temsil edecek davranışlara ve söylemlere müsaade edilmemesinde bir kararlılık söz konusu olduğundan, DP sempatizanları; çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Bu baskılar neticesinde haklarında çeşitli soruşturmalar açılmıştır.[392] Parti liderleri konuşmalarını yaptıkları alanlarda yuvarlak masada alınan kararlara uymadıkları, yapılan anlaşmanın dışına çıkarak milli menfaatleri zedeleyici konuşmalar yaptıkları iddiasıyla birkaç AP'li milletvekili hakkında takibat başlamıştır. AP'li vekil Şükrü Tekin, Çaycuma'daki konuşmasında AP'nin DP'nin devamı olduğu söylemiyle; Aydın Milletvekili adaylarından Fikret Turangil ve Reşit Özdarda, devrim aleyhine konuşma yaptıkları gerekçesiyle; Ödemiş İlçe Başkanı Hasan Demirtaş ve Ödemiş İlçe idare Kurulu üyesi Baki Marmara, Yassıada idamlarına *"şehit"* tabirini kullandıkları gerekçesiyle takibata uğrayan isimler olmuştur. Ardından milli menfaatlere aykırı konuşmalar gerekçesiyle; Zonguldak AP adayı Osman İskenderoğlu, DP'yi övdüğü gerekçesiyle; Faruk Şen, Eskişehir Senato adayı Gavsi Uçagök ve Eskişehir Milletvekili adayı Aziz Zeytinoğlu ise dini siyasete alet etmekle gerekçesiyle suçlanırken, Konya adayı Osman Yüksel ve İzmit adayı Cemal Babaç milli menfaatlere aykırı propaganda yapmak suçundan, AP İzmir teşkilatından Kadri Özek ve Mustafa Gürel hakkında da takibata başlanmıştır.[393]

AP İzmir İl Başkanı Mehmet Ali Aytaç, Kınık kazasında DP'yi öven konuşmaları ve bu konuşmanın ardından aynı ifadeleri gazetecilerle de konuşması sırasında aynı ifadeleri kullanması kanunlara aykırı sayıldığı gerekçesiyle Milletvekili Ceza Mahkemesince tevkif edilmiştir.[394] Aytaç; *"Beş bin yıllık Anadolu tarihinde Demokrat Parti devrinde yaşanan 10 senelik mesut bir devir yaşanmamıştır, yaşanamaz"* sözleri nedeniyle tutuklanmıştır.[395] Partili hatiplerin konuşmaları ve *"Maslup"* Başbakan Adnan Menderes'i öven bu konuşmalar üzerine Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel, basın mensuplarına; *"Bunlar ne imzasını ne memleket menfaatini tanıyan ve ne de milli vicdanı hesaba katan adamlardır.*

[392] Demirel, **a.g.e.,** s.28.
[393] **Hürriyet,** 2 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4821, s.1, s.5.
[394] **Hürriyet**, 30 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4819, s.1.
[395] **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13350, s.5.; Dünya Gazetesi, bu gelişmeleri "*AP'liler hakkında tatbikata geçildi"* başlığıyla sürmanşetten vermiştir. **Dünya**, 28 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:4109, s.1.

Bu konuşmalar hizmet değil, memleketi fesada vermektir. Tabii savcılar takibata geçiyorlar, fakat bu dahi olmamalıdır."[396] demek suretiyle tepkisini dile getirmiştir.

AP'ye güvensizlik içerisinde yaklaşan gazeteciler olduğunu düşünen Gümüşpala ise; İzmir'de yaptığı konuşmasında, AP'nin 27 Mayıs ruhuna uyan bir parti olduğunu, yuvarlak masa kurallarına saygı gösterdiğini söylemiş ve partisinin Atatürk'ün izinden ayrılmadığını ve ilerici bir parti olduğunu belirterek partisine karşı eleştirel yaklaşılmamasını genç gazetecilerden istemiştir.[397]

AP, kimi zaman yapmış olduğu konuşmalarda, yuvarlak masaya aykırı davranışlar sergilemekle askerin tutumu arasında kaldığından, ara ara açıklama yapmak durumda da kalmıştır. Ragıp Gümüşpala, yuvarlak masaya katılmasının propaganda malzemesi olarak konuşulmasından dolayı sürekli, seçmenlere yanlış bir kanıya kapılmamaları gerekçesiyle açıklamalarda bulunmuştur. Muğla'da yaptığı konuşmasında yuvarlak masa toplantılarının amacının parti münasebetlerinin iyi olması amacıyla yapıldığını, Yassıada ile ilgili herhangi bir karara varmak amacıyla yapılmadığını aksi taktirde imza atmamış olacağını söylemiş ve toplantının amacının ve niyetinin temiz olduğunu beyan etmiştir.[398] Gümüşpala' nın yuvarlak masaya katılıp imza atmasını temel malzeme olarak ele almış olan Bölükbaşı, Ankara'da yapmış olduğu toplantıda, vatandaşı kısa bir süre için aldatmanın mümkün olsa da tarihi aldatmanın mümkün olamayacağını belirtmiştir.[399] Gümüşpala, Aydın'da ise, gazetecilere "*Gümüşpala, hiç milletin arzusundan başka bir metnin altına imza koyar mı?"*[400] yanıtını vermiştir. İl merkezinde düzenlenen basın toplantısında Gümüşpala, yuvarlak masa kararlarına uygun davranışlarda bulunmayan hatiplere alınan kararları önceden izah ettiğini ve bu kararlar çerçevesinde hareket etmelerini istemiştir.[401]

Seçim propagandaları esnasında yer yer parti liderleri arasında atışmalar da olmuştur. Parti liderleri arasında yaşanan bu atışmalara AP'li adaylar da sessiz kalmayarak parti hakkında yoğun eleştirilerde bulunan Bölükbaşı hedef alınmıştır. Ankara Milletvekili adayı Burhan Apaydın, Kütahya'da yapmış olduğu konuşmada Bölükbaşı'nın yuvarlak masa hakkındaki iddialarına karşılık, Bölükbaşı'nın konuşmalarını bir *"hikâye"* olarak

---

[396] **Tercüman,** 29 Eylül 1961, Yıl:7, Sayı:2308, s.5; B. Felek Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazısında; AP'li Mehmet Ali Aytaş'ın DP dönemini öven bu konuşmalarını *"palavra"* ve "*ucuz kahramanlık"* olarak nitelendirmiştir. Ayrıca boşta kalan DP oylarını toplamak amacıyla kürsüye çıkıp karşısındaki kitlenin zayıf tarafını kullanarak yapılmış bir konuşma olduğunu belirtmiştir. B.Felek, "Kolay Kahramanlık", **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13350, s.3.
[397] **Hürriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4819, s.1.
[398] **Milliyet,** 29 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4074, s.1.
[399] **Hürriyet,** 26 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4815, s.1.
[400] **Hürriyet,** 28 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4817, s.5.
[401] **Milliyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4075, s.5.

değerlendirmiş ve Bölükbaşı için kendi şeref ve namusuyla ilgilenmekten ziyade başkalarının iş ve aile hayatına *"burnunu sokan adam gibi"* karıştığını söyleyerek bu davranışlarıyla da şeref ve haysiyetinde boşluklar meydana getirdiğini söyleyerek partiden istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca yuvarlak masada imza atmak "*şerefsizlik"* ise partili arkadaşlarının da aynı masada bulunduğunu da konuşlarına eklemiştir.[402] Genel Yönetim Kurulu üyesi Nihat Su, isim kullanmadan partilerine karşı iftira kampanyası yapıldığını söyleyerek "O *gafil oğlu gafillerin bize uzanan dillerini sökeceğiz"* yorumunda bulunmuştur.[403] Böylelikle hem partileri adına yapılan ithamlara cevap vermişlerdir hem de Bölükbaşı'nı eleştirmişlerdir.

Bölükbaşı seçim propagandalarının başladığı ilk günden itibaren AP'ye ve Gümüşpala'ya yönelik olarak sürekli iddialarda bulunması AP'li seçmenlerin de gözünden kaçmamıştır, AP'nin Kütahya mitinginde *"Bölükbaşı için konuş paşa"* nidaları üzerine Gümüşpala, partisinin asıl gayesinin şahıslar üzerinde durmaktan ziyade memlekette huzur sağlamak olduğunu söylemiştir[404] ve Afyon'daki konuşması sırasında Bölükbaşı'yı "*yalancı pehlivanlara"* benzeterek dokunulmazlığından istifa ederek bu rolü üstlendiğini fakat millet nazarında iltifat bulamayacağını belirtmiştir.[405] Gümüşpala, Edirne mitinginde ise; Bölükbaşı'nın yapmış olduğu konuşmalara, Bölükbaşı'nın seviyesine hiçbir zaman düşmeden yanıt vereceğini belirtmiştir.[406] Bölükbaşı'nın yapmış olduğu seçim propagandasını eleştiren Ragıp Gümüşpala, Bolu'da yapmış olduğu konuşmasında Bölükbaşı'nın devlet otoritesine karşı ve vatandaşlar arasındaki huzuru bozmak amacıyla yaptığı eleştirilerin seçimleri etkilemek amacı taşıdığını belirterek Bölükbaşını *"Tezvircilik"* yapmakla itham etmiştir.[407]

Seçimlere kısa bir zaman kala siyasi ortamın artarak gerginleşmesinin ardından AP vekilleri, CHP ve İnönü'yü hedef alan konuşmalar yapmıştır. İnönü'nün Malatya gezisinden sonra propaganda faaliyetlerine radyodan devam edeceğinin bildirilmesinin ardından Elazığ mitinginde yapmış olduğu konuşmada Ankara Milletvekili adayı Burhan Apaydın, Genel Başkanların seçim mücadelesi sırasında vatandaşın halini anlamak amacıyla vatandaşın karşısına çıkmanın gereklilik olduğunu söylemiş ve İnönü'nün bunun yerine radyo konuşmasını yapmayı tercih etmesini eleştirerek, İsmet İnönü'nün milletin karşısına

[402] **Son Havadis,** 7 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:431, s.5.
[403] **Milliyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4072, s.5.
[404] **Son Havadis**, 26 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:421, s.5.
[405] **Hürriyet**, 26 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4815, s.1.
[406] **Hürriyet**, 5 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4824, s.1.
[407] **Hürriyet**, 6 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4825, s.1.

çıkmaya yüzü olmadığını ayrıca artık dinlenmesi gerektiğini ve iktidar için enerjisinin kalmadığını yorumunda bulunmuştur.[408] Edirne mitinginde yaptığı konuşma sırasına ise, İnönü'ye seslenerek "*Paşa, Paşa, İsmet Paşa.. Türk milleti seni iktidara getirmeyecektir*…" demiştir.[409]

AP açık hava mitinginde ise Burhan Apaydın, bu defa Bölükbaşı ve İnönü'nün genel başkanlıklarını hedef alarak yaptığı eleştirisinde *"... Değişmez Genel Başkanlığın ne mana ifade ettiğini siz daha iyi bilirsiniz. İki değişmez Genel Başkan tabii zihniyette birleşiyorlar"*[410] yorumunda bulunmuştur. Mersin açık hava mitinginde ise, CHP'nin siyasi arenada buhranlara sebep olduğunu ve bu partinin siyasi hayattan silinerek kendilerinin iktidara geleceklerinden emin konuşmalarla CHP'yi eleştirmiştir.[411]

AP'nin Konya mitingindeki konuşmasında Gökhan Evliyaoğlu hem CKMP tarafından yapılan eleştirilere karşılık vermiş hem de CHP'yi eleştirmiştir. Evliyaoğlu, CKMP' nin bir iktidar tecrübesi olmadığından yapıcı davranışlarda bulunamadığını ve uzun süre iktidara gelemediği süre içerisinde CHP'den muhalefet dersi aldığı için yıkıcı olduğunu söylemiştir. Evliyaoğlu ayrıca partinin AP'yi hedef alan eleştireler yapmasının sebebinin kendisinin yapamayacağı işleri başaracak olan partinin AP olduğunu anladığı için AP'yi yıkıcı faaliyetler içerisinde olduğunu söylemiştir.[412]

AP'nin yer yer CHP'yi hedef alan konuşmaları AP'li seçmen kitlenin de faaliyetlerine yansımıştır. AP Adana mitinginde, bir halk şairi tarafından CHP'ye hitaben yazılmış olan *"Çektiklerimiz" adlı* başlıkla, *"Biz sizi tanırız altı oklular, isminiz anıldıkça kalbimiz hoplar, şu aziz milletin çektiklerini duysa, mezardan ölüler hortlar"*[413] dizeleri yer alan bir şiir okunmuştur. Sakarya mitinginde konuşma yapan Sakarya Milletvekili adayı Hami Tezkan, İsmet İnönü'nün Malatya gezisi üzerinde durmuştur. Tezkan, İnönü'nün 1946'dan beri hemşerileri tarafından muazzam şekilde karşılan parti liderinin artık umduğunu bulamadığını belirterek, İnönü'nün millete güveniniz sözlerine karşılık ise "*Senelerce milli iradeye düğüm vurarak milletin bağrında bağdaş kurup oturan bu zat, Türk milletinin hafızasını kaybettiğini mi sanıyor?"* demek suretiyle İnönü hakkında ithamlarda bulunmuştur.[414]

[408] **Son Havadis**, 12 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:437, s.5.
[409] **Son Havadis,** 3 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:427, s.5.
[410] **Sabah,** 6 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:423, s.1.
[411] **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13355, s.5.
[412] **Son Havadis,** 6 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:431, s.5.
[413] **Son Havadis,** 27 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:422, s.5.
[414] **Son Havadis**, 2 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:427, s.5.

Seçim propagandaları sırasında Ragıp Gümüşpala'nın İsmet İnönü'nün elini öperken çekilen bir fotoğrafın basında yer alması üzerine Gümüşpala, Rize'deki konuşmasında beyannamelere ve telgraflara sessiz kalmalarına rağmen fotomontajla meydana gelen bu tertip'in CKMP tarafından yapıldığını iddia ederek, İnönü'den bu el öpme olayını açıklamasını istemiştir.[415] Sandıklı'da yapmış olduğu konuşmasında kendisi ve partisi adına yapılan propaganda faaliyetlerine değinen parti lideri bunların beş on partizan tarafından yapıldığını dile getirmiştir.[416] AP'nin Kadıköy'de yapmış olduğu kapalı salon toplantısında konuşan Muzaffer Zorlu da, partisinin CHP'nin lütfu ile kurulan bir siyasi oluşum olmadığını, amaçlarının memleketi muasır medeniyet seviyesine ulaştırmak olduğunu söyleyerek parti hakkında yapılan eleştirileri konu edinmiştir.[417] AP İl Başkanı Muhittin Güven, Eyüp'te partinin sloganı haline gelen *"baktığınız gözlerle ne demek istediğinizi anlıyorum. Bizim ne demek istediğinizi de gözlerimizdeki manadan siz anlıyorsunuz"* cümleleriyle partinin düşüncelerini ortaya koymaya çalışmıştır.[418]

Gümüşpala, Aydın'da yapmış olduğu konuşmada seçim vaatleriyle ilgili olarak vatandaşlara gerçekleşmeyecek vaatlerde bulunulmayacağını söylemiş, partinin seçim vaatlerinin vatandaşlarının huzur içinde evlerinde oturmalarını sağlayacak imkanlar olduğunu söylemiştir.[419] Taşlıtarla'da konuşma yapan İstanbul milletvekili adayı İbrahim Aba, partinin eserlere yenilerini katarak memleketi muasır medeniyet milletleri seviyesine taşıyacaklarını belirterek halktan oy talebinde bulunmuştur.[420] AP'nin İstanbul'da yapılan toplantısında ise İbrahim Abak, partisinin iktidara geldiğinde vatandaşın dertleriyle ilgileneceklerini belirtmiş ve Abak'ta konuşmasında eserlere eser katacaklarını belirterek vatandaşların toplumsal ihtiyaçlarının karşılanacağını vaat etmiştir.[421] Akhisar'daki mitingde *"Egenin Güneşi, kardeşçe, dostça yaşamanın mümtaz şahsiyeti"* olarak tanıtılan Gümüşpala, partinin en büyük vaadinin yarım kalan eserlere devam edilmek olduğunu söylemiştir.[422] AP'nin ekonomi politikası hakkında vaatlerde bulunan Gümüşpala, CHP'nin güçsüz bir politika anlayışı olan kapalı ekonomi benimsemiş olduğunu AP'nin ise bu politika anlayışı karşısında yer aldığını belirtmiştir. Gümüşpala ardından devletin zenginliği ile

[415] **Hürriyet,** 7 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4826, s.5.
[416] **Hürriyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4816, s.5.
[417] **Son Havadis,** 4 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:429, s.5.
[418] **Milliyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4075, s.5.
[419] **Hürriyet,** 28 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı: 4817, s.1.
[420] **Son Havadis,** 25 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:420, s.1.
[421] **Hürriyet**, 25 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4814, s.5.
[422] **Milliyet,** 1 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4076, s.5.

milletin zenginliğini aynı gördüklerini, vergileri kaldıracaklarını vaat etmeseler de adalet prensibine dayanarak ödeyebilecek seviyeye getireceklerini ifade etmiştir.[423]

Sakarya mitinginde konuşma yapan Burhan Apaydın ise, bu milletin vatandaşlarının kime oy vereceğini bilecek düzeyde olduklarını belirterek;

"Millet Yoludur hak yoludur tuttuğumuz yol,

Ey hak yaşa ey sevgili millet yaşa var ol"

mısralarını okumuştur.[424]

Ragıp Gümüşpala'nın eşi Hanife Gümüşpala'nın, Kırkağaç'ta *"Yakında sizi kurtaracağız"* şeklindeki sözleri de basında yer bulmuştur. Hanife Gümüşpala, basına yansıyan bu sözler üzerine İzmir savcılığına ifadeye çağrılmıştır. Hanife Gümüşpala, eşi ile trende beklerken gazetecilerin kendilerini konuşmaya zorladıklarını kendisinin de *"Ben de elimin hamuru ile erkeğimin işine karışmam dedim. Zaten ben ve kocam ne çektikse hep o gazetecilerden çektik. Bir türlü bizi rahat bırakmazlar. Orada beni konuşturan da gazetecilerdir."* ifadeleriyle savunmasını yapmıştır.[425]

Seçim propagandaları esnasında yer yer partilerin propagandaları çakışmıştır. Propagandanın ikinci gününde Adana'da aynı anda propaganda yapan AP'liler ve CHP'liler birbirlerini hedef almışlardır. AP il Başkanı Bozdoğanoğlu, İnönü'yü "*Ya ben, Ya o!"* zihniyetini devam ettirmekle suçlamış,[426] diğer uçta bulunan CHP'li aday, Mehmet Kemal Küçüktepepınar ise "*Yassıada'da bir müddet kaldıktan sonra CHP'ye hücum edenlere bu milletin tahammülü"* yoktur demiştir.[427] İstanbul açık hava toplantısında konuşma yapan Nurettin Budak, CHP'nin vatandaşları sınıflara ayırdığını belirtmiş ve CHP'nin AP'yi kapatmak için altı ay boyunca çaba sarf ettiği fakat MBK'nin tarafsız olması sonucunda gayelerinin başarısızlıkla sonuçlandığını iddia etmiştir.[428]

Bursa mitinginde konuşma yapan, müebbet hapis cezası alan DP milletvekillerinden Mazlum Kayalar'ın kardeşi Şeref Kayalar; *"Bursalılar, sizin fikrinizin ne olduğunu, nasıl birlik olduğunuzu bütün dünya bilmektedir. Gayemizin ne olduğu da sizce malumdur. Bunun sebebini biliyorsunuz. İzaha lüzum görmüyorum. Hepimiz birlik olarak gayemize*

[423] **Son Havadis**, 14 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:439, s.5.
[424] **Son Havadis**, 2 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:427, s.5.
[425] **Hürriyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4816, s.1.
[426] **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1965, Yıl:38, Sayı:13341, s.1.
[427] **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13340, s.5.
[428] **Cumhuriyet,** 25 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı: 13341, s.5.

yürüyeceğiz. Kardeşçe yürüyeceğiz. Kardeşlik duygusunun ne olduğunu, benim ve sizin gibi kardeşlik acısını çekenler bilir" diyerek duygularını ifade etmiştir.[429]

1.4.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Propaganda Söylemleri

CKMP, seçim propagandasına diğer partilerden farklılık arz etmeyen kardeşlik vurgusuna değinerek başlamıştır. Genel Başkan Vekili Ahmet Oğuz, Eskişehir'de yaptığı konuşmasında kardeşi kardeşe kırdırmanın son bulmasını istediklerini söyleyerek seçim kampanyasını başlatmıştır.[430] İstanbul'da konuşma yapan hatipler de partilerin gayelerini belirten konuşmalar yaparak milli birlik ve beraberliğin sözde kalmayacak şekilde korunmalarını istemiştir. İstanbul'da konuşma yapan İl Başkanı Zekai Dormen, *"27 Mayıs İnkılabının asıl gayesinin Atatürk İnkılaplarını korumak ve Türkiye'yi çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak"* olduğunu söylemiş ve CKMP'nin bu yolda ilerleyeceğini belirtmiştir.[431]

Başlangıçta iyi niyet ve kardeşlik teması ile başlayan konuşmalar, ilerleyen süreç içerisinde yerini sert eleştirilere bırakmıştır. Gerek parti liderleri gerekse partili adaylar, seçim propagandasının son gününe kadar seçime katılan diğer adaylara ve partilere eleştiriler yöneltmişlerdir. Propaganda sürecinde parti lideri Bölükbaşı, daha çok kendisine AP lideri Ragıp Gümüşpala'yı hedef alarak seçim propagandasını sürdürmüştür. Partililer, 29 Eylül'de İstanbul Mısır Çarşısında yapılan açık hava toplantısı sırasında da AP'nin *"serüven arayışı"* gayesiyle kurulduğunu ve CKMP'ye çatma cesareti içerisinde olduğunu dile getirmişlerdir.[432]

CKMP, bazı illerde, AP'nin aleyhine olabileceğini düşünerek AP'den memlekete ve millete hayırlı olamayacağını düşündükleri ve partiden üyelik kayıtlarını silmelerini isteyerek CKMP'ye geçtiklerini belirten yazılı matbu istifanameler dağıtmıştır.[433] Ardından, yine AP hedef alınarak, CKMP il idare heyeti imzası bulunan, AP lideri Gümüşpala'nın soruları yanıtlamasının istendiği 8 maddeden oluşan beyannameler evlere, iş yerlerine gizlice dağıtılmıştır. Dağıtılan beyannamede;

[429] **Milliyet,** 29 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4074, s.5.
[430] **Milliyet,** 25 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4070, s.5.
[431] **Cumhuriyet,** 25 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı: 13341, s.5.
[432] **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı: 13346, s.5.
[433] **Hürriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı: 4819, s.5.

- Erzurum'dan Ankara'ya gelirken Sivas'ın ilerisindeki bir kasabada "İnönü'ye uzanan dilleri keseceğim" dememiş miydiniz?
- Sivaslıların selamını İnönü'ye ileteceğim demediniz mi?
- 23 Ekim 1960 tarihinde siyasi partiye girersem İnönü'nün partisinde yer alırım demediniz mi?
- Suçsuz oldukları anlaşıldığı halde masum vatandaşları sürgün etmediniz mi?
- Sivaslıları İnönü'nün partisine davet ettiğiniz doğru değil mi?
- Partinizi himaye için İnönü'nün iktidar büyüklerine ricada bulunmadınız mı?
- Afyon'da CKMP'ye rey vermeyin de, diğer partilerden hangisine verirseniz verin derken CHP mi kastedildi?
- CHP'nin iktidara gelmesini sağlayacak davranışlar içinde olduğunuzun farkında değil misiniz?

şeklinde AP lideri Gümüşpala'nın cevaplamasını istedikleri sorular yer almıştır.[434] Bu sorularla DP oy mirasını hedefleyen AP'nin, CHP'yle birlikte hareket ettiği izlenimi verilmek istenmiş, eski DP tabanının oylarının AP'ye değil CKMP'ye kayması hedeflenmiştir. AP Genel Başkanı Gümüşpala ise, bu yazılı beyannameler için İstanbul'da yaptığı konuşmasında; *"Filvaki vatandaşa kolaylık ve hizmet. Yalnız, kağıtlar küçük olduğu için şekerci külahı olamıyor."* sözlerinin ardından yuvarlak masa toplantısında partiler arası kardeşlikten bahsedilmesine rağmen bu beyannameler ve dağıtılan istifanamelerinin toplantıların kararlarına uymadığını dile getirmiştir.[435] Dünya gazetesi, Osman Bölükbaşı ve AP lideri arasında geçen söz düellolarının DP oylarını toplamak amacıyla yapıldığını, iki liderin arasındaki bu konuşmaların tehlikeli bir hal aldığını belirtmiştir.[436]

Osman Bölükbaşı, yeni kurulan partilerle ilgili olarak partilerin açılmasını DP'nin oylarının CKMP'ye kaymasından endişe eden bazı çevrelerin oyunları olduğunu, siyasi partilerin bir ihtiyaçtan ya da köklü inanışlardan doğması gerektiğini belirtmiş ve yeni kurulan partilerin DP'nin devamı olduklarını söyleseler de onun devrini mahkûm eden anlaşmanın altına tereddütsüz imza atan partililer olarak yorumlamıştır.[437] CKMP Kasımpaşa toplantısında konuşan Genel Başkan Vekili Ahmet Oğuz ise, yeni kurulan

[434] **Milliyet**, 29 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4074, s.5.
[435] **Hürriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4819, s.5.
[436] **Dünya**, 26 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:4107, s.1.
[437] **Milliyet,** 4 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4079, s.5.

partiler için *"gecekondu"* tabirini kullanırken, AP'nin Gümüşpala tarafından intikam amacıyla kurulduğu iddiasında bulunmuştur.[438]

CKMP'lilerin sürekli olarak AP ve Gümüşpala'yı hedef alan eleştirileri hakkında AP Genel İdare Kurulu üyesi ve basın sözcüsü Kamuran Evliyaoğlu; CKMP için Gümüşpala'nın sorun teşkil eden bir mesele haline geldiğini ve hedeflerinin AP ve lideri Gümüşpala olduğunu belirtmiştir. Evliyaoğlu ardından *"Onların on seneden beri kimin namına çalıştığını, kiminle iş birliği, güç birliği yaptıklarını ve keza bugün de Adalet Partisinin oylarını parçalayarak kimin amaline hizmet etmek istediklerini siz aziz milletimizin taktirine bırakıyorum…*" demek suretiyle CKMP'yi eleştirmiştir. Kamuran Evliyaoğlu konuşmasının son kısmında yuvarlak masa anlaşmasının Yassıada bölümüne temas ederek, "*Güya demek isterler ki, yuvarlak masada Yassıada kararları için partiler arası önceden bir anlaşmaya varılmış ve imza ettirilmiştir. Hayır, aziz ve sevgili vatandaşların, hayır, bu kadar basit ve küçük oyunlara ne partililer ve ne de MBK asla iltifat etmemiştir"* diyerek bir parti başkanın gerçekleri saptırarak konuşmasının ve oy amaçlı olarak bu yolla başvurulmasının kimsenin hakkı olmadığı değerlendirmesinde bulunmuştur.[439]

AP'nin yuvarlak masaya katılması CKMP tarafından öncelikli olarak kullanılması ve yaşanan tartışmalar zamanla parti liderleri arasında söz düellolarına dönüşmüştür. Bölükbaşı, Gümüşpala'yı sert bir şekilde eleştirerek, *"Aldattığı kitlelerin vicdanında kendi fiili ile mahkum olan Gümüşpala, ümitsiz çırpınışlar içinde bana bir takım yersiz sualler sormakta ve böylelikle vatandaşların zihninde güya bir tereddüt yaratacağını zannetmektedir."* ifadelerini kullanmıştır.[440] Liderler arasındaki bu söz savaşına CKMP Genel Başkanı Mustafa Fuat Arna'da katılarak, yuvarlak masayı *"toparlak masaya*" benzettiğini belirtmiştir.[441]

Partisi adına Ahmet Oğuz'un ilk radyo konuşmasının ardından ikinci konuşmayı yapan Bölükbaşı, her dönemde inancından başka kuvvete boyun eğmeyen bir parti olarak vatandaşlara seslendiğini söyleyerek[442] başladığı radyo konuşmasında AP'ye yoğun eleştirilerde bulunmuştur. AP'ye temasla, *"Dili başka, dini başka olanlara bu millet rey vermez"* diyerek seçimlerde vatandaştan gözü açık olmasını istemiştir.[443] Gümüşpala'nın

[438] **Tercüman,** 2 Ekim 1961, Yıl:7, Sayı:2311, s.5.; Nadir Nadi'de 27 Mayıs sonrası kurulan partileri "gecekondu partiler" olarak nitelendirmiştir. Nadir Nadi, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Cumhuriyet, 2000, s.38.
[439] **Milliyet,** 4 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4079, s.1, s.5.
[440] **Cumhuriyet,** 26 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13342, s.5.
[441] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13343, s.5.
[442] **Dünya,** 2 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:4115, s.5.
[443] **Tercüman,** 2 Ekim 1961, Yıl:7, Sayı:2311, s.5.

milleti aldattığını iddia etmiştir. Ardından Gümüşpala'nın yuvarlak masa toplantısına katılımını hedef alarak Gümüşpala'nın *"suçüstünde yakalanan bir insanın telaşı içinde bulunduğunu*", *"Yalanın saltanatına nihayet vereceği"* söylemiş, idam cezalarına karşı olarak ilk kendisinin aracılık ettiğini belirmiştir.[444] Bölükbaşı'nın yapmış olduğu bu konuşmalar, yuvarlak masaya aykırı görülmüş, MBK bu konuşmalar üzerine bir toplantı düzenlemiştir. Toplantı sonrası Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel, Bölükbaşı'nın bu tutumunu doğru bulmadığını, radyonun inançlarını savunmak amacıyla propagandalarda kullanılması gerektiğini Bölükbaşı'nın partisi adına değil kendisi adına radyoyu kullandığını söyleyerek aynı durumun bir daha yaşanmayacağını basına açıklamıştır.[445] MBK hükümetinde Başbakan Yardımcısı olan Fahri Özdilek ise *"Osman Bölükbaşı bir partinin başkanıdır. Bölükbaşı yuvarlak Masayı beğenmiyormuş, fakat partisinin sevk ve idaresini yapan bir heyet Yuvarlak Masada imza koymuştur. Artık, Osman Bölükbaşı'ya ne düşer, bilmem; orasını siz düşünün"* diyerek Osman Bölükbaşı'nın yuvarlak masaya yönelik eleştirilerine cevap vermiştir.[446]

MBK ve Gürsel tarafından uyarılan Bölükbaşı; Konya'da yapmış olduğu konuşmasında, partisinin esas gayesinin kurulduğu günden beri gerçekleri söylemek olduğunu belirtmiş ve partisinin gerçekleri söylemesine hiçbir şeyin engel olamayacağını, konuşmalarının ardından devlet başkanı ve MBK tarafından uyarılmalarının *"tarafsızlıkla"* bağdaşmadığını dile getirmiştir.[447] Osman Bölükbaşı; konuşmasında, davranışlarında bir değişiklik olmayacağını belirtmiş ve *"...hakkımızda hükmü ancak millet verebilir. Hiçbir şahsın veya merciin emrinde değiliz. Hareketlerimizde ilham kaynağımız yalnız vicdanımız ve kanunlardır. Biz kanunların verdiği hakka dayanarak radyoda konuşuyoruz. Hiçbir meşru kuvvet kolumuzdan tutup bizi radyodan atamaz"* demiştir.[448]

Partisi adına yuvarlak masa toplantısına katılarak Milli Antlaşmayı imzalayan CKMP Genel Başkan Yardımcısı Ahmet Oğuz, İstanbul'da Saraçhane başında yapmış olduğu mitingde; *"Yuvarlak masa toplantıları fantezi oldu. Bu toplantılardan herhangi bir fayda mülahaza etmediğim halde, umumun arzusuna uyarak deklarasyona imza koydum. Yeni Anlayışın doğacağını umut ediyorum"* demek suretiyle, yuvarlak masa toplantılarında bir fayda görmemekle birlikte genelin arzusuna uyarak imza attığını belirtmiştir. Bölükbaşı'nın

[444] **Hürriyet,** 3 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4822, s.1.
[445] **Hürriyet,** 4 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı:4823, s.5.
[446] **Ulus,** 4 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı: 13683, s.5.
[447] **Milliyet,** 5 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4080, s.5.
[448] **Son Havadis,** 5 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:430, s.5.

yuvarlak masa toplantısı hakkındaki tutumunun haklı olduğunu belirten Oğuz, parti liderinin toplantıya katılmamasını zafer olarak yorumlayarak parti liderine destek vermiştir.[449]

Aslında Ahmet Oğuz, yuvarlak masa toplantısındaki anlaşmanın imzalanmasının ardından "*...Görüşlerimizin bir ifadesi telakki ettiğimiz bu Milli Anlaşmanın Türk Milleti için hayırlı ve uğurlu olmasını niyaz eder, Hürmetlerimi sunarım"* demek suretiyle bu anlaşmaya katıldığını belirtmiştir.[450] Ancak, daha sonra seçim propagandalarında bu konuyu farklı ele almıştır. Ahmet Oğuz'un bu tavrı parti arasında iş birliği olmadığı, disiplin sağlanamadığı şeklinde değerlendirilmiş ve *"birinin attığı imzayı diğerinin tanımaması, öyle sisli puslu bir hava yaratmıştır ki, şimdi vatandaş bindiği gemisinin bir daha kayaya çarpmaması için, haklı olarak düşünmekte"* şeklinde eleştiri konusu olmuştur. [451]

Osman Bölükbaşı'nın yuvarlak masa karşısındaki tutumu ve eleştirisi parti içerisinde de geniş tartışmalar yaratmıştır. Partide yaşanan bu karışıklık ve yuvarlak masa tartışması parti içinde yaşanan istifalarla sonuçlanmıştır. Emekli General Kemal Akkurt, Ali Suavi Yeğenoğlu, Mustafa Bilgetekin ile CKMP Eminönü İlçe 2. Başkanı Mustafa Artaner partilerinden istifa etmiştir. Partiden ayrılan milletvekilleri bu tartışmaları oy avcılığı şeklinde değerlendirmişlerdir. Ali Suavi Yeğenoğlu, basına verdiği demeçte; oy avcılığı amacıyla yuvarlak masa kararlarının kullanıldığını söylerken, CKMP'nin istifa eden milletvekili adaylarından Eminönü 2. İlçe Başkanı Mustafa Artaner ise; *"Çirkin bir taktikle"* yuvarlak masa toplantısının AP'den rey toplamak amacıyla kullanıldığını vatan ve millet yararını düşünenlerin bu partide çalışmasının imkânsız olduğunu dile getirmiştir.[452]

Bölükbaşı, radyo konuşmalarında ve mitinglerinde Gümüşpala'yı hedef alan sözlerine devam ederek parti kurmanın çadır kurmak kadar kolay olmadığını, *"CHP'ye kurban olan"* Gümüşpala'nın bugün diyar diyar dolaşarak yuvarlak masa kararlarının hilafına beyanda bulunmaya devam ettiklerini söylemiştir. *"Sayın Gürsel' in ağustos ayında gazetelerde çıkan ve Gümüşpala'yı itham eden mektubunu hatırlıyorum. Devlet Başkanı o zaman kimleri suçluyordu. Şimdi onlar birdenbire vatansever mi oldular? Gümüşpala fermanlı mıdır? Şerbetli midir? O açıklasın"* demiştir. Bölükbaşı Konya'da yaptığı konuşmasının devamında; partinin iktidara layık olduğunu ve milletinde CKMP'yi iktidara layık gördüklerini söylemiş ve CHP'nin tecrübesinin devlet gemisini karaya oturtulduğunun

[449] **Milliyet,** 8 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4083, s.1.
[450] **Milliyet,** 8 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4083, s.1.
[451] Cihad Baban, "En Ehil Parti", **Ulus**, 7 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13685, s.1., s.5; Sabah yazarı Ali Rıdvan ise; *"Evet'le hayır arasında bunca pot kıran bir zihniyete Türk Milletinin sağ duyusunun cevabı 15 Ekim'de, hayır olacaktır"* yorumunu yapmıştır. Ali Rıdvan, "Hayır!", **Sabah**, 10 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:435, s.1.
[452] **Cumhuriyet,** 29 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13345, s.5.

millet tarafından görüldüğünü de sözlerine ekleyerek CHP'yi eleştirmiştir. Bölükbaşı'nın Konya'da gerçekleşen bu konuşmalarının tamamı basında Bölükbaşı ve Gümüşpala'nın birbirlerine düştüklerini ifade eden yorumlamalar yer almıştır.[453]

Bölükbaşı'nın ısrarlı tenkitlerine rağmen cevap vermeyi çok da tercih etmeyen ve cevap verirken de Bölükbaşı'nın seviyesine düşmeyeceğini belirten AP lideri Gümüşpala'nın sözlerine Bölükbaşı'nın cevabı gecikmemiştir. Bölükbaşı Eskişehir'de yaptığı konuşmasında bu sözlerden yola çıkarak Gümüşpala'yı seviyesiz davranmakla itham ederek Bölükbaşının bulunduğu konuma gelebilirse inmesinin ancak mümkün olabileceğini ve ömrü yeterse ancak bu seviyeye ulaşabileceğini dile getiren sert bir eleştiri dili kullanmıştır.[454] Ardından, Konya'da Gümüşpala için *"İnönü'nün hayranı, halk partisinin kurbanı"* yakıştırması yapmıştır.[455]

CKMP'li hatipler, zaman zaman CHP'yi hedef almışlar ve parti ile ilgili düşüncelerini dile getirmişlerdir. CKMP'nin Kasımpaşa'da yaptığı mitingde konuşan Genel Başkan Vekili Ahmet Oğuz, *"ihtilali biz yaptık. Ben asarım ben keserim. Bana rey vermezsen iktidarı devretmeyeceğim diyen hainine bir politikaya millet mukadderatı teslim edilemez"* demiştir. Yine aynı mitingde konuşma yapan Gençlik Kolu Başkanı Nural Cengiz, CHP gençlik kolu başkanına seslenerek partinin kin, intikam ve jurnalciler partisi olduğunu 1950'den 2 Mayıs tarihine kadar bu yönde faaliyetler yürüttüğünü ve kardeşi kardeşe düşürdüğünü söylemiştir. CKMP İl Gençlik Kolu kongresinde konuşma yapan Seyfi Öztürk de, CHP'nin Atatürkçülük parti politikasını ve Atatürk'ü parti bünyesine almakla eleştirerek *"veciz"* bir konuşma yapmış ve CHP'nin tarihi istismar etmemesini, Atatürk'ü parti bünyesine alarak diğer kesimleri Atatürkçü saymamanın da bir istismar meselesi olduğunu beyan etmiştir.[456] Samsun'daki konuşmasında ise CHP'nın yıllarca itham, iftira ve tertibi meslek edindiğini söyleyerek eleştiride bulunmuştur.[457]CHP'nin Atatürkçülük kavramına bakış açısını eleştirerek bu davranışlarında samimi olmadıklarını iddia etmiştir. Bölükbaşı, Samsun'da Gençlik Kolu kongresinde, "*... Hakiki Atatürkçüler 'inkılaplar elden gidiyor' diye samimiyetsiz feryatlar koparanlar değil Türk milletinin bir hukuk devleti nizamına kavuşturmak onu adalet ve sefaletin pençesinden kurtaracak şartları hazırlamak uğrunda her devrin çilesine göğüs gererek mücadele edendir. Atatürk'e samimi bir saygı besleyenler onun ismini ve eserlerini bir zümre saltanı kurmak yolunda istismara tenezzül etmezler.*

[453] **Cumhuriyet,** 5 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı: 13351, s.5.
[454] **Milliyet**, 7 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4081, s.1, s.7.
[455] **Milliyet**, 5 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4080, s.5.
[456] **Son Havadis**, 20 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:323, s.5.
[457] **Son Havadis**, 21 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:324, s.1.

İstismarcılar yerine hakiki ve samimi Atatürkçüler medeniyetçiler bu memleketin kaderine hakim olsalardı yıllarca evvel hukuk nizamı kurulmuş cehalet yok edilmiş olacaktı" demiştir. CKMP Beşiktaş ilçe kongresinde konuşan bir delegede partinin sözde Atatürkçülük yaptığını, onların para ve pullardan Atatürk'ün resmini kaldırdıklarını söylemiştir.[458]

Hatipler, kimi zaman da İnönü'yü direk hedef alan konuşmalar yapmışlardır. Kırşehir'de konuşan CKMP adayı ve Temsilciler Meclisi üyesi Halil Özmen, Menderes' in yaptığı haksız hareketlerin cezasını çektiğini söylemiş, konuşmasının devamında *"Bu memleketin çektiği çile 2 baş yüzündendir. Biri gitti öbürü kaldı."*[459] demiş ve eleştirisini İnönü'ye yöneltmiştir. Afyon' da 3,5 saat konuşan Bölükbaşı, konuşmasından sonra bir ata bindirilerek şehirde dolaştırılmış, yuvarlak masaya katılmamasının nedenlerini anlatmış, ardından AP ve CHP'yi eleştirmiştir. MBK'yi de eleştiren konuşmasında, vatandaşların 15 Ekim tarihinde oylarını kullandığında bir hâkim gibi hüküm verecek olduklarını söyleyerek radyo konuşmalarında hakikatlerden kaçınmadıklarını, her şeyi olduğu gibi anlattıklarını belirten Bölükbaşı, vatandaşların hakikati merak edip etmediklerini sormuştur.[460] Bölükbaş'ı; Ankara gezisinde, *"CHP'lileri kastederek"*, *"Ümitlerini korkuya bağlayanlar, cumhuriyeti değil, istibdadı özleyenlerdir"* demiştir.[461]

Samsun mitinginde konuşan Bölükbaşı, CKMP'ye karşı İsmet İnönü ve Gümüşpala'nın birleşerek bir *"müttefikler cephesi"* kurduğunu fakat vatandaşların bunun farkında olduğunu söylemiştir.[462] CKMP'nin Taksim mitinginde konuşan Saddet Kaçar, İsmet İnönü'ye yönelik olarak "*Vatandaş politikacıyı melek görünüp, şeytan çıkacak bir kukla zannetmektedir. 30 yıldır memleketi şeflik sistemiyle idare edenler, bir nevi vaftiz usulü ile günahlarından temizlenerek, yeni günah işlemeye hazırlanmaktadır"* demiştir.[463]

Parti liderleri, konuşmalarında genel olarak iktisadi meseleler ve bu meselelerin halledilmesindeki vaatlerinden bahsetmiştir. CKMP adına konuşma yapan Ahmet Oğuz; rüşvet, karaborsa ve iltimas gibi durumlarla mücadele edeceklerini, milli geliri artırmak adına tüm imkanlarını kullanacaklarını, şehirli ve köylü bütün kesimi ev sahibi yapacaklarını, zirai kredileri düzenleyerek gerekirse bütün köylünün borçlarını sileceklerini ve arazi vergisinin kaldırılacağını vaat etmiştir.[464]

---

[458] **Son Havadis**, 3 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:336, s.1.
[459] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13343, s.5.
[460] **Cumhuriyet**, Yıl:38, Sayı:13353, Sayı: 13353, s.5.
[461] **Son Havadis,** 5 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:308, s.1.
[462] **Milliyet,** 9 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4084, s.1.; **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13355, s.1.
[463] **Son Havadis**, 12 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:437, s.5.
[464] **Tercüman**, 1 Ekim 1961, Yıl:7, Sayı:2310, s.5.

Bölükbaşı, Afyon'daki konuşmasında köylülerin sıkıntılarına değinerek partisi iktidara geldiğinde yapacaklarını söylemiş köy kalkınması için devletinin bütün imkanlarının kullanılacağını, Türkiye'nin kalkınmasının köylerin bugünkü durumunun düzeltilmesi ile mümkün olacağını dile getirmiştir.[465] Konuşmasının devamında köy kalkınması konusunda CHP'yi eleştirmiş ve CHP'nin köylere bir bardak suyun hasretini çektirdiklerini ve CKMP'nin ise CHP'den en büyük farkının bu olacağını söylemiştir.[466]

CKMP, basında "tezatlar partisi" olarak görülerek partinin hak, hürriyet, demokrasi konuşmalarına rağmen DP oy mirasının oylarını toplama gayreti içerisinde olduğu belirtilerek CKMP' nin, YTP ve AP kurulmasının ardından seçimlerde kazanma şansının azaldığını ve bu durumu lehlerine çevirmek adına meşhur isimleri parti kadrosunda toplamaya çalıştığı iddia edilmiştir.[467]

1.4.4. Yeni Türkiye Partisi Propaganda Söylemleri

YTP seçim propagandasına, İstanbul'da gerçekleştirdiği üç açık hava toplantısıyla başlamıştır. Eyüp'te konuşma yapan İl Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, partisinin yeni bir hüviyetle seçmenin karşına çıktığını belirtmiş ve seçim mücadelesinde partilerin kudretini göstermeleri amacıyla tenkit etmelerinin normal olduğunu söylemiştir.[468] Ayrıca, propagandalar sırasındaki tüm konuşmalar için *"Seçim sathı mailine giriyoruz. Karşımızdaki rakip partili arkadaşlarımızla biraz fazlaca cilveleşirsek peşinen özür dileriz"* ifadesinde bulunmuştur.[469]

Parti kuruluşu hakkında hatiplerin genel düşüncesi; *"ortada kafası kesilmiş bir vücut vardı. Bu vücut canlı idi, biz ona baş olduk"* şeklinde ifade edilmiştir.[470] Parti Genel Başkanı Erzurum'daki mitinglerde seçmene *"yurdumuz üzerinde doğan güneş"*[471] ve *"Muhteşem lider"*[472] yakıştırmasıyla tanıtılmıştır. Ekrem Alican, Kastamonu mitinginde partisinin seçim gezilerindeki amacının rey istemekten ziyade vatandaşlarının vicdanlarının sesini kulak vererek rey vermeleri gerektiğini söylemek olduğunu belirtmiştir. Alican konuşmasının devamında siyasi hayatın sen ben kavgası haline gelmemesi gerektiğini, fırsatçı politikalar

[465] **Tercüman**, 7 Ekim 1961, Yıl:7, Sayı:2316, s.5.
[466] **Tercüman**, 7 Ekim 1961, Yıl:7, Sayı:2316, s.5.
[467] Baha Kayserilioğlu, "C.K.M.P. ile Y.T.P ve A.P Macerası", **Sabah,** 12 Eylül 1961, Yıl:2, Sayı:411, s.1., s.8;
[468] **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13341, s.5.
[469] **Milliyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4070, s.5.
[470] **Milliyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4072, s.3.
[471] **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13347, s.1.
[472] **Milliyet**, 1 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4076, s.1.

karşısında demokratik rejimin fayda getirmeyeceğini, politikacıların propagandalar sırasında memleketi huzursuzluğa sürüklememesi gerektiği üzerinde durmuştur.[473]

Kars'ta konuşma yapan Ekrem Alican, demokrasi kavramının önemi üzerinde durarak 15 yıllık demokrasi tecrübesinden ders alınması gerektiğini, iktidarda ya da muhalefette olsun tüm partilerin memleket menfaati için çalışacağını partizan idarenin ise memleket için en korkunç idare olduğunu dile getirmiştir. Milliyet gazetesi, YTP'nin propaganda konuşmalarının birtakım CHP ve AP'li partililer tarafından dinlediğini belirtmiştir.[474]

YTP'nin Kasımpaşa'da yapmış olduğu toplantıda hatipler özellikle *"kardeş kavgasının"* devam etmesini istemediklerini belirtirken İl Başkanı Fahrettin Gökay, partilerin birbirlerine yaptıkları hücumlar için *"seçim humması"*na tutuldukları yakıştırmasını yapmıştır. Gökay, politikacılığın sevgi işi olduğunu, partilerinin yollarının ayrı olsa da amaçlarının milleti rahata ulaştırmak olduğunu Türk ismini taşıyan her vatandaşın eşit haklara sahip olduğunu açıklayarak *"Hummaya tutulan insan tabiatıyla konuşur. Kem söz sahibine aittir"* demiştir.[475]

Ekrem Alican İzmit mitinginde yapmış olduğu konuşmasında, 1946 ruhunu yeniden yaşatma amacında olduklarını ve bu hareketi canlandırmak, başarılı olmak adına yemin ettiklerini açıklamıştır. Ardından partisine yapılan hücumları cevaplandıran Alican, *"politika cambazlarına şiddetle çattı"* ve şahsına yapılan eleştirilerin amacının partisini ve kendisini yıpratmak olduğunu belirtmiş ardından "*Siyaset madrabazlarını siyasi sahneden uzaklaştırmadığımız müddetçe demokrasimizi ileriye götüremeyiz. Bunları artık dışarıya atmamız lazımdır. Nedir bu milletin çektiği? Kendi menfaatleri için koşan siyaset cambazlarını yıktığımız gün, bu millet huzura kavuşacaktır. Şahsiyetli, hayası var olan insanlar bu çeşit tezvir yolu ile netice almağa tenezzül etmezler"* demiştir.[476]

YTP'liler propaganda sürecinde özellikle CHP'yi hedef almış ve rakip olarak gördükleri bu partiye yoğun eleştiriler yöneltmişlerdir. YTP hatipleri Çatalca'da yapılan toplantıda İstanbul adayı Talih Canlısoy, geçmişi açmayacaklarını belirterek *"Devlet gemisini karaya oturtmuş eski kaptanları bırakıp, unutun, yenileri tercih edin, eskiyi bırakacak ve yeniye koşacaksınız"* demiştir. Cemal Fersoy ise, CHP'ye hücum ederek İstanbul'daki seçimlerde rakip olarak CHP'yi gördüklerini, mağlup edecekleri tek partinin

[473] **Cumhuriyet,** 6 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13352, s.1.
[474] **Milliyet,** 2 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4077, s.5.
[475] **Milliyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4075, s.1., s.5.
[476] **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13359, s.5.

CHP olduğunu söylemiştir.[477] Ersoy, ardından *"Bir tarafta imanlı insanlar, diğer tarafta kaderleriyle baş başa kalan insanlar"* ifadesiyle de aynı anda CHP'nin miting yaptığı Saraçhane'yi ayırarak bu tasnifi yapmıştır.[478] YTP Genel Sekreteri İrfan Aksu, vatandaşının CHP'den esirgediği oyunu yine aynı şekilde kullanılacağını ve isabetli bir oy kullanacağını söyleyerek CHP'nin bugün ki tutumunu eleştirmiştir. Ayrıca Aksu, CHP'nin tek parti hakimiyetini arzulayan bir tutum içinde olduğunu söylemiştir[479]

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican Aksaray Gençlik Teşkilatı Kongresinde yaptığı konuşmada, CHP'ye çatarak CHP'nin 24 milyonluk bir kesimi 1938 senesinden itibaren açlık, ıstırap ve terör içerisinde bıraktığı ve Atatürkçülüğü de istismar meselesi olarak kullandığını söylemiştir.[480]

YTP İstanbul mitinginin CHP ile aynı anda yapılmasından dolayı Fatih ilçe başkanı, *"Benim kelle arkadaşlarım mukadderat bizi 1946'dan beri karşı karşıya bırakan 6 okla bu tarihi günde de yine karşı karşıya bıraktı"* sözlerinin ardından CHP'nin kendi mitingindeki vatandaşları para ile topladığı iddiasında bulunmuştur.[481] YTP İstanbul mitinginde konuşma yapan hatipler, CHP'yi hedef alarak partinin demokratik rejime ayak uyduramadıklarını belirtmişlerdir. Vakit Cebeci, seçmenin CHP haricinde bir partiye oylarını vermelerini gerektiğini söylemiştir.[482] YTP'li hatip Fahrettin Kerim Gökay ise partisinin CHP ile denk bir kuvvetle mücadele edeceğini ayrıca da YTP'nin millet tarafından desteklendiğinden dolayı partisinin CHP'den daha şanslı olduğunu dile getirmiştir.[483]

Ekrem Alican, İstanbul'da yapmış olduğu konuşmasında İnönü'nün radyo konuşmasına temas ederek bu zamana kadar savunmuş oldukları devletçilik politikası görüşünden partinin saptığını belirterek, partisinin ekonomik kalkınma için özel teşebbüsü temel aldıklarını söyleyerek YTP'nin iktisadi görüşünü açıklamıştır.[484]

Ekrem Alican; Kayseri'de yapmış olduğu konuşmada, propagandanın genel seyrini değerlendirerek ilk günlerde sakin geçen seçim kampanyasının seyrini değiştirdiğini, tartışmaların medeni seyrinin değişerek şahsi eleştirilere dönüştüğünü belirtmiştir. Alican

---

[477] **Milliyet,** 29 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4072, s.1.
[478] **Cumhuriyet,** 9 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13155, s.5.
[479] **Son Havadis**, 28 Nisan 1961, Yıl:10, Sayı:249, s.5.
[480] **Son Havadis,** 17 Ağustos 1961, Yıl:10, Sayı:381, s.1.
[481] **Cumhuriyet,** 9 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı: 13355, s.5.
[482] **Milliyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4072, s.1; Baha Kayserilioğlu, Sabah Gazetesi'ndeki köşe yazısında Alican'ın *"Demokrat Partinin ta kendisiyiz"* sözleriyle İnkılap Hükümetinin Maliye Bakanı olarak topladığı sempatiyi kaybettiğini belirtmiştir ve başlangıçtaki ümit veren görüntüsünün kaybolarak, *"ekalliyet partiler*" safında yerini aldığını bildirmiştir. Baha Kayserilioğlu, "C.K.M.P. ile Y.T.P ve A.P Macerası", **Sabah**, 13 Eylül 1961, Yıl:2, Sayı:412, s.1.
[483] **Milliyet**, 27 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4072, s.5.
[484] **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13355, s.5.

konuşmasının devamında "*Biz 27 Mayıs hareketinin bu memlekette siyasi mücadelenin soysuzlaşmasından, siyasi teşekküllerin vatandaşları birbirine düşüren bir teşkilat haline gelmesinden doğduğunu söylemiştik. Bu bakımdan artık mazi olan 27 Mayıs öncesi tutumun tekrarlanmamasını istemiştik. Fakat, bugün siyaset meydanları, bir nevi kabadayılık meydanları, şahsiyat yapma meydanları haline geldi. Siyasi mücadeleyi, iftira ve tezvir rejimi haline getirmekten kurtarmalıyız."* diyerek tavsiyede bulunmuştur.[485]

Seçim propagandası sürecinde seçime katılan partiler tarafından oldukça fazla ele alınan yuvarlak masa toplantısına Ekrem Alican Erzurum'da Cumhuriyet Meydanı'nda yapılan mitinginde değinmiştir. Alican, propaganda sürecinde yuvarlak masa toplantılarının şüphe uyandırıcı şekilde kullanılmasını alçaklık olarak nitelendirmiştir.[486] Alican, ardından partilerin tutumlarına temas ederek partiler arasındaki rejim kavgalarının bitmesi gerektiğini asıl meselenin iktisadi ve içtimai sıkıntılar olduğunu söyleyerek millete hizmetin daha önemli olduğunu vurgulayan bir konuşma yapmıştır. Erzurum'da YTP'li hatip Cevat Önder ise bu Alican'ın sözlerine ek olarak eksiksiz bir demokrasi nizamının kurulmasının YTP ile gerçekleşeceğini beyan etmiştir. Fakat bu sözlere karşılık bir kadın seçmenden "*Bu lafları çok işittik"* sözleri karşılık bulmuştur.[487]

Cumhuriyet gazetesi, YTP'nin Trabzon'da AP hakkında bir beyanname hazırlatarak dağıtıldığını ileri sürmüştür. Beyannamenin bir kısmı ise şu şekildedir*: "İhtilali müteakip Genel Kurmay Başkanlığını deruhte eden bu zat "Gümüşpala" çeşitli vesilelerle Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Sayın İsmet İnönü'ye arz-ı tebrikatta bulunuyor ve mukabilinde aldığı mültefit cevapları da basına bir iftihar vesilesi olarak izaha çalışıyordu. Dahası var… Gümüşpala emekliye sevk ediyor. 13 Ekim 1960'ta basın mensupları kendisini İzmir'de karşılıyor. Bir parti kurmak niyetinde olup olmadığını soruyorlar. Gümüşpala'nın bu soruya verdiği cevap kelime kelimesine aynen şöyledir: (Siyasi hayata atılmam bahis konusu olursa büyük İsmet İnönü'nün partisi saflarında bulunmayı tercih ederim) Bu söz Gümüşpala'nındır. Tevili mümkün olmayan bu sözün sahibi Sayın Gümüşpala, dış görünüşü ile Halk Partisine girmiyor. Ve fakat Halk Partisi Genel Başkanı Sayın İsmet İnönü'nün emri ve direktifleri ile Adalet partisini kuruyor"* ifadesi yer almıştır.[488]

YTP İstanbul İl Başkanı Gökay, basın mensuplarıyla yapmış olduğu görüşmede, Bölükbaşı'nın kendisi için *"türedi*" kelimesini kullanması üzere, *"Bölükbaşı'nın yediği*

[485] **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13354, s.5.
[486] **Milliyet**, 1 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4076, s.1.
[487] **Cumhuriyet,** 1 Ekim 1965, Yıl:38, Sayı: 13346, s., 1.,5.
[488] **Cumhuriyet,** 6 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı: 13352, s.1.

yemeklerin miktar ve listesini gazetelerde okudum. Kendisinin bir suihazm-ı midevi neticesinde bu sözü sarfettiğini sanıyorum. Mazur görmek lazımdır" diyerek yanıtlamıştır.[489]

1.4.5. Müstakil Adayların Propaganda Söylemleri

Partili adayların seçim propagandasının yanında, bağımsız adaylar haftada bir gün olarak verilen propaganda faaliyetlerine başlamıştır. İstanbul'un bağımsız adaylarından biri olan Ünal Kakmacı, spor arabasıyla iki kız bir erkek yardımcısının ellerindeki resim ve *"Reyinizi Ünal Kakmacıya verin"* yazılı bir pankartla seçim gezisi yapmış, *"Amerikanvari"* bir seçim propagandası ile oy mücadelesine girmiştir.[490] Seçim propagandasında kürsü konuşmaları yapmadan vatandaşların sadece sordukları soruları cevaplandıracağını belirtmiştir.[491]

Seçimlerde bağımsız olarak adaylığını koyan Hadiye Aldısan, Safiye Karaduman, Mediha Gezgin isimli kadınlar; partilerin aday listesinde kadınlara az yer verildiğini düşünerek seçimlere katılım sağlamışlardır. Kadın adaylar, tecavüz hadiselerinde cezanın idam olması, ev kiralarının yeniden düzenlenmesi ve beyaz kadın ticaretinin önüne geçilmesi gibi birtakım çalışmalar yapacaklarını söylemişlerdir.[492]

Bir grup İstanbul müstakil adayları ise, Eyüp çarşısında ellerinde "*Serbest Aday Osman İşçi*", "*Bağımsız Tarafsız Demir abaan"*, "*Bağımsız aday Hayri Bilemedik, reylerinizi rica eder"* yazılı dövizlerle Eyüp iskele meydanında konuşma yaparak halkın oylarını beklediklerini dile getirmiştir.[493] Cumhuriyet gazetesi seçimlere katılan bağımsız adayları "seçimlerin gülleri" olarak isimlendirmiştir.[494]

1.5. Seçim Afişleri, Dövizler ve Seçim Şiirleri

Afişler, seçim kampanyaları sırasında hem vuruculuk hem de bir bakıma süreklilik taşıması bakımından önemli araçlar sayılmaktadır. Afişler, beklenmedik anda seçmenin

[489] **Cumhuriyet,** 8 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13354, s.5.
[490] **Hürriyet,** 25 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4814, s.1, s.5.
[491] **Hürriyet,** 28 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4817, s.5.
[492] **Hürriyet**, 1 Ekim 1961, Yıl:14, Sayı: 4820, s.1.
[493] **Hürriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:14, Sayı:4819, s.1.
[494] **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13356, s.5.

karşısına çıkarak seçmene seslenme amacı taşıdığından başarılı olduğu noktada en etkileyici kitle iletişim araçlarından biridir.[495]

1961 seçimlerinde CHP'nin dikkat çekici dövüzleri olan "*Düşmanlık yok, kardeşlik var*"[496] "*Şerefli Türk Basınını destekliyoruz", "Oy için yobaza, hırsıza taviz yok"*, "*İnönü'ye inandık, inanıyoruz, inanacağız"*, "*Mazide kalan kötü hatıralar için kimseye kin beslemiyoruz*" yazılı dövüzler asılmıştır.[497] CHP Malatya mitinginde, hükümet meydanında İsmet İnönü ve CHP "*Demokrasi kahramanı aziz hemşerimiz, daima izindeyiz"*, "*Malatya hürriyetin kalesi*, *demokrasinin bekçisidir"* dövizleriyle karşılanmıştır. Dinleyicilerin ellerinde ise "*Malatya CHP'nin kalesidir*", "*İnönü ruhumuz ve kalbimizdir*." "*CHP'nin iktidarı Türk milletinin hayrına olacaktır*."[498] "*İnönü ruhumuz, kalbimizdir"*, "*Her Malatyalı İnönü ile iftihar eder"* [499] yazılı dövizleri dikkat çeken dövüzler olmuştur. CHP, ayrıca "*Devlet adamı: İnönü*" yazılı broşürleri de kampanyası sırasında dağıtmıştır.[500] CHP'nin propaganda görsellerinde, darbe sonrası dönemde yeniden kurulmaya çalışılan demokratik sistemde halka güven vaat etmeyi ve halkın ekonomik sorunlarının halledeceğine halkı inandırmayı amaçladığı, toplumsal içerikli görseller daha çok kullanılmıştır.[501]

AP'li Fethi Tevetoğlu, CHP'nin *"gemini tecrübeli kaptana emanet et"* yazılı afişini eleştirerek "*Tecrübeli kaptan Anadolu'dan Malatya'dan çıkmaz, tecrübeli Kaptan Ege'nin asil çocukları, Karadeniz'in kahraman çocuklarından çıkar"* demiştir.[502] Eminönü'nde konuşma yapan Naci Öktem ise, CHP seçim afişlerini eleştirmiş ve Ucuzluk ve vaat ettiklerine karşılık olarak, *"Biz zamanında onlardan öyle şeyler istedik ki, onlar mukabilinde çeşmelerimizi kuruttular. Onlar bize ekmek yerine toprak yedirirler. Biz o günleri unutmadık. Allah'ın inayeti ile AP sizlere iyi günler yaşatacak*tır"[503] demiştir.

CHP'nin "*Herkese iş*" yazılı olan afişi basın tarafından; "*Herkese iş ama, ya işçi ücretleri*"[504] denilerek eleştirilmiştir. Aynı şekilde "*Afişleri var. Duvarlara boy boy afiş asmışlar. Müreffeh hayat getireceğiz. Yıllarca idarede kaldılar, sefaletten başka ne verdiler Türk halkına*" , "*Bir afişleri daha var: Herkese ekmek, Eeeey arkadaşlar söyleyin, siz hiçbir*

[495] Hıfzı Topuz, **Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları**, İstanbul, Milliyet, 1977, s.102.
[496] **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13340, s.5.
[497] "CHP, Kocaeli Gençlik Kongresinde asılan dövüzler", **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1961, Yıl:38, Sayı:13228, s.5.
[498] **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13342, s.5.
[499] **Ulus,** 26 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı:13675, s.1.
[500] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13343, s.1.
[501] İsmail Köse, "Çok Partili Siyasi Hayat, Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda Görselleri", **İletişim ve Diplomasi Dergisi**, C.2, S.3, 2014, s.164.
[502] **Milliyet,** 8 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4083, s.5.
[503] **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13346, s.1.
[504] **Son Havadis**, 7 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:432, s.1.

zaman ekmeksiz kaldınız mı? Çok şükür hepinizin evinizde ekmeğiniz var? Yok mu?" sözleriyle de CHP afişleri eleştirilmiştir.[505] CHP, seçim propagandalarında yerel eşrafta algılanan *"CHP algısını"* kıramamış, köylü toplumuna aslında tam olarak kendisini anlatamamıştır.[506]

AP seçimlerde, "*İftira ve tezvirat en baş düşmanımızdır''*, "*Ahde vefa Türk Milletinin değişmez vasfıdır"*, "*Politika entrika değildir"*, "*Türk daima zulmü yok eder, zalime karşı durur"*, "*Tehditler Türk Milletini şahlandırmaya kafidir''* [507] dövüzlerini kullanmıştır. Ayrıca AP'nin İstanbul'da yapmış olduğu büyük mitinginde, duvarlarda "*Eserlere eserler katacağız"*, "*Millet Yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol"*, "*Adaletin palası paslanmaz"* yazılı dövizleri dikkat çekmektedir.[508] Dünya gazetesi köşe yazarı Bedi Faik, AP'nin hazırlamış olduğu ve sık sık dile getirdiği "eserlere eser katacağız" sözlerini ele alarak yeni kurulmuş bir partinin hangi eserlere eser katma amacını içerisinde olduğunu, şüphesiz eski DP'nin devamı olduklarını bu sözlerle ortaya koyduklarını ve kapatılan *"DP'nin hortladığı"* yorumunu yapmıştır.[509]

AP, seçim propagandası sürecinde şiirlerden de yararlanmıştır. Partililer tarafından yazılan şiirler miting alanlarında okunmuş ve basına yansımıştır. AP Çatalca mitinginde;

"Zulmü alkışlayamam

Zalimi asla sevemem

Geleceğin keyfi için

Geçmişe durup sövemem."

şiiri, İl Gençlik teşkilatından Murat Yılmaz tarafından okunmuştur. [510]

---

[505] Yaşar Kemal**,** "Çarşamba'da A.P. li Hatipleri Dinledim", **Cumhuriyet**, 5 Ekim1961, Yıl:38, Sayı:13351, s.4.

[506] Bu durum Son Havadis Gazetesi yazarı M. Ali Aydın tarafında da dile getirilmiştir. Aydın, seçim bölgelerinde afiş propagandalarını gittiği Karadeniz seçim bölgesinde anlatırken *"...Şivelerinde Karadenizli olduğunu anladığım iki mütevazi vatandaş, kasketlerinin yanında damlayan yağmura rağmen parti afişlerine bakarak konuşuyorlardı. Oraya mıhlanıverdik bir anda. Afişlerde bir sürü kocaman laflar vardı. Biri okuyor, öteki dinliyordu. Bir ara C.H.P okuyan mırıldandı:*

"Tarlaya su!..."

Öteki gayet safiyene bir eda ile:

"Hele şuna bak... Allahın verdiği rahmeti bile biz veriyoruz diye milleti nasıl kandırıyorlar..." demez mi?" şeklinde vermiştir. M. Ali Aydın, "Hatıra Kırıntıları", **Son Havadis**, 26 Ekim 1961, s.3.

[507] AP, İzmir mitinginden dövüzler, **Milliyet** 3 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4078, s.5.
[508] "AP, İstanbul mitingi", **Son Havadis,** 14 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:439, s.1.
[509] Bedii Faik, "DP Hortlağı", **Dünya**, 29 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:4110, s.1.
[510] **Milliyet,** 29 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4074, s.5.

CKMP'nin seçim propagandası sırasında dikkat çekici dövüzleri ise şunlardır: "*Hoş geldin 1946 ruhu*", "*Hoş geldin ak saçlı, erkek doğan, erkek yaşayan lider"*[511] gibi dövüzler görülmüştür. Zaman zaman miting alanlarındaki dövüzlerde AP ve CHP'ye yönelik yapılan dövizlere işlenmiş olan eleştiriler de dikkat çekicidir. Bu dövizlerde, "*Vatandaş sana darı tohumu, mısır koçanı yedireni unutma", "Ana parti CHP üçüz doğurdu Doğanlara konan isimler; AP, YTP ve ?"*[512] gibi parti lideri Bölükbaşı'nın konuşmalarda dile getirdiği ifadeleri yer almıştır. CKMP'li Hasan Dinçer, radyo konuşmasında CKMP'nin prensiplerinin adalet ve doğruluktan yana olduğunu belirtmiştir. Parti ambleminin terazi seçilme nedeni ise "*CHP'nin altı okuna karşılık teraziyi sembol olarak alışımız bundandır"* ifadeleriyle açıklamıştır.[513]

YTP'nin ise *"Gidiş O gidiş"*, "*Hürriyet deyip müdüriyeti getireceklere paydos"* dövizleri dikkat çekmiştir.[514]

Zaman zaman seçmen vatandaşların yazmış olduğu şiirler de, partileri destekleyen basın tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Şiirlerin bazıları direk parti eleştirisinde bulunurken bir kısmı ise direk olarak liderlerin konuşmalarını ele almıştır.[515]

---

[511] Afyon Mitingi, **Milliyet,** 7 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4082, s.5.
[512] "CKMP, Mısır çarşısında toplantısı sırasındaki dövüzler", **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13346, s.5.
[513] **Milliyet,** 11 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4086, s.5.
[514] "YTP, Eyüp Mitingi dövüzleri", **Son Havadis**, 7 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:432, s.5.

[515] Aşık Kerim Süslü isimli Kayserili bir vatandaş tarafından "*Parti Destanı"*, isimli şiir;

"İş sahalarını bütün bağlattın,
Fakirleri için için ağlattın,
Gayri Halk partisi gidemez önde
Yol Parası isten, para yok bende,
Tahsildarın gözü ambarda, unda,
Halka vermem, reyim senin Adalet,
Nedense hepsinin suratı azgın,
Partiler içinde Adalet düzgün,
Başgili adaylığa koydu Adalet
Alican, Bölükbaşı geride durun
Halk partisi öldü kefene sarın,
Vatandaş oyları Pala' ya verin,
Bizleri kurdu topladı Adalet
Adalet Partisi kalplerde çakılı
Ali Fuat Başgil verdi akılı,
Çözülmez kitlemiz vardır Adalet."

okunmuştur. **Son Havadis,** 26 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:421, s.3; Adana'da düzenlenen AP mitinginde ise halk şairi Sıddık Çavuş tarafından;

1.6. 1961 Seçimlerde Gazetelerin Bölgesel Şehir Değerlendirmeleri ve Partilerin Propagandaları

1.6.1. Karadeniz Bölgesi

DP döneminde, iş sahalarında genişlemeler yaşamış olan Samsun'da, DP'nin devamı olarak görülen AP de hızlı bir kalkınma süreci yaşamıştır. Milliyet gazetesi bu gelişme nedenleri şu şekilde sıralanmıştır:[516]

- *DP'nin yaptıklarını bir eser olarak görmüşler, hükümet müstahsile bol kredi vermiş, üreticinin borcunu tecil etmiş, tütününü bile ayıklamaya tabi tutmadan satın almış ve şimdi ise köylü tütününü normal olarak bir ayıklamaya tabi tutulmasından, istediği krediyi alamamasından şikâyet ermişlerdir. Böylece DP'nin devamı olan AP' ye köylü sarılmıştır.*
- *Darbenin yarattığı etki neticesinde CHP'lilerin tutumları tarafsız vatandaş tarafından benimsenmemiştir. CHP'liler 27 Mayıs Darbesi için "İnkılabı biz yaptık" demişler ve eski DP taraftarlarına aynı zamanda tarafsız olanlarında baskı yapmaya çalışmışlardır.*
- *Dini istismar edildiğini düşünen köylü, CHP'yi dinsiz parti olarak tanıtılmıştır*
- *Aynı zamanda YTP' de DP'nin mirasçı olduğu söylemiş ve Samsun da YTP teşkilatı örgütlenememiştir.*

Millet gazetesine göre, Samsun'da geniş bir AP kitlesi mevcuttu. Ayrıca AP, Samsun'da gayet başarılı bir seçim propagandası gerçekleştirmiştir. AP'nin seçim propagandasına izin verilmesinin ardından CKMP ve CHP il merkezlerini ziyaret ederek kardeşlik havasını bozmadan, işin şahsiyata dökülerek kırıcı ve bölücü konuşmalar yapılamamasını tavsiye etmeleri Samsun'da örnek bir hareket görülüp çok olumlu karşılanmıştır.[517]

"tecrübeli kaptanlar dört yanı dolaştılar
Karadeniz, Ege'yi şark dağını aştılar
İktidar hastalığına bile bile düştüler
İhtirasa daldılar, iktidar diye diye
Geçti Bor'un pazarı, sür eşeği Niğde'ye"
dizelerinden oluşan bir şiir okumuştur. **Son Havadis,** 8 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:433, s.5.

[516] **Milliyet,** 9 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4053, s.3.

[517] **Milliyet,** 9 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4053, s.3.

CHP Samsun İl Başkanı Nuri Cerit ise Milliyet gazetesine vermiş olduğu röportajda Samsun'da yıllar öncesinden teşkilatmış bir parti olmalarından dolayı kuvvetli olduklarını belirtmiş ve diğer partilere nazaran ocak ve bucak teşkilatlanmaları olmasa da bölgede tanınan bir parti olduklarını söyleyerek CHP'nin tecrübeli olduğuna vurgu yapmış Samsun'daki DP oy mirasını toplayabileceklerini söylemiştir. Cerit, DP döneminde Samsunlarının bu oyları menfaat karşılığı verdiğini iddia etmiştir ve oyları AP ile paylaşacaklarını dile getirmiştir.[518]

AP'li il Başkanı Avukat Cemalletin Bulak ise *"Karadeniz'in kalesi"* olan Samsun için Son Havadis gazetesinde partisinin durumunu şöyle izah etmiştir: "*Samsun teşkilatımız, Samsun'un milli davalarda daima muhafaza ettiği örneklik vasfını bir kere daha ispat etmiş muhteşem bir kuvvet halindedir. Çalışmalarımız daima müspet ve yapıcı istikamette yapıcı inkişaf ettirilmektedir. Bu kuvvetimiz kazalarımızda ve köylerimizde her gün artan müntesiplerimizden ileri gelmektedir"* diyerek seçimlerde Samsun'da şansın kuvvetli olduğu yorumunda bulunmuştur.[519]

AP teşkilatından Mehmet Başaran ise "*Samsunların bize itimadı tam"* diyerek CHP'den daha fazla oy alacak olmalarının sebeplerini şu şekilde açıklamıştır: CHP'nin eski zihniyetinden vazgeçmediği ve hala şeflik sistemini yaşattığını, CHP'nin siyasetinin iktisadi gelişmede millete ışık tutamayacağını belirtmiştir. CKMP İl Başkanı İbrahim Akyüz ise ümitli olduklarını belirterek gazetenin bugünün tarihinden ziyade seçim sonuçlarına bakması gerektiğini belirtmiştir.[520] Sabah gazetesi ise Samsun'u *"AP kalesi"* olarak değerlendirmiştir.[521]

Milliyet gazetesine göre; Fındık, çay gibi önemli geçim kaynakları olan Trabzon'da, tütünün fazla getirisi olmaması, iş sahalarının araziden kaynaklı dar olması, ekonomik durumun kötü olması gibi konuların seçmeni parti seçiminde düşündürdüğü belirtmiş ve seçmenin hangi parti bizim bu ezeli derdimize çare bulabilir? düşünceleriyle bir karara varamamış olduğunu belirtmiştir.[522]

Bolu'da seçimlere iştirak eden 4 siyasi parti de teşkilatlanmasını tamammış ve partilerin bölgede şansları eşit olmuştur. Milliyet gazetesi, CHP'nin 1957 seçimlerindeki

[518] **Milliyet,** 8 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4053, s.3.
[519] **Son Havadis**, 2 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:426, s.3.
[520] **Milliyet**, 8 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4053, s.3.
[521] **Sabah,** 3 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:429, s.5.
[522] **Milliyet**, 20 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4065, s.3.

seçmen oyunu korumak istediğini, YTP ve AP'nin ise DP'nin oylarını almak için yarıştığını CKMP'nin, hiçbir önemi değeri olmadığı değerlendirmesi yapılmıştır.[523]

İşçi kesimin yoğun olarak yaşadığı "Maden Şehri" Zonguldak'ta, Milliyet gazetesi, seçimi kesin olarak AP'nin kazanacağını belirtmiştir. YTP'nin teşkilat kuramamış olduğu bölgede halkın CHP'ye karşı tavır almış olmasının nedeni şu şekilde açıklanmıştır: yirmi yıl öncesinde ikinci cihan harbi yıllarında, vatandaşın yurdun menfaatlerinin sağlanacağı yerlerde işçinin çalışması gerekirken, CHP'nin iş mükellefiyeti koyarak Zonguldak'tan zorla işçi topluyor olması bunun nedeni olarak gösterilmiştir. Bu neticeden dolayı, YTP teşkilatının olması ve CKMP'de CHP'ye karşı olduğundan oyların bölünmemesi amacıyla CHP'nin Zonguldak'ta AP'ye kıyasla şansız olduğu bildirilmiştir. [524]

Rize'nin en önemli geçim kaynaklarından olay çay, seçmenin oy durumunu etkilemiştir. Milliyet gazetesine göre, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Rizeliler çayın alınış şeklinin değiştirilmesinden CHP sorumlu tutmuştur ve oyları kime verecekleri yanıtı *"herhâlde CHP'ye değil"* olmuştur. Fakat CHP'li İl Başkanı Mehmet Ali Kumbasar ise Rize'de güçlü olduklarını söyleyerek *"Mesuliyetsiz bir parti değiliz. Selden kütük kapmak gibi yarışımız yok..."* demiştir. YTP İl Başkanı Nazmi Tarakçıoğlu, tahmin ettiğinden daha fazla kuvvetli olduklarını belirtirken, CKMP il Başkanı Enis Naci Kepenek iki milletvekili çıkaracaklarına inanırken AP il başkanı dört milletvekili almak kararında olduklarını bildirmiştir.[525] Altı milletvekili seçecek olan Giresun, Son Havadis gazetesine göre, şehirde DP ve Hür Partinin yerini AP ve YTP'nin aldığını belirtmiş ve 4 partinin de seçime katıldığı bölgede oyların muhalefete verilecek olduğunu, vatandaşın CHP'nin kazanmasını istemediklerini belirtmiştir.[526]

1.6.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Anayasa referandum uygulamasına yüksek oranda katılarak evet oyu kullanan Diyarbakır'da seçime de katılımın yüksek olması beklenmiştir. Milliyet Gazetesine göre, siyasi partilerin bölgedeki durumu şu şekilde özetlenmiştir: CHP'nin Diyarbakır'da durgunluk yaşadığı, YTP'nin ve AP'nin ilçe teşkilatlarını tamamlamasının ardından seçim mücadelesinin bu partiler arasında geçeceği belirtilerek diğer partilerin şansının düşük

[523] **Milliyet,** 20 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4065, s.3.
[524] **Milliyet**, 21 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4066, s.3.
[525] **Milliyet,** 22 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4067, s.3, s.5.
[526] **Son Havadis**, 10 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:434, s.3.

olduğu ifade edilmiştir. CKMP İl Başkanı emekli Albay Mehmet Berik, olaya objektif olarak yaklaşarak güçlerini bildiklerini en iyi ihtimalle bir milletvekili çıkarabileceklerini söylemiştir. [527]

Yuvarlak masa toplantısı yapılmadan önce; Diyarbakır'da dinin etkin olarak propagandalarda kullanılacağını bildiren Milliyet gazetesi, YTP'nin "*CHP iktidara geldiği taktirde camilerin kapatılacağı ve buraların ahır haline getirileceği*" ni iddia etmiştir. CHP ise bu iddiaların asılsızlığı karşısında dinin siyasete karıştırılmış olmasından şikâyet etmiştir. Bir diğer önemli nokta ise, Diyarbakır'da *"Ağalık"* düzenine bağlı olarak partilerin alacağı oyların şekilleneceğini belirtmiştir.[528]

Çetin Altan ise, gerçek demokrasinin olmayışından yakınmış ve bir şehrin kaderinin ağaların elinde olmasını eleştirerek *"O bölgedeki vatandaşlar vatandaş değil, düpedüz toprak kölesidir. Ağaları onları isterse arazisi ile satar, isterse para bastığı arazi ile satın alır". Kısacası burada CHP ya da YTP kim kazanırsa kazansın iki partide derebeyine yakın olmak suretiyle kazanacaktır"* diyerek bu tutumdan yakınmıştır.[529]

Son Havadis gazetesi, Anayasa referandumunda evet diyen illerden biri olan Adıyaman'ın 15 Ekim tarihinde 102.365 seçmeniyle sandık başına gideceğini belirtmiş ve seçimin daha çok YTP ile CHP arasında geçeceğini tahmin etmiştir. 1957 seçimlerinde oylarını DP vermiş olan Adıyaman'ın CHP'ye sempati duymadığını belirten Son Havadis, oyların YTP'ye verileceğini, AP'lilerin ise son ana kadar her şeyin değişebileceği düşüncesinde olduklarını CKMP'nin de kuvvetli durumda olmadığını belirtmiştir.[530]

CHP İl Başkanı, bölgede dinin politika alet edilerek CHP aleyhinde çalışıldığı eleştirişinde bulunmuştur. YTP İl Başkanı Arif Emre, en az iki milletvekili kazanacaklarını belirtmiştir. AP idare heyetinden Hüseyin Yaylagil partisinin ilçelerde teşkilatlanmadığını bu nedenle de sadece bir milletvekili çıkarabileceklerini belirtmiştir. CKMP İl Başkanı Sabri Özbek ise en az bir milletvekili çıkaracaklarını, söylemiştir. Milliyet gazetesinin görüşüne göre, dinin ve dini istismarın bölgede tesirli olmayacağını fakat ağaların seçimde rol oynayacağını belirterek bölgede YTP'nin AP kuruluş halinde olduğu için daha şanslı oldukları belirtilmiştir.[531]

---

[527] **Milliyet,** 9 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4053, s.3, s.5.
[528] **Milliyet**, 10 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4055, s.3., s.5.
[529] Çetin Altan**,** "İşte Bakın Durum Meydanda", **Milliyet**, 27 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4072, s.2.
[530] **Son Havadis,** 10 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:434, s.3.
[531] **Milliyet,** 11 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4065, s.3.

Cumhuriyet gazetesine göre, CHP içerisinde yaşanan hizipleşme Diyarbakır'da görüldüğü gibi Mardin' de de devam etmiştir. Bu hizipleşme aday seçimi sırasında yaşlılar ve gençler arasında olmuş, CHP'nin Genç İl Başkanı Kemal Oral, *"aday listelerinin genel merkez tarafından bozulması ve seçilemeyenlerin listede yer aldığı takdirde CHP'nin durumunun tehlikede olduğunu ve eski DP'yi zihniyetini canlandırdıklarını"* söylemiştir. Seçmenin seçim mücadelesine ve partiler hakkındaki yorumu ise gayet soğuk olmuştur. Vatandaşlar hiçbir partiden olmadıklarını, partilerin kendilerini aldattıklarını ve kendileri için bir şey yapmadıklarından dolayı parti tutmadıklarını dile getirmişlerdir.[532]

1.6.3. Akdeniz Bölgesi

Milliyet gazetesi değerlendirmesine göre, Adana, AP Teşkilatının eski DP'lilerinin elindedir. AP İl Başkanı Ali Bozdoğanoğlu'na göre, 15 Mart'ta teşkilatlanmaya başlayan ve iki ay gibi bir sürede bunu tamamlayan AP 12 ilçede teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Bozdoğanoğlu, ayrıca CHP'nin 27 Mayıs'tan önceki kuvvetini kaybettiğini ve bu nedenle de AP'nin Adana'da giderek kazanma şansının arttığı yorumunda bulunmuştur.[533]

Son Havadis gazetesinde ise; CHP'liler *"çok kuvvetli olduklarını CHP'nin karşısında mücadele edecek en kuvvetli siyasi teşekkül olarak hazır bulunduklarını"* belirtirken, AP'nin Adana'da çöküntü içinde olduğu propagandalarını yanıtlayan AP Adana İl Başkanı "*Adalet Partisinin geniş vatandaş topluluğuna teveccühüne mazhar olmasının kendilerini iktidara kati olarak namzet gören partilerde uyandırdığı endişe bu bozguncu şayia iddiaların menhat olmuştur"* diyerek, *"Malüm merkez"* ifadesinden CHP'nin dedikoducu politikalarının anlaşılması gerektiğini bildirmiştir. AP seçmenleri ise, parti hakkında yazılan istifa haberlerine karşılık "*kimlerin istifa ettikleri bunların hangi partiden iltihak ettikleri nedense açıklanmıyor. İstifalar kati ise evvela istifa edenler konuşmalı bu böyle olmuyor da aksine tecelli ediyor."* yorumunda bulunarak bu durumdan istifade etmek isteyen partilerin konuştuğunu belirtmiştir.[534] Sabah gazetesi ise Adana'yı "*Kasım Gülek'in Kalesi*" olarak nitelendirmiş ve seçim mücadelesinin AP ile CHP arasında geçeceği yorumunda bulunmuştur.[535]

[532] **Cumhuriyet,** 24 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13340, s.4.
[533] **Milliyet**, 14 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4059, s.5.
[534] **Son Havadis,** 26 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:421, s.3.
[535] **Sabah,** 29 Eylül 1961, Yıl:2, Sayı:426, s.5.

Antalya'da Milliyet gazetesi, AP aday yoklaması sırasında, istenilen adayların seçilememiş olmasının Antalya'da istifalara yol açacağını belirtirmiştir. AP teşkilatında yer alan eski Belediye Başkanı Ömer Eken ise adayların tespiti sırasında sıkıntılar yaşamış olduğunu, aday listesinde ilk sırada yakın tanıdıkların listede başta olduğunu ve aday oylaması sırasında oyların yok edildiğini söylemiş ve iddia etmiştir. AP kalesi olan Antalya'da; Serik, Fenike, Kumluca, Alanya, Akseki ve Elmalı'da AP teşkilatı çökmüştür. CHP'nin durumu ise, 27 Mayıs'ın ardından bu bölgede net olmamıştır.[536]

Akdeniz Bölgesi'nde Isparta'da seçim şansı Cumhuriyet gazetesine göre, oylarını CHP'ye kaptırmamak adına var gücüyle mücadele eden AP'nindir. CHP'nin seçim şansının azalmasındaki neden ise 27 Mayıs sonrasındaki tutumu gösterilmiştir. YTP ise Isparta'da tam olarak teşkilatlanmamıştır.[537]

1.6.4. Marmara Bölgesi

Milliyet gazetesinin değerlendirmesine göre, Kocaeli'nde adayların elleri henüz seçmene ulaşamamıştır. Kocaeli bölgesinde iki önemli isim vardı: Nihat Erim ve Turan Güneş. Erim, CHP'nin Kocaeli'nde bu sefer kazanacağını nispi temsil sisteminin eskiden beri müdafi olduğunu, 1946-1950 yılları arasında Halk Partisi içinde 35'lerin yaptığı mücadelelerin partiye iyi bir istikamet verdiğini belirtmiş devamında ise, körü körüne bir partili olmadığını "*Türkiye'de iki partinin vardır: biri CHP diğeri ise Cumhuriyet Halk Partisini sevmeyenler partisidir"* şeklinde bir yorumda bulunarak CHP'nin Kocaeli'de kazanacağını belirtmiştir. AP'li Cemal Babaç ise bölgede partisine ilginin büyük olduğunu belirterek, *"Çok tokat yedik çok hırpalandık. Ama gene de ayaktayız"* ifadelerini kullanmıştır. YTP'li Osman Gencal ise DP'nin devamı olmadıklarını söyleyerek CHP içinden dahi partisine geçenler olduğunu belirtmiştir. CKMP ise barajı aşacaklarını düşünmüştür.[538] Memleketçi Parti'den istifa ederek AP'ye geçen isimlerden biri; İl Başkanı Selahattin Serser, İl Kurulu azalarıyla birlikte AP teşkilatına geçen isimlerdendir.[539]

Anayasa referandumunda hayır oyu kullanan illerden biri olan Bursa'da Son Havadis gazetesine göre, 1960 öncesi olayları ve 27 Mayıs darbesinin yarattığı etki devam etmiştir. Bu bölgede seçim yarışının CHP ve AP arasında geçeceği öngörülürmüş ve AP'liler ve eski

[536] **Milliyet,** 23 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4068, s.3.
[537] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13343, s.4.
[538] **Milliyet,** 13 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4058, s.3, s.5.
[539] **Son Havadis,** 26 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:421, s.3.

DP'lilerin durumdan sorumlu olduğunu söyleyerek CHP'yi suçlamışlardır.[540] Bursa'da her parti seçim için kendi partisinin kazanacağını şeklinde konuşmalar yaparken Bursa'da AP'ye yönelimin oldukça fazla olduğu, belirtilmiştir. CHP'li İl Başkanı Dr. İbrahim Alp; partisinin burada oldukça kuvvetli olduğunu, AP'nin on gün evvel Bursa 'da ki gücünü kaybettiğini söylerken AP'li İl İdare Heyeti Başkanı ve milletvekili adayı Baha Cemal Zara ise, söylemlerin doğru olmadığını partinin durumunun on gün öncekinden farklılık arz etmediğini kazanma şanslarını koruduklarını söylemiştir.[541]

1957 seçimlerinde DP kalesi olan Balıkesir'in, referandumda az bir farkla evet oyu almış olması, eski DP'lilerinde AP'ye geçmesi Milliyet Gazetesine göre, AP'nin bölgedeki şansını arttırmıştır. Balıkesirli orta yaşlı bir işçi ise Balıkesir'in ayran gönüllüğü olduğu yorumunda bulunarak konuşmaları dikkatle takip edeceklerini, seçimin daha çok CHP ve AP arasında geçeceğini belirtmiştir.[542]

Çanakkale'de ise DP'nin oylarının bu bölgede AP ve YTP tarafından bölüşüleceği düşünülmüştür. Bölgede eski DP'lilerin çoğu YTP'ye geçmiştir. Son Havadis haberine göre, köylerin özellikle Bigalıların AP'yi desteklemesi ve seçimi buranın belirleyeceği belirtilmiştir. CKMP'li İl Başkanı Aldülkadir Töre ise, "*Ağaçta meyve oldu. Ağırlıktan dalları kırılıyor ama, toplayabilecek miyiz, orası bilinmez"* şeklinde ümitsiz bir ifadeyle yorumda bulunmuştur. CHP'nin oyları burada sabit olduğu için alacağı oyların 1957 seçimleriyle aynı olacağı tahmin edilmiştir.[543] Cumhuriyet gazetesine göre, seçim mücadelesinin CHP ve AP arasında olacağı, köylünün dertlerini CHP'in düşünmüş olduğunu belirtilmiştir.[544]

Son Havadis gazetesine göre, Sakarya'da oyların AP'ye verileceği yorumunda bulunulmuştur. Gazete, eski DP'li ve tarafsız vatandaşların AP açık hava toplantılarına yüksek katılım olduğunu ve YTP ve CHP'nin vatandaşlar tarafından fazla ilgi görmediğini belirtmiştir.[545] Cumhuriyet gazetesi ise, Sakarya'da seçimlere "Yüzen oy" denilen tarafsız kesimin hakim olacağını bildirmiştir. CHP bu bölgede en az 4 vekil çıkaracaklarını söylerken YTP lideri Alican'nın memleketi olan Sakarya' da ise en az 4 vekil çıkması beklenmiştir. AP ise YTP' den bazı vatandaşların kendilerine katılıp kayıtlarını yaptıklarını CHP ve YTP'nin aday yoklamasa 7 adayla katılmalarını eleştirmiş ve kendilerinin de 23 aday ile

[540] **Son Havadis,** 4 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:429, s.3.
[541] **Cumhuriyet,** 24 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13340, s.4.
[542] **Milliyet,** 25 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4070, s.3.
[543] **Son Havadis,** 29 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:424, s.3.
[544] **Cumhuriyet,** 2 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13348, s.4.
[545] **Son Havadis,** 29 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:424, s.3.

yoklama yaptıklarını belirtmiştir. CKMP ise diğer partilere göre barajı aşamayacaklarını aşsa bile diğer partilerden gelen oylarla anca aşabileceklerini söylemiştir.[546]

1.6.5. Ege Bölgesi

Siyasete bakışları "*Biz ekmeksiz dururuz da siyasetsiz duramayız"* şeklinde olan Egeliler, siyasete girmesek bile siyaset bizim içimizde yorumunda bulunarak, siyasetle daima yakından ilgilenen illerden olmuşlardır. 1961 referandumunda İzmir, Denizli, Manisa, Aydın, Kütahya Anayasa'ya hayır oyu veren şehirlerarasına girmiştir.[547]

Tütün, Türk üreticisinin en önemli geçim kaynaklarından biriydi. Ege Bölgesi tütün üretiminde üretim açısından birinci sıradadır. Tütün üreticileri bu bölgede önemli bir güce sahiptir. 1960 yılında bu bölgede 45 bin balya tütün yakılmış ve tütüncünün zararı 5 bin liradan az olmamıştır. Bu sebeple Cumhuriyet gazetesine göre, vatandaşların derdi siyasetten ziyade tütün ve geçim derdidir. Fakat, seçim mücadelesinin CHP ve AP arasında geçeceği düşünülmüştür.[548]

Son Havadis gazetesi ise Muğla'da YTP'nin teşkilatlanmamış olması ve CKMP'nin ise 1957 seçimlerinde burada varlık gösterememiş olmasından dolayı seçim mücadelesinin AP ve CHP arasında geçeceği yorumunda bulunmuştur. AP'liler 5 milletvekilliğinden 3'ünün kazanacağını belirtmiştir.[549] Sabah gazetesi ise, Muğla'yı *"AP kalesi"* olarak göstermiştir.[550]

15 Ekim 1961 seçimlerinde 7 milletvekili çıkaracak olan Afyon, 1957 seçimlerinde oyunu DP'den yana kullanmıştır. Milliyet gazetesine göre, 1946'dan beri Afyon'unun DP'ye oy vermesini karşılığında vatandaşın bir şey bulamamış olduğunu belirtmiştir. Afyonlulara göre, "*Her seçimde yutan ve daima uyuyan biz olduk"* ifadelerini kullanmıştır. CKMP'nin büyük oranda bu bölgede eski DP'lierin çoğunluğunu kadrosunda toplamış olmasından dolayı, kuvvetli olduğu düşünülmektedir.[551]

[546] **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13342, s.4.
[547] **Milliyet,** 13 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4058, s.3.
[548] **Milliyet,** 19 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4064, s.3.; **Cumhuriyet,** 3 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13349, s.4.
[549] **Son Havadis,** 26 Eylül 1961, Yıl:421, Sayı:421, s.3.
[550] **Sabah,** 29 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:240, s.3.
[551] **Milliyet,** 25 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4070, s.3.

1.6.6. İç Anadolu Bölgesi

Ankara'da CKMP, CHP ve YTP bölgede teşkilatlanmış partilerdir. Özellikle, CHP ve YTP seçimi kazanacaklarını iddia etmişlerdir. CHP İl Başkanı Saffet Omay diğer partilere de temas ederek "*Gayretkeşler hangi yolda olurlarsa olsunlar, birkaç günden beri devam eden etmekle olan seçim kampanyasının bizde bıraktığı intiba, CHP'nin Ankara seçimlerini büyük bir çoğunlukla muhakkak surette kazanacağı yönündedir"* demiştir. YTP Ankara İl Başkanlığı ise, son yapılan geziler sonucunda YTP'nin Ankara'da en fazla milletvekilini çıkartacağını basın bülteninde belirtilmiştir.[552] Ankara'da 1957 seçimlerini CHP'nin kazanması ve Anayasa oylamasından evet oyu çıkması nedeniyle Sabah gazetesi, CHP'nin bu şehirdeki konumun güçlü olduğunu belirtmiştir.[553]

CKMP Doğu ve Karadeniz bölgesinde örgütlenmesini yeterince tamamlayamamış olsa da İç Anadolu Bölgesinde kuvvetli bir partiydi ve bölgede daha fazla teşkilatlanmıştı. Partinin buradaki en güçlü rakibi AP ve CHP olmuştur. CKMP İl Başkanı, oy hesaplaması değerlendirmesinde *"CHP 1957 seçimlerinde 30 CKMP 20 bin oy aldı. Bu CHP'nin zirveye ulaştığı devir aynı seçimlerde ise DP 25 bin kadar oy topladı. Bu arkadaşlar şimdi bizde on bin oy gelmez mi bu yandan? Gelir. CHP 27 Mayıs'tan beri hiç mi oy kaybetmedi? Kaybetti. 30 bini de muhafaza edemez. Bu iş iki kere dört eder"* yorumunu yapmıştır.[554]

Osman Bölükbaşı'nın kalesi olan Kırşehir, demokratik hayata geçilmesinin ardından siyasal alanda birçok mücadeleye sahne olmuş şehirlerden biri olmuştur. Cumhuriyet gazetesi ise burada CKMP'yi birinci parti olarak görmüştür.[555]

Milliyet gazetesine göre, bölgede seçimin başrol oyuncuları CKMP ve CHP'dir. CKMP İl Başkanı Mustafa Sayar'a göre, Yozgat'ta geniş bir kesim CHP düşmanlığı içindedir ve seçmenin samimi, ciddi bir mücadele içerisinde olan ve kindar olmayan CKMP'ye oy vereceğini bildirilmiştir. Sayar'a göre, 1957 seçimlerinden sonra CKMP gerçek demokrasi için ciddi mücadele vermiş ve mücadeleyi vatandaşın vicdanıyla birlikte yürüttüğü için vatandaş karşısında itibar kazanmıştır.[556]

Eskişehir 1946 seçimlerinde DP'ye oy vermiş olan şehirden biridir. Seçim sürecinde bölgede il parti yöneticileri iddialı konuşmalarda bulunmuştur. CHP'li il Başkanı Bekir

[552] **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13346, s.5.
[553] **Sabah,** 4 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:430, s.5.
[554] **Milliyet,** 14 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4059, s.3.
[555] **Cumhuriyet,** 6 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13352, s.4.
[556] **Milliyet,** 14 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4059, s.3

Karacaşehir'e göre altı milletvekili çıkaracakları şeklinde olurken, AP'li İl Başkanı Aziz Zeytinoğlu ise vatandaşının AP'yi desteklediği ve rakip partileri mağlup edecekleri şeklinde olmuştur. Milliyet gazetesine göre, CKMP'nin Ahmet Oğuz'u aday göstermesini, mahalli gazetelerin eleştirilerini üzerine çekmiş olan bu isim için aleyhte bir durum olarak değerlendirilmiştir.[557]

Kayseri'de Son Havadis gazetesi muhabiri Sezai Balcı, seçmenlerin partililerle ve seçimle ilgili yorumlara cevap vermediğini, partilerle alakaları olmadıklarını beyan ederek yorumlama yapmaktan kaçındıklarını belirtmiştir. Parti mücadelesini takip edenler ise, adaletten yana olan partinin kazanmasını istediklerini, millet için hangi parti hayırlıysa onun gelmesini istedikleri şeklinde yorumlarda bulunmuşlardır. Köylüler, CHP'ye "*Memur Partisi*" yakıştırması yaparken memur partisinin kendisinden neden oy istediklerini anlamadıkları gibi ilginç yorumlarda da bulunmuşlardır. YTP ismi köylüler için karışık ve söylenmesi zor bir parti olarak nitelendirilmiştir.[558] Cumhuriyet gazetesine göre, CHP'liler bölgede Anayasa referandumunda çıkan 70 bine karşı evet diyen 300 bin seçmene güvenmişlerdir.[559]

1.6.7. Doğu Anadolu Bölgesi

İsmet İnönü'nün memleketi olan Malatya; 1950, 1954, 1957 milletvekilleri seçimlerinde CHP'yi bölgeden birinci parti olarak çıkarmayı başarmıştır. Referandumda ise %88 gibi bir oy oranıyla yeni Anayasaya evet diyen şehir olmuştur. 15 Ekim 1961 tarihinde CHP'nin ezici çoğunlukla zaferi beklenmiştir. YTP'li Avni Akdoğan, durumdan umutlu olduklarını ve seçim sonuçları sonrasında en az iki vekil çıkaracaklarını söylemiştir. Vatandaşlar ise seçim nabzını ölçmeye gerek olmadığını seçmenin kanında CHP'nin 6 Ok'unun gezdiği basına yansıyan konuşmalar olmuştur.[560]

CKMP İl Başkanı Dr. Tufanda ise buradan en az 2 vekil çıkaracaklarını söylerken Mahmut Taşkın adlı bir vatandaş kadınların kendilerinden daha koyu CHP'li olduklarını, İnönü'nün adı bulunan oy pusulalarını bile seçimlerden evvel yanlarında taşıdıklarını seçim günü sandık başına geldiklerinde oy pusulalarına bakarak *"Oy gurban!", sana kurban olayım derler. Daha sonra oy pusulalarını öptükleri gibi zarfa koyar sandıklara atarlar.*

[557] **Milliyet,** 26 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4047, s.3.
[558] **Son Havadis,** 26 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:421, s.3.
[559] **Cumhuriyet,** 28 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13344, s.4.
[560] **Milliyet,** 15 Eylül 1961, Yıl:12, Sayı:4060, s.3.

Tasnifte oyların çoğu terden buruşuk yazıları silik çıkar." cümleleriyle oylarını kullandıklarını belirtmiştir.[561]

Anayasa oylamasına %95 oranında evet vermiş olan Tunceli'de teşkilat bakımından CHP, CKMP, YTP bu bölgede örgütlenmiştir. Bu bölgede DP'liler YTP' ye geçiş yapmıştır. Evet oyunun fazla çıkmasını yanlışlıkla atılan oylar olarak değerlendiren YTP'li yöneticiler vekilliğin iki parti arasında paylaştırılacağını söylemişlerdir. YTP yöneticilerinden Mustafa Kaplan, CHP' nin burada 1 vekil bile çıkarmasının şüpheli olduğunu değerlendirmesinde bulunmuştur.[562]

Son Havadis gazetesine göre, CHP Erzincan'da YTP'nin bütün ilçelerde teşkilatlanmasını tamamlaması üzerine YTP'nin oy miktarını bölmek adına AP'nin de teşkilatını tamamlaması istemiştir. CHP milletvekillerinin 27 Mayıs'tan sonra iktidarın CHP'ye devredileceği propagandaları CHP'nin seçmen üzerinde kurmaya çalıştığı baskı olarak değerlendirilmiştir. YTP ise bölgede AP'nin geç teşkilatlanmasından oldukça memnun olmuştur. YTP'li aday Seyfettin Kavukçu Erzincan'da duruma hâkim olduklarını, AP'nin geç teşkilatlanmış olmasından dolayı seçimlerde kazanma şansını azaltsa da YTP'nin AP'ye kardeş parti gözüyle baktığını söyleyerek CHP'nin de bu durumdan zarar görecek olmasından dolayı memnun olduğunu dile getirmiştir. Öyle ki Kavukçu AP'nin seçimlere bu bölgede girmemesi ricasında bile bulunmuştur.[563]

Son Havadis gazetesi, Ağrı'da CHP'nin bir seçim şansı olmadığını seçimin AP ve YTP arasında gerçekleştiği, CHP'nin propagandalarının bir işe yaramadığını belirtmiş ve CKMP ve CHP'den olan istifalarda YTP ve AP'ye katılanlar olduğunu bildirmiştir.[564] AP adına CHP'nin yapmış olduğu propagandalara ise halkın itibar göstermediğini, seçmeni güldürdüğü yorumu yapmıştır.[565] Cumhuriyet gazetesi, sokakta yaptığı yoklamalarda vatandaşlardan aldığı izlenime göre her partinin şansının eşit olduklarını dile getirmişlerdir[566].

Son Havadis Gazetesine göre, 1957 seçimlerinde CHP'ye oy vererek Anayasa referandumunda da evet demiş olan Kars'ta CHP'nin şansı kalmamıştır. YTP Kars İl Başkanı olan Özşahin, CHP'ye 14 yıl hizmet verdikten sonra ayrılarak YTP'ye geçmiş

[561] **Cumhuriyet,** 25 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı: 13341, s.4.
[562] **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13349, s.4.
[563] **Son Havadis,** 3 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:427, s.3.
[564] **Son Havadis**, 27 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:420, s.3.
[565] **Son Havadis**, 9 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:434, s.3.
[566] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13343, s.4.

olduğunu belirtmiş "*Bir parti politika lideri efkarı umumiyetinin huzuruna çıkmadığı gün davasını kaybetmiş demektir. Kimi kastettiğimi herhalde anlıyorsunuz*" diyerek CHP'yi eleştirmiş ve Kars'ta başarılı olacaklarını dile getirmiştir.[567] Cumhuriyet gazetesi ise, CHP ve YTP arasında yaşanan parti içindeki hizipleşmenin Kars'ta bulunan Türk boylarına kadar sıçradığını, adayların iyi tespit edilmemiş olmasından kaynaklı olarak seçim mücadelesinin partilerden ziyade şahıslar üzerinde olacağını bildirmiştir.[568]

1.7. 15 Ekim 1961 Seçim Sonuçları

24 Eylül 1961'den itibaren bazı kurallar çerçevesinde siyasi propagandalar yapan ve seçime katılan dört parti için seçim sonuçları istenilen düzeyde olmamıştır. 15 Ekim 1961 günü, 12.925.395 seçmenden 10.522.716'sı sandık başına giderek oy kullanmıştır. Seçime katılım oranı ise %81, 4 olmuştur.[569]

Seçim sonuçlarının tasnifine devam edildiği süre içinde gazeteler, seçimle ilgili manşetlerini atarak çeşitli yorumlarla haber başlığı oluşturmuşlardır. Ulus gazetesin de, *"Milletvekilliğinde C.H.P. ilerde"*[570], Son Havadis gazetesin de, *"C.H.P. Umduğunu bulamadı"*[571] Sabah gazetesinde ise, *"Hiçbir Parti Çoğunluk Sağlayamadı"*[572] manşetleri bulunmaktaydı.

27 Mayıs ihtilali yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilse de üst kademede eski tarzını devam CHP için olumlu netice ile sonuçlanmamıştır ve seçmen CHP'ye soğukluğunu göstermiştir.[573] Kısacası, CHP için *"Çantada keklik"* görülen, 15 Ekim 1961 seçimleri istenilen sonucu vermemiştir.[574] CHP'ye karşı DP tabanını temsil eden AP, CKMP ve YTP oyların yüzde 62'ini alarak oylamaların iç ve dış basında, 27 Mayısçılara karşı verilmiş oylar gibi görülerek "*Menderes'in zaferi"* şeklinde yorumlanmıştır.[575]

Son alınan neticeler de seçime katılan hiçbir partinin Millet Meclisinde çoğunluk sağlayamamış olmamasından ötürü koalisyona gitmenin zorunluluk olduğunu

[567] **Son Havadis,** 28 Eylül 1961, Yıl:10, Sayı:421, s.3.
[568] **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1961, Yıl:38, Sayı:13341, s.4
[569] Yüksek Seçim Kurulu, 1961 Genel Seçim Sonuçları, < https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, s.e.t. 28.10.2020.
[570] **Ulus,** 17 Ekim 1961, Yıl:41, Sayı:13695, s.1.
[571] **Son Havadis**, 17 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:442, s.1.
[572] **Sabah,** 17 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:446, s.1.
[573] Ahmad, **a.g.e.,** s.245.
[574]Özdemir Kalpakçıoğlu, **İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar II,**, Ankara, Nüve, 1968, s.15.
[575] Özdemir, **a.g.m.,** s.19.; Aydın,Taşkın, **a.g.e.,** s.99.

göstermiştir.[576] Seçimin net şekilde sonuçlanmasının ardından ortaya çıkan rakamlar ise şu şekildedir:

Tablo 1. 1961 seçim sonuçları

PARTİLER	ALDIKLARI OY	OY ORANI	MİLLETVEKİLİ SAYISI
CHP	3.724.752	%36,7	173
AP	3.527.435	%34,8	158
YTP	1.391.934	%13,7	65
CKMP	1.415.390	%14	54

https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007,
(Erişim tarihi: 28. 10. 2020.)

Sonuçların ardından, parti liderleri basın mensuplarına verdikleri demeçlerde seçim hakkındaki görüşlerini ifade eden konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, kuvvetli bir hükümet kurulmasının temennisi içerisinde oldukları yorumunda bulunarak ayrıca oluşturulacak olan koalisyona vurgu yaparken[577], CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, seçim sonuçları hakkında CHP Genel Merkezinde yapmış olduğunu konuşmasında, öncelikle seçimlerin serbest ve dürüst olarak yapılmasındaki memnuniyetini dile getirmiştir. İnönü, ardından 27 Mayıs darbesinin ilk gününden itibaren seçimlerin biran evvel yapılacağını söyleyen TSK'a sözlerinde durmalarından dolayı teşekkürünü belirterek, partisinin sonuçlar hakkındaki düşüncelerini ifade etmiştir.[578] Seçim kampanyasını vatandaşlar arasındaki iyi münasebeti kurmayı hedef edinerek yürüttüklerini, seçim sonuçlarıyla vatandaşın partisine teveccüh gösterdiğini ortaya koyduklarını dile getirmiştir. Ayrıca, neticelerin bu şekilde olmasını da normal karşılayarak seçim sonucunda tek başına iktidara gelememe sorunu karşında nispi temsilin tabii sonucu değerlendirmesi yorumunda bulunmuştur. CHP'nin 1957' ye nazaran bu seçimlerde daha az oy almış olması ifadeleri

[576] Milli irade partilerden hiçbirini tek başına iktidara layık görmemiştir. Nadi, **a.g.e.**, s.59.
[577] **Cumhuriyet,** 16 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13362, s.5.
[578] **Ulus,** 19 Ekim 1961, Yıl:42, Sayı:13697, s.1.

karşısında İnönü, "*Seçimlerden çıkmış partilerin kendi aldıkları oyları yüksek, karşılarındakilerini düşük göstermeleri ve mağlup saymaları devam eden bir hastalığın arazıdır. Bu tartışmaların ameli bir faydası yoktur. Şimdi vatandaşın huzur ve emniyetini tesis etmek devri gelmiştir. Biz bu devirde esaslı bir vazifemiz olduğuna kaniyiz."*[579] diyerek muhalefette ya da iktidarda ne olursa olsun ikisinin de değerli olduğunu belirtmiştir.

AP lideri Ragıp Gümüşpala, seçimlerin tarafsız bir şekilde yapılarak verilen sözlerin yerine getirilmesinden dolayı memnuniyetini dile getirmiştir. Gümüşpala, bu sonucun bekledikleri bir durum olduğunu ifade ederek AP'nin bundan sonraki süreç içinde de partisinin huzur ve memleket menfaatleri için çalışacağını, Anayasa ve kanunlar rehberliğinde ilerleneceğini ifade eden bir konuşma yapmıştır.[580]

AP, Ege ve Akdeniz Bölgesinde DP'nin sahip olduğu oy tabanından daha fazla oy almayı başarabilmiştir. Ayrıca, büyük şehir burjuvazisini, Batı'daki ve Güneydeki kapitalist çiftçileri ve Kuzey Anadolu'daki tütün ve fındık bölgelerinin büyük tüccarlarının oylarını toplamayı başarmıştır.[581] Böylece 1961'de siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesinin ardından kurulmuş olan AP'nin almış olduğu oylar ise, kısa zamanda teşkilatlanmayı başaran partinin başarısını ortaya koymuştur.

Seçim sonuçlarının neticesinde, hiçbir partinin tek başına iktidara gelemeyeceğinin anlaşılmasının ardından, koalisyonun nasıl olması gerektiğine ilişkin yorumlar tartışılır olmuştur. MBK'den Kamil Karavelioğlu, koalisyonun dört partiden meydana gelmesini daha yararlı bulduklarını bunu sağlamak adına da bir kez daha yuvarlak masa toplantısı düzenlemek arzusunda olduklarını dile getirmiştir. Ahmet Yıldız da koalisyonun dörtlü olması gerektiği üzerinde durarak "*Bizim bundan sonraki görevimiz, partiler arasında bir anlaşmayı temin etmektir. Onların aralarındaki münakaşaları önlemek için aracı olarak çalışacağız"* demiştir.[582] Koalisyonun nasıl oluşacağı hakkındaki ihtimaller şu şekilde olmuştur:[583]

- CHP'nin YTP ya da CKMP ile oluşturduğu bir koalisyon
- AP'nin YTP veya CKMP ile koalisyonu
- CHP'nin AP ile koalisyonu

[579] **Milliyet**, 19 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4093, s.5.
[580] **Milliyet,** 17 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4091, s.1.
[581] Özdemir, **a.g.e.,** s.19.; İllerin parti seçim tercihi için bakınız **Murat Güvenç**, **Hasan Kirmanoğlu**, Türkiye Seçim Atlası 1950-2009, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2009, s.48-49.
[582] **Akşam,** 18 Ekim 1961, s.1.
[583] Ecvet Güresin, "Ankara'da Hava", **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13364, s.1.

- Ya da dört partinin MBK'nin de arzu etmiş olduğu şekilde, muayyen nispetler dâhilinde oluşturulan Milli Koalisyon.

İhtimaller bu şekilde olurken seçime katılan partilerin koalisyon hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir:[584]

AP, seçim faaliyetlerinin ilk gününden son gününe kadar tek başına iktidara gelmek arzusu ve iddiasını seçim sonuçları neticesinde elde edememiştir. Şimdi ise CHP ile bir koalisyona girmenin hem kuruluş amacına hem de maksatlarına aykırı düşmesinden dolayı CKMP ya da YTP ile birleşmenin parti için daha makul olduğu anlaşılmıştır. Seçimleri kazanacağına emin olan CHP ve parti çevresi, büyük bir hayal kırıklığı içerisine girmiştir. Parti koalisyon konusunda kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Bir grup muhalefette kalmayı tercih ederken bir grup ise YTP ile koalisyona girmeyi düşünmüştür. CKMP, milli bir koalisyon fikrini desteklerken, diğer türlü bağımsız kalmak isteyerek koalisyona yanaşmamıştır. YTP'nin, koalisyona taraftar olmadıkları anlaşılmıştır.

Basın, seçim sonrası koalisyon değerlendirmesinde bulunarak aynı zamanda partilerin koalisyon tutumunu eleştiren köşe yazıları yazmıştır. Milliyet gazetesi yazarlarından Çetin Altan, CHP karşısında yer alan partilerin kendi aralarında bir koalisyon kurmaya niyetli olmadıklarına söylemiş ve *"Gözlerimin içine bakın, ne demek istediğimi anlıyorsunuz, demekle hükümet kurmak arasında, hokkabaz külahından tavşan çıkarmakla Filipin kıyılarından inci çıkarmak arasındaki kadar fark vardı"* diyerek partileri eleştirmiş ve *"devlet idaresi miting nutku"* değildir ifadesinde bulunmuştur.[585]

Tüm bu tartışmalar ve MBK'nin "Milli Bir Koalisyon" kurulması için yapmış olduğu toplantılar ve parti görüşmeleri sonuç vermeyince partilerin dörtlü koalisyon ihtimalleri uygulanamayacağından olumlu bir sonuç alınamamıştır.[586] Tüm bu yaşanan sıkıntılar sonucunda ise seçim sonuçlarından memnun olmayan yalnızca partililer olmamıştır. Sonuçtan memnun olmayan bazı *"genç subaylar"*, 27 Mayıs'tan önceki duruma dönüldüğü düşüncesiyle seçim sonuçlarının kabul edilmemesi, MBK'nin kapatılarak idarenin başına geçilmesi düşüncesinde olmuşlardır.[587] Asker, demokratik düzene geçilmesini istemekle beraber, DP'li bir demokrasi istememiştir. Seçimlerde CHP tek başına iktidar olabilseydi

[584] "Durum", **Milliyet**, 18 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4092, s.1.
[585] Çetin Altan, "Siyasi Hava", **Milliyet**, 19 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı: 4093, s.2.
[586] **Dünya,** 21 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:4132, s.1.
[587] Aydın, Taşkın, **a.g.e.,** s.100.

eğer asker kışlasına dönmeye hazırdır.[588] Nitekim TSK, 21 Ekim 1961 tarihinde Yıldız Harp Akademisinde toplanmış, bir müdahaleye karar vererek, protokol imzalamıştır. Protokolde TSK'nın 15 Ekim günü yapılan seçimlerin ardından Meclis toplanmadan önce duruma müdahale edeceği ve bu fiili müdahalenin 25 Ekim 1961 tarihine kadar gerçekleşeceği yer almıştır.[589]

Milliyet gazetesi, "*MBK koalisyon konusunda aracılık yapacak*" manşetiyle on bir komite üyesinin partilerin koalisyon imkanlarını gözden geçirdiklerini belirtmiştir.[590] Ordunun müdahale kararları, Meclisi açtırmamak istemeleri haberleri ülkede dolaşırken bu durum karşısında İsmet İnönü'nün *"Meclis'i açtırmak istemeyenler, ancak Meclis'in kapısı önünde benim ölümü çiğnemeden geçemezler."* sözlerini dile getirmiş olması fısıltı halinde söylenmeye başlanmıştır.[591]

Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel'in de desteğiyle Genel Kurmay Başkanı, Kuvvetler Kumandanları toplanarak parti liderlerinin bir protokol imzalanmasına karar vermişlerdir. Partilerin bu hususlar dışına çıktığında *"ikinci bir ihtilalin meşru olacağının da"* bilmeleri istenmiştir. Protokol şu hususları içermiştir: [592]

- Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanı seçilecektir.
- Tüm partiler Atatürk devrimlerine sadık olacaktır.
- 27 Mayıs devrimlerine bağlılık gösterilecektir.
- Yassıada kararları Mecliste ya da dışarda istismar edilmeyecek
- Orduya ait olan kanunlar istismar edilmeyecek
- Gericiliğe müsaade edilmeyecektir.

Dört Parti lideri ve Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay ile Kuvvetler komutanının katıldığı ve Gürsel'in başkanlık ettiği 2 saat 35 dakika süren siyasi toplantı sonucunda Cumhurbaşkanı adayı olarak başka aday çıkarılmayacağı ve Gürsel'in destekleneceği, Yassıada davaları konusunda af konusunun mevzubahis olmayacağı ve 27 Mayıs tarihinden itibaren yapılan tasarruflar ve emekliye sevk edilmiş olan subaylarla ilgili kanunların müzakere edilmemesi kararı kabul edilmiştir. Toplantı sonunda CHP lideri İsmet İnönü ve

[588] Osman Tarım, "27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye", **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2003, s.32.
[589] Çavdar, **a.g.e.,** s.123.
[590] **Milliyet,** 21 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4095, s.1.
[591] Ali Rıza, Akbıyıkoğlu, **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Ankara, Filiz, 1986, s.177.
[592] **Milliyet**, 24 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4098, s.1.

CKMP Genel Başkanı Bölükbaşı, toplantıdan memnun ayrıldıklarını dile getirirken; AP Genel Başkanı Gümüşpala, memleket için hayırlı olmasını dilemiş, YTP genel başkanı Alican ise; memleket sorunları üzerinde de fikirler üzerinde de tam anlamıyla anlaşmaya varıldığını dile getirmiştir.[593]Protokol'ün imzalanmasının ardından, "*İkinci Cumhuriyetin birinci meclisi*", Cemal Gürsel'in nutku ile açılmıştır.[594]

1.7.1. Yerel Basında 1961 Seçimleri ve Değerlendirmeleri

İç basında seçim sonuçlarının sürpriz olarak değerlendirilmesinin yanında CHP'nin beklenilenden az olması üzerinde durulmuştur. Milliyet gazetesi CHP'nin beklenilen oy oranına ulaşamadığını ve neticelerinin bu şekilde olmasını CHP açısından değerlendirmiştir. Gazeteye göre, CHP'nin beklediği sonuçlara ulaşamama nedenleri şu şekilde sıralanmıştır:[595]

1. 27 Mayıs 1960'tan sonra CHP'nin iktidarı elde etmiş gibi hareket etmeleri,
2. MBK kararlarının ve çıkarılan kanunların CHP' ye mal edilmesi
3. CHP'nin eski DP'li vatandaşları ihbar etmiş olmasıdır.

Bunlara ek olarak CHP'lilerin bir iddiasına göre, AP'nin din istismarcılığı yaptığı ve CHP bu duruma sessiz kalması da CHP'nin seçimi kaybetmesine neden olmuştur.[596]

Akşam gazetesinden Esin Talu, seçim sonuçlarından bu milletin neyi istediğinden ziyade neyi istemediğinin anlaşılmış olduğunu belirtmiştir. *"Allah kahretsin şu akılsız, şu cahil milleti"* demek yerine meselenin köküne bakılması gerektiğini ve Türkiye'nin en köklü partisi olan CHP'nin aday listesinin çok iyi olmasına rağmen, seçimin neticelerinin bu şekilde olmasını ise CHP'nin sadece görünüşünün efendi olduğunu, Halkçılık prensibine rağmen aristokratik yapısından kurtulamadığını ve halka inemediğini belirterek CHP'nin halkı tanımadığı belirtmiş *"CHP iktidara gelirse selamet, gelmezse felaket*" nidalarının bırakılarak neticeye hürmet gösterilmesini istemiştir.[597]

Bedii Faik ise, seçim sonucunun rakamlarının hangi neticeye dayanırsa dayansın *"Adnan Menderes beyaz atına binmiştir ve bal gibi yurdu bir baştan bir başa dolaşmıştır"* ifadesiyle yorumlamıştır.[598] MBK üyelerinden Orhan Erkanlı, seçim sonuçlarına en çok

[593] **Milliyet**, 25 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4099, s.1., s.7.
[594] **Cumhuriyet**, 26 Ekim 1961, Yıl:38, Sayı:13372, s.1.
[595] **Milliyet,** 22 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4096, s.4.
[596] **Sabah,** 19 Ekim 1961, Yıl:2, Sayı:448, s.1.
[597] Esin Talu, "Milli İradeye Saygı", **Akşam,** 16 Ekim 1961, s.3.
[598] Bedii Faik, "Yeniden Başlıyoruz!", **Dünya**, 17 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:4128, s.1.

CHP'nin şaşırdığını, bu durum karşısında "*tulum*" çıkaracaklarını söylemiş ve bazı CHP'lilere göre, seçimin böyle sonuçlanmasında İhtilali'n yapılmış olması görülmüş ve *"ihtilal yapılmasaydı biz ilk seçimleri kazanırdık"* düşüncesiyle seçim neticelerinin komiteye yüklenildiğini söylemiştir.[599]

Silahlı Kuvvetler Birliğinin eski DP kadrolarına gözdağı vermek amacıyla da gerçekleştirilmiş olan idamlar, eski DP'lin *"hınç duygularını bilemek"* den başka bir etki göstermeyerek DP mirasçısı olan AP ve YTP'nin seçim sonucunda parlak bir netice almasını sağlamıştır.[600]

Hayri Alpar, Dünya gazetesindeki yazısında Türkiye'de kurulacak koalisyonun başarısız bir girişim olacağını değerlendirmiştir. Gerekçe olarak ise *"CHP, Atatürkçü, devrimci, medeniyetçi bir partidir. Ekonomik görüşü, özel teşebbüse dayanmaktadır. CKMP, gerici ve gelenekçi, ekonomik görüşü açık olmayan, liderleri ise inatçı olan bir partidir. Halk arasında, yeteri kadar güvene sahip olmadığı, her seçimde görülmektedir. YTP ve AP ise, bunların durumları karanlıktır. Bilindiği gibi, her iki partiyi kuranlar, eski DP'lilerdir. Şeklen birbirinden ayrı olmakla beraber, kaynakları, iç maksatları aynı olan bu iki parti daima CHP'ye karşı olacaktır."* diyerek Meclislerin uzun ömürlü olmayacağını belirtmiştir.[601]

1.7.2. Türk Basınına Göre Yabancı Basının 1961 Seçimleri ve Değerlendirmeleri

Normal seçim sürecine geçişe göre farklılık arz eden 15 Ekim seçimleri dış basın tarafından da önemle takip edilmiştir. Seçimlerle ilgili dış basının değerlendirmesindeki ortak nokta ülkenin söz verildiği gibi sivil idareye teslim edilecek olması olurken ikinci husus ise MBK'nin seçimlerde tarafsız bulunması ve seçimlerin serbest ve dürüstlük içinde yapılması olmuştur.[602]

Dış basında seçimlerle ilgili değerlendirmenin ortak noktası, seçimlerin serbest ve güvenilir yapılmış olması olmuştur. Şöyle ki İngiliz Gazetesi Times, *"seçimlerde ordu ve polis müdahalesinin olmadığını ve bu bakımdan Türkiye'nin askeri idare altında*

[599] Erkanlı, **a.g.e.,** s.97.
[600] Eroğul, **a.g.m**., s.139.
[601] Hayri Alpar, "Şimdi Ne Olacak", **Dünya**, 18 Ekim 1961, Yıl:10, Sayı:4128, s.3.
[602] Sami Kohen, "Dünya Ne Düşünüyor", **Milliyet,** 19 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4093, s.2.

olmadığını"[603], Scotsman gazetesi ise, MBK için sonuçların beklenilenin dışında bir sonuç vermediğini fakat seçimlerin dürüst ve güvenilir yapılmış olduğu dile getirilmiştir ve *"bu seçimlerden alınacak ders muarızlara merhametli davranmanın siyasi bakımdan faydalı olduğudur"* yorumda bulunmuştur.[604]

Avrupa basını yakından takip ettiği seçimlerin sonuçlarının AP'nin beklenilenden fazla oy alması sonucunda seçim sonucunu sürpriz olarak değerlendirmiştir. Fransız basını tarafsız idareyi övücü konuşmalara yer vermiştir. Bir Fransız gazetesi olan Le Monde, ihtilal rejimin sözünü tutarak demokratik seçimler gerçekleştirilmesinin memnuniyet uyandırdığını belirterek seçim sonuçlarının ardından koalisyon kurulması gerektiğine değinmiştir. Le Monde, Türkiye için koalisyon yönetiminin yeni bir uygulama olduğu üzerinde durarak koalisyonun şahsi rekabetleri engelleyeceği değerlendirmesi yapmıştır. Journal De Dımanche ise, MBK'nin söz vermiş olduğu gibi idareyi sivillere bıraktığını belirterek idareyi tebrik eden ifadeler kullanmıştır.[605] Londra basını gazetelerinden Times, seçimlerin tarafsız ve güven içinde geçtiğini belirten ifadeler kullanarak ve seçimlerde polis ve ordu mensuplarının müdahalesinin hissedilmediğini belirtmiştir.[606]

AP'nin beklenenin üstünde oy almış olması, dış basında da çeşitli ifadelerle yorumlanmasına neden olmuştur. Scotsman gazetesi, seçim neticelerinin muarızlara merhametli davranmanın siyasi bakımdan yararlı olacağını dile getirirken Fransa Soır, AP'yi laikliği istemeyen ve Kemalist bir oluşum olarak tasvir etmiştir.[607] İngiltere'nin en önemli yayın organlarından olan The Economist, seçim sonuçları değerlendirmesini ele aldığı yazısında "*Kemalizm'e karşı verilen oy*" değerlendirmesi yapmıştır. Ardından seçim sonuçlarının bu şekilde olmasının nedenini sıralamıştır. The Economist; askeri idarenin 14'leri ülkeden uzaklaştırarak kurucu meclisinin halkçılardan oluşturulmasıyla halkın düşüncesinde MBK ile CHP birlikte olduğu izlenimi yaratmış olduğunu ve Türkiye'de çoğunluğun reformları benimseyememiş olanlardan oluştuğunu, CHP hariç seçime katılan diğer partilerin ise Menderes'in idamı ile İslam'a ve Doğuya dönme hislerini kullanarak başarı kazandıklarını belirtmiştir. Bundan sonraki süreç hakkında ise değerlendirmesi şu şekilde olmuştur: *"Türkiye Gürsel'in başkanlığı altında karışık ve istikrarsız bir devre geçirecektir. Bu devrede yeni bir adam ortaya çıkarak Atatürk İnkılaplarını devam ettirecek*

[603] **Milliyet,** 17 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4091, s.5.
[604] **Milliyet,** 19 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4093, s.5.
[605] **Milliyet**, 17 EKİM 1961, Yıl:12, Sayı:4091, s.5.
[606] **Milliyet**, 17 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4091, s.5.
[607] **Milliyet,** 17 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4093, s.5.

ve hiçbir Türk hükümetinin cesaret edemediği sosyal ve ekonomik reformları yapacaktır. Böyle bir adam da şimdiki halde ufukta görülmemektedir"[608] .

Dış basında da koalisyon ortaklığı ile ilgili fikirler öne sürülmüştür. Fransız gazetesi Le Monde' de de koalisyon konusunda en iyi seçimin CHP ile YTP'nin birleşmesiyle olacağını yazmıştır.[609]

[608] **Milliyet,** 21 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4095, s.1, s.5.
[609] **Milliyet,** 19 Ekim 1961, Yıl:12, Sayı:4093, s.5.

2. BÖLÜM: 1965 YILI SEÇİM PROPAGANDALARI, PARTİLER VE SEÇİM DEĞERLENDİRMESİ

2.1. 1965 Seçimleri

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerin de 1961 seçimleri ile ortak noktası dürüst olarak yapılan seçimler olmasıdır. Seçimlerin dürüst olarak yapılacağına teminat veren dönemin Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü, hükümet olarak bu milletin hakkı olan pürüzsüz bir seçim gerçekleştirmeyi onur olarak gördüklerini belirterek seçimin güvenilirliğini sağlarken kanunların ve vicdanların rehberleri olacağını belirtmiş seçimin güvenirliğinin sağlanacağını dile getirmiştir.[610] İçişleri Bakanı İzzet Güner ise seçimlerin güvenle yapılması ve seçimler sonrası emniyet ve asayişi sağlayacak tedbirlerin alındığını ve ilgililerin bu konuda eğitime tabii tutulduğunu söylemiştir.[611]

1965 seçimlerine AP, CHP, MP, TİP, YTP ve CKMP olmak üzere altı siyasi parti katılmıştır. AP ve CHP 67 ilin tamamında seçime katılım sağlamıştır. MP, 52 ilde seçime girerken TİP 51 ilde, YTP 48 ilde CKMP ise 47 ilde seçime katılmıştır. Ayrıca seçime 171 bağımsız aday katılım sağlamıştır.[612] Fakat basın, İstanbul'dan bağımsız milletvekili adayı olarak seçime katılan MBK'de görev yapmış olan Cemal Madanoğlu haricinde bağımsızlara fazla ilgi göstermeyerek, yer vermemiştir. Adalet gazetesi, Madanoğlu'nun iki milyonluk bir şehirde seçilmek için bağımsız olarak aday olmasını hayalperestlik olarak değerlendirmiştir.[613]

1965 seçimleri, farklı fikir ve cereyanların çatışmasına sahne olmasından dolayı gerek propaganda süreci gerekse sonuçları açısından önemli bir seçim olmuştur. Bu süreçte aşırı politik cereyanlar da gündeme gelmiştir.[614] 1965 seçim süreci; kapitalizm, toprak reformu, ekonomik kalkınma, dış politika gibi konuların ilk kez bu kadar işlendiği bir süreç olmuştur.[615] Seçimin bir diğer özelliği de 1961 seçimlerine teşkilatını tamamlayamayarak katılamayan TİP'in 1965 seçimlere katılarak değişik görüşlerle seçmene kendini ifade

[610] **Vatan**, 3 Ağustos 1965, Yıl:25, Sayı:7594, s.1.
[611] **Vatan**, 6 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7638, s.5.
[612] **Vatan**, 9 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7651, s.1., s.5.
[613] "Bulutların Üzerinde Dolaşanlar", **Adalet**, 19 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:1082.; Adalet Gazetesi'nin kurucusu Turhan Dilligil'dir. 1965 yılında parti DP'nin devamı olarak kurulan AP'yi desteklemiştir.
[614] Celalettin Ulusoy, "Seçim Öncesinde Siyasi Partiler", **Sabah**, 21 Eylül 1965, Sayı:1854, s.2.
[615] Koç, **a.g.e.**, s.161.

etmesi olmuştur. TİP, seçimlerde gerçek bir demokrasinin kurulması yolundaki bir boşluğu doldurmuştur.[616]

Seçim öncesi genel kanı seçimlerin AP ve CHP arasında geçeceği ve oyların bu iki parti safında toplanacağı yönünde olmuştur. Dergilerin kapaklarına konu olan seçim yarışı "*Kim kazanacak"* şeklinde ifade bulmuştur.[617] Basın, 1965 seçimlerinde partileri ve liderleri betimleyerek çizdiği karikatürlerle seçime renk katmıştır.

2.2. 1965 Seçimlerinde Partilerin Seçim Beyannameleri ve Programları

Siyasi Partiler Kanunu ile siyasi partilerin seçim beyannameleri yeni bir nitelik kazanmıştır. Her siyasi partinin bir seçim beyannamesi ile seçimlere katılması şartı konulmuştur. Beyannamede, partilerin vatandaşlara yapabileceklerini vaat etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Partiler ister iktidarda olsun ister muhalefette hazırladıkları beyannameler partilerini ilgilendirdiğinden bu beyanlara büyük önem vermişlerdir.[618]

1961 seçimleri öncesi süreçte genellikle iç politika sorunları üzerinde durulurken 1965 parti beyannamelerinde ise dış politika konusu üzerinde önemle durulmuştur. 27 Mayıs darbesinin getirmiş olduğu özgürlük ortamı ilerleyen süreçte dış politikanın tartışılabileceğini ortaya çıkarmış, çeşitli fikirler ve akımların etkileri dış politika üzerinde kendini göstermeye başlamıştır. Vatandaşın dış politikaya ilgi göstermemesi, 1963 Kıbrıs olaylarıyla değişmiş ve halk dış politikaya ilgi göstermeye başlamıştır. Tüm bu sebeplerin de etkisiyle seçim beyannamelerinde dış politika üzerinde önemle durulmuştur. Beyannameler de AP, YTP ve CHP'nin dış politikaları birbirine benzerken,[619] MP ve CKMP dış politikadan memnun olmadıklarını bildirmeleri bakımından hem fikirdir. TİP ise dış politika konusunda köklü değişiklikler yapılmasına taraftar olduğunu, milli ve bağımsız bir dış politika izlenmesi gerektiğini, yeni bağlar kurulması gerektiğini belirtmiştir.[620]

2.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

CHP, 1965 seçimleri için oldukça uzun bir beyanname yayınlayarak seçmenin karşısına çıkmıştır. CHP beyannamesinde, partisinin koalisyon dönemlerinde

[616] **Akşam**, 6 Ekim 1965, s.1.
[617] "Yurtta Olup Bitenler", **Akis,** Yıl:12, C.XXXIII, S.590, 9 Ekim 1965, s.1.
[618] Cevat Önder, "CHP'nin Devletçilik Görüşü İntihal Mı?", **Adalet**, 18 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:1081, s.1.
[619] Mehmet Gönlübol, "Seçim Bildirilerinin Tahlili", **Milliyet**, 30 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6411, s.2.
[620] Mehmet Gönlübol, "Seçim Bildirilerinin Tahlili", **Milliyet,** 1 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6412, s.2.

gerçekleştirmiş olduğu uygulamalara zaman zaman yer vererek 1965 seçimleri sonrasında iktidara gelirse yapacaklarını açıklamıştır.

Beyannamede, 27 Mayıs sonrasındaki süreç hakkında bir değerlendirme yapılarak Anayasa'nın toplum düzenine getirmiş olduğu özgürlüklerden bahsedilmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunuyla hürriyetin ayaklar altına alındığı dönemin kapatıldığı, halkın birtakım siyasi temel hak ve hürriyetleri içine alan kanunlara kavuşmuş olduğu ifade edilmiştir. Ardından Anayasa'nın siyasi rejim davasını çözerken kurmuş olduğu demokratik rejimle iktisadi, kültürel, sosyal yapıya yeni bir öz getirmiş olduğu belirtilmiştir.[621]

CHP seçimlere aklın üstünlüğü, sağduyunun gücüne ve Türk milletinin yüksek niteliklerine inanarak güven içinde girdiklerini belirtmişlerdir.[622] CHP beyannamesinde, Devletçilik ilkesi üzerinde özenle durmuş ve CHP'nin iktisadi görüşlerinin Devletçilik ve Halkçılık ilkelerine dayandığı belirtilmiştir. Devletçilik ilkesi, ayrıntılarıyla belirtilerek CHP'nin devletçilikten neyi ifade ettiği anlatılmıştır. Devletçilik ilkesi, beyannamede özetle şu şekilde ortaya konulmuştur:[623]

- CHP devletçiliği, yurdumuzun gerçeklerinden ilham alan canlı bir ilkedir.
- Devletçiliğimizin iki hedefi vardır: Biri iktisadi bakımdan en hızlı şekilde kalkınmayı sağlamakken diğeri kalkınmayı sosyal adalet ve sosyal güvenlikle birlikte gerçekleştirmektir.
- Devletçilik, demokratik hürriyetler içinde uygulanan bir ilkedir.
- Sanayi tesislerinin sayı olarak %33' ü kamu iktisadi teşebbüslerine aittir. Özel teşebbüs imkanları yeterli değildir. Bu sebeple, devlet yatırımları Türkiye'nin kalkınmasında önemlidir.
- CHP'nin devletçiliği bölgeler arası dengesizlikleri imkanlar dahilinde ortadan kaldırma yolunda kararlıdır.
- İş bulma gerekliği özel teşebbüsün imkanlarını aşmaktadır. Bu sebeple, devletçilik ilkesi yeterli iş alanları açmak ve tam çalışma düzenine geçmek bakımından gereklidir.
- CHP'nin devletçilik ilkesi; harp ve ağır sanayide, büyük enerji santrallerinde, bayındırlık işlerinde ve başlıca yeraltı servetlerinin değerlendirilmesinde asıl görevin devlete

[621] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, Ankara, Rüzgârlı, 1965 s.4-7.
[622] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, 1965, s.10.
[623] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, s.10-28.

ait olduğunu belirtir. Ayrıca, sanayi kolları dışında özel teşebbüsün geliştirilmesine önem verir.

- Özel sektör, tamamıyla reddedilmemiştir. Devletçiliğin, iktisadi faaliyetler yanında özel teşebbüsün yapıcı gücüne de yer vermiş olduğu belirtilmiştir.
- CHP devletçiliği, 27 Mayıs Anayasasında belirtilen iktisadi kalkınmanın planlı kalkınma ve tüm milleti içine alan millet kalkınmasına da uygundur.
- Devletçilik ilkesi birkaç ferdin zengin olmasına karşı çıktığı gibi devletçiliğin bir "*devlet kapitalizmi*" haline gelmesine de karşıdır.
- Kamu iktisadi teşebbüslerinin en verimli şekilde çalışması için tedbirler almaya kararlı bir ilkedir.

Ekonomisinin dayandığı bir diğer ilke olarak, Halkçılığı kabul etmiş olan CHP ne devlet ne de fert için değil "*her şey halk için*" görüşünü benimsemiş ve devlet yönetiminde asıl gayenin halka hizmet olduğu ifade etmiştir. Halkçılık anlayışına göre; seçme ve seçilme özgürlüğü yanında demokratik gelişmelerin sosyal, ekonomik ve kültürel şartlarda da desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu amaç içinde zirai ve sosyal alanda birtakım yenilikler yapılacağı ifade edilmiştir. Bunlardan birkaçı şu şekilde ortaya konmuştur: Ekonomik ve sosyal alanda kişi ve zümre imtiyazlarının önleneceği, çalışma şartları ve ücretlerinin düzenleneceği, eğitimde fırsat eşitliği sağlanacağı, vatandaşların sosyal güvenliğe kavuşturulacağı belirtilmiştir.[624]

CHP'nin Halkçılık ve Devletçilik ilkesi de insan haklarına saygılı demokratik bir hukuk devleti, planlı bir ekonomik politikayla hızlı kalkınma ve sosyal tedbirlerle halkın geleceğe güvenle bakmasını sağlamak olduğu ifade edilmiştir.[625] CHP, devlet elinde bulunması gereken temel sanayi kolları hariç diğer alanlarda devletçiliğin sınırını ortaya koymamıştır. Devletçilik politikasını, günün şartlarına ve milli ekonomin icaplarına bırakarak esnek bir politika tercih etmiştir.[626]

Planlı kalkınma politikasına da yer verilmiş olan beyannamede; hükümetle DPT arasında bağlantının sağlanarak iş birliğinin kurallarla düzenleneceği, bu örgütlerin arasında uyum sağlamak amacıyla planlama birimleri kurulacağı, geri kalmış bölgelere kalkınmada

[624] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, s.29-31.
[625] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, s.13.
[626] Besim Üstünel, "Toplumcu TİP, Devletçi CHP", **Milliyet**, 3 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6414, s.2.

öncelik verileceği ve genel planlama ile toplum ve özellikle köylerin kalkınması arasında uyum sağlanacağı belirtilmiştir.[627]

Vergi, bütçe ve maliye konularında; dar gelirli vatandaşların vergi yükünün azaltılacağı, tarım işçilerinin ücretlerinin vergi dışı bırakılacağı, gelir vergisinde yatırım imkânı verileceği gibi imkanlar ortaya konmuştur. Dar ve orta gelirli vatandaşlar üzerinden vergi yükünün kaldırılacağı ve az kazanandan az, çok kazanandan çok vergi alınacağı Maliye ve bütçe alanında ise, Türk parasının değerinin korunmaya devam edileceği, enflasyon ve deflasyon eğilimlerinin önlemeye devam edileceği belirtilmiştir.[628]

Sermaye piyasası, bankacılık ve kredi politikalarına da beyannamede yer verilmiştir. Planın başarılı olması için yeterli sermayeye ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. CHP'nin bu konuda meclise sunulmuş olan yeminli hesap uzmanlığı kanun tasarı ile menkul kıymetler borsası kanun tasarılarının takip edileceği, sigorta şirketi fonlarının sermaye piyasasına akması için gerekli önlemler alınacağı, kalkınma bankalarının sermaye piyasası ile iş birliği yapacağı gibi birtakım tedbirler alacağı belirtilmiştir. Banka kredileri alanında ise kredilerin enflasyoncu olmayacak şekilde artırılacağı, tarım yoluyla geçinen üreticinin ve sanayi, küçük sanat erbabının kredi ihtiyaçlarına öncelik verileceği, tarım alanında ayni kredi ve kontrollü kredi sistemlerinin uygulama alanlarının genişletileceği, tarımsal krediyi artırmak adına Ziraat Bankasının kaynaklarının artırılacağı, dürüst ve verimli bankacılık için bankaların denetiminin artırılacağı belirtilmiştir.[629]

Dış ödemeler ve dış ticaret politikası; ihracatın artırılması için her türlü tedbirin alınacağı, Türkiye'nin sadece tarım ürünleri ve ham madde ihraç eden bir ülke konumundan kurtarılacağı, ham maddelerin ve malzemenin serbestçe ithali için yeni tedbirler alınacağı, ithalat kota sisteminde düzenleme yapılacağı belirtilmiştir. CHP'nin ise dış ticarette başarı sağlamak amacıyla Anayasa'da yer alan karma ekonomi ilkesini uygulayacağı ifade edilmiştir.[630]

CHP'nin yabancı özel sermaye ve dış yardım politikası hakkında yabancı sermaye hayranlığı veya düşmanlığı gibi polemiklerin dışında bir düşünce tarzının olduğunu belirtmiştir. Bunun için de meselenin her şeyden evvel milli çıkarlarımıza en iyi gelecek yönetimin bulunması gerektiği belirtilmiştir. Bu konuda alacakları tedbirler ise şu şekilde

[627] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, s.32-33.
[628] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, s.33-39.
[629] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, s.40-45.
[630] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, s.46-49.

ifade edilmiştir: Yabancı özel sermaye yatırımlarına izin verilirken milli ekonomimizin gelişmesine zarar verecek nitelikte olmamasına dikkat edilecektir; yabancı sermaye eliyle kurulan montaj sanayinin imalat sanayi haline getirilmesi için gerekli tedbirleri alacağız; kurulması istenen teşebbüsün memleket ekonomisine yararlı olup olmadığına bakılacağı belirtilmiştir. Kalkınmanın gerçekleşmesi için ilk önceliğin milli çaba ve kaynaklar olduğuna inanan CHP; dış yardımların siyasal, ekonomik ve sosyal düzenimizde herhangi bir şarta bağlı olmayan kaynaklardan yararlanılacağı beyan edilmiştir.[631]

CHP'nin sanayi politikası; memleketin kısa zamanda sanayileşmesi için devlet faaliyetleri yanında özel teşebbüsün yapıcı gücüne de yer verileceği, sanayinin gelişmesi için gerekli yatırım mallarının ithaline öncelik verileceği, sanayi yatırımlarının bölgeler arasındaki denge sağlanarak yapılacağı, yurt dışındaki işçilerin tasarruflarının sanayileşmeye yöneltilmesi için tedbirler alınacağı, insan ilişkileri ve işletmede verimliliği artıracak tedbirler uygulanacağı belirtilmiştir.[632]

CHP, enerji kaynakları ve petrol hakkındaki düşünce ve vaatlerine de beyannamede yer vermiştir. Enerji kaynaklarının Türkiye Elektrik Kurumu adı altında toplanacağı, yapımına başlanılan Keban Barajı inşaatının tamamlanacağı, madenciliğin geliştirileceği, yeraltı gazlarının aranmasına önem verileceği belirtilmiştir. Petrol alanında ise CHP'nin 1962 yılından itibaren milli petrol kurumlarını güçlendirme ve yerli petrol üretimini artırma girişimlerine devam edeceği belirtilmiştir. Ardından devlet sermayesiyle kurulmuş olan milli petrol müessesesinin yetkilerini kısıtlayan hükümlerin değiştirileceği, kurumun her türlü teknik ve maddi imkanlarının arttırılacağı, yabancı petrol şirketlerine zamanında verilmiş olan ruhsatnamelerin iyi niyetle çalışmalarına devam etmelerine izin verileceği aksi taktirde bunun geri alınacağı belirtilmiştir. Akaryakıt ve petrol ürünleri ihtiyacının devlet petrol müesseseleri tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.[633]

Bölgeler arası dengenin sağlanması ve köy kalkınması amacıyla kalkınma planının ve ikinci beş yıllık planının uygulanarak etkili tedbirler alınacağı, geri kalmış bölgelerde eğitim ve sağlık dışında ekonomik yatırımlar bakımından gelişmelerin sağlanacağı, sağlık hizmetinin bu alanlara yayılmasında yenilikler yapılacağı belirtilmiştir. Köylünün emeğinin daha verimli bir şekilde değerlendirilmezse kalkınma çabalarında büyük bir güç kaynağından eksik kalacağını belirten CHP, köylünün yaşama ve çalışma şartlarını

631 **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti,** Ankara, Güzel Sanatlar, 1965, s.13-14.
632 **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti,** Ankara, Güzel Sanatlar, s.15-16.
633 **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti,** s.17-21.

düzeltmek üzere toplum kalkınması çalışmalarına hız vereceğini, son iktidarı sırasında kurmuş olduğu köy işleri bakanlığını yeniden iktidara geldiğinde bu bakanlığın kanunu hızla çıkartacağını belirtmiştir. Köylülere yönelik olarak ayrıca köy yolları yapımına hız verileceğini, köylerin elektriğe kavuşturulacağını, köylüyü konserve yapımı alanında teşvik edeceklerini ve kooperatifçilik hareketlerini destekleyeceklerini, köylüler arasında yaşanan su sorunlarını gidermek amacıyla su kooperatifleri kurulacağını söylemiştir.[634]

Tarım alanında gelişmenin sağlanması için bir toprak reformu kanun tasarısının en kısa zamanda kanunlaşması gerektiğine inanan CHP, bu kanun karşısında yer alan partiler olduğu için çok sayıda milletvekili elde ederek bunu gerçekleştirebileceğini beyan etmiştir. CHP'nin gerçekleştirmek istediği toprak reformunun amaçları ise şu şekilde sıralanmıştır:[635]

- Topraksız ya da toprağı yetmeyen çiftçilerin geçimlerini sağlayacak kadar toprağa sahip olmaları,
- Toprak mülkiyeti dağılışında toprağın sınırlı ellerde toplanmasına engel olmak,
- Küçük işletmelerin kendi başına başarı sağlayamayacakları durumlarda kooperatifler halinde örgütlenmelerini sağlayarak kredi ve teknik araç gereç yardımında bulunmak,
- Tarımsal mülklerin parçalanmasından doğan sorunları gidermek ve bu parçalanmaları önlemek,
- Kiracılık ve ortakçılığı istisnai ve özel durumlara inhisar ettirmek ve şartlarını kanunla düzenlemek.

CHP, toprak reformunu gerçekleştirirken arazinin yapısına, genişliğine göre kurallar belirlenerek bunu uyulacağı, kadastro çalışmanın hızlanarak bütçe tedbirleri alınacağı ifade edilmiştir.[636] Tarımsal üretimi artırmak ve tarımsal mücadele için birtakım tedbirler ve yenilikler yapılacağını belirten beyanname bu hususta; toprak kaymasını ve aşınmasını önlemeye yönelik birtakım tedbirler alınacağını, sulanabilir toprak miktarı arttırılarak yer altı sularının daha fazla değerlendirileceğini, suni gübre fabrikaları kurulacağını belirtmiştir. Tarımda verimliliği sağlamak amacıyla ucuz ilaç ve araçlar dağıtılacağını, köylünün tarım konusunda eğitileceğini, doğal afetler sonucunda köylünün geçim sıkıntısı yaşamaması için tarımsal sigorta kurulacağını vaat etmiştir.[637]

[634] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti,** s.22-26.
[635] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti,** s.26-27.
[636] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti,** s.27-28.
[637] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti**, s.29-30.

CHP, dış politikada Batı ile ilişkilerde köklü bir değişiklikten yana olmayarak esneklik taraftarı olmuştur.[638] Parti, "Yurtta *Sulh*! *Cihanda Sulh!"* prensibinin dış politikasının temeli olduğunu belirtmiştir. Beyannamede, CHP'nin önceki dönemlerde dış politika üzerinde başarı sağlamış olduğu meseleler kısa bir ifadeyle yer bulmuştur. Avrupa Konseyi çalışmalarına destek verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca BM, NATO ve CENTO gibi kuruluşlara bağlılık bildirilmiştir. Aynı ittifak sistemine dahil olmayan komşularıyla da dost ilişkiler kurulacağı ifade edilmesinin ardından Sovyetler Birliği ile ilişkilerimizin yurdun güvenliği ve milletlerarası alanda yüksek menfaatlerimizin korunması bakımından güzel bir başlangıç olduğu ifade edilmiştir. Dönemin en önemli mevzusu olan Kıbrıs konusuna değinilerek Rusya'nın ve diğer bağımsız devletlerin desteğinin olduğu, sorunun Türk menfaatlerine uygun bir şekilde çözümleneceği ifade edilmiştir.[639]

Çalışma ve sosyal güvenlik politikasında iktidara geldiği vakitte işçilerin çalışma ortamını ve sosyal güvenliğini sağlayacak tarım iş kanununun çıkarılacağı, iş mahkemelerinin daha yeterli hale getirileceği, toplu iş sözleşmesi ve işçilere yönelik kanunların uygulanması sırasında ortaya çıkan aksaklıkların giderileceği, işsiz kalan işçilerin korunması ve boş zamanını değerlendirmeleri için yatırım projeleri uygulanacağı gibi vaatler söz konusudur. Ayrıca, dağınık halde bulunan sosyal güvenlik kuruluşlarının tek bir çatı altında toplanılacağı belirtilerek yaşlılar, çalışanlar için birtakım toplumsal yenilikler gerçekleştirileceği ifade edilmiştir.[640]

Devlet hizmetleri içinde önemli bir yer arz eden milli eğitim politikasına da yer verilen beyannamede milli eğitim alanında yapılacak yenilikler de belirtilmiştir. CHP, Millî Eğitim Bakanlığının yeniden düzenleneceğini, 4 yıl içerisinde okulsuz köy kalmayacağını, ihtiyaç dahilinde yatılı bölge okullarının açılacağını, öğrencilere geniş kapsamlı bir burs sağlanarak fırsat eşitliği yaratılacağını, teknik okulların açılarak kızların teknik öğretimine yöneltileceğini, tarım eğitimiyle ilgili kurumlar verimli hale getirilerek bu kurumlardan çiftçi çocuklarının öncelikli yararlanmalarının sağlanacağını vaat etmiştir.[641]

Beyannamede kültür ve güzel sanatların gelişmesi için Kültür Bakanlığı kurulmasının imkanları araştırılarak üniversite olan şehirlerde güzel sanatlar akademileri kurulacağı, her türlü sanat ve etkinliklerin özgürce yapılıp yayınlanmasının sağlanacağı belirtilmiştir.[642]

---

[638] Abadan, **a.g.e**., s.168.
[639] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti**, s.57-62.
[640] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti**, s.35-37.
[641] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti**, s.38-40.
[642] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti**, s.42-43.

Vicdan ve din hürriyetinin partinin savunduğu ana ilkelerden biri olduğu belirtilmiştir. Dinin devlet işlerine karıştırılmaması gerektiği ifade edilirken inanç ve din özgürlüğüne karşı saygı duyulduğu belirtilmiştir.[643]

Konut, arsa, gecekondu ve göçmen politikasına da yer verilerek her Türk ailesinin medeni ve sıhhi şartlarda oturması gerektiğini, bu amaca ulaşmak içinde gerekli çalışmalar yapılacağı ifade edilmiştir. Gecekondular için hizmetlere devam edileceği, belediye hizmetlerinden daha fazla yararlanmalarının sağlanacağı, gecekondu bölgelerindeki kamu arsalarının konut yapımına ayrılacağı ifade edilmiştir. Göçmenler hakkında ise ülkemizde bulunan göçmenlerin durumunun düzeltileceği, gelecek olan göçmenler için ise önceki emeklilik durumlarının Türkiye'deki hizmetlerine ekleneceği belirtilmiştir.[644]

CHP, 1965 seçimlerinde milletvekilliğinde çoğunluğu sağladığı takdirde bildirgesinde yer almış bulunan bu politikalarla hareket edeceğini ve vermiş olduğu sözleri dört yıllık bir süre içerinde yerine getireceğine söz vermiştir. *"CHP verdiği sözü tutar tutamayacağı sözü vermez"* sözleriyle beyannamesini bitirmiştir.[645]

Milliyet gazetesinde Cahit Talas, CHP seçim beyannamesinde; Anayasa'nın sosyal ve iktisadi haklar bölümü ile üç buçuk yıllık iktidar devrindeki tecrübeleri ve tatbikatı CHP'nin 1965 seçim beyannamesini etkilemiş olduğu görüşündedir. Sosyal politikada tedbirler sayılırken tedbirlere dayanak sağlayacak temel ilkeler üzerinde yeterli derecede durulmazken yine de sosyal politikada pragmatik kalınma tercih edilmiştir. Talas'a göre, beyannamenin en büyük kusurunun ise "sistemli bir düşünceden yoksun" olmasıdır.[646]

Suna Kili 'ye göre ise, bildirge önceki seçimlerde yayınlanan beyannamelere oranla sosyal ve ekonomik konulara daha fazla değinerek halka dönük önerileri daha fazla sunmuş olsa da açık ve net çözümler sunmaktan uzak kalmıştır. En cesaretli adımlar; petrol, petrolde yabancı sermayeye bakış, sağlık sigortası, esnaf, küçük sanatkâr ve serbest meslek sahiplerinin sigorta kapsamına alınması gibi alanlarda atılmıştır.[647]

[643] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti**, s.45.
[644] **C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti**, s.46-48.
[645] **Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi**, 1965 s.130.
[646] Cahit Talas, "CHP Çelişme Halinde Değil", **Milliyet**, 27 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6408, s.2.
[647] Kili, **a.g.e.**, s.218.

2.2.2. Adalet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

AP, seçim beyannamesi 19 Eylül 1965 tarihinde açıklamıştır.[648] Parti, seçim beyannamesine *"Vatan için elele verelim"* çağrısıyla seçmene seslenerek başlamıştır. Beyanname 32 sayfalık bir yayınla parti görüşlerini ve seçim vaatlerini ortaya koymuştur. Beyannamede, 10 Ekim 1965 seçimlerinin *"müstesna"* bir seçim olacağı ve genç Cumhuriyet idaremizin dönüm noktalarından biri olarak kabul edileceği görüşü ve "*yeni bir ruh, taze bir imanla giriyoruz*" ifadesi yer almıştır.[649] Sorunların ve çözümlerin detaylı bir çerçeve içerinde anlatımın yer aldığı bir beyanname hazırlanmıştır. AP genel Başkanı Süleyman Demirel, partinin seçim beyannamesinin yapacaklarının senedi olduğunu belirtmiştir.[650]

Beyannamede "Türkiye'nin genel durumu" başlığını taşıyan kısımda; demokratik rejimi ortadan kaldırmaya çalışan ve Anayasayı ihlal edenlerin halkın sağ duyusuyla giderildiğini ve yine aynı şekilde vatandaşları sınıflara ayırmaya çalışan totaliter düzenden yana olanların da hüsrana uğrayacakları belirtmiştir. Dördüncü koalisyon hükümetinde yer alınmasının sebebi de zayıflayan ve dağılan devlet idaresinin otoritesini yeniden sağlamak, baskı ve tehditlerden vatandaşları kurtarmak olduğu ifade edilmiştir.[651] Ayrıca birlik ve beraberliğin ve iç barışın sağlanması, vatandaşın her alanda eşit muamele görmesi, siyasi rekabetin medeni ölçülerle yapılmasının sağlanacağı belirtilerek huzur ve güvenin farklı siyasi partilere mensup olmanın ayrıcalığından kurtarılarak birlik ve beraberlik içinde olunacağı belirtilmiştir.[652]

AP seçim beyannamesinde; memleketin en acil ihtiyacının istikrarlı bir hükümet kurulması olduğu, AP'nin seçim sonuçlarında bu idareyi gerçekleştirerek bir sınıfın değil, 30 milyon Türk'ün hükümeti olacağı belirtilmiştir. Milli bakiye olarak belirlenen seçim sisteminin AP'nin tek başına iktidara gelmesini engellemek amacını taşıdığı, ayrıca bu sistemimin rejimin akıbetini tehdit eden bir husus olduğu değerlendirmesi yapılmış ve seçimlerin iki yılda bir yapılacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.[653]

İdare alanında memur kesimine hizmet emniyeti sağlanacağı, Anayasayı ihlal etmek gayesi güden vatandaşlar arasında sınıf ayrılıkları yaratarak düşman kamplara ayıran

[648] **Adalet,** 19 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1113, s.1.
[649] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara, Doğuş, 1965, s.3.
[650] **Adalet**, 18 Temmuz 1965, Yıl:3, Sayı:1050, s.5.
[651] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.4.
[652] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.5.
[653] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.6-7.

komünizm ve diğer totaliter ideolojilere savaşmanın parti adına bir görev olduğu, belirtilmiştir.[654]

AP "sosyal hizmetler" başlığı altında, milli eğitim davasında düşük olan okur yazar oranının artırılması gerektiği, yetişkinlerin eğitimi için kurslar açılarak halk eğitimine önem verileceği, köylerin okullara kavuşturulmasının yapılacaklar arasında olduğu belirtmiştir. Laiklik prensibini, din eğitimini kısıtlayan bir kavram olarak görmediklerini belirtmiş ve din eğitimine önem verileceği ifade edilmiştir.[655]

AP; basın konusuna da değindiği beyannamesinde, basın mensuplarının sosyal güvenlik ihtiyaçlarına uygun önlemlerin alınacağını ve işsizlik sigortasını ele alacaklarını, yeni kurulan gazetelerin ve taşra gazetelerinin dağıtım sırasında zarar görmelerinin engelleneceğini, kâğıt sanayinin geliştirilmesine çalışılacağını ve son dört yılda olağanüstü hal kanunlarının yanlış anlaşılması yüzünden mağdur edilen basın mensubunun bu durumunun ortadan kaldırılarak basın affının gerekli olduğu belirtilmiştir.[656]

İktisadi kalkınmada hedefin hızlıca birey başına düşen geliri arttırmak ve bölgeler arasındaki dengeyi sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Ekonomik alanda karma ekonomi politikası görüşü kabul edildiği fakat bu anlayışın tam bir devletçilik ya da kolektivizme geçiş aşaması olarak kabul edilmediği, bu anlayışın vatandaşın refah ve mutluluğunu desteklemek amacını ifade ettiği ortaya konmuştur.[657]

Beyannameye göre AP'nin gerçekleştirmek istediği toplum düzeninin iki temel dayanağı vardır. Bunlar: Çağdaş Batı medeniyeti ile İnsan Hakları ve Evrensel Beyannamesini temel alan ayrıca bu zihniyete uyan toplum düzeni ve hukuk devletidir. AP programına göre, devlet bir gaye değil, vasıtadır.[658] Yurt dışı ve yurt içinde çalışan işçilerin ve ailelerinin ihtiyaçlarının karşılanacağı, el sanatları ve küçük sanayi dallarında çalışan esnafın dert ve meseleleriyle ilgilenileceği ve mesken sıkıntısı çeken vatandaşlara destek olunacağı, gecekonduda yaşayan vatandaşlar için ise bu meskenlerin hukukileştirileceği ve belediye hizmetlerinden yararlanır hale getirilecekleri, bölgeler arasındaki dengesizliklerin kaldırılacağı belirtilmiştir.[659] Parti, planlı kalkınma ile ilgili görüşlerinde ise; planlamanın

[654] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.7-8.
[655] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.8-10.; Milliyet Gazetesi yazarı Cahit Talas, AP'nin beyannamesinde sosyal politika tedbirlerini açıklamak yerine iktisadi sistem savunması ve münakaşası yaptığını, sosyal politika bakımından beyannamenin açıklıktan yoksun olduğunu, sosyal güvenliğe hangi yollarla ulaşılacağının bulunmadığı değerlendirmesini yapmıştır. Cahit Talas, "AP'nin Bildirisi Açıklıktan Yoksun" **Milliyet**, 28 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6409, s.2.
[656] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.11-12.
[657] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.13-14.
[658] Tarık Zafer Tunaya, "Adalet Partisi", **Milliyet**, 10 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6391, s.5.
[659] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.15-18.

iktisadi kalkınma alanında etkili bir yöntem olduğunu, Devletçilik ile arasında bir bağ olmadığını ve özel sektör için aydınlatıcı, yol gösterici olacak şekilde hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.[660]

Toprak reformu hakkında ise; modern işletmecilik esaslarına uygun olarak rejimin düzenlemesi ve köylünün kuru toprağa kavuşmasıyla değil, bu toprağı işleyebilecek birtakım araçlarının sağlanması gerektiği belirtilerek tarım alanında üretimin artması için alınacak tedbirler ise şu şekilde sıralanmıştır:[661]

- Memleketi tarım bölgelerine ayırarak iklim şartlarına göre gelişme programı uygulamak,
- Köylü ile sıkı bir iş birliği yaparak doğal afetleri önlemek adına ağaçlandırma işlemine hız vermek,
- Modern ziraat usulleri için köylü ve çiftçiyi eğitmek,
- Türk köylüsüne ve tarımda çalışan vatandaşlara modern tarım aletlerini ucuz sayıda ve yeterli oranda sağlamak,
- Suni gübre istihsalini arttırmak ve suni gübre fabrikasını kurmak için gerekeni yapmak.

Petrol politikası hakkında ise; hedefin kısa zamanda ham ve işlenmiş petrol ürünleri ihraç eden bir ülke haline getirilmesi amaçlandığı belirtilmiş ve bu amaç için ise rezervlerin tespiti, üretimi, işlenmesi için yeterli ve faydalı yatırımlar yapılacağı, yeni milli bir rafine kurulacağı, petrol kanununda yer alan bazı güçlüklerin giderilerek ekonomimiz için yararlı hale getirileceği belirtilmiştir.[662]

Yabancı sermaye ve iş birliği konusuna değinilmiş ve Türkiye'nin bir süre daha yabancı sermayeden faydalanmaya mecbur olduğu, memleketimizde bazı çevrelerce yabancı aleyhtarlığının milletlerarası iktisadi birliklerin kuruluş hedefleriyle bağdaşmadığı, yabancı sermaye aleyhtarlığının kalkınma hızını yavaşlattığı, sanayiinin hızlı bir şekilde kurulmasının engellediği belirtilmiştir. Partinin dış politikadaki görüşü ise; saygı ve güven esasları içerisinde dostlukla geliştirileceği, NATO ve CENTO gibi bölgesel savunma ve güvenlik antlaşmalarına sadık kalınacağı belirtmiştir. Kıbrıs meselesinin ise, barışçıl olarak çözümlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.[663]

---

[660] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.15-18.
[661] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.20.
[662] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.24.
[663] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara, Doğuş, 1965, s.30-32.

2.2.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

CKMP seçim bildirgesini, 23 Eylül tarihinde yayınlamıştır.[664] CKMP hazırlamış olduğu 1965 seçim bildirisinde, ilk olarak seçim gününün hüküm ve büyük bir karar günü olduğu belirtilerek seçimin önemi bu sözler üzerinden ifade etmeye çalışmıştır. Bu seçimin son dört yıllık parlamento ve koalisyon hükümetlerinin denenmesinin verdiği sonuçlar bakımından seçmenler için üzerinde önemle duracakları özelliklere sahip olduğu belirtilmiştir.[665]

Beyannamede, AP ve CHP eleştirilmiştir. AP'nin vermiş olduğu sözlerini yerine getirecek güç ve ehliyette olmadıkları dile getirilirken CHP için ise, koalisyon döneminde başarı yeteneğinden mahrum olduklarını koalisyon süreci içerisinde ortaya koydukları ifade edilmiştir.[666]

CKMP kadrosundan bahseden beyanname, CKMP'nin yeni oluşturulan kadrosuyla halkın hizmetinde olduğu ve bu kadrodaki isimlerin halkın hizmet ve refahını sağlayacak milli idealistlerden oluştuğunu, bildirmiştir. Parti, seçim beyannamesini "*milli bir hizmet ifadesi ve samimi bir şeref taahhüdümüzdür*" sözleriyle nitelendirmiştir.[667]

Beyannamede Türkiye'nin olumsuz bazı şartları üzerinde durularak mesut, kuvvetli bir Türkiye oluşumunun henüz tamamlanmamış olduğu belirtilmiştir.[668] Beyannamede yapılacak işler ise, bu olumsuz şartların karşılanması amacıyla oluşturulan önlemlerin toplanmış şeklini oluşturmaktadır. "Temel inançlarımız" başlığı altında toplanan maddeler özetle şunlardır:[669]

- Bölücü, topluma nifak sokucu, ayrıcı her türlü davranışın karşısındayız.
- Rejimin mükemmelleşmesi için çalışacak ve hürriyetleri koruyacağız.
- Ekonomik refahı sağlamak amacıyla devlet ve milletin yeniden teşkilatlanmasını sağlayacağız.
- Halkın yüzünü güldüren bir devlet idaresi için çok masrafla işleyen memurlarının halkı ezdiği bir devlet teşkilatını, idari reformlarla düzenleyeceğiz.

[664] **Dünya**, 24 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6621, s.1.
[665] **CKMP Seçim Bildiri**, Ankara, Ayyıldız, 1965, s.3.
[666] **CKMP Seçim Bildiri**, s.6.
[667] **CKMP Seçim Bildiri**, s.6.
[668] **CKMP Seçim Bildiri**, s.3.
[669] **CKMP Seçim Bildiri**, s.7-9.

- Beslenme ve gıda rejimini incelemek devlet ödevi olacaktır. Gıda rejiminin tespit edilen standartların altına düşmesini engelleyeceğiz. Hizmet dönemimizde "*Türkiye, aç hürler, tok esirler ülkesi"* olmayacaktır.
- Her ailenin mesken ihtiyacı karşılanacak ve bu maksatla şehirde ve köyde inşaat seferberliği oluşturacağız.
- Sağlık hizmetleri iyileştirilecek ve parasız sağlık hizmeti, ilaç, tedavi temini yapılacaktır.
- Sosyal İşler Bakanlığına bağlı Devlet Sigorta kurumu ile bütün vatandaşları sigortalayacağız.
- Milli Eğitim hizmetlerini teşkilatlandıracağız.
- Tarım, toprak ve sanayi reformu çalışmalarımız arasındadır.
- İmkân ve fırsat eşitliği sağlanacak, iltimas ve rüşvete son verilecektir.
- Orta sınıf geliştirilecek ve korunacaktır.
- Köylü ve işçi vatandaşların temel meseleleri çözümlenecektir.
- Komünizme karşı güven tedbirleri alınacaktır.
- Sanat hayatı ve sanatçı korunacak, desteklenecektir.
- Kıbrıs konusunda, Devletler Hukukunun gerektiği politikalar esas alınacak, ilkeleri zorlanmadan hızlıca karar verilecektir.
- Petrol ve madenleri Türk milletinin faydasına olacak şekilde değerlendirecek ve işleteceğiz.

Beyannamede; partinin milli, demokratik, sosyal hukuk devleti ülküsüne bağlılığı ve halkçılık, köycülük ve endüstrileşme ilkelerine de samimiyetle inanıldığı belirtilmiştir.[670] Ayrıca, beyannamede aile kavramının önemi üzerinde durularak doğum kontrolüne karşı olunduğu, çok çocuklu ailelere yeterli yardım yapılacağı belirtilmiştir.[671]

Parti, kalkınma planında *"Dengeli Kalkınma"* ilkesini eleştirmiştir. Türkiye'nin geniş kaynaklara ve insan gücüne sahip olduğu ve bunların tam çalıştırıldığı durumunda planın %7'lik gelişme hızının aşılabileceği ifade edilmiştir.[672]

Ziraat, ticaret ve endüstri meseleleri ve vergi, para ve emek hakkındaki görüşler ise; "ana prensipler" başlığı altında belirtilerek sorunların ana çözümünün ekonomik davaların

[670] **CKMP Seçim Bildiri**, s.9.
[671] **CKMP Seçim Bildiri**, 1965, s.11.
[672] Milliyet Gazetesi yazarı Besim Üstünel Partinin beyannamesindeki bu tutumunu dengesiz bularak, beyannamesinin *"gerçekçi ve tutarlı"* olmadığı yönünde eleştirmiştir. Besim Üstünel, "YTP, MP, CKMP'nin Plan Anlayışı", **Milliyet**, 4 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6415, s.2.

düzenli bir şekilde yürütülmesine bağlı olduğu ifade edilerek bu amaçla yapılacak olanlar şu şekilde belirtilmiştir:[673]

- Ekonominin verdiği imkanlar hızla ve azami ölçüde kullanılmalıdır.
- Ziraat, sanayi ve ticaret sektörleri elimizdeki kaynakları harekete geçirecek şekilde düzenlenmelidir.
- Tüm kaynakları harekete geçirmek hedefiyle yapılacak ticaret, ziraat ve sanayi politikasının icaplarına uygun önlemler alınmalıdır.

CKMP beyannamesinde; insan gücünden geniş ölçüde yararlanılacak alanlar oldukça fazla olduğundan insan gücü kullanıldığında, her sektörde yavaş dönem ekonomi çarkının hızlanacağı belirtilmiştir. Ekonomik alanda, enflasyona karşı olunduğu bildirilmiştir. Müşterek pazar konusunda ise, tam intibakın sağlanması görüşünde olmuştur.

Parti, beyannamesinin sonunda komünizme karşı olduğunu *"Komünizmin kökünü kazıyacağız"* sözleriyle ortaya koymuş ve beyannameyi *"Hep beraber el ele hür, mesut Türkiye yolunda yürüyelim. Bize Güven. Feza ve atom çağına doğru ileri!"* sözleriyle bitirmiştir.[674]

2.2.4. Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

YTP, 21 Eylül 1965 tarihinde beyannamesini basına açıklamıştır.[675] Parti seçim beyannamesine 1961- 1965 devresinin bir genel özetlemesi ile başlamış, AP ve CHP'nin 1961 seçimlerindeki tutumlarını eleştirmiştir. Birinin oylar hangi parti lehine çıkarsa çıksın kendini iktidara taşıyacak olduğu sloganını vatandaşa benimsetmeye çalıştığını, diğer partinin ise oyları kendi saflarında toplama fikrini ısrarla telkin etmeye çalıştığını belirterek YTP olarak bu iki kutuplaşmanın aksine üçüncü bir kuvvetin gelişmesine imkân verilmesinin şart olduğu belirtilmiştir. 1961- 1965 devresinde kurulan koalisyon hükümetleri sonucunda kuvvetli bir hükümet ortaya çıkamamış olsa da demokratik rejimin hak ve hürriyetler düzeni içerisinde nispi de olsa partizan temayülleri frenlediği, vatandaşlar arasında eşitsizliklere yol açacak olan tutumları önlenmesinin sağlandığı belirtilmiştir.[676]

Beyannamede; Türkiye'de kalkınmanın sağlanması için ideolojik ve sert bir sisteme ihtiyaç olmadığı, ekonomik ve sosyal sistemlerin yeterli şekilde uygulandığında şikayetlerin

[673] **CKMP Seçim Bildiri**, s.17-22.
[674] **CKMP Seçim Bildiri,** s.29.
[675] **Vatan,** 21 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7643, s.1.
[676] **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1965, s.4-7.

sona ereceği belirtilerek bunu gerçekleştirmek için akıllı, tedbirli bir idareye ihtiyaç olduğu ve verimsiz usulleri terk etmek gerektiği üzerinde durulmuştur.[677] Toprak reformu konusunun siyasi sermaye haline getirilmemesi gereken önemli bir memleket meselesi olduğu, zirai istihsali daraltmadan modern tarım şartları yaratarak toprak reformunu en iyi şekilde gerçekleştirmek arzusu içinde oldukları ifade edilmiştir.[678]

Petrol ve maden konusunda, bu sanayii türlerinin milli ellerde bulunması elbette istenen bir durum olsa da Türkiye'nin yabancı sermaye ve teknik yardımına ihtiyacı bulunduğu bu sebeple Türkiye'de petrol sanayiinin millileştirilmesi fikri, memleketi teknik ve sermaye bakımından yoksun bırakmak olarak görülmüştür ve ekonomik kalkınmanın hızla kalkınamayacağı belirtilmiştir.[679]

Partinin dış politikayla ilgili görüşleri ise şu şekilde özetlenebilir: Barış ve güvenlik esasına dayanan temel dış politika anlayışında bir değişikliğe gidilmenin lüzumlu olmadığı fakat bizim de Batılı ülkelerde olduğu gibi kendimize ait milli bir dış politikamız olacağı ve buna bağlı olarak komşularımızla ve bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş olan ülkelerle dostluk kurularak siyasi ve iktisadi temaslar yapılacağı, tam bağımsız bir politika içerisinde diplomatik münasebetlerdeki ürkeklikten kurtularak dinamizmin sağlanacağı belirtilmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda her zaman yanında olunan Birleşik Amerika, İngiltere ve Fransa tarafından yalnız bırakıldığı ve Kıbrıs konusunun da bu şekilde bir politika ile yürütüleceği ifade edilmiştir.[680]

YTP'nin sosyal politika ve sosyal adalet meselesi hakkında görüşleri; milletçe fakirlikten kurtulmanın milli selamet ve huzurun bir şartı olarak kabul edildiği, kar ile ücret arasında denge sağlanması gerektiği, yeni iş gücü yaratmanın hedeflendiği, bölgeler arası dengenin sağlaması amacıyla planlamaların yapılması, devlet politikasının aşırı gelir dağılımına neden olmayacak şekilde düzenlenmesi, çalışanların sosyal güvenlik sistemi içine alınmaları, gecekondu ıslah programını uygulamaya koyarak ekonomik açıdan zayıf durumda olan vatandaşların ucuz ve sağlıklı mesken ihtiyaçlarını karşılamak, köylerin bayındırlık ihtiyaçlarını hızla çözmek, mahalli idareleri idari reform yoluyla yeniden düzenleme kararları alındığı belirtilmiştir.[681]

[677] **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi**, s.79.
[678] **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi**, s.59-62.
[679] **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi**, s.62-63.
[680] **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi**, s.76-78.
[681] **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi**, s.65-68.

YTP, beyannamesinde ekonomik sistem ve planlama hakkında düşündüklerine fazlaca yer vermiştir. 80 sayfalık bir bildirinin 50'den fazlasını ekonomik meselelere ayırmıştır. Parti, bugün Türkiye'de en fazla tartışılan konulardan birinin ekonomik meseleler olduğunu belirtmiştir. Partilerin bir doktrin fikri etrafında toplandıkları ve bu şekilde Türkiye'nin içinde bulunduğu şartları yeterli değerlendiremediği bildirilirken YTP'nin ise; bir doktrin partisi olmadığını, bütünüyle Türkiye'nin temsilcisi olduğu ifade edilmiştir.[682] Avrupa devletindeki ekonomik sistemlerle kıyaslanarak bizde de böyle olmalıdır fikri, yanlış bulunmuş Türkiye'de gerekli olan çalışmayı yapmaktan kaçınmak olarak değerlendirilmiş ve basmakalıp bir politikayı benimseyecek olmak, hangi doktrin için olursa olsun ayda yaşamak olarak görülmüştür. Partinin benimsediği ekonomik sistem hem özel hem de devletin sektörü olarak açıklanmıştır.[683]

Türkiye'de devlet hayatına intikal etmiş olan planlama fikrinin hazırlanması ve uygulanmasında yeterli hassasiyet gösterilmemiş olduğundan üç yıllık planlı ekonominin başarılı sonuçlar vermemiş olduğu ifade edilmiştir. YTP' e göre, en mühim mesele ideolojik feryatları bir kenara bırakarak beş yıllık planda gerekli ıslahatları yapmaktır.[684]

2.2.5. Millet Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

MP, seçim beyannamesini 25 Eylül 1965 tarihinde açıklamıştır. MP, kendisini genel seçimlere katılan üç büyük siyasi partiden biri olarak tanımlamaktadır.[685] Seçim beyannamesinde; memleketin iktisadi, sosyal ve ekonomik durumu belirtilmiştir. İktisadi alanda geri kalmışlığımızdan dolayı en basit imkanları bile karşılayamayacak durumda olduğumuz, sanayileşmemiş olduğumuzdan da sanayi ürünleri ithal eden ve zirai mamuller ihraç eden bir ülke durumda olduğumuz belirtilmiştir. İşsizlik ve beslenme durumunun yeterli olmadığı, barınma meselesinde eksiklikler ve sağlıksız koşullar mevcut olduğunun üzerinde durulmuş ve MP olarak güçlükleri yenebileceklerini belirtmiştir.[686]

MP, ekonomik görüşlerde plan ve programa bağlı bir kalkınmayı kabul ettiğini belirterek ekonomik politikada devlet sektörünün hakim kılınmasının hürriyet nizamı ile

---

[682] **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi**, s.28.
[683] **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi**, s.30-31.
[684] **Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi**, s.46.; Besim Üstünel, Milliyet Gazetesi'ndeki köşe yazısında diğer partilere göre, planlanma teşkilatı ve başarılı bir plan uygulamasına en fazla yer veren siyasi partinin YTP olduğunu ifade etmiştir. YTP'ye göre "*Mevcut idari mekanizma ve bu mekanizmadaki statükoculuk*" plan üzerinde başarısız olmaktadır. Besin Üstünel, "YTP, MP, CKMP'nin Plan Anlayışı", **Milliyet**, 4 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6415, s.2.
[685] **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14783, s.1.
[686] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara, Millet Partisi, 1965, s.5-8.

bağdaşmadığı ve ekonomik kalkınmanın özel sektörün geliştirilerek daha başarılı, yaratıcı olacağı üzerinde durulmuş; bu sektörün de emniyet altına alınması gerekliği üzerinde durularak ve ekonomik esaslar şu şekilde özetlenmiştir:[687]

- İktisadi kalkınmada plan ve program esas alınmakla birlikte plan sert ve nazari kalıplarıyla doldurmayacaktır.
- Sermaye piyasasının yaratılmasında önemli rol oynayan anonim şirketler teşvik edilecektir.
- İsraftan kaçınan milli bir tasavvuf devri açılarak yatırım imkanları artırılarak ihracatın hızlıca geliştirilmesi gerekmektedir.
- Serbest rekabetin fayda sağlaması amacıyla engeller kaldırılacak, güçlü firmaların küçük imalathanelere baskı kurmaları engellenecek.
- Mali ve sosyal politika ile ekonomik politika eş güdümlü çalışmalı ve halkın refah hedefine ulaşması sağlanmalıdır. Bu amaçla da adil bir vergi reformu yapılacaktır maddelerini içeren kararlar alınmıştır.

Parti, tarım politikasının iyileştirilmesini gerekli görmüştür. Bu hususta toprak reformu yapılmasını, zirai alanda dengeli bir verim ve satış yapılması gerektiğini, kredi sisteminin köy ihtiyaçlarına göre düzenleneceğini, köylünün sağlık hizmetlerinin iyileştirileceğini ve köyden kente göçü engellemek adına köylerde ev inşası başlatılacağını, zirai kredi imkanlarının köylüye göre ayarlanması gerektiğini belirtilmiştir.[688]

Sosyal politika alanında bütün vatandaşları içine alan bir politika uygulanmasının gerektiği belirtilmiştir. Bu amaçla işçi haklarının korunarak işsiz kitleye iş sağlanması, işçi ücretlerinin artırılması, işçilerin iş gücünün takip edilmesi, kadın ve çocukların istismarına fırsat verilmeyeceği, işçiye emeğinin karşılığı olan sigortanın verileceği, işçilere ucuz ve devlet imkanlarıyla mesken sağlanacağı ve demokrasinin kaçınılmaz bir parçası olan grev hakkı kabul edilmiştir. Ayrıca, adil bir vergi reformu uygulanacağı belirtilmiştir.[689]

Beyannamede, aşırı sağ ve aşırı sol akımlara yer verilmiştir. Faşist diktaya olduğu kadar kızıl istibdadın da karşısında olduğu ve Türkiye için en büyük tehlikenin *"Allahsız Komünizm*" olduğu belirtilmiştir. Bu amaçla kanuni tedbirler yanında ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmanın hızla temin edileceği belirtilmiştir. Oy toplamak gayesiyle büyük bir

[687] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.8-11.
[688] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.11-12.
[689] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.12-15.

kitleyi bölmek isteyenlere de "*Önce vatan, sonra parti*" ifadesi hatırlatılmıştır. Aşırı sağ ideolojilere de karşı olunduğu ifade edilmiştir.[690]

Partinin petrol hakkındaki görüşlerinde ise, mevcut kanunun değiştirilmesi yerli ve yabancı imkanların kullanılarak yurt ihtiyacının biran evvel karşılanmasına taraftar oldukları, belirtilmiştir.[691] Adalet işlerinde; adaleti icra edecek organların ve bilhassa hakimlerin maddi ve manevi tesirlerden masum bulunmaları, hâkim teminatını zedeleyen yetkilerin karşısında bulunulduğu, asliye mahkemeleri ve Yargıtay arasında işlerin hızlıca yürütülmesi amacıyla ikinci bir kaza mahkemesi kurulması gerektiği belirtilmiştir.[692]

Parti milli eğitim ve öğretimi tüm faaliyetlerin temeli saymıştır ve bu amaçla cehaletle mücadele edeceğini, umumi bir planla tarihi örf ve adetlerle Batı'nın teknik ve kültürünü birleştirerek bir arada yürüteceklerini, ilim ve teknik alanların gelişmesi için akademiler oluşturmanın faydalı olacağı görüşünü belirtmiştir.[693]

İmar ve iskan için kadastro ve tapulama işlerine hız verileceği, plan ve program çerçevesi içinde bölge ayrımı yapılarak köy ve mesken kalkınmasının sağlanacağı, göçmenler için nizam içerisinde yaşayacakları yerler temin edileceği, plansız inşaatlara son verileceği bildirilmiştir.[694] Sağlık ve Sosyal yardım konusunun ancak planlı ve kademeli bir biçimde ele alınması gerektiği, şehir ve kasabalardaki hastane yetersizliklerinin giderileceği, köylülerin sağlık durumuyla yakından ilgilenileceği; verem, sıtma, frengi vb. hastalıklarla mücadele teşkilatı oluşturulacağı, kimsesiz ve fakir çocuklara cemiyet yardım kolları açılması gerekliği belirtilmiştir.[695]

Parti dış politika konusunda, hiçbir devletin dümen suyuna girmeden münasebetlere girilecek ve manevi alanda oluşabilecek tehlikelerin de göz önünde tutulacağı, dış politikada Atatürk zamanındaki itibarın yeniden kazanılacağı belirtilmiştir.[696] Milli savunma politikasında, ordunun açık veya kapalı olarak siyasette bulunmasına karşı çıkılmış, politikacıların da dillerini ve ellerini milli müesseselerden çekmeleri onları ağır, şerefli vazifeleriyle bırakmaları istenerek Türk ordusunun iktidar şahıslarının değil, memleket iktidarının bekçisi olduğu ifade edilmiştir.[697]

---

[690] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.15-17.
[691] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.21.
[692] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.22.
[693] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi,** s.23.
[694] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.25-26.
[695] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.27-28.
[696] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.17-18.
[697] **Millet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.19.

2.2.6.Türkiye İşçi Partisi Seçim Beyannamesi ve Programı

TİP, 1965 seçimleri için hazırlamış olduğu beyannamesinde Türkiye'deki tüm vatandaş kesimine, "*İşçiler, ırgatlar, köylüler, zanaatkarlar, subaylar, memurlar, emekliler, Atatürkçü toplumcu aydınlar, tüm emekçiler*" ifadeleriyle seslenmiştir. Beyannamede, yardım bahanesiyle Amerikalıların ülkemiz üzerinde sömürge politikası uyguladıkları, ülke işleriyle ilgili önemli bilgilerin bakanlıklara yerleştirilen uzmanlar tarafından bilindiği ve "*bizi istedikleri yola sürüklemek için gerekirse baskı yaparlar*" ifadeleri yer almıştır. Petrol ve maden konusunda Amerikaların ülkemiz üzerinde kampanyalar yürüttüğü ifade edilmiştir.[698]

Sık sık seçmenlere seslenilen beyannamede; parti, vatandaşların seferber olmalarını istemiş, durumun düzeltilmesi gerektiği şu sözlerle ifade bulmuştur: *"Türkiye hiçbir devletin peyki, uydusu olamaz*". Aksi taktirde işsizliğin, yoksulluğun düzeltilemeyeceği ifadelerine yer verilmiştir. Bunun başarılması için de bu düşüncelere sahip vatandaşların Millet Meclisine girmesi gerektiği "*Büyük Meclise senin temsilcilerin girmezse, bugünkü hayatında bir değişiklik olmasını boş yere bekleyeceksin*" ifadeleriyle TİP'in de bulunması gerektiği belirtilmiştir.[699]

Seçim beyannamesinde parti programı açıklanmadan önce, diğer partiler eleştirilerek vatandaşların şimdiye kadar oy verdiği partilerin önceliklerinin kendi menfaatleri olduğu ortaya konulmuştur. Devamında 1965 seçimleri için durumun çok başka olduğu *"şimdi senin öz partin, Türkiye İşçi Partisi"*nin seçimlere katıldığı belirtilerek diğer partilerin aday listesindeki isimleri TİP'in aday listesiyle karşılaştırılarak milletvekilleriyle ilgili şu ifadeye yer verilmiştir: "*Bu 382 kişinin 216' sı senin gibi kol emekçisi, ekmeğini bedeni ile çalışarak kazanan yurttaş, Yani işçi, yani ırgat, yani yoksul köylü, yani zanaatkar, yani teknisyen, yani küçük esnaf… Geriye kalan 166'sı da hayatlarını senin yoluna koymuş kafa işçileri: Yani senin haklarını savunan, senin içinden çıkıp okuyabilmiş olan aydınlar, halktan yana avukatlar, doktorlar, mühendisler, öğretmenler …. Yani namuslu aydınlar.*"[700]

TİP, seçimler sonucunda iktidara geldiğinde ya da meclise girdiğinde yapacakları işleri beyannamede şu şekilde belirtmiştir:

---

[698] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, İstanbul, Yenilik, 1965, s.3.
[699] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, s.4.
[700] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, s.4-5.

Parti, dış politikada tam bağımsızlığı bütün meselelerin çözümünde kilit nokta olarak görmüştür. Ekonomik gelişmenin şartlarını da bu ilkeye bağlamıştır. Partinin bu amacı sağmak için yapacakları ise beyannamede şu şekilde belirtilmiştir: Yabancı devletlerle yapılan anlaşmaların tekrar gözden geçilerek bağımsızlığa uymayan maddelerin yürürlükten kaldırılacağı, Atatürk'ün dış politika ilkesinin miras kabul edildiği ve tam bağımsızlık çerçevesi içerisinde samimi dostlukların geliştirileceği, Kıbrıs'ın yabancı üstlerden temizlenerek, silahsızlandırılarak bağımsız bir devlet olmasının teklif edildiği. [701]

Partinin milli politikada barışçıl bir politika izleyeceğini hiç kimsenin toprağında gözü olmadığını ifade etmiştir. Fakat, herhangi bir silahlı saldırı karşısında da milli bir kurtuluş savaşı yapmaktan çekinmeyeceğini belirtmiştir. Bu amaçla TSK'nin kendi kaynaklarımızla ya da en yakın dayanışma ve iş birliği ile kişi sayısının artırılması ve geliştirileceği ifade olunmuştur. Parti, savaşın sayısız felaket ve acılar getirdiğini bu nedenle savaşın kanun dışı sayılarak genel silahsızlanmaya gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. TİP kalkınmayı, milli bir dava olarak gördüklerini belirtmiştir. Kalkınma için yapacaklarını ise şu şekilde sıralanmıştır: Kalkınma, ülkemize ve dünya gerçeklerine uygun olarak gerçekleştirilecek ve halktan yana planlı bir devletçilikle yürütüleceğini, ağır endüstrilerin büyük işletmelerin devlet eliyle oluşturulup yürütüleceklerine değinerek özel sektörde ise milli ekonomiye hizmet eden müteşebbislerle iş birliği yapılacağını belirtmiştir. Ekonomik alanın karma bir ekonomi politikası ile yürütüleceğini belirterek şimdikinden farklı olarak milli ekonominin ağırlık merkezini oluşturan özel sektörün öneminin ise azaltılacağını, Ereğli Demir Çelik Tesisleri ve benzerlerinin devletleştirileceğini ifade etmiştir. Tamamıyla milli bir politika amacı gözeten parti bu amaçla kalkınma konusunda dış ticaretin devletleştirileceğini, ayrıca Meclise girer girmez Petrol Kanunun kaldırılması için ellerinden geleni yapacaklarını, banka ve sigortacılığın da millileştirileceğini ifade eder.[702]

Beyannamede ortak pazar konusuna da değinilerek AP, CHP ve YTP'den farklılık arz ederek bu oluşumun ülke ekonomisine bir yarar sağlamadığını ve iktidara gelindiğinde ortak pazardan çıkılacağı, özel ticaret anlaşmaları yollarının tercih edileceği belirtilmiştir. Kalkınma hususunda vergilerde düzenleme yapılacağı ve memleketin bölgeleri arasındaki farklılıkların önüne geçilebilmesi için her türlü bayındırlık işlerinde gelişemeyen bölgelere öncelik verileceği ifade olunmuştur.[703]

[701] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, s.6-7.
[702] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, s.6-8.
[703] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, s, 9-12.

Toprak meselesine de değinen partililer, Türkiye'de yaşayan 3 milyon köylü ailesi olduğu ve %70'ten fazlasının geçimini tarımdan sağladığını ve büyük toprak kısmının toprak ağalarının elinde olduğunu belirterek bu temel meselenin çözümünde yapacaklarını şu şekilde sıralamışlardır: Topraksız köylüye toprak verilecek, tarımda verim artırılacaktır. Bu sağlandığında toprak ağalarının vatandaş üzerindeki antidemokratik ve tutucu nüfuzları da kalkmış olacaktır. Hazine toprakları parasız olarak köylüye dağıtılacak ve tapuları teslim edilecektir. Memleket çapında Devlet Tarım İstasyonları kurulacak ve verim arttırılacaktır.[704]

Çalışma ve sosyal güvenlik alanında yeni bir düzen getirileceği belirtilmiştir. Parti, haftanın beş günü ve 40 saat çalışmayı kabul ederek bundan fazla çalışmayı ise fazla mesai saydığını belirtmiştir. Bu amaçla da ücret ödemelerinin "*oynak merdiven"* sistemine yani hayat pahalılığına göre belirleneceğini belirtmiştir. Diğer vaatler ise şu şekilde olmuştur: Lokavt sistemi kaldırılacaktır. Yeni bir iş kanunu çıkarılacaktır. İşsizlik sigortası sağlanacaktır.[705]

TİP, gençliği "*ilerici ve dinamik kuvvet*" olarak belirterek, gençlere yönelik yapacaklarına da beyannamesinde yer vermiştir. İktidara geldiklerinde ilerici ve dinamik kuvvet olarak görülen gençlik için yapılacaklar şu şekilde sıralanmıştır: Türk gençliği; çalışma ve öğrenim hayatında demokratik esaslar üzerinden teşkilatlandırılacak, kalkınmada daha etken bir rol oynaması sağlanacaktır. Bütün eğitim müesseseleri toplumun üretim hayatıyla doğrudan ilişki kurabilecek şekilde, yeniden düzenlenecektir. Eğitimde imkân eşitsizliği ortadan kaldırılacak ve imkanlar genişledikçe burs imkânı artacak ve yatılı okullar fazlalaştırılacaktır. Köy Endüstrileri yeniden açılacaktır.[706]

Parti, demokrasi ilkesinin "*Her şey insan için; emek en yüce değerdir*" anlayışla oluşturulacağını ifade etmiştir. Politikasının bilime göre çizileceğini ve bilimin ortaya çıkardığı gerçekleri göz önüne alarak ilerleyeceğini, partinin görüşlerinde dini inançlarla çelişen bir durum olmadığını ve mülkiyet haklarını tanıdığını ifade etmiştir. İktidara geldiğinde de demokrasiyi tüm alanlarda uygulayacaklarına söz vermiştir. Beyannamede, kadın haklarına da değinilmiştir. Ekonomik alanda kadın haklarına yapılan eşitsizliğin giderileceği vaat edilmiştir.[707]

[704] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, s.13.
[705] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi,** s.14.
[706] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi,** s.15.
[707] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi,** s.16-20.

TİP, seçim bildirisinin son kısmında ise AP, CHP, MP ve YTP'ye her ne kadar programları farklı olmuş olsa da içerdikleri prensipler nedeniyle karşı oldukları belirtilmiştir. 10 Ekim seçimlerinin diğer seçimlerden farklı olacağını çünkü ilk defa "*senin öz partin*" seçime katılıyor, kendin öz partine oy vermelisin şeklinde belirtmiştir. Aslında; seçime katılan iki parti olduğunu, birinin ağaların ve kapkaççıların çıkarlarına çalışan partiler ve diğerinin TİP olduğunu söyleyerek ayrım yapmıştır.[708]

TİP'in beyannameden ayrıca TİP'in 9-10 Şubat 1964 tarihinde kabul edilmiş olan parti programı 157 sayfadan meydana gelerek oldukça ayrıntılı hazırlanmıştır. Beyannameden farklı olarak, programda TBMM'nin 21 Ekim 1920 tarihli bildiri ile Mustafa Kemal'in 1 Aralık 1921'deki konuşmasına yer verilmiştir.[709] Emekleri ile geçinen sosyal tabakaya seslenme amacında olan parti, benimsemiş olduğu programında da sosyalist ilkeler açısından bir *"doktrin"* partisi olmak amacında olduğunu ortaya koymuştur.[710]

Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısından TİP'in beyannamesinin; diğer partilere nazaran Devletçilik, Devrimcilik ve Halkçılık ilkelerine daha derinden bağlı olduğunu ortaya koyduğunu söyler.[711]

2.3. 1965 Seçim Propagandası Sırasında Partiler ve Söylemleri

Siyasi Partiler Kanunu'na göre partilerin seçim propagandası öncesi, devlet yardımı almalarına karar verilmiştir. Seçimler öncesi AP ve CHP 2. 500. 000 lira, CKMP ve YTP 1.000. 000 lira, MP 500.000 lira olarak devletten yardım almıştır. Oy miktarına göre ayarlanmış olan para miktarından yararlanamayan parti ise 1965 seçimlerine katılmasına rağmen mecliste temsilcisi bulunmadığı gerekçesiyle TİP olmuştur.[712] TİP'nin propaganda sürecindeki bu yardımdan yoksun kalması üzerine TİP'li vatandaşlar propaganda süreci masraflarını karşılamak amacıyla partiye toplantılarda para bağışında bulunmuştur.[713]

1965 milletvekili seçimleri için seçim kampanyaları 3 Ağustos'ta başlamış ve 9 Ekim tarihine kadar sürmüştür. Seçim faaliyetlerine başlanılmasına izin verilmesinin ardından

[708] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, s.24-26.
[709] Özdemir**, a.g.m.,** s.30.
[710] Abadan, **a.g.e**., s.227.
[711] Nadir Nadi,"Bu telaş Neye?", **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14764, s.1.
[712] **Sabah**, 27 Temmuz 1965, Sayı:1806, s.1.; TİP'in bu imkândan yararlanamaması Milliyet Gazetesi köşe yazarı Abdi İpekçi tarafından eleştirilmiş, bu durumun "açık bir haksızlık olduğu" ifade edilmiştir. İpekçi, TİP'nin memleket için zararlı bir kuruluş olabildiği gerekçesiyle bunun gerçekleşiyor olması düşüncesini eleştirerek, bu ihtimalin tespitinin ise Anayasa Mahkemesi'nce yapılacağını belirtmiştir. Abdi İpekçi, "Partilere Devlet Parası", **Milliyet**, 1965, Yıl:16, Sayı:6322, s.1.
[713] **Milliyet,** 23 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6373, s.1.

seçime katılacak olan partilerden AP, YTP, CKMP ve MP Genel İdare Kurullarında seçim hazırlıklarına hız vermiştir.[714]

Seçim Kanuna göre, partilerin seçim kampanyası ve seçim gününe kadar uymaları gereken kurallar ise şu şekilde belirtilmiştir:[715]

- Resmi açılış, temel atma törenlerinde bulunmak ve konuşmalar yapmak yasaktır.
- Seçim propagandaları sürecinde resmi hizmete tahsis edilen vasıtaları ve makam otomobillerini kullanmak yasaktır.
- Maksadı ne olursa olsun başbakan ve bakanların gezileri sırasında protokol icabı yapılan karşılama, uğurlama ve resmi ziyaretler yasaktır.
- Başbakan, bakanlar ve TBMM üyelerinin ve adaylarının yapacakları gezilere memurlar katılmayacaktır.
- Vatandaşın oyuna tesir etmek amacıyla seçime katılan diğer partiler hakkında olumlu veya olumsuz radyo yayınında bulunmak yasaktır.

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, vatandaşların seçime güven duymalarını istediklerini belirten bir açıklamada bulunmuştur. Konuşmasında sorunsuz bir seçim süreci geçirmeyi istediklerini, bunu gerçekleştirmek ve milletin hakkının korunması amacıyla kanunların dikkatli bir şekilde uygulanacağını belirtmiştir. Ürgüplü, bir başka beyanında ise seçim propagandası sürecinde partilerin vatandaşlara birlik tavsiyesinde bulunmalarını ayrıca bu süreçte yapılacak din, gençlik, aşırı sağ, aşırı sol ve ekonomik konular hakkında konuşmaların hazırlanarak programlı bir propaganda faaliyeti yapılmasını istemiştir.[716]

Cumhurbaşkanı Gürsel; propaganda sürecinde, seçim sonuçları neticesinde tek partinin iktidara taşınmaması halinde koalisyon olması durumunda partilerin bunu engelleyici durumdan kaçınmalarını istemiştir. Gürsel; partilerin seçim propagandalarını sağ- sol mücadelesi haline getirmemelerini, toplumu bölücü faaliyetlerden kaçınılması gerektiğini söyleyerek partileri uyarmıştır.[717] Fakat 1965 seçimleri sırasında partiler arası mücadele geniş ölçüde *"sağ-sol"* çatışması halinde geçmiştir.[718]

Partiler, Siyasi Partiler ve Tüzük Yönetmeliğine göre 29 Ağustos tarihinde ön seçimle aday tespiti yapmışlardır. 1965 seçimine katılan 6 partinin adaylarını belirlemek üzere

[714] **Hürriyet**, 3 Ağustos, 1965, Yıl:18, Sayı:6199, s.1.
[715] **Vatan**, 3 Ağustos 1965, Yıl:25, Sayı:7594, s.1.
[716] **Milliyet,** 4 Haziran 1965, Yıl:16, Sayı:6293, s.1.
[717] **Milliyet,** 17 Haziran 1965, Yıl:16, Sayı:6306, s.1.
[718] Kılağız, **a.g.e**., s.189.

girmiş olduğu ön seçimde; AP ve CHP 67, TİP 51, YTP ve CKMP 48, MP 34 ilde ön seçime girmiştir.[719] Ön seçimin ardından seçime katılacak olan partiler adaylarının tespitini yaparak YSK' ye vermişlerdir. Ardından partiler demokratik rejimlerde bir kanuni hak olan propagandalara başlayarak parti davalarını halka anlatmaya başlamışlardır.[720]

Genel seçim hazırlıklarının hız kazanmasının ardından parti liderleri; vatandaşlar önünde yapacakları söz düelloları ile yapacakları işleri, felsefelerini ve birbirlerine karşı *"eleştiri oklarını fırlatacakları"* gezilerine, resmi olarak 19 Eylül sonrasında başlamıştır. CHP lideri İnönü, her zaman olduğu gibi seçim bölgesi yerini Malatya olarak seçerken AP Genel Başkanı Demirel ise Erzurum'da bir konuşma yapmıştır.[721] CKMP lideri Alparslan Türkeş, seçim kampanyasını Ankara'da[722]; TİP Genel Başkanı Aybar, İstanbul'da bir konuşma yapmıştır.[723] MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise ilk seçim konuşmasını Konya'da gerçekleştirmiştir.[724]

Parti liderleri son seçim konuşmalarını ise seçime bir gün kala gerçekleştirmişlerdir. CHP lideri İnönü, İstanbul'da, YTP lideri Alican, Sakarya; MP lideri Bölükbaşı, Ankara; AP lideri Demirel, İzmir; CKMP lideri Türkeş, Haymana'da konuşma yapmıştır.[725] Alican ve Bölükbaşı hariç diğer partilerin liderleri propaganda gezilerine eşleriyle birlikte çıkmıştır.[726]

Seçim öncesi önemli bir propaganda aracı olan radyo konuşmaları ise 25 Eylül'de başlamıştır. 1965 seçimlerinde radyoda ilk konuşmaları partileri adına parti genel başkanları üstlenmiştir. YSK'ce çekilen kura sonucuna göre ilk radyo konuşması, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel tarafından yapılmıştır. Ardından sırayla CKMP, YTP, CHP, MP ve TİP liderleri konuşmalarını gerçekleştirmiştir.[727] Altı parti liderinin konuşmalarındaki ortak nokta Türkiye'nin mutlu yarınlara ulaşmasında kendi partilerinin iktidara gelmesi gereği olmuştur. 20 dakikalık olan ilk radyo konuşmasında liderler birbirlerini eleştirmeyi tercih etmemiştir.[728]

[719] **Vatan**, 28 Ağustos 1965, Yıl:25, Sayı:7619, s.1.
[720] Niyazi Acun, "10 Ekim Milliyetin Zaferi Olacaktır", **Zafer**, 13 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:776, s.2.
[721] **Hürriyet,** 17 Eylül 1965, Yıl:18, Sayı:6244, s.1.
[722] **Vatan,** 19 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7641, s.1.
[723] **Milliyet**, 19 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6400, s.1.
[724] **Vatan,** 20 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7642, s.1.
[725] **Akşam,** 9 Ekim 1965, s.1.
[726] **Adalet,** 18 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1112.
[727] **Akşam,** 26 Eylül 1965, s.1.
[728] "Maksat bir, rivayet muhtelif", **Akşam,** 26 Eylül 1965, s.1.

Çok çeşitli konuların ele alındığı 1965 seçim propaganda süreci 1961 seçim propaganda sürecine nazaran gayet özgür bir ortamda gerçekleşmiştir. Komünizm ve petrol konusu seçim propagandasının ana konusunu oluşturmuştur. Partilerden bir kısmı yabancı şirketlerin petrolümüz üzerinde bir takım hesaplar içerisinde olduklarını ve petrolü çıkarmamızı engelliklerini iddia ederek kendi gücümüzle petrolü çıkarmamız gerektiğini savunurken karşı görüşte olanlar ise, teknik ve mali imkanlarımızın petrolü tek başımıza çıkarmaya yetmeyeceğini aynı zamanda dış ilişkilerimiz bakımından da bu durumun zararlı olacağını savunmuşlardır.[729] Türkiye'de ham petrolün %15'i yabancı şirketler tarafından, %85'i ise Türk şirketi olan TPAO tarafından çıkarılmaktadır.[730]. Basında bu konu *"petrol konusunun propaganda olarak kullanılmasını çok yönlü bir problem oluşturabileceği"* şeklinde değerlendirilmiş, bu konunun *"demagojik ve dogmatik bir alana çekildiği"* ifade edilmiştir.[731]

Propaganda sürecinde bütün partiler tarafından özellikle üzerinde durulan bir konu da toprak reformu olmuştur. Seçim sürecine girilmeden önce CHP- Bağımsızlar Hükümeti tarafından meclise sunulmuş olan toprak reformu, bu hükümetinin düşürülmesinin ardından IV. koalisyon hükümetine bırakılmış fakat toprak reformu çalışmaları, bitirilmeden Meclisin tatile girmesi dolayısıyla ertelenmiştir. Bu nedenle seçim propagandası sürecinde partiler tarafından ele alınan önemli bir diğer önemli konu olmuştur.[732]

Partiler, propaganda sürecinde dış politika üzerinde değişik fikirler ortaya koyarak dış politika hakkındaki görüşlerine yer vermişlerdir. İnönü'nün "*Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye bu dünyadaki yerini alır*" ifadeleri ve Kıbrıs buhranın yaşanması yeni bir uyanış meydana getirmiştir.[733]

1965 seçimleri, Adalet gazetesi tarafından bir rejim meselesi olarak değerlendirilmiştir. Köşe yazısına göre, seçim sonuçlarından sol kanatta yer almış CHP ve onların yanında olan solcular tarafından kazanıldığı takdirde rejimin tehlikeye gireceği ve ülkenin sosyalist rejime bürüneceği değerlendirmesi yapılmıştır. Seçimi AP kazandığı takdirde ise Türkiye'nin uçurumun kenarından döneceği değerlendirmesi, yapılmıştır.[734]

---

[729] İsmail Cem, "Petrol Millileştirilmeli mi?", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14766, s.5.
[730] İsmail Cem, "Petrol Millileştirilmeli mi? ", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1965, Yıl:42, Yıl: 42, Sayı: 14766, s.5.
[731] Abdi İpekçi, parti liderlerinin birbirlerine sağlam hesaplar ve rakamlardan ziyade *"Komünist ya da Amerikan uşağı"* ithamlarıyla ortaya çıktıklarını belirtilmiştir. Abdi İpekçi, "Petrol Meselesi", **Milliyet,** 11 Haziran 1965, Yıl:16, Sayı:6300, s.1.
[732] İsmail Cem, "Toprak Reformu", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14767, s.5.
[733] İsmail Cem, "Dış Siyaset Yeniden Düzenlenmeli mi?", **Cumhuriyet,** 13 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14769, s.5.
[734] "Seçim Değil Rejim Meselesi", **Adalet**, 17 Mayıs 1965, Yıl:3, Sayı:988, s.1.

Hürriyet gazetesi köşe yazarı Cüneyt Arcayürek, partilerin propaganda sürecini değerlendirdiği yazısında farklı bir betimleme yaparak mücadele sırasındaki partileri *"gelinlik kızlar"* olarak nitelendirirken konuşmalarındaki vaatleri ise *"çeyiz"* olarak nitelendirmiştir.[735]

2.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi Propaganda Söylemleri

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü; basın toplantısında yaptığı konuşmasında CHP'nin seçim kampanyasının diğer partilerden daha üstün olacağını, kuru gürültülerin aksine gerçek meselelerin anlatılacağını söylemiştir.[736] Bu amaç doğrultusunda kara propagandaya önlem alan CHP Kemal Satır'ın imzasını taşıyan bir genelge hazırlayarak teşkilata göndermiştir. Genelgede yalan ve iftiralar yoluyla yapılan propagandalara cevapların genel merkezlerce hazırlanacağı, kara propagandalar karşısında genel merkezin haberdar edilmesi istenmiştir.[737]

İnönü, seçim propagandası boyunca uçakla gerçekleştirdiği propaganda sürecinde 4.402 km yol gitmiştir. Uğrayamadığı bölgelere, radyodan partisine ayrılan saatlerde seslenmiştir.[738] Seçim gezilerinin başlamasının ardından ilk seçim gezisini kendi seçim bölgesi olan Malatya'da gerçekleştirmiş olan İnönü, memleketin tamamına seslendiğini belirterek konuşmasına başlamıştır. İnönü, Malatya üzerinden 1950 seçimlerinin ardından DP iktidarı dönemi yaşanan sıkıntıları anlattığı bir konuşma yapmıştır.[739] DP'nin partizan hayatı başlattığını dile getirmiştir. AP ve DP arasında bir bağ kurarak yaptığı konuşmasında AP'in koalisyon hükümeti devrini eleştirerek radyonun iktidarda olanlar tarafından sözcü olarak kullanıldığını, devlet memurlarının kendilerini güvende hissetmediklerini söyleyerek bugünkü bağımsız hükümet başkanının gayretleri karşısında kendini gösterebilen cereyanlar olduğunu söylemiştir.[740]

1960'tan sonraki çok partili demokrasinin sola açılımın ardından, emekçi sınıfının partisi olduğunu iddia eden TİP'den dolayı; CHP, oy endişesiyle ve soldaki oy mecrasını kendi bünyesinde toplamak adına 1965 seçimlerine *"Ortanın Solu"*nda yer aldığını

[735] Cüneyt Arcayürek, "Hodri Meydan", **Hürriyet**, 19 Eylül 1965, Yıl:18, Sayı:6246, s.1.
[736] **Cumhuriyet,** 3 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14729, s.7.
[737] **Güzel Samsun**, 18 Ağustos 1965, Yıl:6, Sayı:1590, s.1.
[738] Abadan**, a.g.e**., 162.
[739] **Vatan,** 20 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7642, s.1.
[740] **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14778, s.1, s.7.

açıklayarak girmiştir.[741] CHP, seçim propagandasının başladığı ilk günden son güne kadar açıklamış olduğu ortanın solu politikasını anlatmak durumunda kalmıştır. Parti lideri ve partililer değişik şekillerde[742] bu kavramı vatandaşlara ve basına açıklamaya çalışmışlardır.

İnönü, yabancı basın mensupları ile yaptığı bir toplantıda ortanın solunun reform isteyen, ileri fikirlerin takipçisi olan insanların ve partilerin davası olduğunu söylemiştir. İnönü, bu kavrama gerekçe olarak ise entelektüel ve seçkin bir dünyanın ortasında olduğumuzu belirtmiştir.[743] İnönü, Samsun'da yaptığı konuşmasında ortanın solu anlayışının memleketi faşizm, komünizm gibi ideolojilere karşı koruyacağını batı memleketlerinin bu anlayışla kalkındıklarını ifade etmiştir.[744] Konya'da CHP il seçim merkezinde konuşma yapan Kemal Satır, İnönü'nün bu düşüncelerini destekler mahiyette bir konuşma yapmıştır. Satır, ortanın solu politikasının ekonomik gücü yetersiz olan toplumların ekonomik gücü fazla olan toplumların faydalanmasını engellemek amacı taşıdığını söylemiş ve ardından demokrasinin güçlü olduğu İngiltere, Fransa, Amerika, Norveç ve İsveç'in ortanın solunda yer aldığını belirtmiştir.[745] CHP Gençlik Kolları da bir bildiri yayınlayarak reformların ortanın solu anlayışıyla gerçekleştirilebileceğini ifade eden bir beyanname yayınlamışlardır.[746]

Samsun CHP adayı Kamuran Evliyaoğlu, seçim alanlarında okumak üzere "*ortanın solu"* ile ilgili yazmış olduğu manileri okumuştur. Bu mâni şöyledir:[747]

"Ortanın Solundayız

Milletin kolundayız

Biliniz ki gafiller

Atanın yolundayız"

…

"*Kırk senelik partiyiz*

Devletçiyiz, halkçıyız

---

[741] Sina Akşin, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Siyasal, Toplumsal ve ideolojik Kökenleri", **Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul, İletişim, s.2041.
[742] İsmet İnönü, bir ara *"Ortanın Solu Moskova'nın Yolu"* deyimine sinirlenerek, *"Kurtuluş Savaşı'ndaki süvarilerimiz atlara soldan binerek İzmir'e gelmişler ve düşmanı denize dökmüşlerdir"* açıklamasında bulunmuştur. Akbıyıkoğlu, **a.g.e**., s.207.
[743] **Vatan,** 13 Ağustos 1965, Yıl:25, Sayı:7604, s.5.
[744] **Ulus,** 5 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:15112, s.1.; **Ulus,** 8 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:15115, s.1.
[745] **Sabah,** 21 Ağustos 1965, Sayı:1828, s.1.
[746] **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14736, s.1.
[747] **Milliyet,** 26 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6376, s.1.

Komünizme tam karşı

Ortanın solundayız"

Ortanın soluyla ilgili geniş beyanlara yer veren Milliyet gazetesi, CHP parti Meclisi üyesi Nihat Erim'in ortanın solunu açıkladığı bir yazısına yer vermiştir. Nihat Erim, ortanın solu anlayışının yeni bir ifade olmadığını sosyal, ekonomik ve politik bilimlerde kullanılan bir deyim olduğunu belirtmiştir. CHP'nin ilk kurulduğu andan itibaren altı umdeyle beraber ortanın solunda bir anlayışla birlikte yürütülmekte olduğunu söylemiştir.[748]

Partinin ortanın solunu ifade etme çalışmaları, seçimin son gününe kadar miting alanlarında değinilen konulardan olmuştur. Fakat, İsmet İnönü'nün CHP'nin partiler arasındaki konumunu "*Orta'nın solu*" olarak ifade etmesinin ardından partilerden CHP'ye karşı sert eleştiriler gelmiştir. Özellikle AP ve diğer sağ kesimdeki partiler CHP'ye komünistlik ithamlarında bulunmuşlardır. Partinin ideolojik politikası belirtilmeden önceki süreçte de var olan ve AP'nin Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoğlu tarafından "*CHP'ye oy veren moskoftur"* ifadeleri, partinin ortanın solu söylemini açıklamasının ardından daha fazla artmıştır.[749]

AP'liler seçim kampanyası başlamadan evvel açık ve kapalı toplantılar sırasında CHP'yi bu söylemle sık sık eleştirmişler ve ortanın solu sözünü dayanak olarak kullanarak partiyi seçmene komünist olarak tanıtmışlardır. CHP ise kışkırtıcı politikalar karşısında serinkanlılığını korumuştur. Seçim kampanyasının başlamasının ardından CHP seçim kampanyasına AP liderinin ılımlı konuşmalarla başlayan sözlerine karşılık sert hücumlarla kampanyayı açmıştır.[750]

Partililer, yapılan eleştirilere kayıtsız kalmayarak eleştirileri cevaplamaya ve ortanın solunu açıklamaya kampanya boyunca devam etmişlerdir. CHP'nin aşırı solu himaye etmekle suçlanmasına Genel Sekreter Kemal Satır, Elazığ'da yaptığı bir konuşmasında karşılık vermiştir. Satır, CHP'ye karşı atılan iftiraların partisini kirletmeyeceğini fakat bu şekilde yapılan bir seçim mücadelesinin demokrasiyi tehlikeye düşüreceğini ifade ederken[751], Nihat Erim ise partilerin bu komünistlik iddialarına cevaben ortanın solunda olmanın propaganda silahı olarak kullanmasını, eleştirmiştir. Erim, partisinin ortanın solunda olmakla övündüğünü, CHP'yi yalanla yenemeyeceklerini bilen muhaliflerinin

[748] Nihat Erim, "Ortanın Solu ve CHP", **Milliyet**, 4 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6385, s.2.
[749] Koç**, a.g.e.,** s.143.
[750] Abdi İpekçi, "Değişen Roller ve TİP", **Milliyet**, 21 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6402, s.1.
[751] **Milliyet,** 7 Temmuz 1965, Yıl:16, Sayı:6326, s.1.

vatandaşları zehirlemek adına sol kelimesini komünistlikle aynı anlama gelecek şekilde kullandığını söylemiştir.[752]

İsmail Rüştü Aksal, Samsun'da yaptığı konuşmasında AP'nin seçim kampanyalarında *"mesih edasıyla"* birlik, beraberlik, kardeşlik ve dürüst mücadele sürecinden bahsetmesine rağmen CHP'ye karşı tutumunun tehlikeli olduğunu belirten Aksal *"memleketin siyasi kaderinde 40 yılı aşan bir süre rol oynamış bir büyük ve güçlü siyasi teşekkülü, memleketi aşrı sola götürmekle itham etmek, birlik ve beraberlik anlayışından uzak"* vatan menfaatlerine çok da uygun olmayan davranış olduğunu söylemiştir.[753] CHP Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam ise, partisiyle ilgili ortanın solu Moskova yolu gibi eleştirileri yapan partilerin millet düşmanı olduklarını söylemiş ve ardından bu propagandaları yapanları "*seçimlerde partilerine büyük para veren vurguncu aracıları korumak kararında olanlar"* olarak nitelendirmiştir.[754]

Kemal Satır, Trabzon'da yapmış olduğu konuşmasında partinin komünizmle suçlanması karşısında komünizmi açıklamanın faydalı olduğunu düşünerek komünizme karşı olduklarını belirten bir açıklama yapmıştır. Komünizmin ortaya çıkış nedenleriyle ilgili *"Komünizmin bir memlekette yerleşmesi, o memleket halkının sefaletle baş başa bırakılmasıyla, eşit haklara sahip olmamasıyla, cehaletin, sefaletin, haksızlığın, iltimas ve imtiyazın yaygın hale gelmesiyle mümkün olur. Sosyal güvenliği ve sosyal adaleti memlekete getirmek için çalışmış, işçi haklarının azami surette korunmasına medar olmuş bir parti olarak komünizmin memleketimize yerleşmesini önlediğimiz kanaatindeyiz"* diyerek *"bize isnat ve tezvirlerde bulunanlar belli olmayan membalardan gelir temin ederek, bu yolda milyonlarca propaganda broşürü dağıtmaktadırlar. Gözleri iktidar hırsıyla bürünmüş olan bu zavallı politikacılar, milli şuurun kahredici darbesi altında ezilerek iftiralarıyla baş başa kalacaklardır"* demiştir.[755]

AP'li Şadi Pehlivanoğlu'nun CHP'nin ortanın solundayız demekle memlekete komünistliği getireceğini, Ruslarla da bu yüzden anlaşma yaptıkları sözleri üzerine Dr. Kemal Satır; Giresun'dan dönerken kırk yıldır memleketin idaresini ellerinde bulunduklarını komünizm gelmediğini beyan ederek AP'nin "*Bu sefer atın kuyruğunu zor kurtaracaklar" olduğu"* nu belirmiştir.[756] Parti Genel Başkanı İnönü parti hakkında yapılan bu eleştirileri,

[752] **Hürriyet,** 8 Ağustos 1965, Yıl:18, Sayı:6204, s.7.
[753] **Milliyet,** 22 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6403, s.1.
[754] Kastamonu Konuşması, **Akşam,** 19 Eylül 1965, s.7.
[755] **Dünya,** 20 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6617, s.5.
[756] **Milliyet,** 21 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6402, s.1.

Abdi İpekçi'yle görüşmesinde açıklamıştır. İnönü, eski bir usul olan dinsizlik ithamlarının ardından partisinin şimdide komünistlik ile suçlandığını söylemiştir. İnönü ardından "*Komünistlik ithamı sayın Devlet Başkanından kuvvet ve himaye edilmek derecesine kadar ümitlenmiştir... Birinci Demirkırat Partisi dinsizlik ithamı ile senelerce faydalandı. İkinci Demirkırat Partisi bir de komünistlik ekleyerek faydalanmaya çalıştı ve çalışacak görünüyor"* [757] yorumunda bulunarak bu ithamlara alışkın olduklarını açıklamıştır.

Galip Kardam, Akis'te ortanın politikasını açıklayarak polemik konusu olan komünistlik ve *"Atatürk yolundan ayrılma"* olarak görülen eleştirileri yanıtlamıştır. CHP'nin ortanın solunda olmasının anlamı şudur diyerek alıntıladığını bu sözlerle anlatmıştır. *"Biz ne aşırı solu ne de aşırı sağı tutuyoruz. Bu iki sivrinin ortasına yakın bir yerdeyiz. Bu ikisinin normal, makul ve kendi toplum yapımıza ve geçmişteki yaşantılarımıza uygun olan taraflarını uygulamak niyetindeyiz. Ama bu tutumumuz hiçbir zaman bizim statükocu, yani her şeyi olduğu gibi bırakmak niyetinde olduğumuz anlamına gelmez. Çünkü biz, sosyal yapımızda köklü değişiklikler yapılması gerektiğine kesinlikle inanıyoruz. Bu yüzden de ortanın hareketsiz olan noktasında değil, milletimizin yüzyıllar boyunca omuzlarını çökertmiş ve çökermekte olan, bugünkü dertlerimizin temel sebeplerini teşkil eden, geçmişin kötü miraslarının kalıntılarından doğan engellerden kurtulmanın tek çaresinin sosyal yapımızda radikal değişiklikler yapmaktan başka hiçbir şey olamayacağına inanan hareketli tarafındayız*". Ve bu sözlere istinaden *"sosyal yapıda köklü değişikler*" sonucuna varıldığını ve Atatürk'ün de *"ortanın solunda"* yer aldığını ve CHP'nin farklı bir yolda olmadığını söylemiştir.[758] Ecevit, radyo konuşmasında köylüyü ve işçiyi düşünmenin komünistlik olmadığını belirtmiştir. Ecevit'e göre AP komünizme ortam hazırladığı gerekçesiyle suçlanmış ve partinin işçi haklarının genişletilmesine, köylünün ırgatlıktan kurtarılmasına karşı olmaları nedeniyle AP'nin komünizme ortam hazırlamakta olduğu ifade edilmiştir.[759]

Sabah gazetesi köşe yazarı Rıdvan Bülbül, seçim ortamını değerlendirmiş olduğu köşe yazısında bazı politikacıların, kişisel faydalarını ön plana alarak halkı iki kampa ayırma gayretine düştüklerini belirtmiştir. Yazısında isim vermeden eleştirmiş olduğu partinin, *"Komünistlik suçlaması gibi gayet yersiz, yakışıksız, asılsız bir töhmet altında bırakmak*

[757] **Milliyet,** 29 Temmuz 1965, Yıl:16, Sayı: 6348, s.3.
[758] Galip Kardam, "Bir Lügata Bakınca", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.589, 1 Ekim 1965, s.18.
[759] **Tercüman,** 1 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1421, s.1, s.7.

istiyorlar" yorumunda bulunmuştur. Partiyi ve partili seçmenin komünistlik olarak suçlanmasını eleştirmiştir.[760]

Parti'nin, 1965 seçim kampanyasına ortanın solu[761] sloganıyla girmesi hakkında çeşitli değerlendirmeler de yapılmıştır. Akis değerlendirmesine göre, CHP'ye bir renk katmış ve hem onu köhnelikten kurtarırken hem de bütün kozu İsmet Paşa olan bir parti olma özelliğinden kurtarmıştır.[762] Özdemir Kalpakçıoğlu'nun değerlendirmesine göre, CHP mahalli seçimlerde entelektüel kesimin oylarının, sol bir parti olan TİP'e kaydığını görünce 1965 seçimlerine ortanın solunda sloganı ile çıkmıştır.[763] Abdi İpekçi'ye göre, Halk Partisini komünizm ve komünistlere yakın olarak tanıtmak isteyenler İnönü'nün bu açıklamalarını delil olarak göstermek istemişlerdir, ortanın solu ifadesi *"CHP'nin kırk yıllık program ve politikasını ifade etmekten başka bir şey değildir"*.[764]

Devletçilik, Halkçılık, reformculuk ve komünizmi önlemekle açıklanmaya çalışılan "Ortanın Solu" kavramı son olarak 1961 Anayasa'sına sadık olmanın bir gerekliğine bağlanmıştır.[765] Altuğ Koç'a göre, CHP belirgin bir stratejik yanlışlığa düşmüştür. Ortanın solu söylemini 1961 Anayasası'na dayandırmak politik meşrutiyet ve kaynak açısından anlamlı gözükse de halk algısında yanlış anlaşılabilecek düzeyde bir söylemdir ve 1961 Anayasası'na %40 oranında hayır diyen Anayasayı desteklemeyen az sayılmayacak bir oranda halk kesimi vardır. 1961 seçim sonuçları da DP oy mirasına sahip çıkan partilerin %47 oranında oy alarak halk tarafından destelendiklerini ortaya koymuştur. Bu sebeple ortanın solu politikasını; Anayasa'ya dayanak göstermek, halkın destek vermiş olduğu %50'lere varan DP tabanıyla karşı karşıya kalmaktan başka bir sonuç vermemiştir.[766]

İnönü seçim kampanyasında, memleket meselelerine de değinmiştir. Memleketin ihtiyacının huzur ve emniyet olduğunu dile getiren genel başkan huzurun temel şartının geçen yirmi senenin tecrübesinden faydalanmak olduğunu ifade etmiştir. İnönü, memleketi felakete sürükleyen nedenlerden birini iktidara gelmeden evvel milli idare ve hürriyet

[760] Rıdvan Bülbül, "Seçim Ortamı", **Sabah**, 17 Ağustos 1965, Sayı:1824, s.3.
[761] Ortanın solu kavramı İsmet İnönü tarafından 1965 yılında ortaya atılmıştır. İsmet İnönü ilk defa Beşiktaş'ta toplanan parti meclis toplantısında bu kavramı dile getirmiştir.; **Kurtul Altuğ**, Genelkurmay'ın Işıkları Söndü, 1. Baskı, Ankara, İsim, 2010, s.37.
[762] "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.590, 9 Ekim 1965, s.6.
[763] Kalpakçıoğlu**, a.g.e.,** s.81.
[764] Abdi İpekçi, "CHP ve Ortanın Solu", **Milliyet**, 27 Temmuz 1965, Yıl:16, Sayı:6346, s.1.
[765] Abadan, **a.g.e**., s.159.
[766] Koç, **a.g.e**, s.149.

kavramlarını sıkça kullanan partilerin iktidara geldikten sonra gitmeyi *"ahmaklık ve becerisizlik"* görmelerinden kaynaklı olduğunu söylemiştir.[767]

CHP'nin seçim sürecinde özellikle üzerinde durduğu konulardan biri de petrol konusu olmuştur. Hem parti lideri İnönü hem de partililer miting ve radyo konuşmalarında petrol davasına değinmişlerdir. İnönü, Samsun'da yaptığı konuşmasında ve radyoda petrol konusu üzerinde durarak vatan toprağı içerisinde bulunan petrolden yararlanılması, petrolün çıkarılarak işlenmesi hem içerde ihtiyaçların karşılanması hem de dışarıya satılarak faydalanılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, petrol konusunda AP'yi eleştiren İnönü; *"adalet partisini idare edenler milli petrol şirketlerinin aleyhinde ve yabancı şirketlerin haksız davranışlarını destekler durumda oldular"* demiştir. Bu sebeple de partililer aralarında ciddi bir ihtilaf bulunduğunu belirtmiştir.[768] İnönü*, "Memleket petrolüne musallat olanları üretmeyeceğiz ve hiç yaşatmayacağız"* demiştir.[769] İnönü, Trabzon'daki konuşmasında da petrol mevzusunun eskiden beri devlet elinde olmasına taraftar olduğunu buna rağmen aksi fikirde olanların 1954 yılında kanun çıkarmış olduklarını belirtmiştir. CHP'nin 1961'den beri petrol kanunu çıkarıldığı gibi işlesin diye çalıştıklarını, yabancılarla çekişme halinde bulunarak memleket yararına tedbirler almış olduklarını, bu amaçlarını içeren tekliflerini meclise verdiklerini belirtmiştir. Hükümetin değiştirilmesinin ardından kanunun çıkarılmadığını bu sebeple petrol kanunu çıkarmayanlarla uzlaşılması mümkün olmayan ayrılıklar yaşadıklarını ifade etmiştir.[770] AP'nin 1954 petrol kanunun yabancı devletlere tanığı devlet üstü nizamdan tarafta olduğunu ve bu konuda parti ile anlaşmalarının mümkün olmadığını belirtmiştir. İnönü, radyo konuşmasında memleket yararına petrolün kullanılacağını vaat etmiştir. Petrolün Türkiye'nin faydalanacağı şekilde çıkarılması istediğini belirten İnönü *"Memleketimizi sahipsiz bir açık pazar gibi kullandırmayacağız. Yabancı şirketlerin kazanç arkasında bulunmalarını anlıyoruz. Kazanç meşru hudutları dışında olmayacak özellikle Türk menfaatlerine zarar veren bir karakter taşımayacaktır"* demiştir.[771]

CHP Kadıköy ilçe teşkilatında konuşan hatiplerden Reşit Ülker ise petrol konusunda AP'yi eleştirdiği konuşmasında AP'nin petrol konusundaki davranışları nedeniyle hesap vereceğini söylemiştir.[772] Konya'da yapılan toplantıda Prof. Turhan Feyzioğlu, vergi

[767] **Vatan,** 3 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7655, s.1, s.5.
[768] **Ulus**, 5 Ekim 1965, Yıl:42 Sayı:13684, s.1, s.3.
[769] Samsun CHP il Genel Merkezinde yaptığı Konuşması, **Vatan,** 4 Ekim 1965, Yıl:23, Sayı:7657, s.5.
[770] **Vatan**, 3 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7656, s.5.
[771] **Vatan**, 4 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7656, s.5.
[772] **Tercüman,** 30 Eylül 1965, Yıl:4, Sayı:1420, s.7.

adaletini sağlamak petrol gibi kaynaklarımızın yabancıların faydalanacağı şekilde değil Türk milletinin yararına kullanmanın iktisadi acıdan daha faydalı olacağını dile getirmiştir.[773]

1965 seçimlerinin en önemli propaganda konusu olan toprak reformu hakkında, partililer seçmenlere bu konuyu açıklamışlardır. İnönü, Trabzon'da yapmış olduğu konuşmasında toprak reformunun memleket meselelerinin başında yer aldığını belirtmiştir. İnönü, üç senelik iktidar döneminde niçin toprak reformunu gerçekleştirmemiş olduğunu ise koalisyon dönemiyle uğraştığını vakit kaybetmeden işe giriştiğinde ise toprak reformunu istemeyenler tarafından reformun baltalanmış olduğunu dile getirmiştir.[774] Çatalca ve Silivli ilçelerinde yaptığı konuşmasında vatandaşların toprak reformunu istiyorlarsa oylarını düşünerek kullanmaları gerektiğini dile getirmiştir.[775]

Kayseri'nin işçi muhiti olan Yeni Mahalle'de konuşan Feyzioğlu, toprak reformu konusuna değinerek bu reform sayesinde topraktan daha fazla verim elde edileceğini ve büyük adaletsizliklere son vermek istediklerini belirtmiştir. Toprak reformunu gerçekleştirmemiş ülkelerden örnekler verilerek bu ülkelerde ayaklanmalar yaşandığı ifade eden Feyzioğlu, CHP'nin politikasının halktan yana ve sağlam yol olduğunu bu yolun "*Türkiye'yi ithal malı aşırı ve diktacı akımlardan kurtaracak"* olduğunu söylemiştir.[776]

Bülent Ecevit, Aydın'da toprak reformunun bir mülkiyet düşmanlığı olmadığını reformun amacının büyük toprak sahiplerinin aşırı kazançlarını önlemek ve köylülerin toprak sahibi olmalarını sağlamak için yapılması gereken önemli bir kanun olduğunu söylemiştir.[777] İnönü, radyo konuşması sırasında toprak reformuna değinerek, 1965 yılında toprak reformunu gerçekleştiremeyen bir Türkiye'yi huzur içinde muhafaza etmenin imkânı olmadığını söylemiştir.[778] Gaziantep'te konuşma yapan Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş, CHP'nin her ailenin geçimini sağlayacak kadar toprak sahibi yapılacağını belirterek toprak reformunun yeni Anayasa nizamının ilk şartı olduğunu ve bu kanunun gerçekleşmesi ile Anayasa'nın sosyal devlet anlayışının gerçekleşeceğini dile getirmiştir.[779]

İsmet İnönü, Milliyet gazetesine verdiği röportajda toprak reformu ve petrol davasını ilk üç koalisyon döneminde iktidar sırasında gerçekleştirmeyerek CHP'yi samimiyetsizlikle itham edenlere yanıt vermiştir. İnönü, AP ve YTP'nin düşünlerinin farklı olduğunu bu

[773] **Sabah,** 28 Eylül 1965, Sayı:1858, s.1.
[774] **Vatan**, 3 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7657, s.5.
[775] **Cumhuriyet,** 28 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14754, s.1.
[776] **Milliyet,** 23 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6373, s.1.
[777] **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14741, s.7.
[778] **Akşam**, 30 Eylül 1965, s.7.
[779] **Cumhuriyet,** 25 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14782, s.4.

nedenle Meclis müzakerelerinin yanıt vermediğini ayrıca ilk koalisyonda Tarım Bakanlığının AP'de olduğunu ifade etmiştir. Diğer geçen zaman diliminde yani ikinci koalisyonda is, Tarım Bakanlığının YTP'de olduğunu reformların gerçekleşmemesinin hepsinin aynı sebebe dayandığını ifade etmiştir. Genel Başkan, *"Toprak reformunu bizim anladığımız gibi ne ikinci Demir kırat partisi ne de YTP kabul etmemiştir, etmeyeceklerdir"* diyerek son dönemdeki müzakerelerinin de sonuçsuz kaldığını, konuyu ertelemeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Petrol konusuna da değinen İnönü, 1954 yılında neden petrol konusuna karşı çıktıklarını ifade ederek şunları söylemiştir: "Biz *1954 de Petrol kanunun temelinden aleyhinde idik. İktidara geldiğimiz zaman devletin kanunu ile tesis edilmiş bir düzenin nasıl işlediğini tetkik edip bir hükme varmak vazifemizdi. Devlette devamlılığın ve vazife de dürüstlüğün tabii neticesi budur. Her parti iktidarda olmadığı zaman birçok teşebbüslerin karşısında olacaktır. İktidara geldiği zaman o teşebbüslerin yürüyüşünü aksatmaksızın müşahade etmeye ve takip etmeye borçludur. Bu esas prensibi anlattıktan sonra şimdi haber vereyim ki 3-4 senelik tetkiklerimiz zamanında iyi niyetle seyrini takip ettiğimiz Petrol Kanunun bazı yerlerde neticeleri ve pek çok yerlerinde evvelden tahmin edemediğimiz ölçülerde mahzurlarını gördük. Mesela bütün dünyanı aldığı fiyatın fahiş bir çokluğu ile petrol satın almak mecburiyeti gibi… Bu misali söylüyorum ufak bir insafı harekete geçirmek için. Senelerce uğraştık, şimdi en ifratlı petrol kanunu taraftarı olanlar ile buradan bu konuda bir iyilik yapmaya gayret gösteriyorlar. Bu nokta, düzeltilmesi gereken diğer zararlı noktalar arasında birkaç derece daha önemsiz kalır"* demiştir.[780]

1965 propaganda sürecinde Sosyal Demokrat Parti (SDP) ve Ulus gazetesi CHP'ye destekte bulmuştur. SDP, seçim kanununa uygun şekilde teşkilatını tamamlayamadığı için seçimlerde CHP'yi desteklemiştir. Basın toplantısında konuşma yapan SDP Genel Başkanı Sıtkı Ulay, CHP'yi destekleme nedenleri için ortanın solunu gerçekleştirmek amacına yardımcı olacaklarını ve CHP'yi desteklemek adına *"CHP'nin sol elini sıktık"* demiştir.[781] Parti, CHP seçim mitinglerinde partiye destek vermiş aynı zamanda CHP'nin en önemli rakibi AP'yi eleştirmiştir. CHP, Adana açık hava toplantısında konuşma yapan SDP Genel Başkanı Sıtkı Ulay, *"Yabancı başlı parti"* diye tanımladığı AP'nin vatandaşı ve vatanı kapitülasyonlar istikametine sürüklediğini iddia etmiştir. Ulay, AP'nin elinde sonunda yıkılacağını dile getirerek "*Başları döndü, kendilerini paşa ilanına kadar vardılar. Cehennemden sesler duymaya başladılar, delilik alametleri beliriyor. Yakında Hazreti*

[780] **Milliyet,** 30 Temmuz 1965, Yıl:16, Sayı:6349, s.1.
[781] **Ulus,** 5 Eylül 1961, Yıl:42, Sayı:15062, s.1.

Süleyman'ız ve halifeyiz dahi diyebileceklerdir. Böyle Süleyman paşalar çok gördük. Hakikatte paşa değil, yabancı ellerin kapkara maşasıdırlar aldanmayız, vatanın iktisadi istiklal savaşına vatanı kurtaranlara rey vermek suretiyle katılınız" ifadeleriyle AP'yi eleştirmiştir.[782] SDP Başkan Yardımcısı Alaaddin Tiritoğlu, Menemen'de yaptığı konuşmasında toprak reformu meselesini ağalık çerçevesinde ele alarak AP'yi eleştirmiştir. *"Memleketimizde orta çağ toprak ağalığı vardır. Ortakçı denile köylü aileleri Ege çiftliklerinde, ağaya ait evlerde yaşarlar. Bunlar eski Roma'da olduğu gibi toprakla beraber ağa değiştirirler. Bu, tarım işçisi olarak çalışan topraksız köylünün sayısı üç milyona yakındır. 1950-1960 arası devlet büyük toprak ağalarını zenginleştirmiştir. İçimizde o devirde kölelikten ve yarım pabuçtan kurtulabilen tek vatandaş gösterebilirmisiniz? Adalet partisi sizi aldatmaktadır. Çünkü evvela tarım reformu diye işi çıkmaza sokacak bir formül ortaya atılıyor. Şu iyi bilinmelidir ki, evvela toprak reformu yaparak toprağı dağıtmalı, sonra tarım reformunu düşünmelidir. Toprak reformu sosyal ve politik bir reformdur. Bunu millet iradesi yapar. Tarım reformu ise teknik bir reformdur, bunu da tarım teknisyenleri, tarım mühendisleri yapar."* demiştir.[783]

Ulus gazetesi, seçim kampanyası boyunca *"CHP Halkın Hizmetinde neler yaptı"* adlı broşürler dağıtmıştır.[784] İsmet İnönü, 10 bin köy muhtarına seçimlerde CHP'yi desteklemeleri için mektup göndermiştir. İnönü, sendika başkan ve yardımcılarına da yolladığı mektupta CHP'nin sosyal adalet ve sosyal güvenlik düşüncelerini ilk savunan parti olması özelliği ile partiye destek vermelerini ve destekletmelerini istemiştir.[785] AP Genel Başkanı Demirel, Zonguldak'taki konuşmasında muhtarlara gönderilen mektuba değinerek İnönü'nün aslında bu mektuplarda vatandaşa vermek istediği mesajın *"Bu kadar yıl seni çile içinde yaşattım, bundan sonra yaşatmayacağım"* olduğunu dile getirmiştir.[786]

CHP, propaganda sürecinde 1965 seçimlerinden oldukça umutlu olduklarını belirten konuşmalar yapmışlardır. Genel Sekreter Yardımcısı Dr. Suphi Baykam, Kastamonu'da yapmış olduğu konuşmasında 10 Ekim seçimlerini CHP'nin kazanacağı, sevgi ve güvenle verilen oylar sonucunda CHP'nin iktidara geleceğini belirtmiştir.[787] Baykam, parti il merkezinde düzenlenen toplantı sırasında ise işçi, köylü ve memurun CHP'ye oy vereceğini dile getirmiştir. Baykam'a göre köylü malını değer fiyatında almak istediği için işçiler

[782] **Vatan,** 3 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı: 7655, s.1., s.5.
[783] **Ulus,** 19 Eylül 1965, Yıl:45, Sayı:15096, s.1.
[784] **Ulus,** 20 Eylül 1965, Yıl:45, Sayı:15097, s.1.
[785] **Milliyet,** 29 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6410, s.1.
[786] **Milliyet**, 4 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6415, s.1.
[787] **Milliyet,** 19 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6400, s.3.

haklarını kaybetmemek adına memurlar ise refaha ulaşmak istedikleri için CHP'den yana oy kullanacaklardır. Baykam, her ne kadar Türk seçmeninin doğru seçim yapacağına inancının tam olduğunu belirtse de CHP iktidara gelmediği taktirde vatandaşların kıymetli dört yıllının kaybolacağı uyarısında bulunmuştur.[788] Ankara merkez adayı ve 14'lerden Orhan Kabibay, Konya'da Sabah gazetesine verdiği özel demeçte CHP'nin tek başına iktidara geleceğini ve 230 milletvekili çıkaracağını belirtmiştir.[789]

CHP, kendisi için en kuvvetli rakip olan AP'yi yıpratmaya çalışan bir seçim kampanyası içinde olmuş ve en fazla eleştirdiği parti AP olmuştur. CHP Propaganda ve İstihbarat Merkez Bürosu yayınladığı bültenin "Yorum" başlığını taşıyan bölümünde;

"AP, tek başına iktidarı ele almak arzusundadır. Beş aylık iktidar tecrübesi iştahını kabartmış olacak. Bu beş ay içinde alabildiğine partizanlık yapıldı, beş ay içinde AP iki defa milli konular üzerinde hiçbir fikir sahibi olmadığını söyledi. Bu beş ay içinde demir, çimento, fotoğraf filmi karaborsaya düştü, bu beş ay içinde AP milletvekilleri ödeneklerini artırmak için Hazinenin başına üşüştüler. Tütün müstahsilini perişan ettiler. Çay ekimini yoldan çıkardılar. Bu beş ay içinde petrol davasında Türk Milletinin değil, yabancıların safında yer aldılar. Toprak Kanununu dağların arkasına sakladılar. 1961 de Meclise geldiklerinden bugüne, memlekete yalnız zarar verdiler. Af gürültüleriyle ise affı geciktirdiler. Aşırı tutumları ile iki ihtilal teşebbüsüne yol açtılar. İftira usulleri ile milleti yine bölmeye çalıştılar. Halk Partisini komünistlik ithamları ile komünizmin propagandasını alabildiğine yaydılar. CHP, Türkiye'nin hayatında bir dönüm noktası olacak olan bu seçimlerde bütün gayri medeni, gayrimeşru, hatta siyasi ahlaka uymayan usullerle mücadele etmek mecburiyetindedir" demek suretiyle partinin beş aylık iktidar dönemindeki icraatlarını ele alarak eleştirmiştir. [790]

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam, Kadıköy'de yaptığı konuşmasında koalisyon dönemini icraatlarını ele alarak AP'nin altı ay içerisinde memleket düzenini tahrip ederek vatandaşların hakkını komisyonculara yedirmiş olduklarını iddia etmiştir. Baykam, ardından "*Sosyal kalkınmamızı baltalamak için yabancılar büyük paralar sarf etselerdi AP'nin memlekete yaptığı kötülüğü yapmazlardı"* sözleriyle partiyi eleştirmiştir.[791] Kemal Satır, Giresun konuşmasında AP'nin yabancı kötü ideolojilerinin memleketimizde yerleşmesine sebep olacak bir yol içerisinde olduğunu, CHP'nin mücadelesinin demir,

[788] **Vatan**, 11 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı: 7633, s.1.
[789] **Sabah,** 16 Ağustos 1965, Sayı:1823, s.1.
[790] "Yorum", **Milliyet,** 22 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6372, s.3.
[791] **Milliyet**, 10 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı: 6391, s.1.

çimento, kalay gibi karaborsaya düşen mallarla ve karaborsacılarla mücadele amacında olmasına rağmen AP'nin karaborsacıları ve vurguncuları kanatları altına aldığı iddiasında bulunmuştur.[792]

Genel Sekreter Yardımcısı Dr. Suphi Baykam, Mardin ve Urfa'da yapmış olduğu konuşmalarda AP'yi ve Genel Başkanı Süleyman Demirel'i hedef almıştır. Demirel için *"Hırçınlığı, onu rejime, adalete ve Anayasa'ya acemiliğe bir de muvazene bozukluğu eklenmiştir"* diyerek vatandaşın AP'den uzaklaştırılması gerektiğini, dile getirmiştir.[793]

CHP Kadıköy ilçe teşkilatında konuşan hatiplerden İlhami Sancar, AP'nin sadece DP'nin devamı olduğunu ve milli savunma ve devlet idaresi gibi konularda hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını söyleyerek partiyi tecrübesizlikle itham etmiştir. Reşit Ülker ise, AP'nin petrol konusundaki düşüncelerinden dolayı hesap vermesi gerektiğini söylemiştir.[794]

İsmet İnönü, Malatya'daki konuşmasında AP'nin altı aylık yarım iktidar sürecinde *"eski devri hortlatmak*" adına elinden ne geliyorsa yaptığını ifade ederek AP başa geldiğinde "*işçiler kurşunlanacak, aydınlara ve memurlara baskılar başlayacak, enflasyon sizi perişan edecek*" demiştir.[795] CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Elazığ'daki konuşmasında Süleyman Demirel'in Elazığ'daki konuşmasını hedef almıştır. Demirel için *"eski devrin hasretli"* si diyerek geçmiş devri taklit ettiğini dile getirmiştir. 1946-50 arasında DP'nin memleketi cennete çevireceğiz vaatleriyle oy aldıklarını ve vatanı içeride ve dışarda cehenneme çevirmiş olduklarını söyledikten sonra Demirel'in de Elazığ'daki konuşması sırasında iktidara geldiklerinde mucizeler yaratacağını söylemesini *"ismi ayrı fakat zihniyeyi müşterek*" parti olduğunu ve sonucun farklı olmayacağını dile getirmiştir.[796]

CHP'yi destekleyen yayın organı Akis, AP'nin 1965 seçimine girerken sadece bir kıratla *"ölmüş eşek"* hikayelerinin kitlelerden oy almaya yetecek olduğunu ve *"Komünistlik çamuru"* nu İsmet İnönü ve tüm CHP neferine bulaştırarak zaferi düşünerek seçime katıldıklarını belirtir.[797]

---

[792] **Akşam,** 21 Eylül 1965, s.1.
[793] **Tercüman,** 30 Eylül, 1965, Yıl:4, Sayı:1420, s.7.
[794] **Tercüman,** 30 Eylül 1965, Yıl:4, Sayı:1420, s.7. Cumhuriyet Gazetesinde Fahri Armaoğlu, CHP'nin AP'yi eleştirmek adına petrol kanunu ve toprak reformu konusunu gündeme getirdiğini söylemiştir. Armaoğlu'na göre petrol meselesi AP'nin dış politikada kuvvetli bir eğilim gösterdiği Birleşik Amerika'yı hedef tutarken, toprak reformu ise AP'nin içerde dayanağını teşkil eden kurulu toprak düzenine yönelmekteydi. Fahir Armaoğlu, "Sağ-Sol Mücadelesi", **Cumhuriyet,** 4 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14730, s.2.
[795] "Evvela Huzur", **Akşam**, 21 Eylül 1965, s.1.
[796] **Ulus**, 3 Ekim 1965, Yıl:45, Sayı:13682, s.1.
[797] "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C. XXXIII, S.588,25 Eylül 1965, s.4.

Konya'da konuşma yapan İsmail İnan AP'nin bu memleketin iyiliği için herhangi bir fikir ortaya koymadığını söylemiştir. Ardından AP'nin tek hünerinin oy avcılığı yaptığını *"DP'nin altıncı okunmaz kopyası"* olduğunu belirtmiştir.[798] CHP Konya Milletvekili Fakih Özen, Konya'da bu kavgaların bir sandalye kavgası olmadığını, yarınların kavgası olduğunu belirterek *"Besili birinci kırat sağa sola tekme attı ikincisi de aynı yolda"* demiştir.[799]

CHP İzmir Milletvekili Şeref Bakşık ile CHP İzmir adayı Burhanettin Asutay bir bildiri yayınlayarak AP'nin işçi hakları karşısında olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bildiride AP' nin listelerinde işçi adaylarının son sıralara konulduğunu belirtmişlerdir ve AP'nin çoğunluk halinde meclise girdikleri taktirde işçi haklarını dahi geri dahi alacaklarını iddia etmişlerdir.[800]

Kastamonu'da konuşma yapan CHP Genel Sekreter yardımcısı Suphi Baykam, AP'yi parti teşkilatı bakımından eleştirmiştir. Baykam; AP yöneticilerin prensip, ciddiyet ve fikirden yoksun olduklarını belirtmiştir. Baykam, DP ve AP karşılaştırması yaparak *"DP devrinde dahi, millet CHP dışındaki partilerden bu kadar ümidini kesmemiştir"* yorumunda bulunmuş ve partilerin propaganda sürecinde millet önünde hesap vereceklerini belirtmiştir. Kayseri'de konuşma yapan Turhan Feyzioğlu ise Demirel'i dar gelirli vatandaşların sorunlarını anlamamakla suçlamış ve AP'nin önceliğinin dar gelirli vatandaşlardan ziyade yabancı şirketlerin menfaatini gözetmek olduğunu dile getirmiştir.[801]

Suphi Baykam Ankara'daki konuşmasında AP'nin eleştirilerine karşılık veren bir konuşma yaparak *"AP bir istismarın mahsulüdür. Komisyoncuların, aracıların, vatandaşı sömürüp bir gecede milyoner olmak isteyenlerin partisi"* olduklarını dile getirmiştir. Ayrıca Baykam, AP'li Talat Asal'ın CHP devlet zoruyla kurulan bir partidir sözlerine karşılık CHP'nin devleti kuran parti olduğunu söylemiştir.[802]

Bölükbaşı'nın İnönü ve parti adına yaptığı eleştiriler hakkında ise CHP milletvekili adayı İrfan Solmazer, Bölükbaşı'nın kötüleme ve iftirayı genel politika kabul ederek küfürler savurduğunu dile getirmiştir. Ardından "*gittikçe uzayan dilini edep hokkasına batırmasını tavsiye ederim. Aksi halde bir sözüne bin cevap alacaktır"* sözleriyle yanıt vermiştir.[803]

[798] **Sabah**, 28 Eylül 1965, Sayı:1859, s.1.
[799] **Sabah,** 28 Eylül 1965, Sayı: 1859, s.1.
[800] **Dünya,** 25 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6622, s.7.
[801] **Akşam,** 19 Eylül 1965, s.7.
[802] **Cumhuriyet,** 8 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı: 14765, s.7.
[803] **Dünya,** 25 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6622, s.7.

CHP, radyo konuşmalarında ekonomi ve kalkınma politikaları üzerinde durmuş ve AP'den farklı olarak CHP'de hem kendi görüşünü açıklamış hem de AP'yi eleştirmiştir. İnönü, radyo konuşmasında ekonominin temelinin plan olduğunu, belirtmiştir. Bu ekonomik düzen içinde vergi ve maliye politikasının da önemli olduğunu söyleyerek kazancı az olandan az vergi kazancı fazla olandan da çok vergi alınacağını söylemiştir.[804] İnönü, Demirel'in *"pahalılığın sıhhat alameti olduğu"* sözlerini ve iktisadi alanda her gün bir başka politika takip etmenin planlı kalkınma ile bağdaşmadığını söylemiştir. Sözde bütün partilerin plan taraftarı olduğunu söylenen İnönü, *"Planı hazırlayıp tatbik ettiğimiz bu son üç sene zarfında karşımızdakilerin çoğundan mali olarak plana karşı güçlükler ve engeller gördük. Vatandaşın yapacağı yardımları zararlı ve faydasız buldular. Planlama teşkilatının değerini küçümsediler ve vatandaşın güvenini sarsacak sözler söylediler"* [805] demiştir.

Bülent Ecevit Ulus'taki köşe yazısında AP'yi "ikinci demirkırat" olarak adlandırmıştır. AP'nin ulusal ekonomi alanında DP döneminden 6 ay içinde daha kötü işler yaptığını belirtmiştir. 6 aylık kısa bir zaman diliminde hayat pahalılığının artış hızının geçmiş yıl ortalamasına göre 5 katına çıktığını ifade etmiştir. Köylünün geçen yıla göre kazancının azalması, tüketim maddelerine gelen fiyat artışları gibi gelişmelerin Demirel'in söylediği gibi *"sıhhat ifadesi"* olmadığını belirtmiştir.[806]

Turhan Feyzioğlu, Ankara'daki konuşmasında CHP'nin işçi hakları konusunda vermiş olduğu bütün sözlerini tuttuğunu belirterek AP'nin işçi politikasını eleştirmiştir. *"Enflasyon ve pahalılık politikası yine işçinin tenceresine el uzatmıştır. Pahalılığı sıhhat alameti sayabilmek için halktan yana değil bir avuç büyük şirketten ve toptancıdan yana olmak lazımdır. Takip ettikleri politika AP'lilerin plana, sosyal adalete ve dengeli kalkınmaya inanmadıklarını göstermektedir"* demiştir.[807] Sivas ilçesinde Gemerek'te CHP adayı Orhan Kabibay da konuşmasında milletin sırtından para kazanmanın devrinin geçtiğini söyleyerek buna teşebbüs edenlerin ise gidecek olduklarını dile getiren bir konuşmayla vatandaşlara yeni günlerin ümitli olacağı mesajı vermeye çalışmıştır.[808]

Genel Yönetim Kurulu üyesi Turhan Feyzioğlu, Niğde'de yapmış olduğu konuşmasında AP Genel Başkanının plan hakkındaki sözlerine değinmiştir. Feyzioğlu

[804] **Vatan,** 23 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7647, s.1.; **Milliyet**, 22 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6403, s.1.
[805] "Elâzığ Konuşması", **Milliyet,** 22 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6403, s.1.
[806] Bülent Ecevit, "Kimlerin Sıhhati?", **Ulus**, 19 Eylül 1965, Yıl:45, Sayı:15096, s.1.
[807] **Dünya,** 28 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı: 6625, s.7.
[808] **Cumhuriyet,** 17 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14774, s.1.

AP'nin plana yürekten inanmadığını sadece ağızlarıyla inandıklarını bu yüzden de Türkiye'nin tekrar enflasyona sürüklenerek hayat pahalılığı yaşayacağını söylemiştir.[809]

CHP İzmir Milletvekili Şeref Bakşık ve CHP İzmir Milletvekili adayı Burhanettin Asutay, işçilere ve sendikacılara seslenen bir beyan yayınlayarak AP'nin işçi haklarının karşısında olduklarını yayınlamışlardır. Belge'de AP üyesi olan Mehmet Günal'ın 21 Eylül'de Kayseri'de yapmış olduğunu konuşmalar verilerek "*grev aleyhtarı bir partinin karşısında olmak*" gerektiği ifade edilmiştir.[810]

2.3.2. Adalet Partisi Propaganda Söylemleri

Süleyman Demirel, 1965 seçimlerinin resmi olarak belirlenen tarihten evvel gayri resmi olarak seçim kampanyasına Karadeniz'den başlayarak halkın nabzını tutmak istemiştir. Gerçekleştirmiş olduğu gezide "*halk adamı"* kişiliğini ön plana çıkaran Demirel gençliğin verdiği enerjiyi iyi kullanarak kırsal kesimin oylarını partisine çekmeyi başarmıştır.[811] Demirel, Karadeniz gezisinin seçim seyahati olmadığını, 4. Koalisyon hükümetinin bir üyesi olarak yaptığını söylemiş[812] olsa da bu konuşmalar propaganda olarak görülebilir. Demirel, Karadeniz gezisi boyunca vatandaşların isteklerini dinleyerek partisinin aşırı ideolojilere karşı bakışını ortaya koymuştur. Gezi sürecinde en büyük rakibi CHP'yi de eleştirmiştir.

AP, yürüteceği seçim kampanyasını heyecanlı komünizm karşıtı söylemler ve sloganlarla ortaya koymaya başlamıştır.[813] Samsun'da yaptığı konuşmasında aşırı sola karşı olduklarını belirten Demirel partisinin tüm gücüyle aşırı nizamların karşısında olduğunu ve aşırı solun gayesinin komünizm olduğunu dile getirmiştir. Demirel, İnönü hükümetlerinin aşırı sol akımlarla mücadele edemediğini ve iktisadi alanda başarı sağlayamadıklarını düşündüklerini vatandaşa açıklamıştır.[814] Rize konuşmasında, aşırı ideolojilerin amacının vatandaşı birbirine düşürmek olduğunu belirtmiştir.[815]

---

[809] **Dünya**, 27 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6624, s.7.
[810] CHP'li Milletvekili adayı olan Şeref Bakşık ve Burhanettin AP'lilerin konuşmasına yer vermişlerdir. Metinde "Biz Adalet Partili olarak bütün az gelişmiş ülkelerde, özellikle Türkiye'de işçiye grev ve toplu sözleşme hakkı, sendikaları gelişmiş, işçileri fikri acıdan belirli seviyeye ulaşmış memleketler için söz konusu olabilir. Oysaki, Türkiye'de ne bahsettiğimiz sendikacılık ve ne de kültürlü, grev ve toplu sözleşmenin tanınmasını idrak edecek seviyeli bir işçi kitlesi vardır. Onun için grevin karşısındayız. Partimin görüşü olarak ilan ediyorum". Asutay Şeref Bakşık, Burhanettin Asutay, "Seçim Öncesinde Uyarmayı Görev Sayıyoruz Toplu Sözleşme ve Grev Haklarımız Tehlikede", İzmir, 1965.
[811] Kılağız, **a.g.e.,** s.205.
[812] **Adalet**, 14 Haziran 1965, Yıl:3, Sayı:1016, s.5.
[813] Ahmad, **a.g.e.,** s.191.
[814] **Milliyet**, 13 Haziran 1965, Yıl:16, Sayı: 6392, s.1.
[815] **Milliyet,** 16 Haziran 1965, Yıl:16, Sayı: 6305, s.1.

Komünizmle mücadelede Karadenizli vatandaşlara güvendiğini *"İmanına bağlı Karadenizler, Komünizm tehlikesi karşısında uyanık ve dikkatlidir. Bu muzur zihniyet yurdumuza asla girmeyecektir"* sözleriyle Karadenizlilerin bütün gücüyle komünizme karşı savaşacaklarına inandıklarını belirtmiştir.[816] Karadeniz gezisinde aynı zamanda halkın istek ve dileklerini dinleyen Demirel, gezi sonunda Ankara'da yaptığı konuşmasında gezi sırasındaki gözlemlerini dile getirmiştir. Milletin yalnız bırakıldığını, ümitsizliğe düştüğünü, vatandaşların yarın ne olabilir endişesi taşımakta olduğunu bildirerek bunun bir sebebinin "*partizan idare*" olduğu yorumunda bulunmuştur.[817] Partisinin halkın istek ve şikayetlerine kulaklarını kapatmayacağını belirterek partisi adına vatandaştan sempati kazanmaya çalışmıştır.[818]

Adalet gazetesi; AP'nin solcuların ve solcu akımların karşısında olduğunu, antikomünist mücadeleyi benimsediğini ve solcuların desteğine ya da oylarına ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Bu ideolojilerin desteğine ya da propagandasına kendi kudretine güvenmeyen ve milletin güvenini sağlayamayanların ihtiyaç duygunu söyleyerek partinin solcularla mücadeleyi şerefli bir görev saydığını ifade etmiştir.[819] Fatin Fuad, Adalet gazetesindeki köşe yazısında CHP'nin aşırı sosyalizm yanlısı görünmesinin nedenlerinin seçimi kazanmak ve iktidar olmak amacı taşıdığını aksi olması durumunda ise sol eğilimli grupların desteğini alarak milli iradenin aksine iktidara gelme ümidinden kaynaklandığını ileri sürmüştür.[820] Adalet gazetesi seçim propagandası sürecinde partiye destek vermek amacıyla partinin mitinglerine, afişlerine ve beyannamesine yer verdiği ek yayınları vatandaşa sunmuştur.[821]

AP, seçim öncesi parti amblemi olan kitap figürünü at sembolü ile değiştirerek YSK'ye onaylatmıştır. Bu durum muhalif partilerden özellikle CHP tarafından eleştirilere neden olmuştur. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, DP'nin oy mirası için bu amblemi seçmiş olduğunu partinin kendine gelmesi gerektiğini söylemiş ve ardından *"Merhamet artığı bir insandan direktif almak suretiyle oy toplama yoluna gidenler tarih nazarında sorumlu olmaktan kurtulamayacaktır"*[822] şeklinde eleştiride bulunmuştur. Seçimlerde CHP'ye destek olacaklarını belirten SDP Genel Başkanı Sıtkı Ulay, amblem ile halkın kandırılmaya

[816] "Ordu Konuşması", **Zafer,** 14 Haziran 1965, Yıl:3, Sayı:688, s.1.
[817] **Milliyet,** 18 Haziran 1965, Yıl:16, Sayı:6307, s.1.
[818] **Zafer,** 17 Haziran 1965, Yıl:3, Sayı:691, s.1.
[819] "El Ele, Kol Kola", **Adalet,** 12 Mayıs 1965, Yıl:3, Sayı:983, s.1.
[820] Fatin Fuad, "CHP'nin Tek Gayesi", **Adalet,** 16 Mayıs 1965, Yıl:3, Sayı:987, s.1-5.
[821] **Adalet,** 20 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1114, s.1-12.
[822] "Kırat", **Zafer**, 26 Temmuz 1965, Yıl:3, Sayı:728, s.1.

çalışıldığını söyleyerek "*Deveyi alsalar iyi olurdu. Bu işler atla-itle olacak şey değil"* ifadeleriyle eleştirmiştir.[823]

Partinin amblemine karşı yapılan eleştirel için Demirel, Eskişehir konuşmasında, *"Kır at refah kervanını çekiyor, kır at imanlıdır. Muvaffak olacaktır"* demiştir.[824] AP Genel İdare Kurulu üyesi Cevat Önder; Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Kanununun siyasi partilere tanımış olduğu hakkı kullandıklarını, partinin eski ambleminin seçmen tarafından kolayca anlaşılır olmadığından bu özel işareti seçtiklerini söylemiştir.[825] Cumhurbaşkanı Gürsel'in seçilen amblem hakkında at figürünün pek de uğurlu olmadığını söylemesi AP yanlı basın tarafından eleştirilmiş ve tarafsız olması gereken Cumhurbaşkanı'nın açıkça CHP propagandası yaptığı iddia edilmiştir.[826]

Parti gezilerine yasal olarak tanınan seçim gezileri 19 Eylül olarak belirlenmiştir. AP, seçim gezilerine iki ayrı ekip halinde başlamıştır. Batı Anadolu ve Trakya bölgesine gidecek ekibe AP Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal başkanlık ederken Doğu ve Güney Doğu Anadolu'ya gidecek ekibe de AP Genel İdare Kurulu üyesi ve seçim komitesi başkanı Sadettin Bilgiç başkanlık etmiştir.[827]

Süleyman Demirel, 1965 seçim gezisinde çok yüklü bir gezi programı üstlenmiştir. Seçim kampanyası boyunca özel bir uçakla 22 ili dolaşmış ve 11.762 km yol kat ederek hem milli hem de mahalli problemlere değinmeye çalışmıştır. Demirel bu sayede AP'nin hem halkçı bir parti olduğunu ortaya koymaya çalışmış hem de Amerikan siyasi bilimcilerin ifadesiyle *"grassroots politican"* tipini temsil ederek üstün bir siyaset adamı olduğunu ortaya koymaya gayret etmiştir.[828] Ayrıca, Demirel propaganda sürecinde seçmenlere bir şeyleri empoze eder gibi değil aksine onunla diyalog halindeymiş gibi konuşmuştur. Aynı zamanda seçmenin anlayabileceği şekilde basit, kısa, anlaşılabilir ve vurucu cümleler kullanmayı tercih etmiştir.[829]

Parti, seçim sloganlarında kısa ve net ifadeler tercih edilmiştir. Bunlar "*Çileye paydos*", *"Hürriyet içinde kalkınmanın teminatı AP*", "*Halkını seven halka yakın olur*", "*Herkese iş, herkese refah*", "*Adalet, şefkat AP*" [830] *"Hürriyet içinde kalkınmanın teminatı*

[823] **Vatan**, 5 Ağustos 1965, Yıl:25, Sayı:7596, s.1.
[824] **Hürriyet,** 23 Eylül 1965, Yıl:18, Sayı: 6250, s.1.
[825] **Adalet,** 23 Temmuz 1965, Yıl:3, Sayı:1055, s.1-5.
[826] **Adalet**, 25 Temmuz 1965, Yıl:3, Sayı:1057, s.1.
[827] **Dünya,** 6 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6603, s.1.
[828] Abadan, **a.g.e.,** s.125.
[829] Demirel, **a.g.e**., s.42.
[830] Refik Erduran, "Çileye Paydos", **Milliyet**, 13 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6363, s.2.

AP", *"AP de birleşiniz"*[831] gibi sloganlardır. Parti Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal bu sloganların parti politikası ve hedefleri olduğunu ifade etmiştir.[832] Seçim propaganda sürecindeki sloganlarda "*sol tema*" ya değinilmemiş, sadece AP'li seçmenlere hitap edecek sloganlar tercih edilmiştir.[833]

DP lideri Adnan Menderes'in 1954 ve 1957 seçimlerinde seçim kampanyasını Erzurum'da açmasını gibi; AP Genel Başkanı Süleyman Demirel de ilk seçim gezisini 19 Eylül'de Erzurum'da açmıştır.[834] DP'nin devamı olarak görülen AP'nin lideri de vatandaşlar tarafından *"Yaşa ikinci Menderes"* sesleriyle karşılanmıştır. Demirel ilk seçim konuşmasında gelecek için iyi temennilerde bulunmuştur.[835] Partili vatandaşlara da kardeşliği bozacak davranışlardan kaçınmaları isteğinde bulunmuştur.[836] İlk konuşmasını mülayim bir lisanla ortaya koymuş bulunan Demirel, partisinin zor şartlar altında milletin sinesinden doğduğunu, huzuru ve kardeşlik duygusunu bozacak her türlü davranışın karşısında olduklarını ifade etmiştir.[837] Demirel, Kars'taki konuşmasında ise partisinin hedefini açıklamıştır. Demirel, *"Türkiye'yi mamur, müreffeh, zengin, mesut, güler yüzlü, gelecek endişesinden kendisini kurtarmış, baskılardan sıyrılmış, hükümet ile el ele emniyet için de çalışan vatandaşlarla meskûn bir memleket haline getirmekten ibarettir"* sözleriyle açıklamıştır.[838] Seçim sürecinde her liderin konuşmalarını hazır olarak bekleyen basın organları bu konuşmaları eleştirmekten geri kalmamıştır. Akşam gazetesi köşe yazısı, Demirel'in ilk konuşmalarını inandırıcılığının olmadığını aynı zamanda milletin sıkıntılarına deva olacak cümleler içermediği gerekçesiyle eleştirerek konuşma için *"laf salatası"* değerlendirmesi yapmıştır.[839]

AP'liler ve Süleyman Demirel kampanya sürecinde ekonomik sorunlara da sık sık değinmişlerdir. Özetle, devletçiliğe kıyasla özel teşebbüsün önde yer almasını belirten konuşmalar yaparak devletçiliğe, planlamaya, kalkınmaya ve yabancı sermayeye dair partilerinin görüşlerini ortaya koymuşlardır.[840] Aynı zamanda partileri adına yapılan eleştirileri açıklamaya çalışmışlardır. Demirel, partisinin ekonomi görüşünün karma ekonomiye karşı olmadığını ifade ederek ferdin kendi yapabileceği işlere devletin karışması

[831] **Adalet,** 12 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:1075, s.1.
[832] **Zafer,** 8 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:740, s.1.
[833] **Cumhuriyet,** 11 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14737, s.1.
[834] Özdemir, **a.g.m.**, s.24.
[835] **Akşam,** 20 Eylül 1965, s.1.
[836] **Dünya**, 20 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6617, s.1.
[837] **Vatan,** 19 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7641, s.1.
[838] **Zafer,** 21 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:784, s.5.
[839] "Laf, Laf, Laf", **Akşam**, 20 Eylül 1965, s.1.
[840] Kılağız, **a.g.e.,** s.215.

gerektiğine taraftar olmadıklarını[841] söyleyerek asıl gerekli olanın ferdin mutluluğu, zenginliği ve refahı olduğunu söylemiştir. AP hem propaganda sürecinde hem de bu süreçte ortaya koyduğu beyanlarda yabancı sermayeyi savunmuştur. Parti, dış ticaretin devletleştirilmesi görüşüne karşı çıkmıştır. Hatta, dış ticaretin devletleştirilmesi, partililer tarafından "*hasta bir fikir*" olarak görülmüştür.[842]

Demirel, İstanbul mitinginde yaptığı konuşmasında yabancı sermayeye değinerek yabancı sermayenin daha büyük bir hızla Türkiye'ye aktarılmasına taraftar olduğunu *"Türkiye'nin kendi tecrübesi iktisadi kalkınmada yabancı sermayenin ihtisasın yardımından faydalanmak mecburiyetinde bulunduğumuzu ortaya koyuyor"* değerlendirmesinde bulunmuştur.[843] Partisi hakkında yabancı sermaye ile Türkiye'nin sömürüldüğü şeklindeki eleştirileri de İstanbul mitingi sırasında cevaplayan Süleyman Demirel, bu konuda *"1951 senesinde mer'iyete konan ilk kanun 1954 yılında tadil edilmek suretiyle, Türkiye'deki yabancı sermaye faaliyetlerinin hukuki zeminini sağlamıştır.1951'den buyana geçen 14 yıl içinde Türkiye'ye 841 yabancı sermaye yatırım teşebbüsü yapılmış bundan ancak 294 adedine yatırım izni verilmiştir. Bu yatırımların 1 milyar 100 milyon lirayı bulduğu halde bugüne kadar Türkiye'ye gelen sermayenin miktarı ancak 341 milyon lirayı bulmuş, yani isteğin ancak %31'ı tahakkuk ettirilebilmiştir. İşte Türkiye'nin yabancı sermaye durumu budur. Türkiye'nin kalkınma amaçları dikkate alınırsa bu durumun son derece kifayetsiz olduğu meydana çıkar"* diyerek partisinin iktisadi anlayışının milli menfaatleri göz önünde bulundurmak, dar ve kısır görüşlere espri olmamak olarak açıklamıştır.[844] Muhalefetin yaptığı sömürme propagandasının doğru olmadığını, onların istediklerinin yabancı sermayenin faaliyette bulunduğu bütün alanların kapatılması, Türkiye'nin milli kaynaklarla yetinen otarşi bir iktisadi nizam olduğu ileri sürülmüştür.[845] Parti ekonomik anlamda karma ekonomiye taraf olmamakla birlikte, karma ekonomiyi devletçilik veya kolektivizme geçiren bir safha olarak değerlendirilmesine karşı oldukları belirtilmiştir.[846] Parti, ekonomik kalkınma ile ilgili görüşleri ile ilgili olarak ayrıca şu konuşmaları yapmıştır: Demirel, partisinin başlıca görevinin her ailenin evinde tencerenin kaynaması gerektiğini söylemiş. İktisadi alandaki hedeflerinin masa başında alınan hayali sistemler ya da eski şartlara göre

[841] "Samsun Konuşması", **Cumhuriyet,** 12 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14784, s.1.
[842] İsmail Cem**,** "Yabancı Sermaye ve Dış Ticaret", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14769, s.4.
[843] **Milliyet,** 6 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6417, s.1.
[844] **Vatan,** 5 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7657, s.1., s.5.
[845] **Milliyet**, 6 Ekim 1965, Yıl:.16, Sayı:6417, s.1.
[846] **Dünya**, 19 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6616, s.3.

düşünülen doktrinlerden ziyade gerçek ve sonuç alınabilecek fikirler olduğunu dile getirmiştir.[847]

Demirel, yabancı bir gazete muhabiriyle yaptığı konuşmasında ise dış ticaretin devletleştirilmesi gerektiğini düşünmediğini bunun Türkiye kanunlarına ve serbest teşebbüs hakkına aykırı olduğunu, devlet ticaretinin hem zararlı hem de verimli olmayacağını düşüncesinde olduklarını belirtmiştir.[848] Demirel, Trabzon'daki konuşmasında özel teşebbüsten en yüksek şekilde faydalanmadıkça iktisadi kalkınmanın gerçekleşeceğine inanmadıklarını belirtmiştir.[849] Ayrıca, ekonomik alanda planlı kalkınma görüşüne değinen Demirel; Balıkesir'de yapmış olduğu konuşmasında bu işin nasıl yürütüleceğini gayet iyi bildiğini ifade etmiştir. Ardından plan konusuna değinen Demirel, geçen 3,5 yıllık zamanının heder olduğunu söyleyerek planın devlet yatırımlarında emredici olması gerektiğini, özel teşebbüslerde ise kılavuz olması gerektiğini söyleyerek planın amaç değil vasıta olduğunu düşündüklerini belirtmiştir.[850]

AP kadınlar kolunun Bursa'da düzenlemiş olduğu mitingde konuşan Milletvekili adayı Nilüfer Gürsoy, devletçilik politikasının ülkeyi refaha taşımayacağını belirtmesinin ardından *"AP'ye intikamcı parti diyorlar. AP intikamcı bir parti değildir. Bize intikamcı diyenlerin yüzlerine bakın, ne demek istediklerini anlarsınız"* sözleriyle parti hakkındaki eleştirileri de yanıtlamıştır. [851]

Demirel, bir konuşmasında AP iktisadi görüşüyle CHP'nin iktisadi görüşünü karşılaştırmaya yoluyla CHP'nin ekonomik görüşünü eleştirmiştir. CHP'nin eski iktidarı dönemi sürecinde yaşanan ekonomik sıkıntılara değinmiştir ve İkinci Dünya Savaşı'nda Türk milletinin harbe girmişçesine açlıktan ve hastalıktan döküldüğünü ifade etmiştir. Son dört yılda da CHP'nin anlayışında bir değişiklik olmadığı, dar ve kısır iktisadi görüşü benimsediğini anlatmıştır. Ardından CHP'nin uzun nutuklarına rağmen iş ve eser olarak ortaya hiçbir şey koymamış olduğunu *"Kalkınma planının tasarlanan seviyeye ulaşamamış olması, devlet sektöründe olduğu gibi özel sektörde de tasarlanan yatırımların tahakkuk etmemiş olmasının tek sebebi Cumhuriyet Halk Partisinin kısır anlayışları ve dar görüşlerinden başka bir şey değildir"* diyerek CHP'yi eleştirmiştir.[852] CHP'nin propaganda sürecinde AP'nin seçimi kazanacağının belli olmasının CHP'yi öfkelendirdiği bu nedenle

[847] Radyo konuşması, **Milliyet,** 26 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6407, s.1.
[848] **Zafer**, 25 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:757, s.1.
[849] **Dünya**, 27 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6624, s.1.
[850] **Akşam,** 25 Eylül 1965, s.1.
[851] **Milliyet,** 3 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6414, s.1.
[852] **Zafer,** 27 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:790, s.1, s.5.

ağız birliği ile hücuma geçtikleri değerlendirilmiştir. Bu amaçla başarı sağlamak adına Demirel'in şahsına eleştiriler yapıldığı, parti amblemini eleştirdikleri, parti idare tarzına yapılan eleştiriler gibi yollar denedikleri ve başarısız olacakları belirtilmiştir.[853]

AP, seçim sürecinde büyük tartışma konusu olan petrol konusuna da değinerek düşüncelerini seçmenlere açıklamaya çalışmıştır. Partinin petrol konusundaki görüşleri beyannamede de belirtildiği gibi milli bir rafine kurularak ülkenin kısa zamanda ham ve işlenmiş petrol ürünlerini ihraç eden bir ülke haline gelmesinin amaçlandığı yönünde olmuştur. Parti, Petrol Kanunu'nda yer alan bazı güçlüklerin düzenlenerek ekonomik alanda yararlı hale gelebilecek yeni kanun düzenlemeleri yapmayı amaçladıklarını bildirmiştir.[854] Propaganda sürecinde bu fikirler savunulurken parti CHP'nin petrol konusundaki tutumunu da eleştirmiştir.

AP Genel Başkanı Demirel, bütçe müzakereleri konuşmasında petrolü milletleştirmekte bir yarar görmediklerini ve Türk milletine petrol kanunu ile kesin çizgileri olan hakların verilmiş olduğunu belirtmesinin ardından "*Bugün bir milyon ton istihsal ediyoruz. Gelen şirketler (yabancı) 50 bin tonluk istihsalin içindeler. 3 Milyon ton petrolü ise kullanıyoruz. Petrol varsa, bunu yerin üzerine çıkarmak asıldır, şimdi kimin elinden neyi alacağız? Petrol endüstrisi masraflıdır. Türkiye bu masrafa katlanamamıştır ki, petrol kanunu çıkarmıştır. Hükümetler mesuliyet makamlarıdır. Ekonomik meselelerin kati ideolojik kaidelerle hallolacağına kani değiliz"* ifadelerini kullanmış ve propaganda sürecinde de bu konuşmalarını destekler çerçevede konuşmalar yaparak bunun dışına çıkmamıştır.[855] Adana'daki konuşmasında ayrıca partisinin amacının petrol ithalatı sırasında dışarıya ödenen büyük miktarların tasarrufunu sağlayarak ülkenin ham ve işlenmiş petrol dağıtımı yapan bir ülke haline gelmesinin istendiğini söylemiştir.[856] AP Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal da Tekirdağ'da yapmış olduğu konuşmasında petrol konusuna değinmiştir. Asal*, "1964 de bize, 4,5 milyon ton petrol lazımdır. Halbuki istihsalimiz 1 milyon 600 bin tondur. Gerisini nereden bulacaktık? Tarlalardaki traktörler, ordudaki uçaklar benzin ister. Bizim petrol politikamızın esası, Türkiye'yi petrolsüz bırakmamaktır"* demiştir.[857]

[853] Vecih Işık, "Bu Bitmez Kin Artık Dinsin", **Adalet**, 1 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1095, s.2.
[854] **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, 1965, s.24.
[855] İsmail Cem, "Petrol Millileştirilmeli Mi?", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14766, s.5.
[856] **Tercüman,** 3 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı: 1423, s.7.
[857] **Dünya**, 27 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6624, s.1.

Demirel, petrol konusunun *"seçim sakızı"* haline geldiğinden şikâyet ederek CHP'nin durumu yozlaştırdığını, büyük tasarruflar sağlayacak petro kimya endüstrilerini kuramadığını ve ihtiyaçları zamanında karşılayacak milli bir rafine kurulmasını düşünmeyerek bunun önlemlerini almamış olduğunu söylemiştir. Ardından petrol meselesinin Türkiye için önemli olduğunu ve birtakım tehditlere, istismarlara ve vurgunculara kapılarak verilecek bir karar olmadığını aksi halde milleti milyonlarca zarara sokabileceğini dile getirmiştir.[858] AP Bakırköy toplantısında Turgut Topaloğlu, CHP'nin iktidarı zamanında böyle bir eksikliğin fark edilerek uygun bir biçimde ayarlama yapılmadığı dolayısıyla bu görevi AP'nin üstlendiğini söylemiştir.[859]

AP'nin petrol konusundaki tutumu Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Federasyonun düzenlediği *"petrolde son durum"* konulu konferansta ise eleştirilmiştir. Prof. Muammer Aksoy, bu önemli davanın Türkiye yararına olmaktan ziyade, yabancı petrol şirketleri ve onlarla iş yapan küçük bir zümrenin yararı amacını taşıdığı eleştirisinde bulunmuştur.[860]

1961 genel seçim sürecinde parti Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın tek başına koalisyonsuz bir iktidar söylemine AP, 1965 seçimleri içinde devam etmiştir. Parti seçim konusundaki düşüncelerini seçmen vatandaşlara seslenerek duygularını ifade etmiştir. Genel İdare Kurulu üyesi Suphi Baykam, Ankara Gençlik Teşkilatı kongresinde, 10 Ekim gününün AP için bir bayram olacağını söylemiştir ve vatandaşların şimdiden bu büyük bayrama hazır olmalarını istemiştir.[861] Demirel, Anadolu Ajansı'na (AA) vermiş olduğu demeçte 10 Ekim seçimleri hakkında düşüncelerini dile getirmiştir. Seçimlerin sonucunda Meclise girecek olan milletvekillerinin milletin sorunlarını bilen, vatanını seven memleket çocuklarından oluşacağından endişe duyulmaması gerektiğini söylemiştir. Bu seçimlerin ardından Türkiye'nin bir demokrasi imtihanını da başarıyla geçireceğini ifade etmiştir ve Türk milletinin sinesinden doğan AP'den yakınlığını esirgemeyeceğini umut ettiğini dile getirmiştir.[862]

AP'nin tek başına iktidarı elde edecekleri yönünde ileri sürdükleri beyanlar tartışmalara yol açmıştır. Seçime katılan partiler bu güçlü ihtimal karşısında sert eleştiriler yaparak meseleyi gündeme taşımışlardır.[863] Tek başına iktidara gelecekleri yönünde propaganda yapan AP'lilere Bölükbaşı, radyo konuşması sırasında tecrübesiz olmaları

[858] "Adana mitingi konuşması", **Zafer,** 3 Ekim 1965, Yıl:3, Sayı:796, s.5.
[859] **Tercüman,** 30 Eylül 1965, Yıl:4, Sayı:1420, s.3.
[860] **Cumhuriyet,** 31 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı: 15757, s.1.
[861] **Zafer**, 26 Temmuz 1965, Yıl:3, Sayı: 728, s.5.
[862] **Milliyet**, 23 Eylül 1965, Yıl.16, Sayı:6373, s.1.
[863] Abdi İpekçi, "AP İktidara Gelebilir Mi? Gelirse Ne olur?", **Milliyet**, 26 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6376, s.1.

yönünde çatarak *"henüz siyasetin tecrübe ateşinde yanmamış ve kazanında kaynamamış kimseler"* olarak nitelendirmiştir.[864] CKMP sözcüsü Gökhan Evliyaoğlu, geçen dört yıllık siyasi tecrübenin, Mecliste çoğunluk sağlamanın, kuvvetli hükümetin oluşması için yeterli olmadığını ortaya çıkardığını söylemiştir.[865]

Demirel, seçim propagandaları sırasında sık sık dile getirdiği koalisyonsuz iktidar söyleminin yanında seçimleri kazamasalar bile onurlu bir şekilde muhalefet görevini yürüteceklerini belirtmiş ve kaybetmeleri durumunda oyunu AP'den yana kullanmayan vatandaşlara serzenişte bulunmayacaklarını belirtmiştir. Ardından *"AP'nin canı diridir. Çünkü kökü millettir, ümit ve heyecanımızı kaybetmeyelim"* sözleriyle de umutlu olduklarını dile getirmiştir.[866]

YTP ve diğer partiler tarafından propaganda sürecinde tecrübesizlik ithamları yapılması ve özellikle YTP lideri Alican tarafından AP'nin kadrosunun yetersiz olduğu yorumu üzerine Demirel, *"AP'nin gerek kadro gerekse faaliyet olarak takdiri millete kalmıştır. Büyük Türk Milleti nasıl taktir ederse öyle yol gösterecektir. Millet en büyük hakemdir. Mesele bu hakemliğe rıza göstermektir. Halk nasıl isterse en iyisi olur"* demiştir ve 10 Ekim seçimlerinde çoğunluğu sağlayacaklarını bu konuda tahminlerinin kuvvetli olduğunu ve dayanakları olduğunu söylemiştir.[867]

Tüm bunların yanında parti hem eleştirileri yanıtlamış hem de asker kesimini rahatlatmak amacıyla iktidara geldiklerinde kuşku ve endişe ortamı yaratılmak amacıyla yapılan propagandalara karşı anayasal kuruşları teminat olarak gösterme yolunu seçmiştir. İlk olarak beyannamesinde de bu konuya değinerek *"Parlamentoda, tek partinin mutlak çoğunluğu alması ile, memleketin istibdada sürüklenmesi tehlikesi bahis konusu olamaz. Yeni Anayasamızın getirdiği müesseseler bütün kademelerde siyasi iktidarı kontrol ve murakabe altında tutabilecek niteliktedir"* ifadeleri yer bulmuştur.[868] İstanbul mitinginde Demirel, AP'liler olarak vatandaşları kanunlarda belirtildiği gibi güvende altında bulunmaları gerektiğini devlet vazifesi saydıklarını, Türkiye'nin bir hukuk devleti olduğunu bu nedenle endişe ve ürkeklikleri için sebep bulunmadığını dile getirmiştir.[869] Demirel, tek parti iktidarının dikta rejimine neden olacağı görüşünün yanlış bir tutum olduğuna Kars'ta yaptığı konuşmasında da değinerek şunları söylemiştir: *"Anayasamızın temel hükümleri*

[864] **Akşam,** 29 Eylül 1965, s.7.
[865] **Milliyet,** 19 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6369, s.1.
[866] **Milliyet,** 23 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı: 6404, s.1.
[867] **Milliyet,** 24 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6374, s.1.
[868] Sakallıoğlu, **a.g.e.**, s.43.
[869] **Vatan,** 5 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7657, s.5.

karşısında bu iddiaların ne kadar mesnetsiz olduğu aşikardır. Anayasamıza halim olan kuvvetler ayrılığı prensibi, Anayasa mahkemesi, bağımsız adalet cihazı, Üniversiteler, basın gibi icra kuvvetinin tesir sahası dışında bırakılmış olan demokratik temel müesseseler, bu memlekette hiçbir suretle bir dikta nizamının kurulmasına imkân bırakmamıştır. Mecliste ekseriyet sağlayacak ve buna dayanarak, kuvvetli ve istikrarlı bir hükümet kuracak bir partinin bütün icraatı, Anayasa müesseselerinin kontörlü altındadır" [870] Gürsel de basın mensupları ile yaptığı konuşmasında, AP'nin tek başına iktidara gelirse rejimin tehlikeye düşeceği şeklindeki düşünceler için Anayasa varken hiçbir şeyin rejimin güvencesini tehlikeye düşürmeyeceğini söyleyerek Demirel'in sözlerine destek vermiştir.[871]

Demirel, Ordu'da yapmış olduğu konuşmasında, askerin partinin iktidarı karşısındaki tutumunun olumlu olmayacağı konusunda yayılan görüşlere de temas etmiştir. Demirel, AP'ye oy verilmesi durumunda askerin tepkisinin büyük olacağı yönünde propaganda yapanları "*sapık fikirliler"* olarak değerlendirmiş ve bunun mümkün olabilir bişey olmadığını ifade etmesinin ardından *"Türk ordusu ancak milletin hizmetindedir. Şerefli Türk ordusunu, kendilerinin muhafız kıtası olduğunu zannedenler aldanıyorlar. Tavsiyemiz böyle sapık fikirlerden vazgeçip milletin sevgisini kazanmaya çalışmalarıdır"* demiştir.[872]

Süleyman Demirel, Giresun'da yapmış olduğu konuşma sırasında AP'li bir seçmenin *"Menderes'le aynı akıbeti yaşayacağınız söyleniyor"* demesi üzerine; hak yolunda millet için yola çıktığını belirtmiştir. Ardından bu bizi nereye götürürse götürsün oraya kadar gideceğini söylemiş ve *"Millet uğruna cehenneme bile gitmeği göze almışım. Bunu herkes böyle bilsin* demiştir.*"*[873] Demirel'in bu sözleri üzerine CHP Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam, Diyarbakır mitinginde; Demirel'in bu sözlerle yüreğindeki kin ve intikam duygularını açığı çıkardığını, Türk milletinin darağacına yalnızca ihanet içerisinde olan insanları götürdüğünü söylemiştir.[874]

Zafer gazetesi ise AP'nin çoğunluk tarafından desteklendiğini belirterek neden başa gelmesi gerektiğini açıklamıştır. Gazeteye göre; AP korkusuz bir iktidar dönemi sağlayacaktır, vatandaşlar arasında kanun eşitliği sağlayacaktır, hiçbir kitle ve sınıfa üstünlük sağlamayacaktır ayrıca dostluğun ve birliğin savunucusu olduğundan 30 milyonun iktidarı olacaktır.[875] Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan köşe yazısında ise Bahri Savcı,

[870] **Dünya,** 21 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6618, s.7.
[871] **Milliyet,** 23 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6373, s.1.
[872] **Hürriyet,** 28 Eylül 1965, Yıl:18, Sayı:6255, s.7.
[873] **Akşam,** 28 Eylül 1965, s.1.
[874] **Akşam,** 29 Eylül 1965, s.7.
[875] **Zafer,** 7 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:770, s.1.

AP'nin koalisyonsuz iktidar söylemine değinerek partinin DP'nin *"milli irade, biziz, biz milli iradeyiz"* anlayışı gibi modern demokrasinin gerçek anlamını yanlış anladığını belirterek "mutlak iktidar" fikrine saplanmış olduğu değerlendirmesini yapmıştır.[876]

AP, propaganda sırasında büyük toprak sahibi kesime seslenme çabasında olmuştur. Toprak reformu konusunda tarımda reform noktasına dikkat çekerek üretim ve verimin artırılmasını hedeflemiştir. Toprak dağıtımının ise yalnızca devlet elinde bulunan araziler ve düşük verimle kullanılan birtakım araziler kapsamında ele alındığını belirtmiştir. Böylece AP, büyük toprak sahiplerine kendisinin DP'nin devamı olduğunu kabul ettirmeye çalışmıştır.[877] Programında ise toprak reformu hakkında toprak sahibi olmayan köylünün toprak sahibi olmasını gerekli gördüklerini fakat topraklanmayı dar anlamda toprak dağıtımı şeklinden ziyade zirai kalkınmayı sağlayacak şekilde anladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, devlet elinde bulunan ve verimli şekilde kullanılmayan toprakların belirli şartlar dahilinde çiftçilere verilmesine taraftar olduklarını belirtmişlerdir.[878]

Parti, reform konusundaki eleştirileri miting meydanlarında cevaplamaktan kaçınmayarak açıklamalarda bulunmuş CHP'yi de şiddetle tenkit etmiştir. Radyo konuşmasında toprak reformu konusuna değinen Eskişehir Milletvekili adayı Seyfi Öztürk, AP'nin bir avuç toprağı köylüden esirgiyor sözlerine yanıt vermiştir. Öztürk, AP'nin amacının vatandaşa kuru bir toprak reformundan daha ileri olarak köylünün toprağını üretecek, yetiştirerek duruma gelmesini hedeflerini söylemiştir.[879]

CHP'nin iktidarı zamanında toprak reformu ve petrol meselesini gerçekleştirmemiş olması, AP'liler tarafından büyük güç olarak görülerek miting alanlarında kullanılmıştır. AP Genel İdare Kurulu üyesi Dr. Sadettin Bilgiç, Yozgat'da yapmış olduğu konuşmasında CHP'yi seçmenin karşısında yalan vaatlerde bulunduğunu iddia ederek eleştirmiştir. Özetle Bilgiç; CHP'nin üç buçuk yıllık iktidarı zamanında petrol meselesi, tasarruf bonosu, toprak reformu konularını gerçekleştirmeyerek yalnızca muhalefet yıllarında vadettiğini bu konuların hiçbirini halletmediğini söylemiştir.[880] Bilgiç, Tunceli'de yapmış olduğu konuşmasında da petrol konusuna değinerek partinin vatan kaynaklarını satılık olarak görmediklerini, parti kadrosunda yer alan kişilerin bu vatanın evladı olduğunu, CHP'nin AP'yi yalan ithamlarla suçladığını belirttikten sonra özellikle CHP Genel Sekreter

[876] Bahri Savcı, "Mutlak İktidarın Temelleri Atılıyor", **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1965, Yıl:14784, s.2.
[877] Koç, **a.g.e.**, s.168.
[878] İsmail Cem, "Toprak Reformu", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14767, s.5.
[879] **Akşam,** 3 Ekim 1965, s.1.
[880] **Zafer,** 27 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:790, s.1.

Yardımcısı Suphi Baykam'a seslenerek bu konudaki delileri varsa ortaya çıkarmalarını istemiştir ve böyle bir şey mümkün olamayacağından CHP'nin "*Türk milleti tarafından yalancı ve haysiyet celladı olarak çağırılacaklar. Büyük bayram yakındır. Millet iftiracılara, tezvircilere gereken cevabı verecektir*."[881]demek suretiyle cevap bekleyen bir konuşma yapmıştır.

Parti, Doğu bölgelerine yaptığı gezilerde kalkınma konusu üzerinde önemle durmuş ve fabrika yatırımı sözleri verilmiştir. Demirel, AP'nin Doğu'nun bütün problemlerini bildiklerini ve *"Doğu'nun Cennete çevrileceğini"* vaat etmiştir.[882] Parti Genel Başkanı; Doğu bölgelerinde yaşayan vatandaşların acılarını, dertlerini en kısa zamanda bitirmek istediklerini söyleyerek yeni girişimler vaat etmiştir.[883] Elazığ konuşmasında, Keban'ın asıl sahibinin AP'liler olduğunu belirterek partinin *"Keban'ın yanında iki Keban daha yapılacaktır"* demiştir.[884] Diyarbakır'da konuşma yapan Demirel; Doğu'nun bir sürgün yeri olamayacağını, Doğu bölgelerine kaliteli ve tecrübeli memurların gönderilmesi için her türlü tedbirleri alacaklarını belirtmiş, Doğu bölgelerinin fedakarlık ve feragat duygusu ile çalışanların sahası haline getirileceğini söylemiştir.[885]

CHP'nin Doğu kalkınmasındaki konuşmalar partililer tarafından hedef alınarak eleştirilmiştir. Muş açık hava mitinginde konuşan AP genel idare kurulu üyesi Sadettin Bilgiç, CHP'nin Doğu'yu kalkındıracağı iddialarına çatmıştır. Ve *"CHP her zaman için Anadolu'yu ihmal etmiştir. Fakat iddiaya gelince her zaman aksini iddia etmiş, kendini başka türlü göstermeye çalışmıştır. 1963 programında kanunlarımızda mahrumiyet bölgesi olarak kabul edilen 17 ilimize nüfus başına 78 Türk lirası yatırım yapılmıştır. Bunun dışında kalan 50 ilimizde ise nüfus başına 106 lira yatırım yapılmıştır"* demiştir.[886]

Meclis içerisinde AP tarafından sert eleştirilere neden olan "*Seçimlerin Temel Hükümleri*" kanununda yer alan 1965 seçimleri öncesinde yapılan değişikle "*milli bakiye*", *"birleşik oy pusulası"* ve "*ön seçim esasları*" gibi getirilen kanunlara ve yapılan değişiklere sert muhalefet,[887] propaganda sürecinde de devam etmiştir. Demirel, partilerin radyo konuşmasının başladığı ilk günde seçim sisteminde yapılan değişiklikteki memnuniyetsizliklerine değinmiştir. Demirel, *"Biz iktidara gelemezsek, hiç kimse de*

[881] **Dünya**, 25 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6622, s.7.
[882] **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14787, s.7.
[883] **Vatan,** 29 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7651, s.1.
[884] **Milliyet,** 1 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6412, s.1.
[885] **Dünya,** 30 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6637, s.7.
[886] **Milliyet,** 22 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6405, s.1.
[887] Akkaş, **a.g.t.**, s.74.

iktidara gelmesin düşüncesi ile ve hiçbir partiye yüzde elliden fazla oy aldırmayacağız iddiası ile millet iradesini ufalamak için değiştirilmiş bulunan Seçim kanunlarını müstakar ve halka hizmet eden bir hükümet çıkaracak şekilde ıslah edeceğiz. Birleşik oy pusulasını kaldıracağız. Senatoda ekseriyet usulüne döneceğiz" demiştir.[888] Kars konuşmasında da kuvvetli ve istikrarlı hükümet meselesine değinerek seçim sisteminin yanlışlılarından bahsetmiştir. CHP iktidarı zamanında seçim kanunlarında yapılan değişiklikle kuvvetli ve istikrarlı bir hükümetinin kurulmasının şartlarının ortadan kaldırıldığını söylemiştir.[889] Kuvvetli bir tek parti hükümeti kurulmasını engellemek amacıyla hazırlandığını, millet iradesini bölmeyi amaçladığı belirtmiş ve *"siyasi kuvvetleri bölüp parçalayarak devleti zayıf koalisyon hükümetlerinin idaresine teslim etmek hedefini güden hükümleri taşıyor"* sözleriyle eleştirmiştir.[890] AP Genel İdare Kurulu üyesi Cevat Önder de birleşik oy pusulası ve milli bakiye usulünü eleştirerek bunun CHP'nin oyunu olduğunu söylemiştir. Önder'e göre, CHP diğer partilerin desteğini alarak AP'nin tek başına iktidara gelmesini ve kuvvetli bir hükümet kurulmasını engellemek amacıyla böyle bir yola başvurduğunu söylemiştir.[891]

DP'yi başarılı kılan *"CHP çizgisine yönelik kültürel nitelikli tepki"* ele alınarak sağlanan başarı, AP lideri Demirel tarafından da kullanmıştır.[892] Demirel, Sakarya'daki konuşmasında koalisyon hükümetlerini çatal bir kazığa benzettiğini söylemiştir. Ardından CHP'nin idari kadrosunun düşüncelerini eleştirerek *"CHP idarecileri zihniyeti, kendilerini birinci sınıf vatandaş, asilzade, başkalarını müstemleke ahalisi tab'a mı zannediyorlar. Ve bu zihniyetin temsilcileri siyah Afrika dahi hürriyet mücadelesinin Türkiye'den, büyük Atatürk'ten örnek alınarak bu neticeye geldiği devirde hala bu fikirde midirler? Bunu açıkça söylemelidirler. 1965 seçimleri arifesinde de biz, her meselenin bütün çıplaklığı ile milletin huzurunda münakaşa edilmesinin zaruri olduğuna kaniyiz. Bugün bu düşüncenin devamlı olan bir hususun da açıkça istismarlara yeltenmeden sarahaten münakaşası gerekiyor"* demiştir. Ve Samsun'daki konuşmasında DP iktidarından bahsederek ne zamana kadar *"birinci demirkırat ikinci demirkırat, kuyruk, düşük"* diye yapılan adlandırmalara devam edileceğini, DP'ye oy vermiş %55'ten fazla bir kitle olduğunu ve bu vatandaşlara karşı bir hınç mı duyulduğunu sormuştur. İktidara geldikleri vakit her kesim vatandaşın hükümeti olacaklarını, CHP'ye oy vermiş vatandaşlara da muhabbetle bağlı olduklarını söylemiştir.[893]

[888] **Milliyet,** 22 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6407, s.1.
[889] "CHP'nin en büyük partizanlığı", **Zafer**, 27 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:790, s.1.
[890] **Zafer**, 21 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:784, s.5.
[891] Önder Cevat, "Kırat'a Senfoni", **Adalet** ,16 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:1079, s.1.
[892] Demirel, **a.g.e.**, s.26.
[893] **Vatan,** 4 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7656, s.1., s.5.

Parti liderleri ve partililer propaganda sürecinde ayrıca CHP'nin eski politikalarına eleştirilerde bulunarak çeşitli iddialarla da CHP'yi hedef almışlardır. Parti Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal, Trabzon'da CHP'nin Atatürk'ün ölümünden sonra kapandığını ve İnönü'nün partisinin açıldığını söyleyerek *"CHP milli irade yerine şef idaresi devrinin devamıdır", "CHP millet mısır koçanı yerken Ankara Palas'ta saltanat sürmüştür", "yirminci asrın tam ortasında adeta, aşar vergisini ihdas ve tatbik etmiş olan bir partinin, mühtahsilin alin teri felsefesini anlaması mümkün değildir"* diyerek partisinin millet iradesinin devamı olduğunu, vatandaşa alın terinin karşılılığını vermek istediklerini de ayrıca dile getirmiştir.[894]

Süleyman Demirel, Eskişehir'de *"1946 seçimlerinden, sandıkların kırılmasından"* bahsetmiştir. Bu hatırlatmaların ardından 10 Ekim seçimlerinde AP'nin iktidara gelmesi için oy verilmesi istenmiştir. Ardından partisini kervan olarak niteleyen Demirel, *"Bu büyük ve şerefli kararın meydana getirdiği kervan çölleri aştı geliyor. Kervan boş vaatler, tutulmamış sözler, ispat edilmemiş beceriksizliklerle yükle değildir"* denilmiştir.[895] Talat Asal, Ege ve Marmara Bölgesi'ndeki gezisinde CHP'yi halkı anlamamakla ve halk partisi olmamakla itham etmiştir. Bolu'da yaptığı konuşmasında *"CHP devlet zoruyla kurulmuş bir partidir. Halk hareketi değildir. Bunun için CHP'nin halk felsefesi yoktur"*[896] yorumunda bulunurken AP İstanbul Kartal mitinginde konuşan eski İmar Bakanı Muhittin Güven, *"İsminde Halk taşıyan fakat kendisini halka taşıtan CHP iktidara gelmeyecektir"* demiştir.[897]

AP, Genel Başkan yardımcısı ayrıca verdiği bir demeçte CHP'yi antidemokratik bir tutum içinde olmakla suçlamış ve lider kadrosuna eleştiride bulunarak *"Dünyada arka arkaya sekiz seçim kaybetmiş parti yoktur. Sekiz seçim kaybettiği halde lider mevkiini muhafaza etmiş bir kadro dünyada yoktur. Bu kayıpların başlıca sebeplerinden biri, CHP şeflerinin bugünkü tarzdaki medeni mücadele dışı tutum ve davranışlarıdır"* diyerek ayrıca CHP'yi milleti ve halkı anlamamakla suçlamış ve *"CHP siyasi miyoptur"* sözlerini kullanmıştır.[898]

CHP'nin seçimlere az bir zaman kala *"ortanın solu"* sloganının ilan edilmesi, AP tarafından çok geniş şekilde seçim propagandasında kullanılmıştır. Dış politika ve gelişme

[894] **Dünya**, 23 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6620, s.1, s.7.
[895] **Milliyet,** 22 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6403, s.1.
[896] **Dünya**, 7 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6604, s.1.
[897] **Zafer,** 22 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:785, s.5.
[898] **Cumhuriyet**, 29 Ağustos, 1965, Yıl:42, Sayı:14755, s.7.

hareketleri ortanın solu ile birleştirilmiş CHP birçok yerde *"dinsiz*", *"komünist*", *"Rusya sempatizanı*", *"mülkiyet düşmanı*" şeklindeki ifadelerle ilan edilmiştir.[899] İstanbul Fatih'teki konuşmasında Rıfat Öztürkçine *"CHP'yi maskotları da terk etmiştir. Maskotsuz kalan bu parti doğru yoldan ayrılıp sola Moskova'ya giden yolu tercih etmiştir. Ellerindeki pusulanın modeli çok eski olduğu için bunlar bu pusula ile de Moskova'ya varamayacaklardır. Zira CHP'nin müdafaa etmek istediklerini Rusya bugün terk etmiş ve CHP'si ile adeta alay etmektedir"* [900] sözleriyle CHP'yi hedef almıştır.

AP seçim safhası öncesi ve propaganda sürecinde, TİP'i de kendine hedef almıştır. İlk olarak partinin seçime katılımı engellenmeye çalışılmıştır. AP, YSK' ye başvurarak partinin kanuna aykırı kurulduğu gerekçesiyle vesikalar hazırlamış, TİP'in seçime katılmamasını istemiştir.[901] Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal; basın toplantısına gerekçe olarak TİP'in seçime katılma yeterliliğinin bulunmadığını, hukuki bir kuruluş olmadığını ve seçime giremeyeceğini belirterek, 30'a yakın vesikayla YSK'ye başvurduklarını açıklamıştır.[902] Bu girişimler YSK'ce kabul edilmemiştir. Talat Asal, TİP'nin seçimlere girmeye hakkı olmadığı çoğu yerde teşkilatının olmadığını ve hiçbir partinin şu ana kadar girişmediği çeşitli yollar içerisinde kuruluşu tamamladığını, bir partiden ziyade bir komite olduğunu iddia etmiştir.[903]

AP, Genel İdare Kurulu azası ve Seçim Komitesi Başkanı Dr. Sadettin Bilgiç TİP'in gizli bir komünist partisinin devamı olduğunu iddia etmiştir. Parti kurucularının büyük çoğunluğunun askeri mahkemeler tarafından mahkûm edilen komünistler olduğunu ve programlarında 1952 yılında kapatılan gizli komünist partisinin programını benimsemiş olduklarını ileri sürmüştür.[904] Adalet gazetesi; TİP'in yöneticileri arasında yer alan Behice Boran'ın, Adnan Cemgil'in aşırı solcu profesörler olayından sonra görevlerinden alındıklarını; merkez yönetim kurulunda yer alan diğer üyelerden Salih Özkaray, Kemal Sülker, Sina Pamukçu, Nihat Sargın da solcu faaliyetler için çalıştıklarını iddia ederek TİP'in parlamentoya girmemesi gerektiğini savunmuştur.[905]

Parti Genel Başkanı ise Maraş, Gaziantep ve Urfa konuşmalarında özellikle TİP'i hedef almıştır. TİP'in aşırı solun arkasına gizlendiğini söylemiş ve *"Türk milleti kendisine*

[899] "Bir Seçim Sonucunun nedenleri", **Forum,** 15 Ekim 1965, S.277, s.4.
[900] **Dünya**, 25 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6622, s.7.
[901] **Dünya,** 5 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı: 6602, s.1.
[902] **Zafer,** 5 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:768, s.1.
[903] **Adalet**, 5 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1099, s.1.
[904] **Zafer,** 30 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:793, s.1.
[905] **Adalet,** 20 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1114, s.6.

komünizmi, yalancı cenneti vaat eden ve kurtuluşu bu noktada gören sapıkların peşinden gitmeyecektir" ifadelerini kullanmıştır.[906] Partinin TİP'in oylarını almasından korktuğu propagandaları Adalet gazetesi köşe yazısında yanıt bulmuştur. Partinin böyle bir korku içerisinde bulunmadığı AP'nin daima sol ve komünizm ile mücadele edeceğini açıklamış olduğu, partinin davasının bir ideoloji davası olduğu açıklanmıştır.[907]

AP, seçim safhasında gençlik kollarından da destek görmüştür. Kırıkkaleli AP'li gençler, bir bildiri yayınlayarak *"Adalet Partisi, yurt davalarının gerçekleştirilmesi, köylü, işçi, dar gelirli, memur, küçük esnaf ve sanayicilerin dert ve davalarını çözümlemek amaç ve gayesindedir"* yazılı beyannamede *"Adalet Partisinin Milliyetçi Ülkücü ve mukaddesatçı gençleri olarak inanıyoruz ki, Türkiye'yi iktisaden kalkındırıp, muasır medeniyet seviyesine ulaştıracak, Türkiye'de demokrasinin kökleşmesini sağlayacak, Türkiye'yi gerçek manada demokratik hukuk devletinin kurulmasını temin edecek ve Türkiye'yi hürriyet içinde açık rejimle idare edecek yegane siyasi teşekkül ancak ve Ancak Adalet Partisidir."* ifadeleri yer almıştır.[908] Yüksek Öğrenim Gençliği Atatürkçüler Derneği de bildiri yayınlayarak CHP'nin sola kaydığını ve komünist yayınlar karşısında sıkı bir mücadele verilmediğini belirten beyanı, yayınlamıştır. Bu yayında üstü kapalı olarak AP'ye destek sağlamıştır.[909]

Propaganda sürecinde işçi kesimine de sık sık seslenilerek onlardan destek alınmak istenmiştir. AP Ankara İl İşçi Komitesi, seçimler ile ilgili Ankara işçilerine bir bildiri yayınlamıştır. İşçilere seslenen bildiride; Türk işçisinin ana davalarının çözümlenmesi ve haklarına kavuşmasının demokrasiye inanan ve insan haklarına değer veren partinin iktidara gelmesiyle mümkün olacağı ifade edilmiştir. Ardından, CHP'nin milletçe denenmiş ve *"iyi not alamamış"* bir parti olduğu ifade edilerek iktisadi refahı sağlayacak ve siyasi huzuru temin edecek tek partinin AP olduğu, Türk işçisinin bu saflarda toplanılacağı belirtilmiştir.[910] AP İstanbul'daki toplantısında konuşan Milletvekili Hüsamettin Tiyanşan, işçi ve esnaf sınıfının AP saflarında toplanacağını belirtmiştir. Tiyanşan, ardından TİP'e çatarak *"Demokratik rejim aleyhtarı küfür edebiyatçılarından, Türk işçisi ve esnafı nefret etmektedir. Çünkü bu partiyi yönetenlerin kimler olduğu zararlı faaliyetleri yakından görülmektedir. Milletin huzur ve refahını kıskanan bu zavallılar bilmelidirler ki Türk işçisi*

[906] **Milliyet**, 2 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6413, s.1.
[907] "Seçim ve Tip", **Adalet**, 8 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1102, s.1.
[908] **Zafer,** 16 Haziran 1965, Yıl:3, Sayı:690, s.1., s.5.
[909] **Zafer,** 20 Haziran 1965, Yıl:3, Sayı:694, s.1.
[910] **Zafer,** 19 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:782, s.1, s.5.

ve esnafı menfaatini sermaye düşmanlığından değil, sermayenin gelişmesinde, piyasanın ferahlamasında görmektedir" demiştir.[911]

Propaganda sürecinde AP'nin ısrarla durduğu diğer bir önemli konu ise komünizm olmuştur. Propaganda öncesi Karadeniz gezisi sırasında ısrarla üzerinde durulan komünizmle mücadele tekrar ele alınmıştır. Demirel, Milliyet gazetesinde Abdi İpekçiyle yaptığı konuşmasında da bu konuya temas ederek görüşmesinde kendinden önceki koalisyon hükümetlerinin aşırı sol ile yeterli mücadele yapmadıklarını söylemiştir.[912] İstanbul'da konuşan Orhan Cemal Ersoy, *"Komünizmle savaş ve batı ile iş birliği yapmak Atatürk'ün emridir"* demiştir.[913]AP Kadıköy Gençlik Teşkilatı da bir bildiri yayınlayarak *"Türkiye kızıl emperyalizmin vesayeti altına alınmayacaktır"*[914] diyerek fikirlerini belirtmiştir. Demirel; Bursa'da yaptığı açık hava mitinginde, Anayasanın tanımış olduğu laiklik ve sosyal karakterin Türkiye'de kanun dışı, gizli çalışmalar yollarıyla komünist idareyi getirmek için adları belli olmayan sabıklar tarafından işleniyor olduğunu ve demokrat memleketi *"kızıl diktatorya"* içine sokmak istiyorlar iddiasında bulunmuştur.[915] Demirel, aşırı sol fikirlere kapılmış olanlara uyarıda bulunarak bir kere tecrübe edilsin mantığıyla davranılmasının yanlış olduğunu belirterek *"komünizmin bir kere denenmesi, halk hakimiyeti, serbest oy, demokrasi ve hürriyet kapılarının ebediyen kapanması demektir. Bir azınlık diktatoryası olan komünizm idaresi ilk kuruluş anında, kendisine mukavemet edebilecek bütün kuvvetleri tasfiye eder. Komünizmin iktidara geldiği her ülkede bu böyle olmuştur"* demiştir.[916]

Demirel, zaman zaman propaganda sürecine temas ederek CHP'nin mücadele yöntemlerinin doğru olmadığını, haksız iftiralar içerdiğini söyleyerek propaganda sürecinin "*kör döğüşü"* haline getirilmesinden şikâyet etmiştir.[917] Ayrıca CHP'nin kendisine karşı en güçlü rakip olarak AP'yi seçtiğinden kaynaklı bu haksız mücadeleyi yürüttüğünü söylemiştir. Ardından seçim mücadelesinde şahıslarla hiçbir şekilde meselelerinin olmadığını belirten Demirel, zihniyet ve davranışlarla mücadele edeceklerini aynı metodu kullanmayacaklarını söylemiştir.[918] Parti üyeleri de, parti hakkında yapılan eleştirilere cevap vermişlerdir. AP Genel Yönetim Kurulu üyesi Ertuğrul Akça, Afyon'da partisine yapılan eleştirilere cevap vermiştir. Ve partisinin çektiklerini başkalarına çektirmeyeceğiz, demiştir.

[911] **Dünya,** 27 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6624, s.7.
[912] **Milliyet,** 28 Temmuz 1965, Yıl:16, Sayı:6347, s.1.
[913] **Zafer,** 29 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:792, s.1.
[914] **Zafer,** 22 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:785, s.1.
[915] **Vatan**, 6 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7638, s.1.
[916] "Bursa Konuşması", **Tercüman,** 7 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1427, s.7.
[917] Balıkesir Konuşması, **Hürriyet,** 25 Eylül 1965, Yıl:18, Sayı:6252, s.1.
[918] "Balıkesir Konuşması", **Zafer,** 25 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:788, s.6.

Memurlarla ilgili yapılan eleştirilere AP iktidarında memurların yarınından emin olarak kanunları tatbik edeceklerini ve yarın ne olacak endişesi taşımayacaklarını belirtmiştir.[919] AP Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal, basın mensuplarına CHP'ye karşı vatandaşların AP ile güç birliği yapacaklarını söylemiştir.[920]

Demirel, Balıkesir konuşmasında AP iktidara geldiğinde memurlar üzerinde yapacakları iddia edilen bütün devlet memurlarının denklerini bağlayacakları iddialarını cevaplamıştır. Süleyman Demirel partisinin iktidarı hakkında şimdiden tahrik ortamı yaratılmaya çalıştığını belirtmiştir. Ve söylentileri *"Çok denenmiş, tesirlerini kaybetmiş, modası geçmiş her seçimde çiğnene çiğnene sakız haline gelmiş"* sözler olarak değerlendirmiştir. Memur haklarının kanun teminatı altında olduğunu ifade etmiştir.[921]

Demirel, Balıkesir'deki konuşmasında iktidara geldiklerinde idari alanda ıslahat yapacaklarını belirtmiştir. AP iktidarında; vatandaşların işlerinin sürüncemede kalmayacağını, devlet kapılarında farklı muamele görmeyeceklerini, siyasi kanaatlerine göre kimsenin değerlendirilmeyeceğini, idarenin ve siyasi iktidarın esiri olmaktan kurtulacaklarını ifade etmiştir.[922] Forum dergisi, AP vaatleri için zayıf kitlelerin yararına olacak bir köklü ve esaslı hiçbir taahhüde girmemiş olduğunu, toprak reformu ve petrolün devletleştirilmesini kabul etmediğini, sosyal adalet ve sosyal güvenlik konularında yuvarlak düşünceler ifade etmiş olduğunu belirtmiştir.[923]

Zafer gazetesi köşe yazarı Füruzan Tekil, AP için yapılan eleştirilerin propaganda süresince devam etmesinin ihtiras harçları ile yapılmış olduğunu ifade etmiştir. AP'nin tek başına iktidara geçmesini önlemek amacıyla yapılan propagandaların tüm partilerin en doğal hakkı olduğunu fakat mücadelenin meşru yollarla olması gerektiğine dikkat çekmiştir. *"AP iktidara geliyor diye, memleketi başlarına zindan etme edebiyatı, kıratı çatlatacaklar gibi meş'um sözler icadı, ikinci demirkırat birincinin yolundan gidecek"* şeklinde yapılan sözleri *"gayrimeşru gayret ve fikriyat"* olarak değerlendirmiştir.[924]

Cüneyt Arcayürek, seçim propagandaları sırasındaki AP miting alanlarını ve AP'li seçmenlerin tasvirini "*Seçim alanına yığılmış kalabalıktaki patırtılı, parıltılı canlılık yalnızca ön sıralarda değildi. Bütün alanda aynı canlılık, aynı coşku, elektrik telinden*

[919] **Dünya,** 19 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6616, s.1.
[920] **Milliyet,** 22 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6372, s.3.
[921] **Zafer,** 25 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:788, s.6.
[922] **Zafer,** 25 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:788, s.6.
[923] "Bir Seçim Sonucunun Nedenleri", **Forum,** 15 Ekim 1965, S.277, s.3.
[924] Füruzan Tekil, "Tek Başına İktidar", **Zafer**, 30 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:762, s.1.

yayılmışçasına her bireye, kadına, erkeğe, çocuğa yansımıştı" sözleriyle ifade eder.[925] CHP İstanbul Orozdibak mitinginde konuşan CHP Genel Sekreter yardımcısı Suphi Baykam da, AP mitinglerini eleştirerek AP'nin eski usullerle iktidarsızlığını ve itibarsızlığını arttırdığı ve *"yüzbinlerce lira bir günde sarf edilmekte, bindirilmiş kıratlar düzenlenmekte, alkış için adamlar kiralanmaktadırlar."* iddiasında bulunmuştur.[926]

2.3.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Propaganda Söylemleri

1961 seçimlerinde Osman Bölükbaşı'nın lider olduğu parti, 1965 seçimlerine Alpaslan Türkeş'in liderliğinde girmiştir. Dolayısıyla; CKMP, 1965 seçim çalışmalarına yeni bir genel başkan ve yeni bir ideoloji ile başlamıştır. Bu süreç içerisinde hem genel başkanının tutumu hem de partisinin ideolojisini ve yerini tanıtmak zorunda kalmıştır.[927] Hatta programını anlatmak amacıyla parti içerisinde bir komite kurularak ilk olarak Ankara'da çalışmalara başlanmıştır. CKMP programını ve partiyi tanıtmak amacıyla Mehmet Kılıç, Numan Esin, Dündar Taser ve Ziya Tansuğ'dan meydana gelen bir komite oluşturmuştur.[928]

CKMP seçim sloganları, "*CMP ırkçılığı şiddetle reddeder*", "*faşizm, Nazizm ve komünizmin karşısındayız*", "*Türklüğün şerefli mazisi ve aydın geleceğine inanıyoruz*", *"Egemenliğin sahibi ve kaynağı millettir*", "*Geri kalmış bölgelerin kalkınmasına öncelik verilecektir*", "*Türküm diyen herkes Türk'tür*", "*Müreffeh ve kuvvetli Türkiye*"[929]**,** *"Türkiye aç hürlerin, tok esirlerin ülkesi olmamalıdır"*, "*Vatandaşın açlığı, işsizliği fakirliği idare edenlerin ayıbıdır"* olmuştur.[930]

Türkeş, Cumhuriyet gazetesine vermiş olduğu demeçte seçim propagandası sırasında diğer partileri veya şahısları küçük düşürmeye çalışmak yerine seçmenlere plan ve programlarını açıklayacaklarını belirtmiştir. Eleştiri yapmak durumunda kaldıklarında ise bunu hakikate bağlı olarak yapacaklarını dile getirmiştir.[931] CKMP sözcüsü Gökhan Evliyaoğlu tarafından yayınlanan bildiride de CKMP'nin seçim platformunda duygularla değil, akılla hareket edilerek bilimsel bir propaganda yöntemi izleneceğini bildirilmiştir. Evliyaoğlu; CKMP'nin alışılmış olan seviyesiz parti mücadeleleri, iftiralar, haksızlık ve

[925] Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Ankara, Bilgi, 1985, s.21.
[926] **Tercüman,** 4 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1424, s.7.
[927] Koç, **a.g.e**., s.171.
[928] **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14735, s.1.
[929] **Dünya,** 13 Ağustos 1965, Yıl:14, Sayı:6584, s.3.
[930] **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14741, s.7.
[931] **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14729, s.7.

kardeş kavgalarının yaşandığı bir seçim kampanyasından partisinin uzak duracağını ve yeni bir yönle propagandalarını gerçekleştireceklerini dile getirmiştir.[932] Alparslan Türkeş; Bolu ve Gerede'de düzenlenen açık hava toplantılarında da parti ileri gelenlerini uyararak süreç içerisinde şahsiyatla uğraşmamalarını, bazı kişilerin gizli ifadelerin arkasına saklanarak faaliyet yürüttüğünü söylemiştir.[933]

Türkeş, seçim mücadelesi boyunca Ankara ve İstanbul hesaba katılmazsa 5.777 km yol dolaşmıştır.[934] İlk seçim propagandasını Ankara'da açmış olan parti lideri Alparslan Türkeş, konuşmasına Türkiye'nin içinde bulunduğu şartları anlatarak başlamıştır. Türkiye'nin kötü politikacılar nedeniyle geri kaldığını ve Türkiye'yi bu durumdan kurtarmak için partisinin mücadele bayrağını açmış olduğu bu durumu geride bırakmak için mutlaka zafere ulaşacaklarını belirtmiştir.[935]

CKMP lideri Türkeş, seçime katılan diğer parti liderleri gibi komünizm üzerinde durmuştur. Partililerde aynı konuya temas etmişler ve komünizmin karşısında oldukları ifade edilmiştir. Kırklareli'nde yaptığı konuşmasında bu konuya değinerek *"Komünizm sapık yoldur. Türk milletine felaket getirir"* diyerek aşırı ideolojilerin memleketin kalkınmasına bir faydası olmayacağını ifade etmiştir.[936] Adana'da yapmış olduğu konuşmasında da komünizm tehlikesine işaret etmiştir. Komünizmi *"bu hareket, memleketi parçalamak ve başkalarına peşkeş çekmek için yetiştirilmiş kızıl, sapık hainlerin yolunu kesmek ve onların yüzlerindeki sahte halk dostu maskelerini yırtma harekettir"* diyerek memlekette birtakım komünistlerin çeşitli maskeler ve boyalar altında teşkilatlanmış olduğunu belirtmiştir.[937] Türkeş, Saraçhane mitinginde tek bir sınıfının toplum üzerinde egemenlik kurmasının zararlı olduğunu ve kol işçilerinin her konuda söz sahibi olmasını komünizme giden en kestirme yol olarak gördüklerini ifade etmiştir.[938] Milletvekili adayı Hikmet Tanyu, radyo konuşmasında komünizme asla bu ülkede yer vermeyeceğini bu kavramının doktrinden ziyade bir irin olduğunu söyleyerek, milleti bölücü davranışlara karşı olduklarını dile getirmiştir.[939]

Türkeş, Sivas mitinginde aşırı sola karşı gençliğin yetiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Konuşmasında, gençliğin sorunlarıyla hükümetler tarafından ilgilenilmediğini

[932] **Cumhuriyet,** 24 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14750, s.7.
[933] **Güzel Samsun,** 7 Ekim 1965, Yıl:6, Sayı:1633, s.1.
[934] **Milliyet**, 10 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6421, s.5.
[935] **Akşam,** 20 Eylül 1965, s.1.
[936] **Akşam,** 29 Eylül 1965, s.7.
[937] **Zafer,** 30 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:793, s.1.
[938] **Güzel Samsun**, 7 Ekim 1965, Yıl:6, Sayı:1633, s.1.
[939] **Akşam**, 1 Ekim 1965, s.7.

ve gençlerin imkân eşitsizliği içerisinde bulunduğunu dile getirerek gençliğin eksikliklerinden aşırı sol akımların yararlandığını ve gençliğin aşırı sol akımların telkin ve baskılarına uğradığını belirtmiştir. Türkeş, bu durum karşısında tedbirler alınması gerektiğini *ve "Gençleri hakiki manasında Atatürkçü, milliyetçi ve aşırı sola karşı donatılmış olarak yetiştirmek yoluna gidilmelidir"* çağrısında bulunmuştur.[940]

Parti Genel Başkanı Alp Arslan Türkeş, petrol meselenin siyasi bir propaganda meselesi yapılarak Batı düşmanlığı haline gelmesini istemediğini dile getirmiştir.[941] Bu nedenle parti, tartışma sürecine girmeden miting alanlarında petrol meselesi ve toprak reformuna değinerek bu konuya bakış açılarını açıklamıştır. CKMP Başkan Yardımcısı Gökhan Evliyaoğlu; Balıkesir'de düzenlenen basın toplantısında, petrol meselesini önemli bir mesele olarak gördüklerini ve petrol konusunda Türk milletinin yüksek menfaatlerini sağlayacak bir çözüm yoluna taraftar olduklarını ve yapılan incelemeler sonucunda yabancı petrol şirketlerinin Türkiye'ye diğer dünya piyasalarına sattıkları ücretlerden %20 ile %30 yüksek fiyatla petrol sattıklarını tespit ettiklerini ve bu durumun düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Arama için imtiyazlar sağlayan şirketlerin durumlarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiği milli şirketimiz olan Petrol Ofisinin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[942] Türkeş; İzmir'de yaptığı konuşmasında, topraksız köylülerin geniş arazi sahiplerinin topraklarında büyük bir hakka sahip olmadan yaşayan köylünün *"sefaletten, sömürülmekten ve esir gibi kullanılmaktan derhal kurtarılmaları lazımdır"* demiştir.[943]

CKMP lideri Türkeş, Abdi İpekçi ile yaptığı konuşmasında partisinin ekonomik görüşlerini açıklamıştır. Türkeş, partisinin karma ekonomiyi benimsemiş olduğunu karma ekonomi görüşünde de toplumcu esasları ele alan bir ekonomik görüşü benimsediklerini dile getirmiştir. Ardından özel sektör hakkındaki görüşlerini dile getiren parti lideri *"Özel teşebbüsün faaliyet sahaları olan çerçevesi içinde tespit edilecek, devlet sektörü de özel sektörün yanında toplum kalkınması için gereken faaliyetleri yapacaktır."* demiştir. Türkeş, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sisteme muhtaç olduğunu bu sistemin ise *"Milliyetçilik, Ülkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik, köylücülük, gelişmecilik ve halkçılık, endüstiricilik ve teknikçilik"* olarak belirttiği prensiplerle gerçekleşeceğini ifade etmiştir.[944]

---

[940] **Vatan,** 3 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7655, s.5.
[941] İsmail Cem, "Toprak Reformu", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14767, s.5.
[942] **Sabah,** 23 Eylül 1965, Sayı:1855, s.1.
[943] **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14750, s.1.
[944] **Milliyet,** 5 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6355, s.1.

CKMP, seçim propagandasının son günlerinde talip olduğu oyların TİP'e kaydığı düşüncesiyle TİP'e eleştirilerini yöneltmiştir.[945] Türkeş, İzmir'de TİP yöneticilerine çatmıştır. Yöneticilerini *"Bölgecilik, ayıcılık, sınıf mücadelesi ve revizyonculuk kışkırtmaları içinde bulunmakla"* suçlamıştır.[946] TİP'in, toprak reformu hakkındaki görüşlerini de eleştiren Türkeş, *"Hainler"* yakıştırması yaptığı partinin amaçlarının "*toprağı ufalayıp, milleti komünist yapmak"*[947] olduğunu ve vatandaşı aldatıcı vaatlerle komünizme götürmek hedefinde olduklarını iddia etmiştir.[948]

Türkeş, Adana'da yapmış olduğu konuşmasında da TİP hedef alarak parti kadrosundaki şahısları eleştirmiştir. Türkeş, *"Bıyıkları ile, kullandıkları özel kelimelerle Türkçeden başka her şeye benzeyen çarpık şiveleri ile bu hasta ruhlu, hasta dimağlı, hasta karakterli kimseleri tanımak artık çok kolaydır. Kendilerini ömürlerinde bir kere bile kazma sallamamış olan, aylık kazançları 15-20 bin liradan aşağı düşmeyen, İstanbul ve Ankara'nın konforlu mutahitinden, Türk köylüsü ve Türk işçisinin fukaralık ve çalışma bölgelerine asla girmemiş olan ve girmeye tahammülleri de bulunmayan bu paşa döküntüleri, milleti aldatamayacaklardır. İster maskeli olsun ister maskesiz olsun komünistlerin karşısına her yerde dikileceğiz. Onların çevirmek istedikleri melaneti yok edeceğiz"* demiştir.[949] Edirne'de yaptığı açık hava toplantısında da isim vermeden TİP'i eleştirmiştir ve Türkiye'yi parçalayarak uluslararası bir kızıl idare kurmak amacı taşıyanların karşında olup yok edileceğini söylemiştir.[950]

CKMP propagandasında işçi ve köy kalkınmasına da değinilmiş, mitinglerde Genel Başkan ve partililer düşüncelerini açıklamıştır. CKMP, propaganda süresince köylüye seslenerek köylünün köy kalkınması ile ilgili düşüncelerine de yer vermiştir. CKMP kapalı salon toplantısında konuşan Ahmet Tahtakılıç, köy kalkınmasının memleket kalkınması olduğunu söyleyerek *"Köylü bir istihlak vasıtası değil, istihsal vasıtası olacaktır. Kurulacak merkez köylerde o her istediğini ayağında bulacak böylece şehirlere akın duracak ve topyekûn kalkınma gerçekleşecektir"* demiştir.[951] CKMP Genel Sekreter Yardımcısı Muzaffer Özdağ, Ankara köylerinde yaptığı konuşmada köylü kadınlarla sohbet etmiştir. Konuşmasında; gülmeyi unutan yüzlerin artık güleceğini, köylerle şehir arasındaki farkları kaldıracaklarını, tarım reformunu ve sanayileşmeyi hızla gerçekleştireceklerinin sözlerini

[945] Abdi İpekçi, "Oylar AP aleyhine Kıpırdıyor", **Milliyet**, 1 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6412, s.1.
[946] **Milliyet,** 3 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6414, s.1.
[947] **Milliyet,** 1 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6412, s.1.
[948] **Tercüman**, 1 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1421, s.7.
[949] **Milliyet,** 30 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6411, s.1.
[950] **Milliyet,** 29 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6410, s.1.
[951] **Tercüman, 3** Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1423, s.7.

vermiştir. Köylü analara hitaben, sözlerini yerine getirmediği taktirde *"Sana layık bir yurt kuramaz, sana layık bir hayat yaratamazsak ak sütünü helal etme"* ifadesini kullanmıştır.[952] Gökhan Evliyaoğlu Samsun'daki konuşmasında yoksulluğa değinerek ayakkabısı olmayan ya da yamalı kıyafetler içerisinde olan vatandaşları gördükçe kendi kıyafetlerinden utandığını dile getirmiş ve Türkiye'nin geliştirilmesi için CKMP'nin tüm gücüyle çalışacağını dile getirmiştir.[953]CKMP İstanbul adayı Ahmet Tahtakılıç Yalova'daki mitingde Demirel ve İnönü'nün sözlerini eleştirmiştir. Demirel'in *"müreffeh Türkiye kuracağız",* İnönü'nün *"çalışınız çalıştırınız"* sözlerine değinerek *"Köylümüz açken, işçimiz perişanken müreffeh Türkiye kurulamaz"* demiştir.[954]

CKMP, kadın hakları konusunda görüşlerini açıkladığı bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamade, partinin kadın haklarını korumak için kadın haklarını ön planla yer aldıklarını ve kadınların ağır yaşama şartlarından üzüntü duydukları dile getirilmiştir. Bu nedenle *"Çalışan kadının, küçük çocuklarının bakımına devletli yardımcı kılacağız"* sözü verilmiştir.[955] CKMP'li Gökhan Evliyaoğlu ve Mustafa K. Erkovan Konya'da gençliğe, köylüye, işçi ve ailelere bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride; Konya'nın ihmal edilmiş olduğu, işçilerinde politikacılar tarafından incitildiği dile getirilmiştir. Köylünün özellikle AP'ne kızgın olduğu belirtilerek "*Adalet partisi bizi aldattı, artık onlara inanmıyoruz*" ifadeleri yer almıştır. Ve CKMP'nin Konya'da çok sevildiği belirtilmiştir.[956]

CKMP Merkez İşçi Komitesi, işçi liderlerine seçim öncesi bir çağrıda bulunarak CKMP saflarında işçi sorunlarına karşı CKMP'de birleşerek müşterek bir cephe kurulmasını istemiştir. Yapılan çağrıda Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısının yeni baştan ele alınacağı da bildirilmiştir.[957]

Türkeş; İzmir'deki konuşmasında herkesin liyakat ve kabiliyetine göre mutlaka iş sahibi olması gerektiğini, devletin vatandaşlara iş sahası açmakla görevle olduğunu ve vatandaşlarının geçim seviyesinin askeri düzeyde hesaplanmış geçim seviyesinin altına düşürülmemesi gerektiğini söylemiştir.[958] CKMP Genel Sekreter Yardımcısı Muzaffer

[952] **Tercüman**, 19 Eylül 1965, Yıl:4, Sayı:1409, s.3.
[953] **Güzel Samsun**, 27 Eylül 1965, Yıl:6, Sayı:1624, s.1.
[954] **Dünya**, 25 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6622, s.7.
[955] **Dünya,** 23 Ağustos 1965, Yıl:14, Sayı:6590, s.1.
[956] **Sabah,** 1 Ekim 1965, Sayı:1862, s.1., s.3.
[957] **Milliyet,** 19 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6369, s.1.
[958] **Cumhuriyet,** Yıl:42, Sayı:14750, s.1.

Özdağ, partisinin *"Türk milli kurtuluş hareketinin, Türk inkılabının ikinci safhasına liderlik edeceği"* iddiasında bulunmuştur.[959]

CKMP Genel Başkan Yardımcısı ve propaganda başkanı Gökhan Evliyaoğlu'nun partisinin propaganda esaslarını açıkladığında Türk milletinin ve AP kitlesinin CKMP'ye olan yakınlığı nedeniyle AP'ye "*aşk taarruzu"* yapılacaktır sözleri propaganda sırasında gerçekleştirilerek AP hedef alınmıştır.[960] Türkeş, seçim öncesinde de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bir mektup yollayarak AP'nin tutumundan şikâyet etmiştir. Türkeş, AP'lilerin Anayasa ve 27 Mayıs devrimine ilişkin "*sözlü şen'i tecavüzler"* de bulunduğunu ve halkı 27 Mayıs öncesi ortama sürüklediklerini belirtmiştir.[961]

CKMP Genel Sekreter Yardımcısı Muzaffer Özdağ; ilk olarak AP'nin kadrosunu eleştirmiş, eski DP yakınlarının siyasette olmalarının kanunen bir sakınca taşımasa da AP'nin bu adayları siyasi mirası sağlamak için kadrosuna aldığını belirtmiştir. Özdağ, *"AP mahkûm olmuş bir siyasi mirası bayrak yapmak istemektedir. Anayasa, siyasi Partiler ve Tedbirler Kanununa açıkça tecavüz anlamı taşıyan bu davranış rejimin teminatı olan müesseseleri rencide etmekte"* demiştir.[962]

CKMP Genel Başkanı Türkeş, Erzurum'da mahalli basın mensuplarıyla yaptığı konuşmasında AP ve idari kadrosuyla ile ilgili olarak düşüncelerini açıklayarak *"AP'yi ikiye ayırmak lazım gövdeyi teşkil eden temiz halk kitlesi var. Bu insanlar aldatılmaktadırlar. Yönetici kadrosunda yer almış olan hatalı tutumlu kimseler var. Yönetici kadrosunda yer almış olan bu hatalı tutumlu insanlar, dindarlığı körüklemektedirler. Biz bu zihniyete karşısıyız. Yöneticiler bu hatalı tutumlarında devam ederlerse çok tehlikeli istikametlere giderler. Çünkü Türk halkı kinden düşmanlıktan nefret eden bir halktır. Artık öyle bir tutuma müsaade etmeyen sağlam kuvvetleri ve müesseseleri vardır"* demiştir.[963] Alpaslan Türkeş, Bursa'da yaptığı konuşmasında AP'nin milletin beklediklerini yerine getiremediği ve davranışları ve uyguladıkları hareket tarzının hatalı olduğunu, partinin ve yöneticilerin kanunlara riayet etmediği söyleyerek hedef kitlesinin AP gövdesini teşkil eden temiz halk kitlesini olduğunu ve CKMP altında toplamak istediğini söylemiştir.[964]

[959] **Vatan,** 28 Ağustos 1965, Yıl:25, Sayı:7619, s.5.
[960] **Sabah**, 26 Ağustos 1965, Sayı:1832, s.3.
[961] **Vatan,** 26 Temmuz 1965, Yıl:25, Sayı:7586, s.1.
[962] **Milliyet**, 21 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6371, s.3.
[963] **Vatan,** 4 Ekim 1965, Yıl:23, Sayı:7556, s.5.
[964] **Cumhuriyet,** 23 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14749, s.1.

CKMP kongresinde sunulan partinin faaliyet raporunda ise tüm partiler eleştirilmiştir. AP *"kuruluşunda zaaf psikozu bulunan"*, CHP *"Acayip bir zihniyetin temsilcisi",* YTP *"kifayetsiz",* MP *"Osman Bölükbaşı'nın ihanetiyle parçalanan"* partiler olarak nitelendirilmiştir.[965]

2.3.4. Yeni Türkiye Partisi Propaganda Söylemleri

YTP, 1965 seçimlerine *"Ne şunun ne bunun, 30 milyon Türk'ün hizmetindeyiz"* [966] sloganıyla girmiştir. AP ve CHP'den sonra üçüncü parti oldukları görüşünü savunmuşlardır.[967] Bu düşünceleri Parti Genel Başkanı Ekrem Alican, İstanbul'da yaptığı konuşmasında ele alarak hiçbir partinin tek başına iktidara gelemeyeceğini belirtmiş, seçim sonucunda 50'ye yakın sandalye kazanacaklarını, AP'nin 1., CHP'nin 2. parti olacağını, YTP'nin ise 3. büyük parti olacağını söylemiştir.[968] Alican, seçim propagandası boyunca 1506 km yol yaparak Ankara, Tokat, Bolu ve Sakarya illerinde seçim konuşmalarını yapmıştır.[969]

Ekrem Alican, Kadıköy ilçe merkezinde partisinin siyasi görüşünü açıklayarak orta yol partisi olduğunu dile getirmiştir. II. Dünya savaşının ardından bütün devletlerin bir orta yol izlediklerini söyleyerek *"orta yol milli yoldur. Orta yolda şu veya bu devlete yakın gözükmekle övünmek yoktur. Orta yol politikası, bütün Türk Milletini düşünen politikadır. Milli irade fikre dayanan bu yolun sağına veya soluna sapmak isteyenler memlekette şu veya bu ekonomik zümreye dayanan antidemokratik siyasi rejim kurmak isteyenlerdir. Ortayol, anayasa yoludur. Demokrasiye, karma ekonomiye, sosyal adalet ve sosyal güvenliğe dayanan yoldur."* ifadeleriyle de bu görüşü desteklemeye çalışmıştır.[970]

Alican, partisinin hedeflerini açıkladığı Adana'da ise işçinin ailesi ile rahat bir yaşam sürmesi gerektiğini, köylünün sosyal adaletten yararlanması gerektiğini belirterek YTP olarak bunu hedeflediklerini dile getirmiştir. Ardından, ortanın solu kavramını eleştirerek bu kavramla Türkiye'deki özel sektör üretiminin kamulaştırılması olarak belirtilerek böyle bir

[965] **Vatan**, 30 Temmuz 1965, Yıl:25, Sayı:7590, s.1.
[966] **Dünya,** 12 Ağustos 1965, Yıl:14, Sayı:6580, s.7.
[967] **Cumhuriyet,** 26 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14783, s.7.
[968] **Hürriyet,** 26 Eylül 1965, Yıl:18, Sayı:6421, s.1.
[969] **Milliyet,** 10 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6421, s.5.
[970] **Dünya,** 27 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6624, s.1.

düzenin demokrasi olamayacağı ve millet tarafından da benimsenmeyeceğini ifade etmiştir.[971]

YTP, DP oy mirasına sahip çıkmak için kurulan partilerden biri olarak propaganda sürecinde ağırlıklı olarak eleştirilerini AP'ye yöneltmiştir. YTP Genel İdare Kurulu üyesi Recai İskenderoğlu, Muş'ta yapmış olduğu konuşmasında, AP'nin Anayasanın getirdiği sosyal devlet ilkelerinin karşısında bir parti olduğunu söyleyerek *"Bu sosyal anlayışın tam tersini benimseyen, toplumsal kalkınmamızı köstekleyen bir ekonomik ve sosyal görüşün müdafil sıfatıyla Türk halkının önüne çıkan Adalet Partisi sosyal devlet ilkelerini getirmiş olan Anayasayı da karşısına almış bulunuyor. Bu yönüyle AP anayasa dışı bir siyasi teşekkül olma istidadını gösteriyor"* yorumunda bulunmuştur.[972] YTP Bismil mitinginde konuşan Genel Başkan Vekili Yusuf Azizoğlu, AP kadrosunu eleştirerek parti merkez idarisini ellerinde bulunduranları siyasi bilgiden ve düşünceden mahrum kişiler olarak nitelendirmiş ve AP'nin iktidara geldiği taktirde memlekette huzursuzluk olacağını dile getirmiştir.[973] Bu konuşmaya rağmen Parti Genel Başkanı, seçim neticesinin bu şekilde tecelli etmeyeceğini düşünerek ve AP'nin iktidar söylemlerine karşılık olarak *"AP idarecileri boş bir gayret içindedirler. AP'nin genel seçimlerde tek başına hükümet kuracak çoğunlukla iktidara gelmesi imkansızdır. Seçim Sistemi ve 1961 seçim sonuçları ortadadır"* demiştir.[974]

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, Ankara'daki konuşmasında Demirel'in *"pahalılık sıhhat alametidir"* sözlerini eleştirerek *"Fiat artışları sıhhat alametidir deyip tedbir almamak, başını kuma gömmek olur"* demiştir.[975] Alican, AP'nin komünizmle mücadele konusunda ileri sürdükleri beyanları da eleştirmiştir. AP'nin komünizmle mücadele hakkındaki konuşmalarını *"Lüzumsuz laflarla milleti kandırmak"* olarak değerlendirmiştir. Alican, ardından komünizmle mücadele etmek için akıllı bir devlet idaresinin kurulmasının şart olduğunu belirtmiş ve AP'nin bu konudaki davranışları hakkında *"Adalet partisinin başındakiler bu akıllı devlet idaresini kurabilme niteliğinde kişiler olduklarını bu güne kadar acaba hangi yeterli devlet idaresi tutumları ile ispat etmişlerdir?"* sorusunu yöneltmiştir.[976] Ekrem Alican'ın bu sözlerine karşılık, Başbakan Yardımcısı ve AP lideri Süleyman Demirel ve AP Genel Başkan yardımcısı Talat Asal'dan cevap gecikmemiştir. Demirel, *"AP'nin gerek kadro, gerekse faaliyet olarak takdiri millete kalmıştır. Büyük Türk Milleti nasıl takdir*

[971] **Tercüman,** 30 Eylül 1965, Yıl:4, Sayı:1420, s.7.
[972] **Dünya,** 24 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6621, s.1.; **Milliyet**, 24 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6405, s.1.
[973] **Cumhuriyet,** 25 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14782, s.4.
[974] **Milliyet,** 22 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6403, s.1.
[975] **Milliyet,** 22 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6403, s.1.
[976] **Milliyet**, 23 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6373, s.1.

ederse öyle yol gösterecektir. Millet en büyük hakemdir. Mesele bu hakemliğe rıza göstermektir. Halk nasıl isterse en iyisi olur" demiştir. Talat Asal ise *"Alican kendi aklının inhisarcısıdır. Bu inhisarcılık ki, YTP'yi bugünkü haline düşürmüştür. Partilerini idareden aciz kişiler devlet idare etme niteliğinden bahsedemez"* diyerek eleştiride bulunmuştur.[977]

YTP, partisiz vatandaşları adına Sakarya'da köylere dağıtılmak amacıyla bir bildiri yayınlayarak Ekrem Alican'a destek toplanmak istenmiştir. Bildiride, Sakarya'da partizanlık yapmayan iyi niyetli insanların çoğunlukta olduğunu belirtilerek *"Ekrem Alican'a sadece YTP'lilerin oyu ile değil, 25-30 bin uyanık memleket sever tarafsızın oyu ile Parlamentoya girelim. Evet Malatya'nın İnönü'sü, Kırşehir'in Bölükbaşı'sı var. Onlar tutuyorlar da Ekrem Alican gibi büyük devlet adamını biz neden tutmayalım"* ifadeleriyle destek beklenildiği ifade edilmiştir.[978]

Parti, iktidara geldiklerinde yapacaklara değinen konuşmalar yapmıştır. Ekrem Alican radyo konuşmasında partisinin siyasal sistem üzerinde durduğu iki önemli husus olduğunu belirtmiştir. Bunlar; *"Siyasi partilerin partizanlık temayüllerinden kurtulmalarını mümkün kılacak bir zihniyet reformu"* ve *"Anayasa'nın kuvvetler ayrılığı prensibinin yeterli şekilde uygulanabilmesini sağlamak"* olduğudur.[979] Parti, radyo konuşmasındaki bu vaatlere programında *"Yeni şartlar içerisinde siyasi hatta hâkim olmasını istediğimiz zihniyet"* adlı ön sözle yer vererek memleketteki *"siyasi rahatsızlıklar"* dile getirilmiştir. YTP'ye göre parti programları ve uygulamaları arasındaki fark terkedilmelidir. Partilerin iktidarı aldıklarında hoş görünen tutumlarının değişerek iktidara geldiklerinde otoriter davranışa sapmaları, demokratik rejimin amacının vatandaşları birbirine düşürmek olmadığı, 27 Mayıs'ın DP'nin vatandaş kitlesine değil liderine yapılmış olduğu ve zorla herhangi bir partiyi iktidara getirme amacı taşımadığı, en ciddi ve en kısa şekilde ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm getirilmesi gerekliği ve bunun için siyasi yapımızda ve fikir dünyamızda "gerçek bir devrim" yapılması gerektiği belirtilmiştir.[980]

Propagandalar sırasında memleketin durumuna değinilen konuşmalar yapılarak toprak reformuna da değinilmiştir. Radyoda konuşan Niğde adayı Ahmet Nuri Kadıoğlu; Anadolu'nun zor şartlar altında olduğunu belirttiği konuşmasında, sıkıntıların çözüm yolunun köyden geçtiğini belirterek ilk uğraşlarının köylülerin insan gibi yaşamalarını

[977] **Milliyet,** 24 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6374, s.1.
[978] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14784, s.4.
[979] **Vatan,** 25 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7647, s.1.
[980] Tarık Zafer Tunaya, "YTP Devletçiliğinde Esas Temel Özel Teşebbüstür", **Milliyet**, 18 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6399, s.5.

sağlayacak toprağa kavuşmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir.[981] Ayrıca; Ekrem Alican, Gaziosmanpaşa mitinginde, YTP'nin beyannamesinde belirtilen mesken ihtiyacı sorununa değinerek yurdumuzda 400 binden fazla gecekondu bulunduğunu ve bu meskenlerde 2 milyon vatandaşın yaşadığını söylemiş, iktidara geldiklerinde bütçeden 300 milyon liranın gecekondular için ayrılacağını açıklamıştır.[982]

Alican, radyo konuşmasında ekonomi görüşlerine değinerek karma sistemi savunduklarını söylemiş ve planın bürokrasi ve israfın bir aracısı olmamasını istediklerini söylemiştir.[983] Alican, Adıyaman'da yapmış olduğu konuşmasında partisinin seçim sonuçları hakkında bir öngörüde bulunmuştur. 1961 seçimlerine göre daha az milletvekili ile meclise gireceklerini fakat adaylarının kararlı ve istikrarlı insanlardan oluşacağını belirtmiştir.[984]

2.3.5. Millet Partisi Propaganda Söylemi

MP, 1965 seçimlerine 22 Eylül'de hazırlayarak basına açıklamış olduğu şu sloganlarla girmiştir: *"Önce vatan, sonra Parti", "Politika nimet yeri değil hizmet yeridir", "çalışmak isteyen herkese iş, emek hakkını vereceğiz*", *"Fakirle zayıfın koruyucusuyuz. Namuslu servetin de candan dostuyuz",* "*sosyal adaleti gerçekleştireceğiz*", "*Biri yer biri bakar, kıyamet bundan kopar*", "*Aldanmak istemiyorsan yine artık Millet Partisini dene*", "*olmazsa bir yerde sosyal adalet, ortadan kalkamaz fakr-u sefelet"* gibi toplumsal içerikli mesajlara yer verilmiştir.[985] MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve MP'liler seçim propagandası sırasında daha çok, CHP'yi ve İsmet İnönü'yü kendilerine hedef almışlardır. Aynı zamanda komünizm ve TİP aleyhinde de eleştirilerde bulunmuşlar, çok nadirde olsa AP hedef alınmıştır.

Osman Bölükbaşı, Erzurum'da yaptığı konuşmasında TİP'i *"stalin ve lenin öğrenciliği"* ile itham ederek *"Sizlere yoksullar, ırgatlar, emekçiler, topraksız köylüler diye hitap eden ve böylece Türkiye'de bir komünist ihtilalin şartlarını hazırlamak isteyenlerin, hocaları Lenin ve Stalin gibi maazallah muvaffak olurlarsa, her birisi bir Rus çarının saltanatına kavuşacaklar ve sizler de tavuğunun yumurtasını yiyemeyen, ölüsünü gömecek toprağı olmayan, komünist cennetinin köleleri olacaksınız"* sözleriyle seçmenleri, TİP

[981] **Akşam,** 3 Ekim 1965, s.7.
[982] **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14783, s.7.
[983] **Milliyet,** 26 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6407, s.1.
[984] **Milliyet,** 2 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:1.
[985] **Vatan,** 22 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7644, s.1.

aleyhinde etkilemeye çalışmıştır.[986] MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Samsun konuşmasında memleket meselelerine temas ederek cehalet ve sefaletle uğraşmanın bir dava haline geldiğini belirtmiştir. Bölükbaşı, komünizme karşı en etkili silahın sosyal adalet ve sosyal güvenlik konusunda alınacak tedbir olduğunu ifade etmiştir.[987] Bölükbaşı, radyo konuşmasında demokrasi ifadesinden yola çıkarak komünizmi eleştirmiştir. Bölükbaşı, demokrasi idaresinin yaşatılmasına milletçe mecbur olduğumuzu belirterek başarısızlık durumunda ülkenin felaket ifadesi olan kominizim rejimiyle karşı karşıya kalacağı yorumunda bulunmuştur.[988]

Bölükbaşı, Erzurum'da yaptığı konuşmasında komünizm tehlikesinden ve komünizmle iyi mücadele edilmesi gerekliliğinden ve Amerika'nın Türkiye'yi sömürme amacını taşımadığından bahsetmiştir. Bölükbaşı, *"Bizi Amerika'dan ve Garbten ayırmak isteyen komünistler, Türkiye'de komünist bir idarenin kurulmasının, bizi bir Rus müstemlekesi haline getireceğini çok iyi bildikleri halde, Amerika'yı kötülerken düzinelerle milleti, bu arada kırk milyondan fazla Türkü kan ve ateşle pençesi altında tutan Rusya'ya toz kondurmuyorlar ve nerede ise Rusya'yı insanlığın kurtarıcısı gösterecek kadar gaflet ve cinayet içinde bulunuyorlar. Her girdiği memlekette, milli olan her şeyi kan ve ölümle yok eden bir Rusya'ya kaside okuyanları, ben fakirin ve Türkün dostu sayamam. Türkiye, kaderini şu veya bu devlete değil, prensiplere bağlamalı ve bütün dünya devletleriyle, bilhassa komşularıyla, manevi ve tarihi ilişkilerle bağlı bulunduğu devletlerle daima iyi münasebetler kurmaya çalışılmalıdır. Komünizmi bir istila ordusu gibi kullanan Rusya ile olan münasebetlerimizde son derece de dikkatli ve uyanık olmak zorundayız*" ifadeleriyle Amerika'ya karşı değil de komünizmi bir istila ordusu gibi kullanan Rusya ile olan ilişkilerimizde dikkatli olmamız gerektiğini dile getirmiştir.[989]

Parti, propaganda sürecinde petrol konusuna değinerek CHP'yi bu konuda da eleştirmiştir. MP, petrolü büyük mesele olarak görmeyerek sadece kanunun değişmesi gerektiğini belirtmiştir. Osman Bölükbaşı, İzmir toplantısında parti olarak petrolün devletleştirilmesi için bir gereklilik görmediklerini sadece petrol kanunun milli menfaatlerimize uygun olmayan maddelerinin değiştirilmesinden yana olduklarını söylemiştir.[990] Bölükbaşı, İzmir'deki konuşmasında *"1961'den bu yana iktidarda bulunduğu halde, şimdiye kadar ortaya bir petrol meselesi atmayan CHP'nin, son günlerin*

[986] **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14787, s.7.
[987] **Zafer,** 25 Haziran 1965, Yıl:3, Sayı:699, s.1.
[988] **Zafer,** 29 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:792, s.1.
[989] **Dünya**, 30 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6637, s.7.
[990] **Milliyet,** 4 Haziran 1965, Yıl:16, Sayı:6293, s.1.

bu mevzudaki cereyanını sömürmesi, onun samimiyet ve siyasi ahlak anlayışını bir kere daha vatandaşların ibret nazarına sermektedir" diyerek[991] CHP'yi sömürücü bir parti olmakla itham etmiştir.[992]

Parti, radyo konuşmasında ve miting alanlarında dış politika konusunda da eleştiriler yapmıştır. Bölükbaşı, radyoda yaptığı konuşmasında "*Millet Partisinin tasvip etmediği*" Türk- Rus kültür anlaşmasına değinmiştir. Sözlerine Şair Süleyman Nazif'in elli yıl önce yazdığı "*Unutma Türk oğlu, unutma ve affetme*" yazısından parçalar okuyarak komünizmin dünyaya yayılmasının Rusya'nın hedefi olduğunu ve karşı çıktılarını beyan ederek devam etmiştir.[993] MP'nin İstanbul mitinginde konuşan Genel İdare Kurulu Üyesi Abdurrah Şeref Laç da Türk Sovyet Kültür Anlaşmasına değinmiştir. Anlaşma hakkında; "*Bu anlaşma milli menfaatlerimize hizmet edemeyecek Komünizm tehlikesini artıracaktır. Nitekim sosyalist maskesi takınan sicillerin İnönü'nün Türk- Rus münasebetlerini kurmasından beri nasıl gemiyi azıya aldıkları görülüyor*" demiştir.[994]

MP lideri, propaganda sürecinde sürekli olarak CHP ve İnönü şahsında eleştirilerde bulunmuştur. Bazı konuşmalarında esprili cümleler kullanarak düşüncelerini ifade etmiştir. Konya konuşmasında İnönü'yü "*Sömürücü zat", "pir-i fani"* olarak nitelendirmiştir.[995] Bölükbaşı, Konya'da yapmış olduğu konuşmasında direk olarak İnönü'yü kendisine hedef almıştır. Malatya konuşmalarını ele alarak İnönü'yü eleştiren Bölükbaşı*, "can çıkmayınca huy çıkmaz"* atasözünün doğruluğu hatırlattığını söylemiştir. Ardından geçmişten bahsetme gereği duyan Bölükbaşı, *"bir lokma kara ekmekle, dipçik altında işçileri yer altında Orta Çağ köleleri gibi çalıştıran devrin Milli Şefi kendisi değil miydi? Dün kudretli iken insanlara hayat hakkı tanımayanların, sorgusuz sualsiz vatandaşı kurşuna dizdirenlerin başı kendisi değil miydi?"* diyerek CHP'yi geçmiş dönemdeki uygulamalarıyla eleştirmiştir.[996] Bölükbaşı, ayrıca İsmet İnönü'yü samimiyetsizlikle itham etmiş ve İnönü'nün başta işçiler olmak üzere vatandaşları tahrik ettiğini dile getirmiştir.[997] Komünizm konusunda sorumlunun İnönü olduğunu ve Türkiye'deki komünistlerin İsmet İnönü'nün meddahı olduklarını söylemiştir.[998] MP Genel Başkanı Bölükbaşı zaman zaman İnönü'ye çattığı

[991] **Milliyet,** 4 Haziran 1965, Yıl:16, Sayı:6293, s.1.
[992] **Zafer,** 6 Haziran 1965, Yıl:3, Sayı:680, s.1.
[993] **Zafer,** 3 Ekim 1965, Yıl:3, Sayı:796, s.1., s.5.
[994] **Zafer,** 22 Eylül 1965, Yıl:2, Sayı:785, s.1.; Türk Sovyet Kültür Anlaşması'na Millet Partisi ülkede komünizme kapı açılacağı düşüncesiyle karşı çıkılmıştır. Millet Partisi, bu anlaşmayı milli menfaatlere uygun bulmadığını düşünerek hareket edilmesini gerektiğini söylemiştir. **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı: 14737, s.1.
[995] **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14781, s.1.
[996] **Dünya**, 24 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:6621, s.7.
[997] **Adalet**, 24 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1118, s.1.
[998] "Konya mitingi", **Milliyet,** 24 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6405, s.1.

konuşmalarında esprili ifadeler de kullanarak *"İnönü Azrail olsa ilk benim evime gelir"* diyerek Türkiye'nin geri kalmasında kendisinin hiçbir günahının olmadığını belirtmiştir.[999]

Osman Bölükbaşı Ankara İl Kongresindeki konuşmasında, CHP'yi ihtilal idaresinin akıl hocası olmakla suçlayarak *"ihtilalin itibarına indirilen en büyük darbe de bu olmuştur"* demiştir.[1000] Bölükbaşı radyo konuşmasında da CHP'lilerin *"sırça köşkte"* oturduklarını ve toprak ağalarının *"servet düşmanlığını bayrak yapan CHP'nin saflarında"* yer aldığını söylemiştir.[1001]

Bölükbaşı, koalisyon ortağı olan AP'yi de CHP kadar olmasa da seçim alanlarında ve radyo konuşmalarında eleştirmiştir. Radyo konuşmasında AP'nin tek başına iktidar hevesine kapıldığını belirterek, 27 Mayıs öncesinde var olan kin ve ihtirasların bugün daha fazla arttığını ve bir kıvılcımla memleketi yangına sürükleyecek ihtilalci cereyanlar olduğunu belirtmiş ve konuşmalarını sık sık Anayasa bağlayan AP için *"Anayasa'nın bütün kötü ihtimalleri ortadan kaldıracak sihirli bir değnek olduğunu zannetmekte bir hayaldir"* demiştir.[1002]

AP lideri Demirel'in Masonluk locasında kaydının olduğunun seçim propagandası öncesi gündem konusu yapılması üzerine bu konuya değinen Bölükbaşı; Taksim mitinginde, Demirel'e seslenerek *"Demirel şayet Mason ise bir ayıp, bunu saklıyorsa bin ayıp, sen üç günlük tecrüben ile İnönü karşısında çayırda oynayan kuzusun. Dua et ki Bölükbaşı gibi bir arkadaşın var. Rus Kültür anlaşmasına imza koyacakken eteğinden ben çektim"* demiştir.[1003]

Osman Bölükbaşı'nın yapmış olduğu konuşmalar, dönemin basın organları tarafından eleştirilere neden olmuştur. Akis, MP'nin seçim kampanyasında Bölükbaşı'nı "İbiş" olarak nitelendirerek seçim kampanyasını için "*tek ibişli bir tuluat kumpanyası*" olarak değerlendirmiş ve şahıs partilerinin 1965 Türkiye'sinde başarı şansının olmadığı yorumu yapmıştır.[1004] Metin Toker de Bölükbaşı'nın 1965 seçim kampanyasını eleştirmiştir. Bölükbaşı'nın konuşmalarının sürekli olarak kendini tekrar ettiğini dile getirmiş konuşmalarının *"1950 mi 1954 mü, 1957 mi, 1961 mi yoksa 1965 seçimleri için mi söylendiğini ayırt edemezsiniz. Bütün laflar aynıdır, bütün klişeler aynıdır, bütün hücumlar aynıdır ve radyoyu iki hafta ele geçiren bu zat, iki hafta boyunca, başkalarının hiç*

[999] **Milliyet,** 4 Haziran 1965, Yıl:16, Sayı:6293, s.1.
[1000] **Milliyet,** 5 Temmuz 1965, Yıl:16, Sayı:6324, s.1.
[1001] **Zafer,** 1 Ekim 1965, Yıl:3, Sayı:794, s.1.
[1002] **Zafer,** 29 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:792, s.5.
[1003] **Milliyet,** 3 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6414, s.1.
[1004] "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.589, 1 Ekim 1965, s.6.
[1004] Metin Toker, "Karar Saati", **Akis**, Yıl:12, C. 33, Sayı:590, 9 Ekim 1965, s.5.

yapmadıklarından pek şikayetçi, pek dertli olduğu şeyi yapmıştır: kendi kendisini methetmiştir!" yorumunda bulunmuştur.[1005]

Akis dergisi, Bölükbaşı'nın radyo konuşmalarında sık sık aynı konuyu ele alması "*Bölükbaşı'ya gelince, kırk yılın pilavlarını ısıtıp mikrofona getirdiği ve hakkında her şey söylenilmiş bulunan İsmet Paşa'dan başka konusu olmadığı İsmet Paşa'da dönüp kendisine bakmadığı için herkesi hayal sukutüna uğratmıştır*" sözleriyle eleştirilmiştir.[1006]

2.3.6. Türkiye İşçi Partisi Propaganda Söylemleri

TİP, tüm engellemelere ve AP'nin YSK'ye yaptığı itirazlara rağmen 1965 seçimlerine girmeye hak kazanmıştır. Parti; seçim kampanyasında, kamuoyunun gündemin de o günlerde tabu olarak görülen konuları yurdun en uzak ve en ücra köşelerinde ele almıştır. Milli bağımsızlık, egemenlik, ABD ile yapılan ikili antlaşmalar nedeniyle 35 milyon metre kare toprağın işgal olduğu belirtilmiş ve seçim beyannamesinde yer verilen vaatlerle seçim kampanyasını başlatmıştır.[1007] TİP, Türkiye'nin işitmediği sloganlar ve davranışlarla kampanyaya katılarak 1965 seçim propagandalarının farklı bir rengini oluşturmaktaydı.[1008]

TİP, karşımıza seçim propagandaları sırasında özellikle üzerinde durduğu "*Bağımsız bir Türkiye"* sloganı ile çıkmıştır.[1009] Partinin propaganda sürecinde kullandığı diğer sloganlar ise *"Köylüye toprak, herkese iş*", *"Köylü emekçiler el ele"*, "*Yoksulluğa paydos", "kula kulluk yetsin artık",* "*Çok kazanandan çok vergi*", "*oylarınla kendini de Türkiye'yi de kurtaracaksın*" olmuştur.[1010]

1965 seçimlerine teşkilatını tamamlayarak girmeye hak kazanan ve radyodan propaganda hakkını kullanan TİP, seçmenlere şu sözlerle seslenmiştir:[1011]

"Köylüm, işçim, esnafım,

Dar gelirli kardeşim,

Eli nasırlı ırgatlar,

Genç arkadaşım,

[1006] "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl: 12, C.XXXIII, S.589, 1 Ekim 1965, s.4.
[1007] Özdemir, **a.g.m.,** s.30.
[1008] Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi, Ankara 1992, s.19.
[1009] **Akşam,** 21 Eylül 1965, s.1.
[1010] **Cumhuriyet,** 17 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14743, s.1.
[1011] Abadan, **a.g.e.,** s.229.

Atatürkçü, toplumcu aydın"

TİP, İlk kez seçime katıldığı 1963 mahalli seçimlerinde kullanmış olduğu "*Oyunu kendine ver*"[1012] sloganını 1965 seçimlerde ise "*senin partin, emeğin partisi*" sözleriyle vatandaşın aslında kendisine oy vereceğini ifade etmiştir.[1013] TİP; propaganda sürecinde, memleketin temel sorunlarını bağımsızlık açısından değerlendirerek en fazla bu konu üzerinde durmuştur. Parti, Türkiye'nin bir bağımsızlık sorunu yaşadığı düşüncesinde olduğundan bu sorunun çözümlenmedikçe yapılacak her türlü reformun politik bir yatırım olarak kalacağını inancında olmuştur.[1014] Bu nedenle TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ve partililer özellikle işçi sorunları, yolsuzluklar ve bağımsızlık, sömürü konuları üzerinde bir propaganda yapmışlardır. Parti, aynı zamanda seçime katılmaması için büyük gayretler sarf eden AP'yi kendilerine hedef almıştır.

TİP, ilk büyük seçim toplantısını İstanbul'da gerçekleştirmiştir ve büyük ilgi görmüştür. Mehmet Ali Aybar; memleketin Amerikalılar tarafından sömürüldüğünü, Amerika'nın milli servetimize el attığını belirtmiştir. Türkiye "*hiçbir devletin peyki, uydusu olamaz*" diyerek partisi başa geldiğinde, milli bir dış politika izleyeceklerini ve yabancı devletlere tanınan ekonomik, sosyal, siyasi her türlü imtiyazlara son verileceklerini ifade etmişlerdir.[1015] Aynı benzer konuşmaları partisi adına yapmış olduğu ilk konuşmasında da dile getirmiş olan Aybar, bağımsızlığı ilk sorun olarak belirterek; topraklarımızın Amerikan işgali altında olduğunu, Amerikalıların bakanlıklarda uzman adı altında çalışan ajanlar olduğunu ifade etmiştir. *"Amerika ne yoldan gelmişse o yoldan dışarı atılacaktır. Halkımız, elinin tersiyle küstahlara hak ettikleri cevabı vereceklerdir. Amerika'ya imtiyaz veren anlaşmaları feshedeceğiz"* demiştir.[1016] Kısaca; Aybar, partisinin sömürgecilere karşı "*ikinci bir bağımsızlık savaşı"* [1017] başlattığını söylemiştir.

TİP İstanbul adayı Hilmi Özgen, Gaziosmanpaşa'da yaptığı konuşmasında memleketteki yolsuzlukların sebebinin politikacılar olduğunu ileri sürmüştür. Hilmi Özgen, bu iddiasına gerekçe olarak "*Başbakanlık müfettişliğim ve 13 yıl teftiş heyeti reisliğim süresinde elimden geçen yüzlerce tahkik ve teftiş konuların bu sonuca vardım"* demiştir.[1018]

[1012] Günay Dumrul Uygur, "Türkiye İşçi Partisi 1961-1971", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, s.112.
[1013] **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, 1965, s.25.
[1014] Abadan**, a.g.e**., s.235.
[1015] **Akşam,** 20 Eylül 1965, s.1.
[1016] **Milliyet,** 26 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6407, s.1.
[1017] **Akşam,** 29 Eylül 1965, s.7.
[1018] **Milliyet,** 25 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6406, s.1.

Ankara'da konuşma yapan Tip Genel Sekreteri Rıza Kuas, işçi meselesine değinerek Türkiye'de 8 milyon işsiz bulunduğunu söylemiştir. Konuşmasında; iş emniyetinin tam olarak sağlanmamasından dolayı işçilerin öldüğünü ve iş kazalarında da birçok işçinin yaralanarak iş göremez hale gelip karnını doyuramadığı belirtmiştir.[1019]

TİP adayı Yaşar Kemal ise İstanbul konuşmasında memleketin sömürüldüğünü ve bu düzene son verilmesi gerektiğini ifade ederek, "*Memleketimiz dev sülükler tarafından sömürülmektedir*" demiştir. Mehmet Ali Aybar ise memleketin Amerikan işgali altında olduğunu dile getirmiştir.[1020] Parti, hedefleri arasında ayrıca bankacılığın millileştirmesi ve tefeciliğin önlenmesi konusunu ele almıştır. TİP'e göre, köylüler bankalardan kredi temin edemediklerinden yüksek faizlerle tefecilerden yardım almakta ve bu ödemeyi yapamamaları durumunda tefecilere sürekli borçlu kalmaktadırlar. TİP bu gerekçeler nedeniyle yoksulluğa düşen kesimi dertten kurtarmak amacıyla iktidara gelir gelmez bankaları millileştireceğini vaat etmiştir.[1021]

Çetin Altan, İstanbul'daki mitinginde bağımsızlık ve sömürü konusuna değinmiştir. Altan konuşmasında; *"Suçlular içinde bulunanlar bugün devlet mekanizmasının yüksek makamlarını işgal etmektedir. Sömürücü yabancı şirketlerden birinin temsilcisi Türk Süleyman Hükümetinin başındadır"* demiştir.[1022] Ankara mitinginde konuşan Behice Boran ise, özellikle kapitalizm ve emperyalizmden bahsederek 20 yıldır Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düştüğünü, yabancı uzmanların kendini saklayarak *"biz, sizi sizden daha iyi savunuruz"* sözleriyle ülkemize girdiklerini iddia etmiştir.[1023]

TİP, seçim propagandası sırasında ayrıca basından da şikayetçi olduğunu beyan etmiştir. Basının kendine ait haberleri küçülttüğünü ya da basında çoğu zaman partisine ait haberlere yer verilmediğinden şikayetçi olmuştur. Yaşar Kemal bu konuda, "*Basın, mütareke basını gibidir!*" ifadesini kullanmıştır.[1024]

Mehmet Ali Aybar, memleketle ilgili düşüncelerini dile getirmiş olduğu bir beyanat yayınlamıştır. Beyanatta Türkiye'nin ekonomik dengesinin giderek bozulduğunu ve borç batağında olduğunu dile getirerek *"Osmanlı devletinin son zamanlarını hatırlatan bir manzara karşısındayız"* yorumunda bulunmuştur. [1025] Ekonomik alandaki görüşleri için

[1019] **Akşam**, 28 Eylül 1965, s.7.
[1020] **Cumhuriyet,** 20 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14777, s.7.
[1021] **Güzel Samsun**, 31 Ağustos 1965, Yıl:6, Sayı:1601, s.2.
[1022] **Cumhuriyet,** 20 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14777, s.7.
[1023] **Cumhuriyet,** 20 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14777, s.7.
[1024] "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.590, 9 Ekim 1965, s.17.
[1025] **Milliyet,** 23 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6373, s.1.

Aybar, toplumcu olduklarını ve kapitalizmin karşısında yer aldıklarını belirterek memleketin kalkınması için devletçilik ilkesinin halktan yana olacak şekilde uygulanması gerektiğini dile getirmiştir.[1026]

TİP, seçime katılan partilerin, parti hakkında yaptığı eleştirilere ve ayrıca AP'nin TİP'in seçime katılmaması amacıyla sarf ettiği çabaya cevaplar verilmiştir. Aybar, TİP adına yapılan eleştirileri Antakya'dan yanıtlamış, *"Öteki partiler TİP'in gösterdiği güç karşısında telaşa düştüler. TİP'in radyo konuşmalarının birer ihtilal beyannamesi olduğunu iddia edenler, bu konuşmalardan, Anayasanın uygulanmasının istenildiğini bilmemezlikten geliyorlar. TİP anayasa partisidir. Koalisyon toplantılarında Anayasaya bağlılık yeminleri edip, Anayasayı rafa kaldıranlar, aslında demokrasiye karlı olan insanlardır, sahte milliyetçilerdir. Geçmişte TİP'in programını taklide yeltenerek, biz köylünün, işçinin partisiyiz, cumhuriyetçiyiz, milliyetçiyiz diyen bir partinin lideri, bugün ırgatlarla işçilerle devlet idare edilemez demek zorunda kalmıştır. Irgatlar, işçiler Meclise gireceklerdir"* demiştir.[1027]

TİP'in seçime katılmamasına için vesikalar toplanması ve YSK'ye başvurulmasının ardından Mehmet Ali Aybar, partisinin 51 ilde seçime katılan koca bir teşekkül olduğunu söyleyerek *"Yüksek Seçim kurulunun kararı yüzlerine bir kere daha çarpacaktır. Korkuya tutulan insanların kaderi burunlarının ucunu görememektir"* şeklinde cevaplamıştır.[1028] Sağmalcılar'da düzenlenen toplantıda konuşan İstanbul Milletvekili adayı Kemal Nebioğlu ise AP'nin memleketi kapalı gözlerle yönetmek istediğini dile getirerek TİP'in seçime girmesinden korktuklarını söylemiştir.[1029]

TİP, hem büyük partilerin hem de küçük partilerin tedirgin olmasına neden olmuştur. TİP'e gösterilen ilgi tahmin edilenden fazla olmuştur. TİP'in, CHP'ye oy veren aydın çevrelerin de oylarını toplayarak 10 Ekim seçimlerine gideceği düşünülmüştür.[1030] Parti Genel Başkanı Aybar, TİP'e olan ilginin farkında olarak TİP'nin çığ gibi geliştiğini ve "*Eli nasırlı, aydını ve emekçi milletvekillerinin Büyük Meclise girecektir"* sözleriyle ifade ederek bunu kimsenin engelleyemeyeceğini de ayrıca ifade etmiştir.[1031]

[1026] "İstanbul mitingi Konuşması", **Cumhuriyet,** 20 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14777, s.7.
[1027] **Milliyet,** 30 Eylül1965, Yıl:16, Sayı:6411, s.1.
[1028] **Milliyet,** 5 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6386, s.1.
[1029] **Cumhuriyet,** 6 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14763, s.7.
[1030] "Yurtta olup bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.590, 9 Ekim 1965, s.17.
[1031] "Ankara Kapalı salon toplantısı", **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14784, s.1.

AP'nin TİP'i seçime sokmamak için çaba göstermesi, CKMP ve CHP tarafından eleştirilmiştir. CKMP basın sözcüsü Gökhan Evliyaoğlu bu konuda verdiği demeçte, AP'nin yönetimin korkak yöneticilerden oluşturduğunu söylerken CHP Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam da TİP'in AP'yı taban olarak parçalamasından kaynaklı bu gayret içerisinde olduğu yorumunu yapmıştır.[1032]

TİP, kampanya süresince yer yer kendine yapılan eleştirilere de cevap vermiştir. Partisi adına radyo konuşması yapan eski MBK üyesi Muzaffer Karan, partisine yapılan eleştirilerin değerlendirmesini anayasayı örnek göstererek yapmış *"TİP 27 Mayıs devriminin temelinde yatan ekonomik sorumluklardan doğmuş tek partidir. Yıllar boyu Türk ulusunu ağalık, derebeylik ve gericiliğin karanlıklarında kendi kaderiyle baş başa bırakmış olan diğer partilerin miyop gözleri bu aydınlık karşısında elbette kamaşacaktır. Gelmiş geçmiş partilerin yapıları zihniyetleri ve tutumları 27 Mayıs Anayasasının öngördüğü reformlar ve sosyal devlet ilkeleriyle taban tabana zıttır. Toplum sorunlarının çözüm yollarını gösteren Anayasa daima ilerde, toplumdan kopmuş bu partiler ise geride kalmış ve gericilik tutuculuk engellerini aşamamışlardır. O denli Anayasa bu biçim partilere uymamaktadır"* demiştir.[1033]

Propaganda sürecinde partinin komünizm ile suçlanmalarına yanıt veren TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Sakarya İl Teşkilatı toplantısında halkın düşman kamplara ayrılmak istenildiğini belirterek halk yararına olan konuların bile komünizm şeklinde isimlendirildiğini belirtmiştir. Parti adı vermeden eleştirilerine devam eden Aybar, bozuk düzenden istifade edilmeye çalışıldığını ve Anayasa'ya uygun bir düzen kurulmaması amacıyla her fırsatın değerlendirildiğini söylemiştir.[1034]

TİP dönemin milli konusu haline gelen toprak reformu ve petrol meselesine de değinmiştir. TİP Genel Yönetim Kurulu üyesi Halit Çelenk, Ankara Polatlı'daki merkezde yaptığı konuşmasında toprak reformuna değinmiştir. Çelenk, toprak reformunu gerçekleştirecek tek partinin TİP olduğunu belirtmiştir. Gerekçe olarak ise *"Ağa ve ağanın adamı bindiği dalı kesmez, toprak reformu yapamaz. Toprak reformunu ancak ağaya dayanmayan bir parti gerçekleştirebilir"* diyerek açıklamıştır.[1035] TİP, petrolün millileştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Mehmet Ali Aybar, yabancı muhabirlerle yaptıkları toplantı sırasında Türkiye'nin petrolü devletleştirdiği vakit bunun bedelinin nasıl

[1032] **Cumhuriyet,** 6 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14763, s.1.
[1033] **Akşam,** 3 Ekim 1965, s.7.
[1034] **Milliyet**, 4 Temmuz 1965, Yıl:16, Sayı:6323, s.1.
[1035] **Milliyet,** 24 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6374, s.1.

ödeneceği şeklindeki soruya ise, *"Atatürk Türkiye'si daha çok güç şartlarda bile, milletleştirdiği tesislerin bedelini ödemiştir. Yabancı kumpanyalar tasaya düşmesinler bu parayı da kendilerine ödeme imkanlarını bulacağız"* demiştir.[1036]

Parti, beyannamesinde geniş vaatler sunmanın yanında, propaganda sürecinde de bu konuya değinerek iktidara geldiklerinde yapacaklarını sözlü olarak da seçmenlere anlatmışlardır. TİP adına radyoda konuşan İbrahim Çetkin; Anayasaya dayanarak dış ticareti, bankacılığı, sigortacılığı, petrolü ve madenleri devletleştireceklerini aynı zamanda köy endüstrilerini yeniden faaliyete geçireceklerini söylemiştir.[1037] Mehmet Ali Aybar, Siverek, Derik, Birecik, Nizip ve Gaziantep'te yaptığı konuşmalarda Doğu Anadolu ve Güneydoğu Bölgesi için iktidara geldiklerinde kalkınmayı gerçekleştireceği bu bölgelerin *"utanç verici"* haline son verileceğini belirtmiştir.[1038] Mehmet Ali Aybar Diyarbakır'da yaptığı konuşmalarda TİP'nin sömürgecilere karşı ikinci bir bağımsızlık savaşı açtığını söylemiş ve iktidara geldiğinde neler yapacaklarını açıklamıştır. Aybar, partisinin iktidara geldiğinde ağalara verilen hazine topraklarının vatandaşlara vereceğini, vatandaşın su imkanının sağlanacağını ve yollarının yapılacağını vaat etmiştir.[1039] TİP Genel Sekreteri Rıza Kuas ise partisinin vaatlerinin Anayasaya uygun bir şekilde gerçekleştirileceğini ve vergide adaletin sağlanacağını, tasarruf bonolarının kaldırılacağını, haftada 40 saat çalışma düzeni uygulanacağını, köy endüstrilerinin açılacağını, petrol kanunun yürürlükten kaldırılacağını, işsizlik sigortası verileceğini söylemiştir.[1040]

TİP, dönemin yayın organları tarafından olumlu ve olumsuz şekilde eleştirilere tabii tutularak 1965 seçimlerine yeni bir ses getirmiştir. Milliyet gazetesi yazarı Abdi İpekçi; köşe yazısında TİP'in durumunun ilgi çekici olduğunu, seçmenin karşısına şimdiye kadar alışılmayan bir hüviyet ve programla çıktığını ve ilgileri üzerinde toplamış olduğu söylemiştir.[1041] Yüksek Öğrenin Gençliği Atatürkçüler Derneği ise TİP'in tahriklerine karşı halkı uyanık olmaya davet eden bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride özetle, "*açıkça komünizm metotlarla sağduyuyu kandırmaya çalışan ve Türkiye radyolarında adeta sol ihtilal metotları ile anons yapan, gelecek için bölücü kamplara zemin hazırlayan TİP yöneticilerini milli iman ve iradenle susturman için sana sesleniyoruz"* ifadeleri yer almıştır. Sınıf farkı yaratmaya çalıştıkları, milli yapımıza yakışmayacak davranışlar sergiledikleri

[1036] **Milliyet**, 24 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6405, s.1.
[1037] **Milliyet**, 30 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6411, s.1.
[1038] **Vatan,** 28 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7650, s.1.Fy
[1039] **Akşam,** 29 Eylül 1965, s.7.
[1040] **Cumhuriyet,** 28 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14785, s.7.
[1041] Abdi, İpekçi, "Donmuş Oylar Kıpırdayabilir", **Milliyet**, 19 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6400, s.1.

belirtilmiştir.[1042]Ayrıca bildiride *"TİP, rejimin mayın hattına gözü kapalı olarak tecavüz etmektedir. Bunun vebali yine kendilerine olacaktır"* denilmiştir. Zafer gazetesi, bu beyanı *"TİP ALENİ KOMÜNİZM METHİYESİ*" yapıyor manşetiyle vermiştir.[1043]

2.4. Seçim Afişleri, Dövüzler ve Şiirler

Milletvekilliği seçimlerine katılmaya hak kazanan partilerin propaganda afişlerini asacakları yerler 20 Eylül tarihinde kura yöntemiyle belirlenmiştir. Partilerin seçim sürecinde kullandıkları duvar ilanları, el ilanları asmak; Seçimlerin Temel Hükümleri Kanununun hükümlerine göre 9 Ekim gününe kadar serbest sayılmıştır. Afişlerde Türk bayrağı, dini ibareler ve Arap harfli yazılar kullanmak ise yasaklanmıştır.[1044] Belirlenen bu kurallar çerçevesinde seçime katılan partiler hazırlıklarına başlamıştır.

Partilerin seçimi kazanmak ve seçmeni etkilemek uğruna kendine has sloganları olmuştur. Bu sloganların seçmen üzerindeki sempatisini ve etkisi ise propaganda sürecinde bilinmemektedir.[1045] 1965 seçimlerinde partiler, nüfusu 100.000'i aşan kalabalık şehirlerde büyük mitingler ve açık hava toplantıları gerçekleştirmişlerdir. Partilerin çoğunluğunun mitingleri *"gövde gösterisi*" şeklinde geçmiştir. Parti liderleri, sazlı sözlü eğlenceler ve partileri adına kesilen kurbanlıklarla karşılanmışlardır.[1046]

Büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan bir ülkede doğal olarak seçim afişlerinde de bu kesimi ilgilendirecek konulara yer verilerek hedef kitleye seslenme çabasına girilmiştir. CHP ve AP'nin seçim afişleri vatandaşlara seslenerek vatandaşların en önemli sorunlarının çözümleneceğini mesajını vermeye çalışmıştır.[1047]

CHP, afişlerinin bazıları şu şekildedir: *"CHP işçiye verdiği sözü tuttu", "Mahsulün değerini, emeğin hakkını verdik", "Milli petrol", "Doğu'yu dertlerinden CHP kurtaracak", "Türk anası sana gözyaşı döktürmedik, evlat acısı çektirmedik"* ve *"CHP'ye evet"* yazılı afişler olmuştur. CHP hazırlattığı afişleri 8 bölgeye dağıtarak işçi ile ilgili olan afişler, işçi bölgelerine yollanmıştır.[1048] CHP'nin mitinglerinde seçmenler tarafından hazırlanan ve basına yansıyan dikkat çekici dövüzler şu şekildedir: *"Demirel geldi başa Yaşa Karaborsa*

[1042] **Vatan,** 29 Eylül 1965, Yıl:25, Sayı:7651, s.1.
[1043] **Zafer,** 30 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:793, s.1.
[1044] **Tercüman,** 19 Eylül 1965, Yıl:4, Sayı:1409, s.3.
[1045] Niyazi Acun, "A.P. Demokrasinin Kalesidir", **Zafer**, 20 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:783, s.2.
[1046] Abadan, **a.g.e**., s.250.
[1047] Berkman, **a.g.m.,**, s.10.
[1048] **Milliyet**, 20 Ağustos 1965, Yıl:16, Sayı:6371, s.3.

yaşa", "Geldi Morisson ucuzluk buldu son", "14 lira çimentonun torbası, boş kalacak bir atın oy torbası"[1049], CHP Elazığ mitinginden dövüzler: *"Baba, petrolümüzü Morrison ve Morrisonculardan kurtar", "Paşam, son üç yılda Elazığ'a eserleriniz Keban, Kip barajı, ikinci Hazar santrali, İkinci Çimento Fabrikası, Teknik okul, Ticaret Lisesi."*[1050] olmuştur.

AP, 1965 seçimleri öncesinde açık bir kitap ifadesi ve AP yazılı ambleminden vazgeçerek kapatılan DP ile seçmen gözünde bir olmak amacıyla "yürüyen bir kır at'ı" seçerek seçmen çoğunluğunu eski düzene olan bağlılığı konusunda ikna etmeye çalıştırmıştır.[1051] AP'nin seçim afişlerinden biri siyah bir zemin üzerine beyaz at sembolünün yer aldığı "çileye paydos" isimli bir afiş olmuştur.[1052]

AP'nin dikkat çekici dövüzleri ise şu şekilde olmuştur*: "Ortanın solu Moskova yolu", "oy tehditle değil hizmetle alınır", "AP oy hakkının koruyucusudur"* [1053], *" Hoş geldin müstakbel Başvekil", "Ortanın solu, cehennemin yolu", "At, kadın ve silah namusumuzdur"*[1054]*,"Sayın Demirel size güveniyoruz"*,[1055] Erzurum mitinginden dövüzler de *"Ortanın solu, Atatürk ve demokrasiye büyük ihanettir", "köylümüzün kaderi cehalet, çilesi sefalet değildir", " Ordu ile milleti karşı karşıya getirmenin sonu hüsrandır"*[1056] ifadeleri yer almıştır. AP Giresun mitingindeki dövüzler; *"10 Ekim sol rüzgarının sonu olacaktır",* "*Demokrasi şehitlerinin ve Gümüşpala'nın ruhu aramızdadır*", *"Türk yoldaş değil, kardeştir".*[1057] Adalet gazetesi,16 Ağustos'tan itibaren AP'yi destekleyen eklerle partinin seçim sürecine destek vermiştir. Bu ek yayında Demirel'den bahsedilmiş ve miting alanlarından çekilen fotoğraflar yayınlanmıştır. Ayrıca partinin görüşlerinden kısaca

---

[1049] Konya Açıkhava toplantısı, **Sabah,** 28 Eylül 1965, Sayı:1859, s.1.
[1050] **Milliyet,** 22 Eylül 1965, Yıl:16, Sayı:6403, s.1.
[1051] Ahmad, **a.g.e,** s.231-232.; AP seçim propagandalarında "kır at" hakkında şiirlerde yazılmıştır. *"Bir at kalkıyor şaha,*
Yolcusu erer refaha
Kavuşturur aydın sabaha
Hemi uçak hemi yat
Atam yadigârı kır, at
Gurur veriyor bize
Batıyorsa batsın kem göze
Seviyoruz onu candan
Kurtarır tozdan dumandan
Onunla geldin ana vatandan
...
Elbette ata eşek rahmet okumaz
Gelsin ekim jet de tutamaz". Ceyhan Halil Balkış, "Kır At'a Methiye", **Son Havadis**, 24 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1834, s.5.
[1052] **Adalet**, 31 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:1091, s.6.
[1053] "İstanbul Taksim Mitingi", **Tercüman,** 6 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1426, s.1.
[1054] "Balıkesir Mitingi", **Cumhuriyet,** 25 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14782, s.1.
[1055] "Ordu Mitingi", **Zafer,** 14 Haziran 1965, Yıl:3, Sayı:688, s.1.
[1056] **Zafer**, 20 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:783, s.1.
[1057] **Hürriyet**, 28 Eylül 1965, Yıl:18, Sayı:6255, s.7.

bahsedilmiştir.[1058] Demirel'in Samsun gezisinde, dikkat çekici dövizler ise şu şekildedir:[1059] *"Demirel bu kadro ile kâinat yönetilir"*, "Sönen *Ümitlerimiz hamd olsun ateşlendi"*, "*Sen yoluna devam et solcular ürüsün dursun", "İftira hüsrana, AP iktidara layıktır".*

1965 seçimlerine yeni bir renk getirdiği düşünülen TİP için hazırlanan dövüzlerde ise, *"Nasırlı eller Meclise", "TİP'in zaferi emeğin zaferidir", "kula kulluk yeter artık", "Emperyalistler ve içerdeki ortakları dışarı"* gibi ibareler yer alır.[1060] TİP, ayrıca Türkiye'de ilk defa bir şarkı ile propaganda yapan parti olmuştur. Seçimlerde "yarının şarkısı" adı verilen parçayı kullanmıştır.[1061]

YTP seçimlerde*, "Köylüye toprak, herkese iş", "Kula kulluk yeter"* gibi ifadeler yer veren dövüzler kullanılmıştır. [1062]

CKMP' nin dikkat çeken dövüzleri ise, *"Geri kalmış değil, geri bırakılmışız", "Suyu İskoç viskisi adı TİP"*, "*Biri ortanın solunda, biri Johnson'un kolunda", "Komüniste Türkeş satır, yoksa ne kırat ne de katır"* şeklindedir.[1063]

MP'nin hazırladığı ve dikkat çeken dövüz ve sloganlar*; "Sosyal Adaleti gerçekleştireceğiz"*, "*Olmazsa bir yerde sosyal adalet ortadan kalkmaz fakr ü sefalet"*, *"Komünizme Karşıyız", Komünizmin ne sağındayız ne solundayız. Sadece onun karşısındayız*", *"Denenmişi deneyip aldanma kırk yıllık kurdu da kuzu sanma"*, "*Vatandaş konma daldan dala bağla kaderini kartala. Yaralarını kanatmayacağız onları saracağız"* cümleleri olmuştur.[1064]

2.5. 1965 Seçimlerinde Gazetelerin Bölgesel Seçim Değerlendirmeleri ve Partilerin Propagandaları

4.5.1. Akdeniz Bölgesi

Isparta'da diğer partiler teşkilatlarını tamamlayamadıklarından dolayı, propaganda AP ve CHP'li adaylar arasında yaşanmıştır.[1065] Hatay'da AP lideri Süleyman Demirel'i milletin gözünden düşürmek amacıyla her türlü propagandanın yapıldığını iddia eden Son

[1058] **Adalet,** 16 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:1079, s.5.
[1059] **Adalet,** 12 Haziran 1965, Yıl:3, Sayı:1014, s.1.
[1060] "İstanbul mitingi dövüzleri", **Cumhuriyet,** 20 Eylül 1965, Sayı:14777, s.7.
[1061] Unutulmayan Sloganlar, Afişler, Vaatler, Akşam Gazetesi, Unutulmayan sloganlar afişler vaatler (aksam.com.tr).
[1062] "Ankara mitingi dövüzleri", **Tercüman,** 19 Eylül 1965, Yıl:4, Sayı:1409, s.7.
[1063] "İstanbul Saraçhane mitingi dövüzleri", **Tercüman,** 7 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1426, s.7.
[1064] **Güzel Samsun**, 23 Eylül 1965, Yıl:6, Sayı:1621, s.1.
[1065] **Cumhuriyet,** 23 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14749, s.4.

Havadis gazetesi, propagandaları *"Ahlaksız"* olarak değerlendirmiştir. Hatay'da her şeye rağmen AP'nin 4 milletvekili çıkaracağını ifade etmiştir.[1066] Millî Mücadelenin gizli gücünü liyakatle temsil eden Maraş'ın milli gücünü 10 Ekim seçimlerinde de ortaya koyacağı ve AP'yi büyük bir iman birliği ile temsil ettikleri ifade edilmiştir.[1067]

2.5.2. Ege Bölgesi

Son Havadis gazetesi, CHP'ye ortanın solunun Manisa'da oy kaybettirmiş olduğunu, Manisalıların ise AP'nin tek başına iktidara geleceği yorumunda bulunduğu belirtilmiştir.[1068] Zafer gazetesi; Manisa'da seçimlerin sonuçlarını detayla bekleyerek hesap yapmaya gerek olmadığını, CHP'nin Manisa'da ümitsizlik içinde olduğu ve AP'lilerin 10 Ekim'de 200 bin civarı oy alacağını belirtmiştir.[1069]

CKMP, YTP ve MP'nin Aydın'da seçimlere girmemesi dolasıyla mücadele TİP, AP ve CHP arasında geçmiştir. Son Havadis gazetesi; CHP'nin, Yüksel Menderes'in adaylığından dolayı CHP'nin yenilgiye doğru ilerlediğini, TİP'in ise toplantılarının dinleyicisinin olmadığını ifade etmiştir.[1070] Zafer gazetesi de AP'den başka diğer partilerin pek bir şansı olmadığını CHP'nin iki milletvekili çıkarabileceği diğer partilerin ise milletvekili çıkaramayacaklarını belirterek AP'nin Aydın'da yeni bir siyasi zafer kazanacakları ifade etmiştir.[1071] Cumhuriyet gazetesinde ise Aydın'da TİP kadrosunda yer alan aynı zamanda inşaat kalfalığı yapan Ziya Sökmen'in sözlerine yer verilerek AP'nin koalisyon dönemindeki icraatlarından bahsedilmiş ekonomik imkanların sıkıntılardan bahsedilmiştir. Sökmen'e göre "AP'nin Kalesi" olan Aydın'ın bu seçimlerde düşürülecektir. Bir başka TİP mensubu olan Şükrü Esmer ise seçmenin artık uyandığını ve seçimlerde sürpriz sonuçlar yaşanacağını, 200 bine yakın seçmenden en az 30.000'ininden oy alacaklarını söylemiştir. TİP'lilerin genel görüşü *"AP'nin Kalesi Aydın"* düşüncesinin bu seçimlerde yıkılacağı yönünde olmuştur. CHP'li Necmi Akçasu, köylünün CHP'nin ortanın solunda olduğunu fark etmemiş olduğunu belirtmiştir.[1072]

[1066] **Son Havadis**, 4 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı: 1842, s.9.
[1067] **Son Havadis**, 14 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1824, s.5.
[1068] **Son Havadis,** 5 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı:1843, s.10.
[1069] **Zafer**, 16 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:748, s.3.
[1070] **Son Havadis,** 1 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı:1840, s.5.
[1071] **Zafer,** 15 Ağustos, 1965, Yıl:3, Sayı:747, s.3.
[1072] Haluk Cansın, "İzmir'de de Partileri İşçi Adayları Düşündürüyor", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14771, s.4.

Zafer gazetesi Çanakkale'de, 1961 seçimlerinde AP ile aynı sayıda 2 Milletvekili çıkaran CHP'nin 1965 seçimlerinde ise durumunun böyle olmayacağı ve Çanakkale'nin seçim sonuçlarında CHP'ye ders vereceği belirtilerek AP propagandası yapılmıştır. CHP'nin ortanın solu ifadesiyle kaybedeceği söylenirken AP'nin *"ortanın sağındayım, milletin bağrındayım*" sözlerinin avantaj sağladığı belirtilmiştir.[1073] Adalet gazetesi de 1961 seçimleriyle bir kıyaslama yaparak AP'nin en şansız devresinde iki milletvekili kazandığını ve bu seçimlerde daha fazla kuvvetleneceğini belirtmiştir.[1074]

CHP'nin Ege'de en faal olduğu yer İzmir olmuştur. Ege'ye istikamet veren şehir İzmir kabul edilerek seçim afişleri ve broşürler hızlıca dağıtılma sürecine girmiştir. AP'nin İzmir'de işçi adaylarının ihmal edilmesinden yararlanmış olduğunu belirten Cumhuriyet gazetesi bir sendika işçisinin sözlerine yer vererek İzmir'de 80.000 işçi oyu olduğunu ve bu seçimlerde AP'nin listesinde İzmir işçi adayının bulunmamasından dolayı oy kaybının olacağı belirtilmiştir.[1075]

Adalet gazetesi, Muğla'nın 1946 seçiminde CHP'ye oy vermeyerek ilk büyük adımını attığını ve başarıya ulaşmadığı, bu şekilde "tahripkâr zihniyetten" ve şeflik rejiminden kurtulduğu değerlendirmesini yapmıştır. Ardından, bugünkü durumun değerlendirmesini yapan gazete CHP'nin sürekli yenilgi alıyor olmasına rağmen Muğla'dan beklentilerinin garip olduğunun değerlendirmesini yaparak Muğla'nın geleceğini AP'ye bağladığını ifade etmiştir.[1076]

Balıkesir'de ise her kesimle yaptığı seçmen sohbetinden sonra CHP'nin "ortanın solu" politikası nedeniyle Balıkesir'den 1961 seçimlerinden daha az oy alacağı, CHP'nin tütün propagandasının işe yaramayacağı, şehrin umudunu AP'ye bağladığı değerlendirmesi yapılmıştır.[1077]

2.5.3. İç Anadolu Bölgesi

Sivas'ta AP'liler, İnönü'nün "ortanın solu" deyimini ele alarak CHP'nin sol akımların partisi olduğunu ve CHP'nin Komünizm getireceğini seçmene aşılamaya çalışan bir propaganda uyguladığını, CHP'liler ise AP iktidarı kazansa bile iktidarın partiye verilmeyip

[1073] **Zafer,** 17 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:749, s.3.
[1074] **Adalet,** 10 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1104, s.6.
[1075] Haluk Cansın, "İzmir'de de Partileri İşçi Adayları Düşündürüyor", **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14789, s.4.
[1076] **Adalet,** 27 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:1090, s.6.
[1077] **Adalet,** 2 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1096, s.5.

yeni bir ihtilal yapılarak bunun kanlı olacağı propagandasını işlemeye çalışmıştır. YTP ve CKMP, Sivas'ta istenilen ilgiyi görmemiştir.[1078]

Kayseri'nin "ileri gelenleri" ile seçimle ilgili anket değerlendirmesi yapılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda vatandaşın sağcı olduğunu ifade ettiklerini bu nedenle de AP'nin kazanma şansının yüksek olduğu belirtilmiştir.[1079] Cumhuriyet gazetesi, 1961 seçimlerinde AP ve YTP'nin barajı aşamadıkları için Yozgat'ta altı milletvekilliğinin ikisini CHP kazanırken 4'ünü CKMP'nin aldığı belirtilmiştir. 1965 seçimlerinde ise bu bölgede TİP'in gelişim içerisinde olduğu ve fazlaca oy toplayabileceği değerlendirmesi yapılmıştır.[1080]

Adalet gazetesi, İç Anadolu Bölge'sinde yarım milyon insanın yaşadığı ve Mecliste 4 CHP ve 4 AP'li temsilci bulunduğunu ve bu eşitliğin ise bu seçimlerde AP tarafından bozulacağının yorumunu yapmıştır. Bu partinin seçim sansını yükselten etkenler ise şu şekilde sıralanmıştır: 1961 seçimlerinde kütüklere kaydedilmemiş olan seçmenin bu defa oy kullanabileceği, CHP'nin sloganlarının vatandaşlar üzerinde etkisinin az olduğu ve güven vermediğidir.[1081]

2.5.4. Karadeniz Bölgesi

Zonguldak'ta kuvvetli partinin AP olduğu, "*Maden işçilerinin de AP yi destekliyor*" haberi ile ileri sürülmüştür. İşçilerin kuvvetli olduğu şehirde TİP'in bir şeyler yapma ihtimalinin akla bile getirilmediği değerlendirmesi yapılmıştır.[1082] Cumhuriyet gazetesi, YTP ve bağımsız adayların seçim şansının düşük olduğunu, 1961 seçimlerinde 9 milletvekilinden 5'inin AP, 3'ünün CHP, bir milletvekilliğinin ise CKMP'nin kazandığı belirtilerek AP ve CHP'nin bu konumlarını muhafaza etme çabası içerisinde olacağı değerlendirmesi yapılmıştır.[1083]

Son Havadis, Samsun'da AP'nin tek kuvvetli parti olduğunu söylemiş ve "CHP'nin ümitsizliğinin arttığı" değerlendirmesinde bulunmuştur.[1084] TİP, Samsun'da vatandaşının geçim sıkıntısı ve borçla yaşamasından dolayı *"Tefeciliğin getirdiği yokluğa paydos"*

[1078] **Cumhuriyet,** 24 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14750, s.4
[1079] Ankete katılan isimler: AP Kayseri adayı Feyyaz Köksal, eski AP Başkanı Kamil Özsarıyıldız, AP il Başkanı Mehmet Kaşıkçı gibi AP kadrosunda yer alan isimler olmuştur. **Son Havadis**, 6 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1816, s.6.
[1080] **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı: 14796, s..4.
[1081] **Adalet,** 18 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1112, s.6.
[1082] **Son Havadis**, 28 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1837, s.5.
[1083] **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14795, s.4.
[1084] **Son Havadis**, 1 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı:1840, s.9.

sloganı seçmiştir.[1085] Adalet gazetesine göre Samsunlu seçmenler AP'yi iktidara getirme kararındadır. AP ikinci başkanı Hasan Genç'e göre, vatandaş sol fikirleri durduracak partinin AP olduğuna inanmaktadır.[1086] Yerel gazete Güzel Samsun, CKMP'nin seçimlere bir ay kala Samsun'da teşkilatlanmasını tamamlamasına dikkat çekerek seçimlerin sürpriz neticeleri olabileceğine değinmiştir.[1087]

Trabzon'da YTP hariç diğer partiler seçim mücadelesine katılmıştır. Trabzon'da seçim mücadelesinde adaylar, birbirlerini masonluk ya da komünistlik suçlamalarına girmeden *"centilmen"* bir propaganda süreci geçirmiştir. TİP listesinin başında yer alan Milletvekili adayı Umran Baran ise partisinin para sıkıntısından yakınarak, broşür ve el ilanlarıyla seslerini duyurmaya çalıştığını belirtmiştir.[1088]

2.5.5. Marmara Bölgesi

Bursa, "*AP'nin kalesi*" olarak ifade edilmiştir.[1089] Bursalı seçmen CHP'nin seçimler öncesi partisinin ifade ettiği "*orta'nın solu"* anlayışına karşı, "*10 Ekim de solda sıfır*" yapacakları ifadesiyle belirtilmiştir.[1090] Milliyet gazetesi ise, AP ve CHP için ön aday seçimleri sıralamasına bağlı olarak seçim sonuçlarının sonlanacağını değerlendirirken CKMP için aday sıralamasından ziyade milli bakiye sisteminin sonuçta etkili olacağı ümidi içinde oldukları ifade edilmiştir.[1091] Adalet gazetesi, AP'li Bursa at arabacılarının 10 adet atını besiye çekerek 10 Ekim tarihinde Bursa milletvekillerini kır at ile Ankara'ya götüreceklerini bildirmiştir.[1092]

Cumhuriyet gazetesi, AP'nin Balıkesir'deki propagandasını *"lafla peynir gemisi yürümez"* anlayışının tam zıttı yönde ilerlediğini ve din, komünizm suçlamaları ile 10 Ekim seçimlerine gemilerini ilerlettikleri belirtmiştir.[1093]

Tekirdağlı seçmenin 10 Ekim seçimlerinin bir rejim meselesi olduğunu kabul ederek oy kullanılacağı ve vatandaşların AP'den yana oldukları belirtilmiştir. CHP'nin bölge vatandaşından sağladığı bağışı ortanın solu anlayışı nedeniyle alamadığı ifade edilmiştir.[1094]

[1085] **Cumhuriyet,** 9 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14766, s.4.
[1086] **Adalet,** 24 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1118, s.6.
[1087] **Güzel Samsun**, 16 Eylül 1965, Yıl:6, Sayı:1615, s.1.
[1088] **Cumhuriyet,** 14 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14771, s.4.
[1089] **Son Havadis,** 28 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1837, s.5.
[1090] **Son Havadis,** 21 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1831, s.5.
[1091] Mustafa Tayla, "Bursa'daki Adayların Eski Neşesi Kalmadı", **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14770, s.4.
[1092] **Adalet,** 7 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1101, s.6.
[1093] **Cumhuriyet,** 25 Ağustos 1965, Yıl:42, Sayı:14751, s.4.
[1094] **Adalet,** 1 Eylül 1965, Yıl:3, Sayı:1065, s.6.

2.5.6. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Son Havadis, 1961 seçimlerinde *"AP'ye bir milletvekili bile vermeyen şehir"* ifadesiyle tasvir edilmiştir.[1095] Son Havadis, TİP'in Gaziantep'teki propagandalarını *"şantaj"* olarak değerlendirdiğini haber başlığı ile vermiştir. İşçi Partisinin, tapulu parasız toprak verecekleri iddiaları eleştirilmiştir.[1096] CHP Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş; gece yaptığı sohbet toplantısında petrolün önemli bir mesele olduğunu, yabancılara karşı düşmanca tutumdan yana olmadıklarını fakat tüm imkanların yabancıların elinde olmasına karşı çıkarak AP'nin politikasını eleştirmiştir. Göğüş, petrol meselesinin Türkiye için önemli bir konu olduğunu ifade ederek AP'nin petrol konusunda bir görüş ortaya koymadığını ve bu durumun Türkiye'de gelecekte tehlike yaratacağını ifade etmiştir.[1097] Adalet gazetesi, vatandaşların İsmet İnönü'nün ortanın solunda olduğu açıklamasının ardından tedirgin olduğunu ve bu durumun Gaziantep'te CHP'nin sarsılmasına neden olduğunu ifade etmiştir.[1098]

2.5.7. Doğu Anadolu Bölgesi

CHP'nin Ağrı için söylemiş olduğu vaatleri unuttuğunu dile getirerek Ağrılıların *"Zekâtı* şeyhe *Oyumuzu kır at'a*" sloganı içinde olduklarını ve AP'nin sınır boyunda şahlanacağını, ifade etmiştir.[1099]

Iğdırlı seçmenin AP'nin başa gelmesi beklentisi içerisinde olduğu ve seçmenin AP'ye övgüler dizilen cümlelerle AP'nin iktidara gelmesini beklediği ifade olunmuştur. Bir kısmı şu dizelerden oluşan şiir şöyledir:[1100]

" Kır At seni baş tavlaya bağlarım,

Atınla gümüşle seni nallarım,

Eğer beni davadan kurtarırsan

And içerim, seni ipek çullarım"

Son Havadis gazetesi, CHP'nin Milletvekili adayı üzerinden propaganda yaparak aday Mümtaz Cizrelioğlu'nun akrabasının banka soygunu düzenlemekle itham edildiğini

[1095] **Son Havadis,** 11 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1821, s.5.
[1096] **Son Havadis**, 5 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı:1843, s.9.
[1097] **Cumhuriyet,** 13 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:14751, s.4.
[1098] **Adalet,** 27 Ağustos 1965, Yıl:3, Sayı:1090, s.6.
[1099] **Son Havadis,** 5 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1815, s.6.
[1100] **Son Havadis,** 8 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1818, s.5.

söyleyerek, CHP'lilerin Diyarbakır'da telaş içerisinde olduklarını belirtmiştir.[1101] Son Havadis, "CHP'nin Kalesi"nin AP'liler tarafından yıkılarak, 1965 seçimlerinde 3 Milletvekili çıkaracağı ifade edilmiştir.[1102]

Muş'ta 1965 seçimlerinde üç milletvekilliği için altı siyasi parti ve bir bağımsız adayın mücadelesi içerisinde seçim çalışmaları yürütülmüştür. Dinin etkili olarak kullanıldığı, şeyhlerin ağırlıklı yer aldığı Muş'ta CKMP, YTP ve TİP'in buradaki çalışmalardan pek umutlu olmadığı değerlendirmesine rağmen YTP dükkân dolaşarak oy istemiş, AP ise mebusluk için Muş'ta bir mebusluk beklenti içerisinde olmuştur.[1103]

2.6. 10 Ekim 1965 Seçim Sonuçları

Seçime katılan siyasi partiler, seçim sürecinde propaganda faaliyetlerini gerçekleştirmiş, partileri adına konuşan düşüncelerini ve vaatlerini seçmenlere gerek radyo gerek kapalı ve açık alanlarda yaptığı konuşmalarla anlatmışlardır. Tüm bu seçim sürecinin ardından seçmenler oyunu hak ettiğini partiye vererek süreci sonlandırmışlardır.

1965 seçimlerinde, milli bakiye ve ön seçim sistemleri ile seçimlere yeni bir düzen getirilirken seçim sonuçları sürpriz neticelerle sonuçlanmıştır. AP bütün öngörüleri alt üst ederek ezici bir çoğunluk elde ederken sağ partilerin (CKMP, MP, YTP) oylarını toplamış, CHP için ise sonuçlar felaket olmuştur. TİP de teşkilatlanmaya başladığı andan itibaren resmi baskılara maruz kalmasına ve sınırlı imkanlara sahip olmasına rağmen dikkate değer bir sonuç almıştır.[1104]

[1101] **Son Havadis,** 1 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı:1840, s.5.
[1102] **Son Havadis,** 10 Eylül 1965, Yıl:14, Sayı:1820, s.5.
[1103] Mehmet Mercan, "Muşlular Şeyhlere Resti Çekti", **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1965, Yıl:42, Sayı:1477, s.4.
[1104] Ahmad, **a.g.e.,** s.191-192.

Tablo 2. 1965 seçim sonuçları

PARTİLER	ALDIKLARI OY	OY ORANI	MİLLETVEKİLİ SAYISI
AP	4.921.235	%52,9	240
CHP	2.675.785	%28,7	134
MP	582.704	%6,3	31
YTP	346.514	%3,7	19
TİP	276.101	%3	14
CKMP	208.696	%2,2	11
BAĞIMSIZLAR	296.528	%3,2	1

https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

(Erişim tarihi: 18.11.2020)

Seçim sonuçlarında belirtildiği gibi AP en fazla oyu alarak koalisyonsuz iktidar söylemini gerçekleşmiştir ve tek başına iktidar olmaya hak kazanmıştır. Tespit edilen oy oranları ve sayılarına göre partilerin milli bakiye oyları hesaba katılmadan evvel doğrudan doğruya aldıkları milletvekili sayıları ise, şu şekilde olmuştur:[1105] AP; 204 Milletvekili, CHP; 102 Milletvekili, MP; 6 Milletvekili, TİP; 3 Milletvekili, YTP; 3 Milletvekili kazanmıştır. Bağımsız adayların hiçbiri seçimi kazanamamıştır. Bu sonuçlara milli bakiyeden gelen oylar eklendiğinde ise durum şu hali almıştır:[1106] AP; milli bakiyeden 36 oy alarak milletvekili sayısını 240, CHP; milli bakiyeden 32 oy alarak milletvekili sayısını 134, CKMP; milli bakiyeden 11 oy alarak milletvekili sayısını 11, MP; milli bakiyeden 25 oy alarak milletvekili sayısını 31, YTP; milli bakiyeden 16 oy alarak 19 milletvekili çıkarmıştır.

13.679.753 kayıtlı seçmenden, 9.748.678 kişinin oy kullandığı 1965 seçimlerinde %71,3 oranında oy kullanılmış[1107] Böylece, milli bakiyeye kalan milletvekili sayısının yüksek olması, AP'nin tek başına iktidara geçmesini engellememekle birlikte, küçük partilerin yararına olurken büyük partileri büyük oranda etkilemiştir. Bu durumun nedeni ise, büyük partilerin önemli oylarının bir bölümünün doğrudan doğruya kazandığı

[1105] **Cumhuriyet,** 14 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14801, s.1.
[1106] **Cumhuriyet,** 15 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14802, s.1.
[1107] https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

milletvekilleri için kullanılırken küçük bir bölümü milli bakiyenin çıkaracağı milletvekillerine kalmıştır.[1108]

CHP'nin almış olduğu yüzde oranı 1946 seçimleri dikkate alınmadığında 15 yıllık devrede en düşük oran olmuştur. AP ise almış olduğu yüzdelik oranla rekor kırmıştır.[1109]AP, en fazla oy miktarını Batı Bölgesinden elde etmiştir. Ege ve Marmara'da kendi ortalamasının yüzdesini aşmıştır. YTP ve CKMP önemli miktarda oy kaybına uğramıştır. CKMP oylarının büyük kısmı, MP'de toplanmıştır.[1110]

Seçim sonuçlarının neticelenmesinin ardından, küçük parti liderlerinden yalnızca YTP lideri seçim sonuçları hakkında yorum yapmıştır. Ekrem Alican; parti adına sonuçların beklediği gibi olmadığını, vatandaşlarla aynı görüşte olmadıklarını anladıklarını ve millet iradesine saygı duyduklarını belirtmiştir.[1111]

Seçim sonuçları iç basında da geniş olarak yer almış, seçimler hakkında dönemin gazete ve dergileri tarafından ele alınmıştır. 10 Ekim seçimleri, iç ve dış basında büyük ilgiyle takip edilmiş iç basında gazeteler destekledikleri partilerin konuşmalarına ve faaliyetlerine daha çok yer vererek partilerin propagandasına yardımcı olmuşlardır. 11 Ekim günü neticelerin belli olmaya başlamasının ardından, gazetelerin manşetleri büyük puntolarla *"AP tek başına iktidarda"*, *"Adalet Partisi oyların yüzde altmışını aldı"*[1112] *"Muhteşem zafer, adalet partisi bütün illerde başta gidiyor"*[1113] *"AP iktidarda"*[1114], *"AP açık farkla kazandı"*[1115], *"AP Çoğunluğu aldı"*[1116], "*AP iktidarda* ortanın *solundaki CHP, tarihinin en büyük hezimetine uğradı"*[1117]*," CHP şaşkınlık içinde"*[1118] olarak sürmanşetten verilmiştir.

Vatan gazetesi köşesinde Reşat Titiz, *"Gerçek budur"* yazısında AP'nin ezici çoğunluğu kolaylıkla sağladığını ve Türk seçmeninin tereddütte yer bırakmayacak şekilde fikrini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Titiz, yapılan tüm engellere rağmen AP'nin oyları elde ettiğini bu başarısının gelip geçici sayılmaması gerektiğini ve heves olmadığını

[1108] **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14800, s.1.
[1109] **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı: 14799, s.7.
[1110] Özdemi**r, a.g.m.,** s.24.; Daha ayrıntılı bilgi için illerin parti tercih haritasına bknz. **Murat Güvenç**, **Hasan Kirmanoğlu**, Türkiye Seçim Atlası 1950-2009, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2009, s.54-55.
[1111] **Adalet,** 12 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1126, s.5.
[1112] **Hürriyet,** 11 Ekim 1965, Yıl:18, Sayı:6268, s.1.
[1113] **Zafer,** 11 Ekim 1965, Yıl:3, Sayı:804, s.1.
[1114] **Vatan**, 11 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7663, s.1.
[1115] **Dünya,** 11 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı:6648, s.1.
[1116] **Cumhuriyet,** 11 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14798, s.1.
[1117] **Son Havadis,** 11 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı:1849, s.1.
[1118] **Adalet**, 12 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1127, s.1.

"doğudan batıya, güneyden kuzeye bütün Türkiye ve toplumumuzun bütün sınıfları aynı yönde davranmışlar" sözleriyle belirtmiştir.[1119] Cumhuriyet gazetesi köşesinde Ecvet Güresin; kanun yoluyla kitleleri bölmek ve bir çoğunluk iktidarına meydan vermemek adına alınan önlemlerin işe yaramadığını, AP'nin konulan barajlara rağmen tek parti iktidarını sağladığını, açık olarak yürüttüğü koalisyonsuz iktidar söylemiyle iktidara geldiği belirtilmiştir.[1120]

Cüneyt Arcayürek seçim sonuçlarını *"bu bir meydan dayağıdır, kaçınılması imkansızdır. Ağlanması mümkündür. Bu sonuç, bir beyaz ihtilaldir ve nihayet rahatça söylenebilir ki 1950'deki gerçek, bu seçim kanununa, bu tehditlere, bu baskılara rağmen millet tarafından en kesin bir dille, CHP'nin bilemediği, tanıyamadığı bir dille ortaya dökülmüştür"* şeklinde değerlendirmiştir.[1121] Zafer gazetesi köşe yazarı Füruzan Tekil, *"Büyük Millet"* başlıklı yazısında AP'nin iktidara gelmesini büyük mutluluk ifadeleriyle ortaya koyarak açıklamıştır. Tekil, "*Milletin büyük çoğunluğu büyük bir ohh! Çekti. Bu oooh! Çok derinden ve tamamen yürekten gelmiştir. Bu çoğunluk, cefalı, vefalı, kararlı bir çoğunluktur. KARA BULUTLAR nihayet sıyrılmıştır. Millet, kendi huzur ve refahını, istikrarlı bir ortam yaratmak suretiyle temin etmiştir"* demiştir.[1122]

AP'nin büyük destekçisi olan Son Havadis gazetesinde Müntaz Faik Fenik, AP'nin de şikâyetçi olduğu seçim sisteminden bahsederek değerlendirme yapmış ve seçim sistemini eleştirmiştir. Müntaz Faik, seçim kanununun *" ne kadar sakat, ne derece prensipten mahrum olduğu son tecrübe ile bir defa daha ortaya dökülmüştür"* ifadeleriyle bütün dünyada eşi emsali olmayan nesli Endonezya'da bile yok olmakta olduğunu, prensipten mahrum bir seçim sistemi olarak eleştiride bulunmuştur.[1123] Mümtaz Faik; bir diğer köşe yazısında CHP'nin alın yazısını bu defa da silememiş olduğunu, hezimette rekor kırdığını belirterek seçim sisteminin çoğunluk esasına göre yapılması durumunda ise 1954'deki kadar bile oy çıkaramadığını ifade etmiştir.[1124]

Akis, seçim sonuçlarını iki açından değerlendirmiştir. AP'nin iktidarını ve 5 milyon seçmenin oy kullanmamış olmasını tam bir sürpriz olarak değerlendirmiştir. Dergi ayrıca seçmenin verdiği oyları boş partilere itibar verildiği seçimlere boş programla katıldıklarını söyleyerek AP'nin "*zahmetsiz kalkınma*nın *sembolü olarak oyları ve kütleleri fethetmiştir*"

[1119] Reşat Titiz, "Gerçek Budur", **Vatan,** 12 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7664, s.1.
[1120] Ecvet Güresin, "Seçim Sonucu", **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14800, s.1.
[1121] Cüneyt Arcayürek, "CHP'yi Bozguna Uğratan Sebepler", **Hürriyet**, 11 Ekim 1965, Yıl:18, Sayı:6268, s.7.
[1122] Füruzan Tekil, "Büyük Millet", **Zafer**, 13 Ekim 1965, Yıl:3, Sayı:806, s.1.
[1123] Mümtaz Faik Fenik, "Bu Seçim Şekli Değişmelidir", **Son Havadis**, 17 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı:1855, s.1.
[1124] Mümtaz Faik Fenik, "CHP Gene Perişan Oldu", **Son Havadis**, 12 Ekim 1965, Yıl:14, Sayı:1850, s.1.

değerlendirmesi yapmıştır. Dergi, kapak sayfasına AP'nin iktidarını beyan eden bir resim koymuştur.[1125]

Metin Toker, seçim sonuçlarının ardından CHP'li bir iktidar yaşanmadığı için şaşkınlık ve panik havasının hakim olacağını ve işlerin zorlaşacağını söylemiştir.[1126] Metin Toker, ayrıca seçim sonucunda *"tam gerici ve tutucu bir takım iktidara yerleşti"* yorumda bulunarak bunun reformlar acısından ümitsizlik sebebi doğurduğunu yazmıştır.[1127]

Abdi İpekçi, AP'nin tek başıma hükümet kuracak çoğunluğu elde edeceğinin 1965 seçimleri için sürpriz olduğunu belirtmiştir. Ardından 1961 seçimlerinde CHP karşısında bölünen oyların milli bakiye ve nispi temsile rağmen AP'de birleşerek çoğunluğu sağladığını ifade etmiştir. CHP'nin 1961'deki oy oranının yüzde %36,7 oranındaki düşüşünün nedeniyle ilgili oylarının TİP'e geçtiği değerlendirmesini yapmıştır.[1128]

İç basındaki seçim yankıları bu şekilde değerlendirilmeye çalışılırken seçim için önemli noktalardan biri de seçmenin oya katılım düşüklüğü olmuştur. Birçok seçmen, sisteme yönelik memnuniyetsizliğini oy kullanmayarak ortaya koymuş ve seçime katılım oranı %71,3 olarak 1950'den itibaren en düşük katılım düzeyinin sağlandığı seçim olmuştur.[1129]

2.6.1. Türk Basınına Göre Yabancı Basının 1965 Seçimleri ve Değerlendirmeleri

1965 seçimleri Dünya'da büyük yankılar uyandırmıştır. Seçimleri dikkatle takip eden yabancı radyo ve gazeteler sonuçların netleşmesinin ardından sonuçlara geniş yer vermişlerdir. Fransız radyosu, sonuçları Türk siyasi hayatında bir değişim olarak nitelendirirken değişimin *"Büyük galibi"*ni AP olarak belirtmesinin ardından seçimleri CHP ve AP acısından kıyaslayarak, CHP'nin oylarındaki eksilmenin entelektüel kesimle bir kısım yüksek memurun partinin statükocu kimlik takınmasından dolayı partiden yüz çevirdiği şeklinde değerlendirmiştir. AP'nin elde ettiği başarının eski DP idarecilerinin itimatlarının bir ifadesi olduğu yorumunda bulunmuştur.[1130]

Bir Alman radyosunun Ortadoğu muhabirliğini yapan Rolf Schloss ise, radyodan yaptığı yorumda 1965 seçimlerini; *"Demokratik düzen içinde yapılan son seçimlerin*

[1125] "Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIV, S.591, 16 Ekim 1965, s.4-6.
[1126] Metin Toker, "Ödev Şimdi Daha Güç", **Akis**, Yıl:12, S.591, 16 Ekim 1965, s.5.
[1127] Metin Toker, **a.g.e.**, s.49.
[1128] Abdi İpekçi, "Rakamlardan Çıkan Gerçekler", **Milliyet**, 12 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6423, s.1.
[1129] Ahmad**, a.g.e.,** s.192.
[1130] **Milliyet,** 13 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6523, s.1.

beklenmeyen sonucu Türk dostu olan yabancıların ve aydın Türklerin kırk yıldır arzuladıkları Atatürk devrimlerinin başarılı sonuçlara erişmesi ümidini artık ortadan kaldırmıştır. Davul zurnalar ve kıraatlarla Ankara yolunda olan AP'liler daha şimdiden açıkça Kemalizm'in ölmüş olduğunu söylemektedirler. Menderes'in Türkiye'yi iflasa ve kargaşalığa sürüklemesine rağmen hocaların ve dincilerin etkisinde bulunan halk, onun hayalinin peşinden gidiyor ve Atatürk'ün koyduğu laikliği istemiyor. Bu seçim sonucunda toprak reformu ve petrollerin millileştirilmesi suya düşüyor. Amerikan dostu Demirel, tecrübesiz kimselerden kuracağı hükümette, Kıbrıs meselesi ve iktisadi durum gibi ağır yüklerin altına girecek, Türkiye'nin son zamanlardaki bağımsız durumdan uzaklaşarak tekrar Amerika'nın ve NATO'nun politikasını gütmesi Amerika'nın ne şekilde mükâfatlandıracağı merak konusudur" şeklinde değerlendirmiştir.[1131]

Le Monde Gazetesi de oy sonuçlarını DP açısından değerlendirerek ifade etmiştir ve neticeyi DP'nin başarısının AP'ye yansıdığı şeklinde yapmıştır ve 1950'den 1960'a kadar ülkeyi yöneten DP'ye olan sadakatlerinden AP'ye oy verdiklerini belirtmiştir. Gazeteye göre, CHP'nin geri kalma sebebi ise partinin *"muattal kalması"* durumunda seçmenin hoşnut olmaması olarak değerlendirilmiştir.[1132]

La Corix gazetesi ve Figaro gazetesi, seçimlerdeki başarının AP'nin propagandasından kaynaklandığını ifade etmiştirler. Fransız basını olan Figaro gazetesinde Max Olivier Lacamp, *"Bu seçimlerde Süleyman Demirel'in partisinin seçim kampanyası kin ve intikam yerine memleketin refahı ve komünizm aleyhtarlığı yolundan yürütmüş olmasının başarıda en kuvvetli rol"* olduğunu belirtirken La Croix, bu kadar büyük bir zafer beklemediklerini belirtirken AP'nin seçim propagandası sürecinde parlamenter koalisyon aleyhinde yürütmüş olduğu kampanyanın sonuçlara etki ettiğini bildirmiştir.[1133]

İngiliz basını The Times ve The Daily Telegraph seçim sonuçlarını, ordunun bakışı açısından değerlendirmişlerdir. Daily Telegraph, nihai kuvvetin ordu olduğunu ve seçim sonuçlarının orduda memnuniyet yaratmayacağını belirtmiştir. Ardından AP'ye tavsiye niteliğinde seslenerek *"Menderes'in akıbetini intikam düşüncesiyle değil de, nihai kuvvetin elan Menderes'i ortadan kaldıranların elinde olduğunu belirten bir ihtar mahiyetinde göz önünde bulundursa, memleketi başarıyla idare edememesine sebep yoktur"* şeklinde ifade de bulunmuştur. The Times ise durumu şu şekilde yorumlamıştır: *"Adalet Partisi, sabık*

[1131] Schloss Rolf , 'Türkiye'de Kemalizm Ölüyor mu?', **Milliyet**, 14 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6425, s.5.
[1132] **Cumhuriyet,** 13 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:148000, s.1.
[1133] **Vatan,** 14 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7666, s.1; **Akşam,** 15 Ekim 1965, s.7.

Başbakan Adnan Menderes ve (kapatılan) Demokrat Partinin siyasi varisidir. Menderes'in yanlış hareketleri, 1960'ta bir askeri hükümet darbesinin yapılmasına sebebiyet vermiştir. Parti (Adalet Partisi), şimdi saati geri almaya çalışırsa başını derde sokabilir"[1134] TANIA gazetesi, *"Ordu, hükümet üzerindeki kontrolünden vazgeçmeyecektir. AP değişik bir dış politika takip etmek isterse, Ordunun mâni olacağı muhakkaktır"* şeklinde yorumlamıştır.[1135]

Seçimlere geniş yer ayıran Yunan basını da seçimleri DP'nin zaferi olarak yorumlamıştır. Akrapolis gazetesi, Menderes'in büyük bir resmini basarak *"Menderes mezardan intikamını alıyor"* şeklinde büyük puntolarla sonucu değerlendirmiştir. Bir diğer Yunan basını olan Vima, *"Türkiye'de 5 yıl önce asılan Menderes'in galibiyeti. Adalet Partisi, Mayıs ihtilalinin mahkeme kararını tasvip etmiyor. Seçimlerde Müslüman olan Türk seçmenleri, Atatürk'ün prensiplerine ihanet etmişler ve oylarını gericilere vermişlerdir"* [1136] Times ve Economist de sonuçları şaşırtıcı olarak değerlendirirken Amerikan Ajansları ise sonucu *"Menderes hayaletinin zaferi"* olarak yorumlamışlardır.[1137]

Newyork'ta yayımlanan Herald Tribune seçim sonuçlarını CHP ve İnönü acısından değerlendirerek, seçim sonuçlarının İnönü'nün siyasal yaşamına son vereceğinin gözüktüğü şeklinde manşet atmıştır. Ardından gazetenin değerlendirmesi şu şekilde olmuştur: *"Sağcı AP, gelen ilk sonuçlara göre önde gitmektedir. %55 oranındaki bu önderliğe karşı, İnönü'nün Halk Partisi ancak %29 alabilmiştir. Marksist İşçi Partisi ise %7 ile 3'üncü durumdadır. Süleyman Demirel'in liderliğindeki kudretli AP Anadolu köylerinden büyük destek görmüştür. AP'nin bu zaferi 82 yaşındaki İnönü'nün siyasi hayatının sonu olabilir"*[1138]

İspanyol basını ise, durumu dış politika ve ordu açısından değerlendirmiştir. Madrid'te basılan YA gazetesi, seçim sonuçlarını ilerleyen dönem için ele alarak Demirel'i büyük vahim meseleler beklediğini söylemiş, *"Çözümü en zor olan meselelerden biri de Kıbrıs sorunudur. İktisadi durum da cidden kötüdür. Menderes'in siyasi varisi olmakla, Demirel'in kuracağı hükümet herhalde eşli devrin israfçı politikasına başvurmaktan çekinecektir. Asıl merak edilen husus, 1960'ta iktidardan kovulanların tekrar işbaşına*

[1134] **Cumhuriyet,** 13 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14800, s.1.
[1135] **Milliyet,** 13 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6424, s.5.
[1136] "Menderes Mezarından İntikam Alıyor", **Milliyet**, 13 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6424, s.5.
[1137] **Akşam,**13 Ekim 1965, s.5.
[1138] **Cumhuriyet,** 13 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14800, s.1.

geldiğini gören ordunun takınacağı tavırdır" şeklinde Demirel'i birtakım meseleler beklediğine işaret eden yorumda bulunmuştur.[1139]

Seçimlerin koalisyonla sonuçlanacağı düşüncesinde olan İsveç basını ise, AP'nin tek başına iktidara gelmesini "sürpriz" olarak nitelendirmiştir. İsveç gazetelerinden Aftonbladet "*Seçimlerde siyasi deprem oldu*" başlığıyla haber vermiştir. Svenska Dagbladet, Süleyman Demirel'i Menderes'in halefi olarak nitelendirirken, Dagens Nyceter ise "*Türkiye'de Amerikan rüzgarları*" başlığını kullanmıştır.[1140]

2.6.2. Yerel Basında 1965 Seçimleri ve Değerlendirmeleri

Cihat Baban, Ulus'taki köşe yazısında CHP'nin seçim sürecinde fikirlerini gayet açık olarak seçmenlere anlattığını ifade etmiştir. CHP'nin toprak reformu gibi sosyal alandaki hükümleri yerine getirmek amacında olduğunu ve seçmenin seçim sonunca CHP lehine oy kullandığında bunların gerçekleşebileceğini anladıklarını, fakat buna rağmen tercihini AP'den yana kullanmış olduğunu ve sonuca saygı duyduklarını belirtmiştir.[1141]

İlhan Selçuk'un *"Yeni Dönem"* adıyla yazdığı köşe yazısına göre, 10 Ekim seçimlerinin tek beğenilen tarafının koalisyonsuz iktidar döneminin sona ererek kimin iktidarda kimin muhalefette olduğunun belli olacak olmasıdır. Selçuk ayrıca seçim sonuçları hakkında şu değerlendirmeyi yapar: *"10 Ekim seçimleri sağcıların bir zaferidir. Demirkırat mirasçılarının bir başarısıdır. Ve adeta beyaz ihtilaldir. 4 yıldan beri süregelen tereddütler bitecektir. Adalet Partisi yapmak istediklerini yapabilecek oy çoğunluğunu sağlamıştır"* yorumunda bulunmuştur. Selçuk, bu çoğunluğa rağmen partiyi ikaz ederek, sandıktan çıkan oy oranına rağmen iktidara gelen parti kim olursa olsun 27 Mayıs Anayasasının getirdiklerini kaldırmanın mümkün olamayacağını da yazısına eklemiştir.[1142]

Adalet gazetesi köşe yazarı Fatin Fuad, harika bir oy çoğunluğuyla AP'nin iktidara geldiğini belirtmiş ve nispi temsil sistemine rağmen bu başarıyı elde ettiğini vurgulamıştır.[1143] Güzel Samsun gazetesi köşe yazarı, seçim sonuçlarını vatandaşların sol ve aşırı sol'a itimat etmediğinin göstergesi olarak değerlenmiştir. Seçmenin sol'a verdiği oyunu komünizme atılacak bir adım olarak kavradığını ifade etmiştir.[1144] Akşam gazetesi, AP'nin

[1139] **Milliyet,** 14 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6425, s.5.
[1140] **Milliyet,** 14 Ekim 1965, Yıl:16, sayı:6425, s.5.
[1141] Cihad Baban, "Seçimlerden Sonra CHP", **Ulus**, 12 Ekim 1965, Yıl:46, Sayı:15119, s.1.
[1142] İlhan Selçuk, "Yeni Dönem", **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14799, s.2.
[1143] Fatin Fuad, "Milletin Zaferi", **Adalet**, 14 Ekim 1965, Yıl:4, Sayı:1128, s.2.
[1144] Saadet Bektöre, "İşte Budur Milli Şuur"**, Güzel Samsun**, 20 Ekim 1965, Yıl:6, Sayı:1644, s.1.

çok açık ve belli sloganlarla iktidara geldikleri, seçime katılan diğer partilerden farklı olarak cesaretsizliğe yer vermeden açık bir şekilde "çileye paydos" diyerek "nurlu ufuklar" vaat ederek[1145] başarı sağladığını belirtmiştir. Vatan gazetesi ise, seçim sonuçlarını katılım oranı açısından ele alarak katılım oranının düşüklüğünü vurgulamıştır. Demokratik rejimlerde seçmenin seçime katılım sağlamasının sebebinin güvensizlik ve ilgisizlik olduğu belirtilmiştir.[1146]

Seçimlerin iç ve dış basındaki yankıları bu şekilde olurken seçime katılan parti liderlerinin ve partililerin görüşleri de basına yansımıştır. Tek başına iktidara gelen AP lideri Demirel, seçim sonuçlarını millete inanmak ve saygı göstermenin bir sonucu olarak değerlendirmiştir.[1147] AP Başkan Yardımcısı Faruk Sükan, AP'nin görevlerini ve sorumluluklarını bildiğini ve millete layık olmak adına tüm gayretleri göstereceklerini söylemiştir.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır; oyların hayırlı olmasını diledikten sonra CHP'nin asıl meselesinin iktidara gelmek olmadığı, muhalefette yada iktidarda asıl meselenin vatana hizmet olduğunu ifade ederek AP'nin küçük partilerin oylarından yararlandığını belirtmiştir.[1148] CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ise, Demirel'i telgrafla tebrik ederek başarısını kutlamış[1149] ve Kemal Satır'ın beyanına denk bir şekilde seçim sonuçlarını demokratik rejimin gereği olarak sükûnetle ve vazife hissiyle karşıladıklarını ve siyasi hayattaki görevlerine devam edeceklerini dile getirmiştir.[1150]

Sonuçlardan memnuniyet duymayan MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise siyasetten ayrılacağını bildirmiştir. Bölükbaşı istifa gerekçesi olarak milletin onu anlamadığını, tek parti iktidarı geldiğini için millete küskün olduğunu beyan etmiştir.[1151] Seçim sonuçlarının CHP acısından istenilen sonucu vermemiş olması da tartışma konusu yaratmıştır. Parti genel merkezi ve basın CHP'nin bu sonucu alarak seçimleri kaybetme nedenlerini tartışmış ve fikirlerini ortaya koymuşlardır. CHP İzmir teşkilatı, partiye bir çeki düzen verilerek toplanılması gerektiğini ifade ederken,[1152] CHP parti meclisinde yapılan

[1145] "Muhalefete Düşen Görev", 14 Ekim 1965**, Akşam**, s.1.
[1146] Reşat Temız, "Asıl Önemlisi", **Vatan**, 13 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7665, s.1.
[1147] **Vatan,** 11 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7663, s.1.
[1148] **Milliyet,** 11 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6422, s.1.; Yassıada duruşmaları sırasında tanıklık yapan gazeteci Kurtul Altuğ, sandıktan çıkan oyları değerlendirdiğinde İsmet İnönü'nün anlaşılmadığını ve 1961 Anayasasını yapanları vatandaşların cezalandırdığını şeklinde yorumlamıştır. Altuğ, **a.g.e.**, s.110.
[1149] **Vatan,** 13 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7665, s.1.
[1150] **Vatan,** 11 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7663, s.1.
[1151] **Vatan,** 18 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7670, s.1.
[1152] **Akşam,** 10 Ekim 1965, s.7.

toplantıda seçimin kaybedilme nedenleri illerden gelen adaylar ve parti yetkililerin değerlendirmesine göre şu şekilde belirlenmiştir:[1153]

- CHP'nin illerdeki teşkilatının yeterli olarak çalışmaması,
- AP'nin çok yeterli mali imkanlarının olmasının yanında CHP'nin sınırlı kalması,
- Din adamlarının CHP aleyhinde yapmış olduğu çalışmalar,
- Ön seçimlerin yaratmış olduğu kırgınlıkların giderilmemesi ve merkez aday kontenjanlarının kullanılış tarzının illerdeki teşkilatlar üzerinde iyi etki bırakmaması.
- Ortanın solu politikasının seçmene gereği gibi anlatılamamış olması
- Birleşik oy pusulası CHP'nin aleyhine istismar edilmesi, AP'nin Kır-at tanıtımı ise iyi yapılması.

Cüneyt Arcayürek, CHP'nin seçimi kaybetme nedenlerini Hürriyet gazetesinde bir seri halinde köşe yazısı olarak değerlendirmiştir. Arcayürek, 1965'in gelişinin 1961'den görülebileceğini belirterek *"Bir lider, o liderin fikir adamları, yakınları, yazarları, faziletli dostları, liderin etrafındaki kadro, başlarını bir deve kuşu kendilerine has ve kendilerinin yarattığı bir çevrenin içine sokmamış olsalardı, 1965'in akıbetini 1961'den görebilirlerdi"*, sözleriyle partinin bu durumun farkına varamamasını eleştirmiştir. Arcayürek, ikinci bir sebep olarak DP'nin devamı olarak kabul edilen kitlelere karşı yapılan tahriklerin, kullanılan ifadelerin de bir kaybetme nedeni olduğunu ileri sürmüştür.[1154]

Abdi İpekçi, CHP'nin kaybetmesinin bir nedenin oylarının bölünmesi olduğuna dikkat çekmiştir. İpekçi'ye göre, 27 Mayıs'ın ardından sonra fikir hürriyeti ile solcu görüşlerin serbestçe savunulmaya ve konuşulmaya başlanması toplumcu bir akımı uyandırmıştı. CHP programı ve bazı yöneticilerin tutumu ile bu görüşlere yakın sayılsa da özellikle aydın çevrelerde bu akıma sahip çıkacak bir parti mevcut değildi. Bu nedenle TİP, toplumcu fikirlerin ilgisini çekti ve aydınları etrafında topladı. CHP ise bu durumun geç bir zaman farkına vardığında seçim arifesinde ortanın solu açıklaması yapması samimi bulunmayarak CHP'yi kuvvetli kılan kesimin oylarının TİP'e kaymış olduğunu belirtir.[1155] Abdi İpekçi ikinci bir etmenin ise; seçmenlerin ortanın solu politikasını tam anlayamadıkları ve CHP'nin rakiplerinin propaganda sürecinde bu sloganı kendi lehlerine yararlı olacak şekilde kullanmış olmalarını belirtir.[1156]

[1153] **Cumhuriyet,** 13 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14800, s.1, s.7; **Milliyet,** 14 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6425, s.1.
[1154] Cüneyt Arcayürek, "CHP'yi Bozguna Uğratan Sebepler", **Hürriyet**, 11 Ekim 1965, Yıl:18, Sayı:6268, s.1.; Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Ankara, Bilgi, 1992, s.23.
[1155] Abdi İpekçi, "Orta'nın Solu ve CHP'nin Yenilgisi", **Milliyet**, 13 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6424, s.1.
[1156] Abdi İpekçi, "İsalar ve Musalar", **Milliyet**, 14 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6425, s.1.

Bahri Savcı; CHP'nin seçimleri kaybetmesinde *"pasif seçim kampanyası"* yürüttüklerini, en büyük rakipleri olan AP'nin 27 Mayıs ihtilalini de teşkil edecek şekilde çok daha hareketli seçim süreci geçirdiklerini ve daha üstün bir oy elde ettikleri değerlendirmesinde bulunmuştur.[1157]

CHP'nin seçimi kaybetmesinde bir diğer etken de ortanın solu ilan edilmiştir. Yıllar sonra CHP milletvekili Bülent Ecevit, bu durum karşısında umutsuzluğa düştüğünü şu ifadelerle ortaya koymuştur: *"Öyle bir umutsuz durum gördüm ki ben aktif politikadan çekilmeyi, yavaş yavaş yine yazarlığa, gazeteciliğe dönmeyi düşünmeye başladım. Fakat birkaç arkadaşım, "umutsuzluğa kapılma, sen bu işin liderliğini kabul et, bu hareketi sürdür" dediler…"*[1158] CHP Genel Sekteri Kemal Satır, Vatan gazetesine verdiği demeçte, CHP'nin fikirlerinin samimi olduğunu ve bu fikirlerden taviz vermeyeceklerini dile getirmiştir.[1159]

Metin Toker'in değerlendirmesine göre de, CHP'in oy kaybetmesindeki neden ortanın solu programıdır. Vatandaşın bu *"reform teklifi"* karşısında korkuya kapıldığını söylemiş ve komünistlik propagandalarına kulağını vererek statükonun devamını tercih ettiği değerlendirmesini yapmıştır.[1160] 1961 seçimlerinin ardından CHP'nin koalisyon ortağı olması, parti içindeki hizipleşmeler, koalisyon memnuniyetsizliği ve 27 Mayıs sürecinin tüm olumsuzluklarının CHP'ye yüklenmesi de seçimlerde partinin oy kaybetmesinin nedenleri arasındadır.[1161]

Seçim sonuçları neticesinde TİP'in meclise girmesi, AP'nin tek başına iktidara gelmesinin nicel başarısının üstünde nitel bir önem arz etmiştir. Partinin 15 sosyalist milletvekili ile meclise girmiş olması sosyalizmin aydınlar arasında dolaşan fikir akımı olmaktan çıkarak halka mal olacak olan bir politik hareket haline gelmiştir.[1162] Ayrıca TİP'in meclise girmesinin ardından meclis, tartışma ortamını getirerek dinamik bir forum niteliği kazanmıştır.[1163] Füruzan Hüsrev Tökin ise, TİP'in başarısında "*Sosyal Adalet*" ve "*Yön*" gibi Ankara'da yayınlanan dergilerin desteğinin sağlanmış olması ve üniversite öğrencileri ve

[1157] Bahri Savcı, "1965 Seçimleri Üzerine bir Analiz", **A.Ü.S.B Dergisi**, C.20, S.4, 1965, s.193.
[1158] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e.,** s.156.
[1159] **Vatan,** 16 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7668, s.1.
[1160] Metin Toker, "Ödev Şimdi Daha Güç", **Akis,** 16 Ekim 1965, s.5.
[1161] Koç, **a.g.e.,** s.101.
[1162] Dumrul Uygur, **a.g.t.,** s.116.
[1163] Hikmet Özdemir**, Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul, İz, 1995, s.290-291.

halkın TİP'e duyduğu ilgi yanında seçimlerdeki radyo konuşmalarının da etkili olmuş olduğu değerlendirmesini yapmıştır.[1164]

1965 seçimlerine kendisi için iyi şartlar yaratılmamış olduğu düşüncesiyle seçime giren ve seçim sonucunda tek başına, koalisyonsuz iktidara geleceğini belirtmiş olan AP'nin seçim sonucundaki bu başarıyı değerlendiren Bahri Savcı ilerlemenin nedeni şu şekilde ortaya koymuştur:[1165]

- AP'nin DP'nin ilk dönemlerinde uyguladığı, "Yumuşak idare", "moral tahminleri" ve ekonomik alanda kar sağlayan birkaç uygulamanın AP'nin şahsında yeniden görülecek olması düşüncesi,
- AP'nin seçim propagandası sırasında sıkı bir çalışma uygulaması,
- Propaganda sırasında koalisyonları kötüleyerek milli iradeyi bozuyor algısı yaratması,
- TİP ve CHP'nin tezlerini kullanarak halk üzerinde korku ve kuşçu yaratması.

CKMP seçim sonuçlarını kendi açısından değerlendirmiştir. CKMP Genel Sekreter Yardımcı Muzaffer Özdağ, oldukça ilginç bir yorumda bulunarak gerçek seçim mücadelesini 1969 olarak seçtiklerini ve ona hazırlandıklarını söylemiştir. TP Genel Yönetim Kurulu üyesi Raif Aybar, milletin taktirinin AP'yi iktidara getirmekle sonuçlandığını söyleyerek hayırlı olmasını dilemiştir.[1166] YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, seçim sonuçlarının partisi için güzel neticeler doğurmadığını ve vatandaşın partinin düşündükleri, savundukları prensipleri değerlendirmediklerini belirtmiştir.[1167]

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, seçim sonuçlarını değerlendiği konuşmasında en önemli neticenin *"Türkiye'nin yarını için mutlu bir işaret saydığımız TİP'in başarısı"* olarak meclise girmesi olduğunu, dile getirmiştir.[1168] MP genel Başkanı Osman Bölükbaşı, siyasetten ayrılacağını, sonuçlardan memnun olmadığını dile getirmiş ve tek parti iktidarını getiren millete küskün olduğunu dile getirmiştir.[1169]

[1164] Tökin**, a.g.e.**, s.108.
[1165] Savcı, a.g.e., s.201-202.
[1166] **Milliyet,** 11 Ekim 1965, Yıl:16, Sayı:6422, s.1.
[1167] **Cumhuriyet,** 12 Ekim 1965, Yıl:42, Sayı:14799, s.7.
[1168] **Akşam,** 13 Ekim 1965, s.1.
[1169] **Vatan,** 18 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7670, s.1.

Seçim sonuçlarının yarattığı ortam dağıldıktan sonra 14 Ekim tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel ise görüşen AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, iki gün içerisinde kabineyi kurmuş olacağını söylemiştir.[1170]

[1170] **Vatan,** 14 Ekim 1965, Yıl:25, Sayı:7666, s.1.

3. SONUÇ

27 Mayıs 1960 darbesi Türk siyasal hayatında toplumsal dönüşümü, ekonomiyi, siyasal hayatı, kültürel yaşamı etkilemiş olan önemli bir siyasi olaydır. 27 Mayıs'ın getirdiği süreç Türk siyasetinde yeni partilerin kurulmasına fırsat tanırken darbenin getirdiği ayrılıklar hem 1961 seçimlerine hem de 1965 yılında yapılan seçimlere yansımıştır. 27 Mayıs'ın ardından DP'nin kapatılması sonucunda oluşan boşluk DP seçmenlerinin hangi partiye yöneleceği açısından bir sorun teşkil etmiştir. MBK'nin 13 Ocak 1961 tarihinde siyasi parti faaliyetlerine izin vermesinin ardından ülkede demokratik hareketlilik yeniden canlanmış ve askeri müdahalenin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve teşkilatlanmalarını tamamlayabilen YTP, AP ve TİP olmuştur. CHP ve CKMP ile toplamda beş siyasi oluşum meydana gelmiştir.

Yeni kurulan siyasal partiler DP seçmenlerinin oyunu almaya çalışmış ve sık sık DP seçmenine seslenme çabası içerisinde olmuşlardır. Ülke yönetiminin MBK elinde olması nedeniyle yeni kurulan ve darbenin ardından varlığını koruyan partiler üzerinde ordunun etkin rolü hissedilmiştir. Yeni siyasal partiler aynı zamanda birer dengeleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. MBK içerisinde yaşanan CHP'ye iktidarın devredilmesi ve darbenin yapılış amacının yanlış anlaşılabileceği gibi karşıt görüşler ve CHP'nin karşısında güçlü parti olamayışı yeni partilerin kuruluş sürecini etkilemiştir. YTP'nin kuruluşu sırasında Gürsel tarafından desteklenmesi bunun örneğidir.

Seçimler öncesi yapılan yasal düzenlemelerin ardından 1961 Anayasa'sının kabul edilmesi için partiler dar alanda propaganda faaliyetleri yürüterek görüş ve yorumlarını vatandaşlara anlatmışlardır. Bu propaganda faaliyetleri özellikle seçmene farklı şekillerde yansımış ve referandum sonucunda DP'nin seçim kaleleri olan yerlerde seçmen aynı zamanda bir mesaj vermiştir. Anayasa propagandalarına yansıyan referandum sonuçları 1961 yılında yapılacak olan genel seçimlerde etki edecektir. Her ne kadar Anayasa'ya "evet" oyu verilmiş olsa da DP'li seçmende Menderes'in idamının yarattığı etki; 1961 ve 1965 seçimlerini etkilemiş, seçmenler, kendisine yakın gördüğü sağ partiler olan YTP, AP, CKMP gibi siyasal partilere yönelmişlerdir.

1961 seçim süreci MBK'nin milli anlaşma metninde belirttiği şekilde kardeşlik teması etrafında şekillenmiştir. Basın, sık sık kardeşlik teması konuşmalarının yapıldığına dair beyanlara yer vermiştir. Fakat en temel gayesi iktidara gelmek olan parti liderleri arasındaki

yumuşak hava uzun sürmemiştir. Seçim zamanında basın organları taraflı olarak siyasi partileri desteklerken daha çok yanlı olarak partilerin görüş ve yorumlarını yansıtmıştır. 1961 seçim mücadelesinde en önemli propaganda malzemesi olan beyannamelerde çok büyük farklılıklar karşımıza çıkmamaktadır. Partiler daha çok ekonomik alan, demokrasi ve anayasa nizamı üzerinde durarak toplumsal eşitliği sağlama amacı taşıdıklarını dile getirmişlerdir.

CHP 1961 seçim propagandaları sırasında geçmiş tecrübesine vurgu yaparak eksiklerinin giderilmesi konusunda kendisini rakipsiz parti olarak görmüş ve seçim sonuçlarından olumlu neticeler beklediğini dile getirmiştir. AP seçim mücadelesi sırasında polemik yaratacak ortamdan kaçınma çabası içerisinde olurken CKMP lideri Bölükbaşı'nın sık sık parti aleyhine yaptığı propagandalarla yıpratılmaya çalışmıştır. Basının parti propagandaları sırasında etkisi büyük olmuş sık sık partinin DP'nin devamı olduğu söylemiyle parti içinde takibata uğrayan hatiplerinin haberlerine yer vermiştir. CKMP propaganda sürecinde her ne kadar kardeşlik devamı vurgusu yapmış olsa da seçim hükümleri ve yuvarlak masa kurallarını ihlal eden davranışları ile karşımıza çıkmaktadır. Parti lideri bizzat seçim öncesi toplantısına kendisinin katılmamış olmasını propaganda sırasında kullanmış ve AP'yi tecrübesizlikle itham ederek DP seçmeninin oylarını kendi bünyesinde toplamayı hedeflemiş ve sık sık DP'li seçmene seslenme çabası taşımıştır. Bu nedenle MBK tarafından sık sık eleştirilmiş ve basına en çok yansıyan parti lideri olmuştur. YTP seçim propagandaları sırasında rakip parti olarak CHP'yi görmüş ve eleştirilerini daha çok CHP'ye yönlendirmiştir. Basın, müstakil adayların seçim propagandalarına ise fazla ağırlık vermemiştir.

CHP'nin seçim dövizleri daha çok İnönü'nün şahsında toplanmıştır, CHP ve AP'nin afişleri daha çok darbe sonrası önem arz eden demokratik düzen ve toplumsal afişler olmuştur. Bölgesel değerlendirmelerin yapıldığı propagandalarda darbeyi CHP'nin yaptığı algısı ve özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da partiler tarafından yapılan dinsizlik gibi siyasal propagandalar CHP' ye zarar verirken, AP'nin de bu bölgede örgütlenememesi yerel anlamda toplumda hala bölgesel farklıkların olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle bu seçimlerde halkın ekonomik yaşamı partiye bakışlarını ön plana çıkarken DP'nin ilk dönemlerinde yaşanılan ekonomik refah ortamı 1961 seçimlerine yansımış, Ege Bölgesi ve Akdeniz'de bulunan halk AP'ye yönelmişlerdir. Seçim propagandaları bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre şekillenmiştir. Özellikle DP'nin oylarının bir kısmı YTP'ye kayarken, bir kısmı da AP'ye kaymıştır.

1961 seçim sonuçlarında koalisyon iktidarıyla sonuçlanan seçimler basında geniş yer tutmuş ve bütün gazeteler koalisyon iktidarının nasıl kurulacağı haberlerine yer vermiştir. Yeni kurulan partilerin CHP'yi hedef alan propaganda söylemleri seçim sonuçlarında kendini gösterirken CKMP her ne kadar yeni kurulan partilere karşı mücadele yapmış olsa da DP oy mirası hedefleyen partilere karşı oy kaybı yaşamıştır. Propaganda sırasında da partiler üzerinde etkisi hissedilen ordunun seçim sonuçlarından sonra da siyasal yaşamda etkisi hissedilmiştir. 1961 seçim sonuçlarında basındaki ortak değerlendirme 27 Mayıs'a tepki olarak yorumlanarak CHP'nin seçimi kaybetme nedenleri üzerinde durulması olmuştur. Yabancı basın tarafından da dikkatle takip edilen seçim sonuçlarının basına yansıması ise ihtilal rejimin sözünü tutarak seçimin tarafsızlıkla, serbest ve güvenilir olduğu değerlendirmesi yönünde olmuştur.

1964 yılında partilerde başlayan değişimler kendisini 1965 seçimlerinde göstermiştir. AP' de ki yeni değişim ve seçim söylemleri, TİP'in bu seçimde bulunması, CHP'nin ortanın solu politikası, CKMP'nin idari kadrosundaki siyasal değişimi seçimlere etki etmiştir. Özellikle 1965 seçimlerinde getirilen milli bakiye sistemi, küçük partilere fayda sağlamış ve artık oyların boşa gitmeyeceği düşüncesi aynı zamanda herhangi bir partinin iktidara tek başına gelmesi de engellenmeye çalışılmıştır. Özellikle 1961 ve 1965 seçimlerinde koalisyonsuz iktidar söylemi taşıyan AP'nin sık sık seçim kanunlarını değiştirme fikri propaganda sürecine yansımıştır. 1961 seçimleri ardından koalisyonlardan CHP'nin yıpranarak çıkması, sağ partilerin mecliste çoğunluk olması CHP'nin istediği neticeyi alamaması seçimlere yansımıştır. AP, CHP'nin ortanın solu beyanlarını seçim propagandası sırasında değiştirerek "Ortanın Solu Moskova'nın Yolu" sloganını ile kullanmış seçim mücadelesinde basında da sık sık komünizmle mücadeleyi sağlayacak parti söylemlerini kullandığından, CHP ile bağlantı kurdurarak seçmenin hafızasına bu propagandayı yerleştirmiştir.

1965 seçim propagandaları sırasında partilerin ve basının üzerinde durdukları başlıca konular; toprak reformu, petrol kanunu ve dış politika olmuştur. Basın özellikle CHP'yi toprak reformları ve beyannamesinde vaat etmiş olduğu diğer yapılmak istedikleri reformları koalisyon döneminde gerçekleştirmemelerinden dolayı eleştirmiştir. Bölgeler bazında değerlendirildiğinde darbenin üstünden uzun bir dönem geçmesine rağmen CHP kurulan algıları yıkamamıştır. Doğuda bulunan şeyh, ağa, imam gibi köy büyükleri kendisine yakın bulunan siyasal partilerle ilişkiler içine girerek oyların çoğunluğunu AP'ye yönlendirmişlerdir. AP'nin bu dönemde koalisyonda bulunmaması ve bölgelerde

örgütlenmesi AP'yi de aynı zamanda tek başına iktidara taşımıştır. YTP, CKMP, MP gibi siyasal partiler dört sene zarfında halk tarafından değerlendirilmiş ve nispi temsil sisteminin yarattığı sonuçlar neticesinde bekledikleri oy oranını elde edememiş fakat meclise girmiştir. 1965 seçimlerinde propaganda faaliyetlerinde Süleyman Demirel, halkın ağzıyla konuşarak vatandaşları kendi partisine çekmeyi başarmıştır. Ayrıca Demirel'in kırat simgesini partinin amblemi yapması DP'li seçmenlere de mesaj vererek başarılı olmuştur. AP'nin politik sloganları, kendisini halka anlatması ve YTP'den kopan seçmenler neticesinde AP'yi iktidara taşımıştır.

1960 darbesinin yarattığı toplumsal değişimler kendisini 1965 yılında göstermiştir. Bu değişimler neticesinde CHP kendisini anlatamamış, Türkiye' de artık bir işçi kesimi oluşmuş, AP liberal politikaları savunarak bunu beyannamelerinde ve söylemlerinde dile getirmiş, TİP ise, özellikle işçi kesimlerine seslenmiş, partiye her kesimden insanın gelmesi az da olsa partiye katılımı artırmıştır. Bu da her toplum kesiminin hangi parti kendisini temsil ediyorsa ona yöneltmiş ve Türkiye'nin siyasal, sosyal, ekonomik anlamda hala parti-birey çıkar ilişkisinin de bitmediğini göstermiştir. Parti-birey çıkar ilişkisi toplumun her kesimine yansımış bu da 1965 seçimlerine etki etmiştir. Toplumun yöneldiği partiler, gelişmişlik düzeyiyle de bağlantılı olup bölgeler arasında farklarında olduğunu göstermiştir.

4. KAYNAKÇA

ARAŞTIRMA ve İNCELEME ESERLER

Abadan, Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Acısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966.

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1961.

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara, Doğuş, 1965.

Ahmad, Feroz- Turgay, Bedia, Türkiye'de **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, 1. Baskı, Ankara, Bilgi, 1976.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul, Hill Yay, 1992.

Altuğ, Kurtul, Genelkurmay'ın Işıkları Söndü, 1. Baskı, İsim, Ankara, 2010.

Arcayürek, Cüneyt, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi, Ankara 1992.

Aydemir**,** Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, 11.Baskı, C.3, İstanbul, Remzi, 2017.

Baban, Cihan, **Politika Galerisi**, Timaş Yay., İstanbul 2009.

Bakşık, Şeref, **CHP İle Bir Ömür**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

Başgil, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, (Çev.M.Ali Sebük, Hakkı Akın), İstanbul, Çeltüt Matbaacılık, 1966.

Bilgiç, Sadettin, **Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları**, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1995.

Birand, Mehmet Ali- Çaplı, Bülent- Dündar, Can, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, 8.Baskı, Ankara, İmge, 2007.

Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, 29. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi, 2017.

C.H.P Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi özeti, Ankara, Güzel Sanatlar, 1965.

C.H.P. Seçim Beyannamesi, Ankara 1961.

CKMP Seçim Bildiri, Ankara, Ayyıldız, 1965.

Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekilleri Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi, Ankara, Rüzgârlı, 1965.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, 2. Baskı, Ankara, İmge Yay.,2000.

Çitçi, Oya, **Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999**, Ankara, TODAİE, 2001.

Demirci, Filiz Güler **Türkiye'nin Yakın Tarihinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi**, Ankara, TODAİE, 2003.

Demirel, Ahmet, **Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946),** 1.Baskı, İstanbul, İletişim, 2013.

Demirel, Tanel, Adalet **Partisi İdeoloji ve Politika**, İstanbul, İletişim, 2004.

Erdoğan, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Ankara, Siyasal, 2007.

Erkanlı, Orhan, **Askeri Demokrasi**, İstanbul, Güneş, 1987.

Goloğlu, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II (1931-1938) Tek Partili Cumhuriyet**, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Güvenç, Murat- Kirmanoğlu, Hasan, **Türkiye'de Seçim Atlası 1950- 2009**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009.

Kabacalı, Alpay **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1994.

Kalpakçıoğlu, Özdemir, **İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar II,**, Ankara, Nüve, 1968.

Karal, Enver Ziya, **İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, C.IX, Ankara, Türk Tarih Kurumu., 2011.

Karpat, H. Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, 9. Baskı, İstanbul, Timaş Yay., 2017.

Kılağız, Nuran, **Türk Siyasal Hayatında 1965 Seçimleri**, Ankara, Berikan, 2010.

Kırkaç, Çağlar **Türkiye'de Gericilik 1950-1990**, Ankara, İmge,1993.

Kili, Suna, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1976.

Koç, Altuğ, **CHP'de Ortanın Solu Söylemi ve 1965 Seçimleri**, İstanbul, Dezanj, 2014.

Kongar, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, 23.Baskı, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1999.

Lewis, Bernard, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, (Çev: Hamdi Aydoğan, Esra Ermert), İstanbul, 2003.

Maman, Kâmil, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar**, İstanbul, Timaş Yay., 2013.

Millet Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara, Millet Partisi, 1965.

Nadi, Nadir, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Cumhuriyet, 2000.

Olgun, Kenan, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2014.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun Son Nefesi**, İstanbul, Timaş, 2017.

Özdemir**,** Hikmet**, Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul, İz, 1995.

Sakallıoğlu, Ümit Cizre, **AP Ordu İlişkileri**, İletişim, 2014.

Seçim Kanunları, Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu Başkanlığı, İstanbul, 1965.

Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları, (Haz. Sonnur Bakır, Semra Küçükoğlu, Sevgi Pehlivan) Türkiye Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, Ankara, 1982.

Simav, Akın, **Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları**, İstanbul, Agora, 2009.

Soysal, Mümtaz**, 100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 3.Baskı, İstanbul, Gerçek, 1976.

Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul, İletişim, 2018.

Toker, Metin **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yay., 1970.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP Yokuş Aşağı (1954-1957)**, Ankara, Bilgi, 1991.

Toker, Metin, **Sağda ve Solda vuruşanlar**, Ankara, Akis, 1971.

Toktamış**,** Sabahat, "İhtilalden Sonra İsmet İnönü", C.IV, İstanbul, (Yayın evi belirtilmemiş) 1962.

Topuz, Hıfzı, **Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları**, İstanbul, Milliyet, 1977

Tökin, Firuzan Hüsrev, **Türkiye'de Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi**, Elif, İstanbul, 1965.

Tuncer, Erol, Danacı, Necati **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Ankara, Tesav, 2003.

Tuncer, Erol, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-2002,** 2.Baskı, Ankara, Tesav, 2003.

Turan, Şerafettin, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği,** Ankara, Bilgi, 2003.

Türkiye İşçi Partisi Programı, İstanbul, Karınca Matbaası, 1964.

Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, İstanbul, Yenilik, 1965.

Unat, Kadri, **İktidardan Muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2016.

Uyar, Hakkı, Türkiye'nin **Demokrasi Devrimi: 1950 Seçimleri**, Ankara, Anka Yay., 2014.

Ünver, Hakkı Şinasi, **Yeni Seçim Mevzuatı**, Ankara, Hazine, 1961.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Türkiye'de Üç Devir**, 3. Baskı, C.3, İstanbul, Sinan, 1974

Yalçın, Semih, **Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkarı Alp Arslan Türkeş**, Aydın, Türk Ocakları, 2000.

Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara, 1965.

YTP Tüzüğü ve Programı, Ankara, Nebioğlu, 1961.

Zürcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 30.Baskı, İstanbul, İletişim, 2015.

2.MAKALELER

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.589, 1 Ekim 1965, s.4.

"Yurtta Olup bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.590, 9 Ekim 1965, s.17.

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIV, S.591, 16 Ekim 1965, s.4-6.

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C. XXXIII, S.588,25 Eylül 1965, s.4.

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.589, 1 Ekim 1965, s.4.

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl: 12, C.XXXIII, S.589, 1 Ekim 1965, s.4.

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.590, 9 Ekim 1965, s.17.

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis,** Yıl:12, C.XXXIII, S.590, 9 Ekim 1965, s.1.

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.590, 9 Ekim 1965, s.6.

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis,** Yıl:12, C.XXXIII, S.590, 9 Ekim 1965, s.1.

"Yurtta Olup Bitenler", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.589, 1 Ekim 1965, s.6.

"Bir Seçim Sonucunun nedenleri", **Forum,** 15 Ekim 1965, S.277, s.3-4.

Akşin, Sina, "Cumhuriyet Halk Partisinin Siyasal, Toplumsal ve İdeolojik Kökenleri", **Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, C.8, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s.2037-2041.

Aral, Fahri, "Hıfzı Oğuz Bekata ile Söyleşi", **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.24, S.141, İstanbul, s.17-23.

Aydoğan Erdal, Mahmutoğlu Tansu Barış, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", **Tarihinde Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.10, 2013, s.113-142.

Aygen, Cemal, "Politikaya Dönüş", **Forum**, C. XIV, S.168, 15 Nisan 1961, s.1.

Bektaş, Arsev, "Tarihsel Süreç İçinde CHP ve Örgüt Yapısının Nitelikleri", **Tarih ve Toplum**, C.24, S.141, İstanbul, 1995, s.24-34.

Berkman, Bülent, "Türkiye'de Seçim Afişleri", C. 624, S.274, **Milliyet Sanat Dergisi**, Ekim 1991, s.8-10.

Çavdar Tevfik, **"**Adalet Partisi", **Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, C.8, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s.2089-2101.

Çavdar, Tevfik, "Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C.8, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s.2025-2036.

Eraslan, Cezmi, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, Ankara, ATAM yay., Ankara, 2014, s.519-643.

Göktepe, Cihat, "İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi", **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Ankara, Yeni Türkiye, 2000, s.80-101.

Kardam, Galip, "Bir Lügata Bakınca", **Akis**, Yıl:12, C.XXXIII, S.589, 1 Ekim 1965, s.18.

Köse, İsmail, "Çok Partili Siyasi Hayat, Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda Görselleri", **İletişim ve Diplomasi Dergisi**, C.2, S.3, 2014, s.124-192.

Milar, Selçuk, "Yeter Söz Milletin Afişi Nasıl Doğdu", **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.9, S.54, İstanbul, Haziran 1988, s.15-17.

Olgun, Kenan, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.27, S.79, Ankara, 2012, s.1-36.

Olgun, Kenan, II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağında Uygulanışı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S.39, 2004, s.139-154.

Özdağ, Ümit- Güney, Çetin, "İnönü Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri", **Türkler**, C.16, Ankara, 2002, s.746-753.

Özdemir, Hikmet, "1960-1980 Dönemi", **Türkler**, C.17, s.15-47.

Savcı, Bahri ,"1965 Seçimleri Üzerine bir Analiz", **A.Ü.S.B Dergisi**, C.20, S.4, 1965, s.201-202.

Savcı, Bahri, "1965 Seçimleri Üzerine Bir Analiz", **AÜSBF Dergisi**, C.20, S.4, Ankara, 1965, s.177-218.

Tekeli, Şirin, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C.7, İstanbul, İletişim, 1983, s. 1798-1824.

Toker, Metin, "Karar Saati", **Akis**, Yıl:12, C. 33, S.90, 9 Ekim 1965, s.5.

Toker, Metin, "Ödev Şimdi Daha Güç", **Akis**, Yıl:12, S.591, 16 Ekim 1965, s.5.

Tuna, Işıl, "27 Mayıs'ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.20, S.40, 2020, s.227-251.

Tunçay, Mete, "Siyasal Gelişimin Evreleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7, İletişim Yay.,

3.GAZETE YAZILARI*

Adalet

Akşam

Cumhuriyet

Dünya

Güzel Samsun

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Son Havadis

Tercüman

Ulus

Vatan

Yeni Konya

Zafer

4.TEZLER

Akkaş, Salih, "Adalet Partisi ve İdeoloji", **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.

Atayakul, Fatma Alev, "Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Seçimler (1950-1954-1957)", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Çayın, Nurullah, "1960'larda Sosyo- Politik Ortam ve Türkiye İşçi Partisi'nin TBMM'de Temsiliyeti", **Yüksek Lisans Tezi**, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Dumrul Uygur, Günay, "Türkiye İşçi Partisi 1961-1971", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Kaya**,** Halit, "Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)", **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014.

* Haber niteliği taşıyan yazılar tarihleriyle birlikte metin içerisinde verilmiştir.

Özküçük, Adem, "Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları", **Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Tarım, Osman, "27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye", **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

5. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007, (E.T. 28.10.2020)

https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007 (E.T 18.11.2020)

Unutulmayan sloganlar afişler vaatler (aksam.com.tr) (E.T. 28.10.2020)

5. EKLER

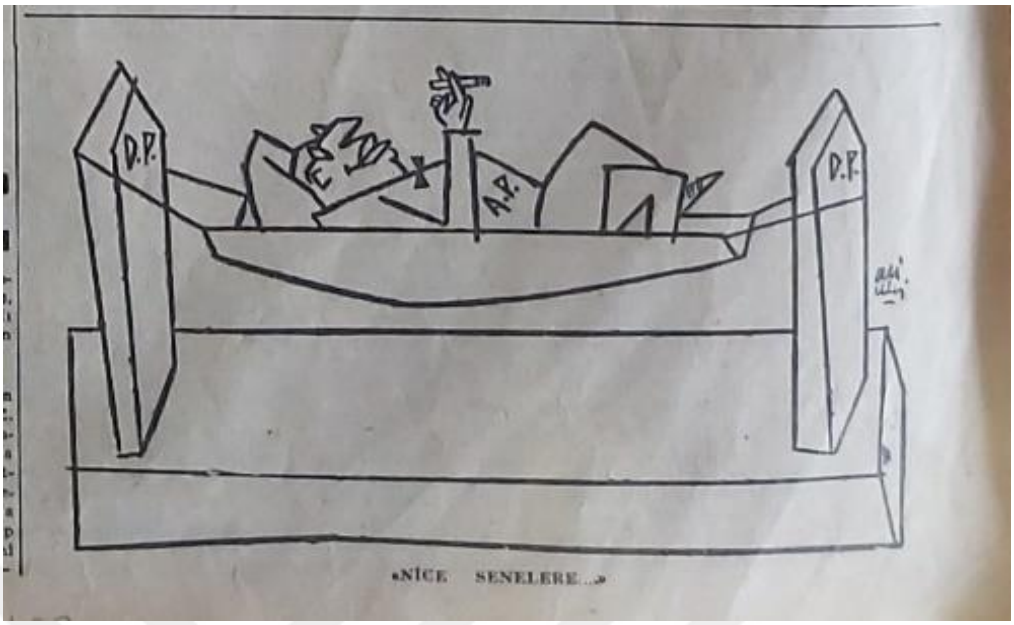
EK-1: Akşam Gazetesi'nin 1961 seçimleri için AP ve DP ilişkisi veren seçim karikatürü, 20 Eylül 1961.

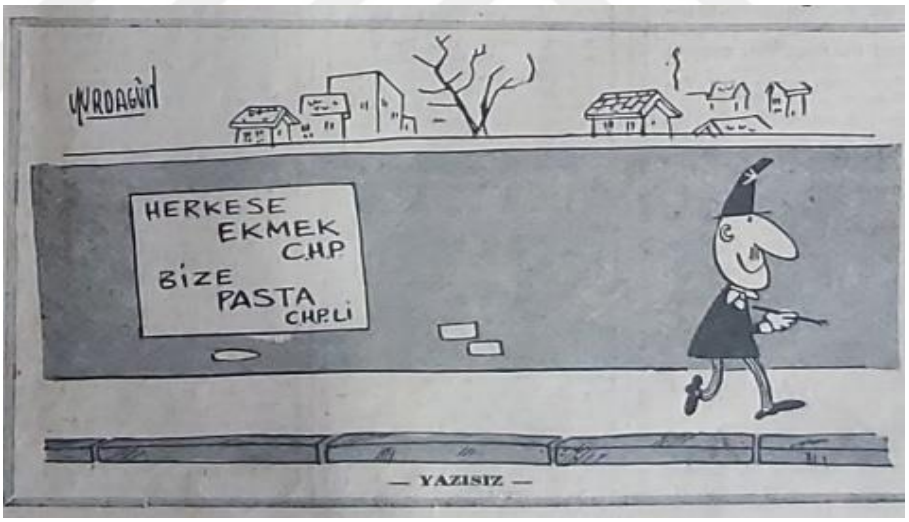
EK-2: Tercüman Gazetesi'nin 13 Ekim 1961 tarihli partilerin seçim propagandaları süreci

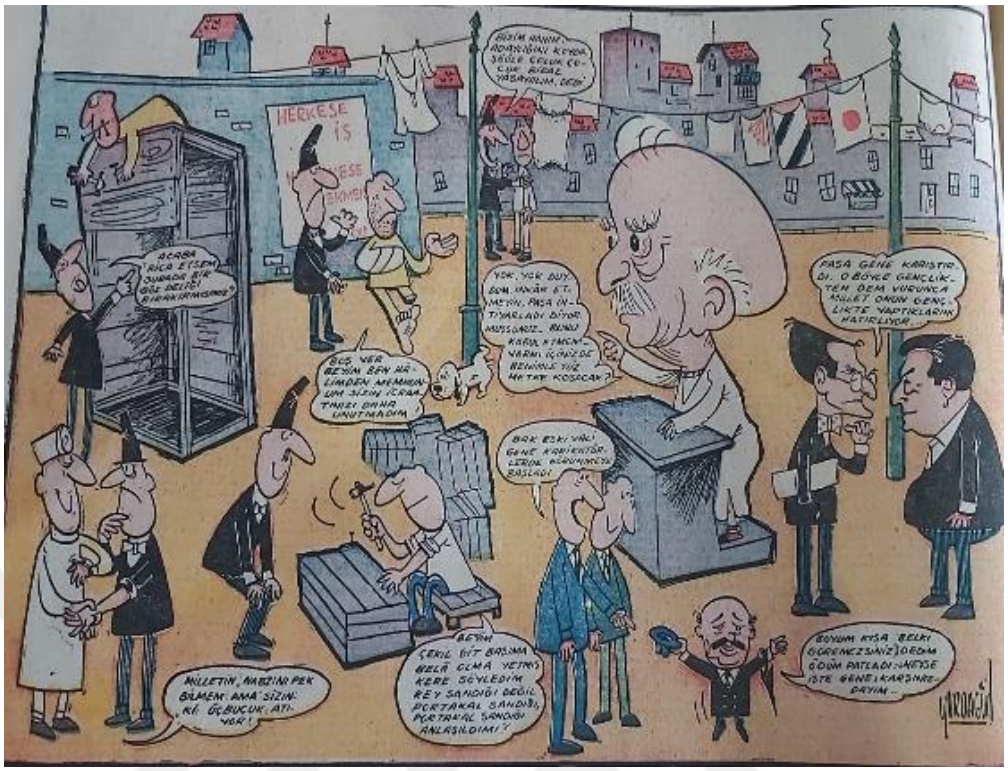
EK-3: Cumhuriyet Gazetesi'nin 24 Eylül 1961 tarihli AP-DP yorumu

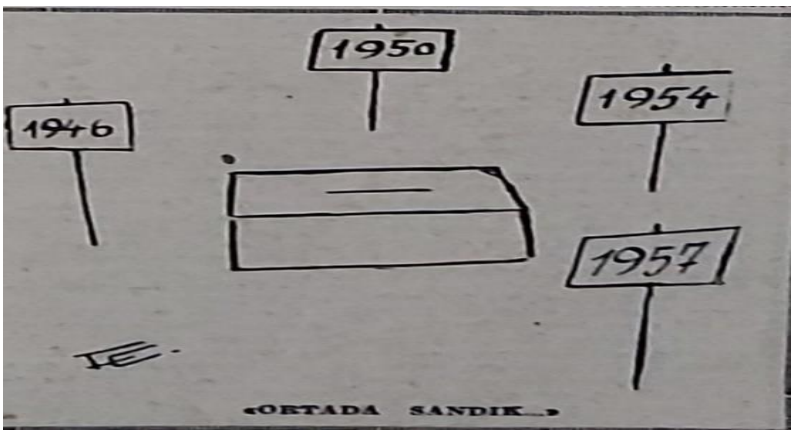
EK-4: Son Havadis Gazetesine göre CHP'nin Seçim Propagandaları, 26 Eylül 1961

EK- 5: Son Havadis Gazetesine göre Seçim Propagandaları Süreci, 11 Ekim 1961.

EK-6: Dünya Gazetesinin Millet İradesinin Sonucunu Ortaya Çıkaracak olan Sandık Tasviri, 15 Ekim 1965 tarihli karikatürü.

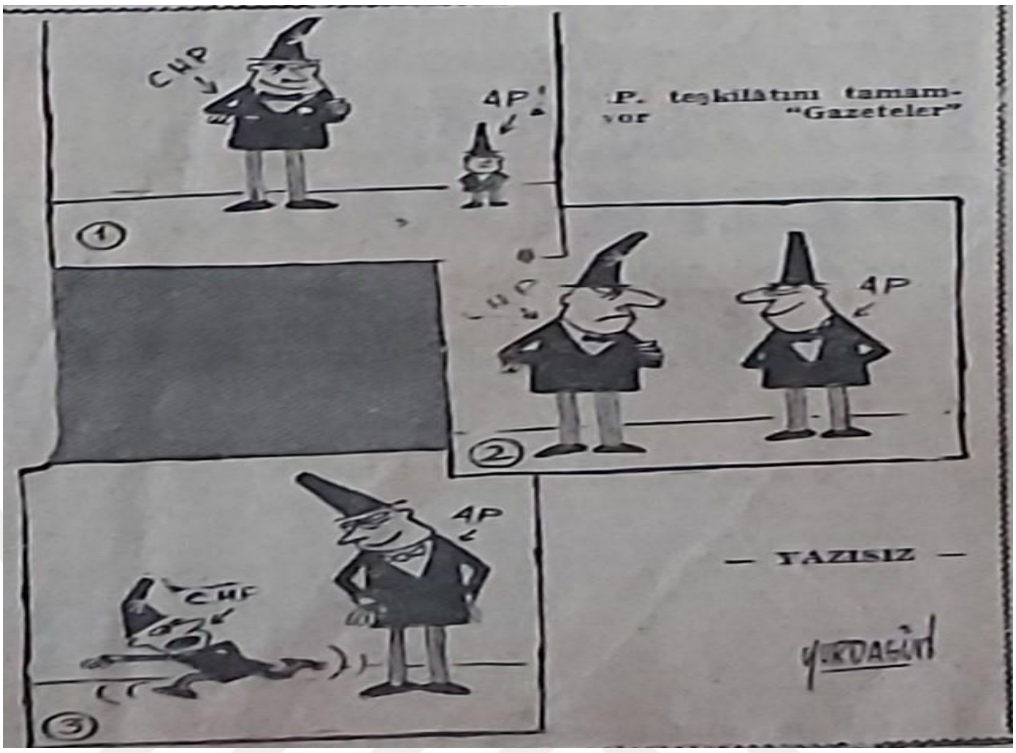
EK-7: Adalet Gazetesi, 4 Eylül 1965 tarihli CHP ele alan seçim karikatürü

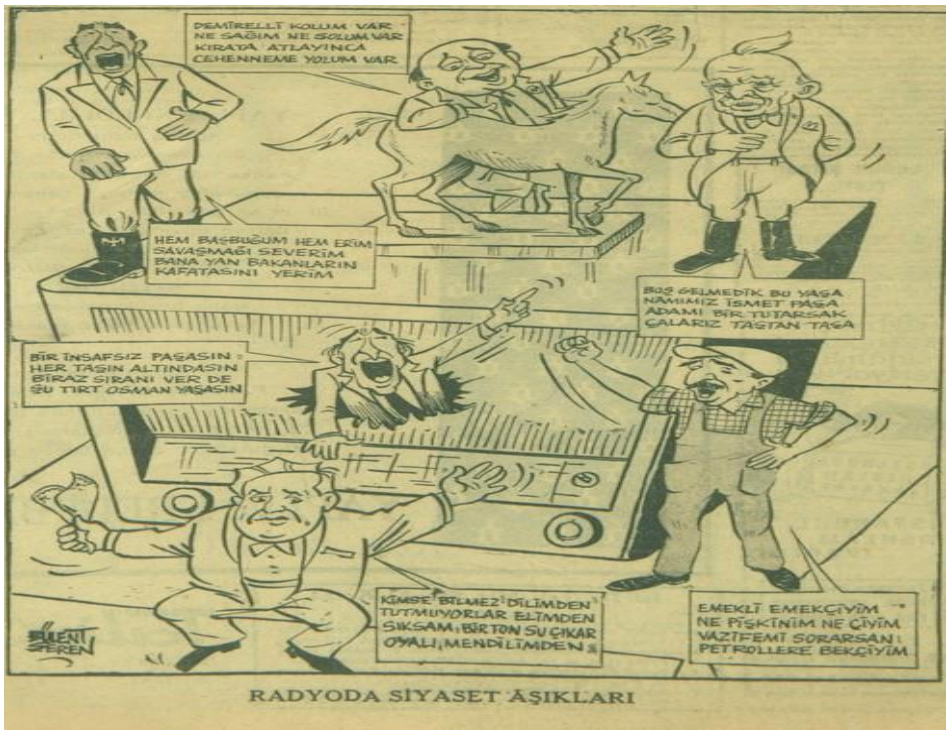
EK-8: Adalet Gazetesi, 6 Eylül 1965 Tarihli Seçim Karikatürü

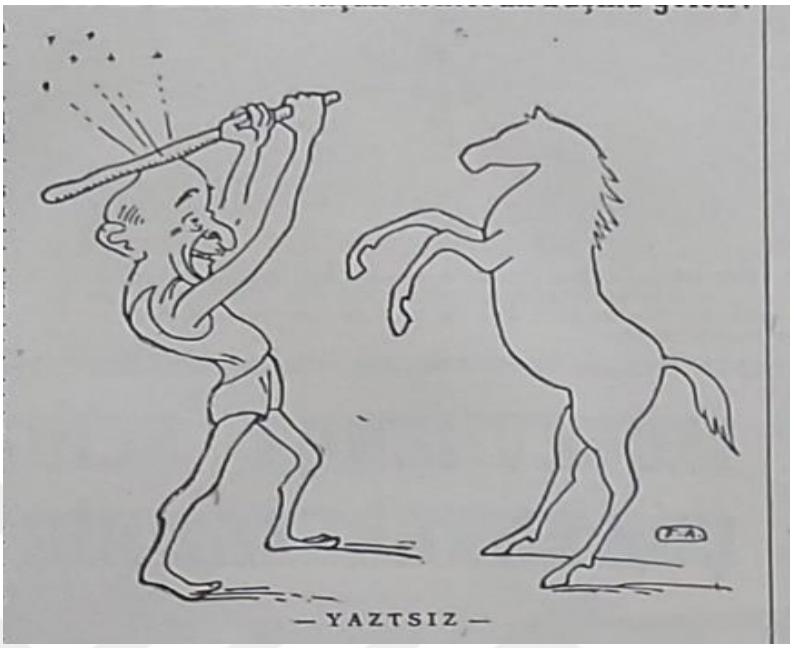
EK-9: Son Havadis Gazetesi'ne göre, 2 Eylül 1961 teşkilatlanmasını tamamlayan yeni partilerden AP'nin CHP karşısındaki durumunun değerlendirilmesi

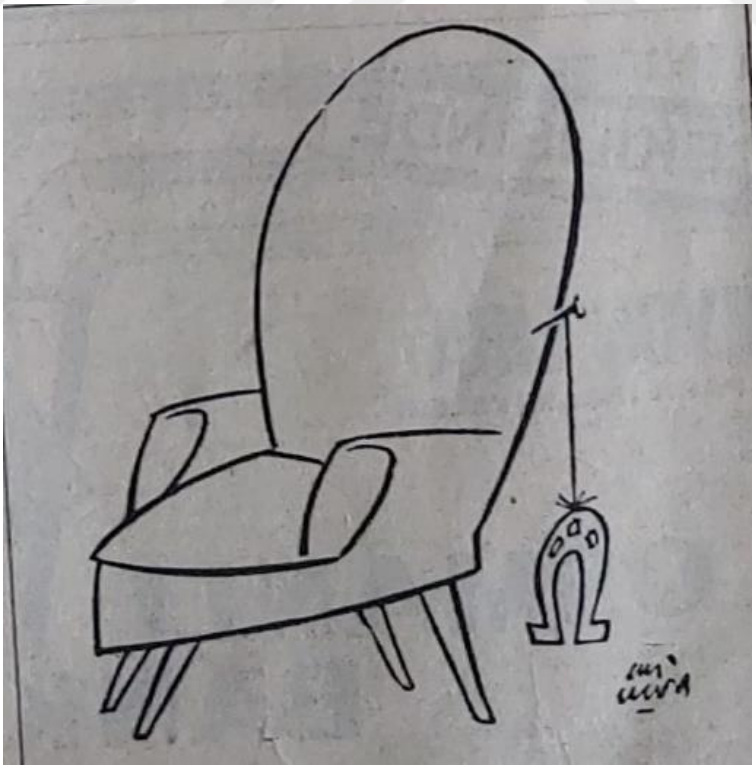
EK-10: Akşam Gazetesi 6 Ekim 1965 Tarihli Partilerin Radyo Konuşmalarını Ele Alan Karikatür.

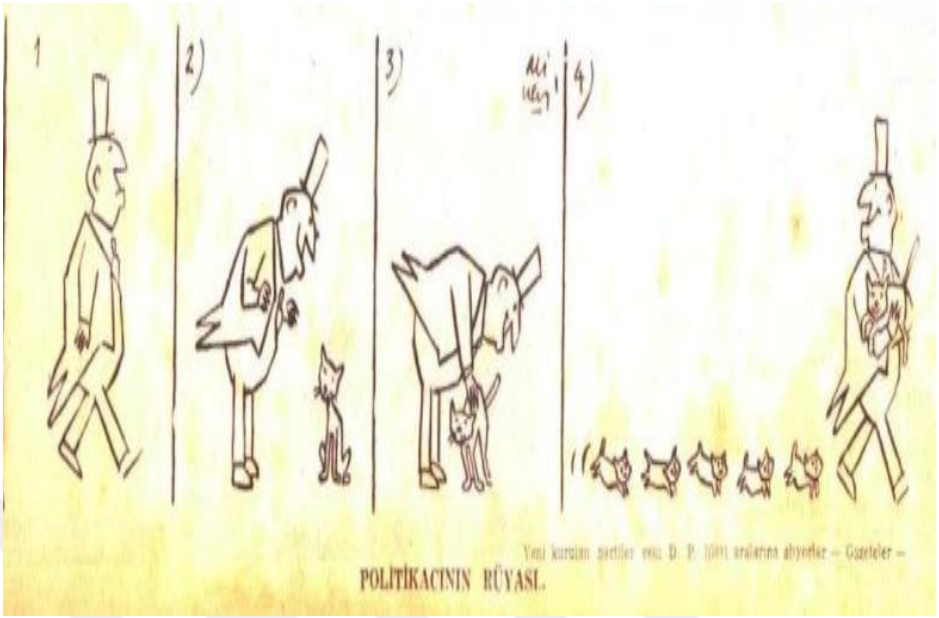
EK-11: Son Havadis gazetesine göre AP ve CHP arasındaki seçim mücadelesi tasviri, 12 Eylül 1965.

EK-12: 1965 seçim sonucunda AP' nin İktidarını Betimleyen Karikatür, 14 Ekim 1965 Cumhuriyet Gazetesi.

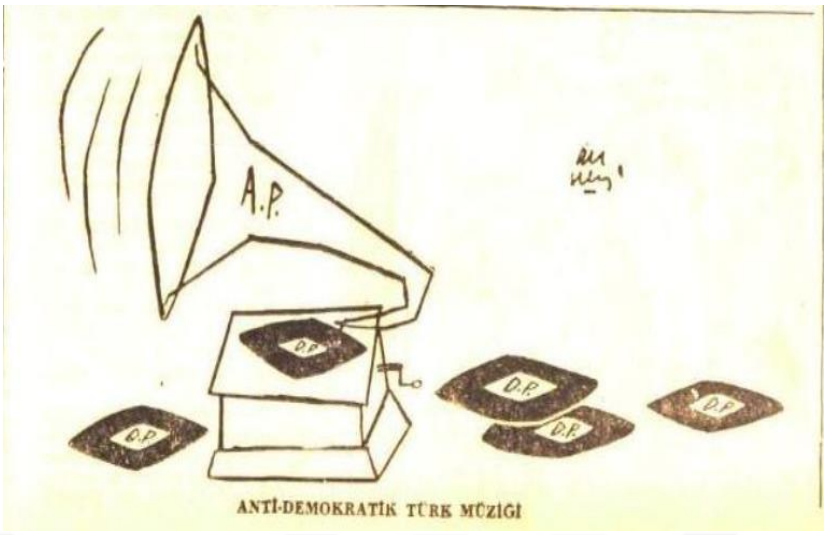
EK- 13: Cumhuriyet Gazetesine göre DP oy mirasını hedefleyen yeni partilerin karikatürü, 1 Şubat 1961.

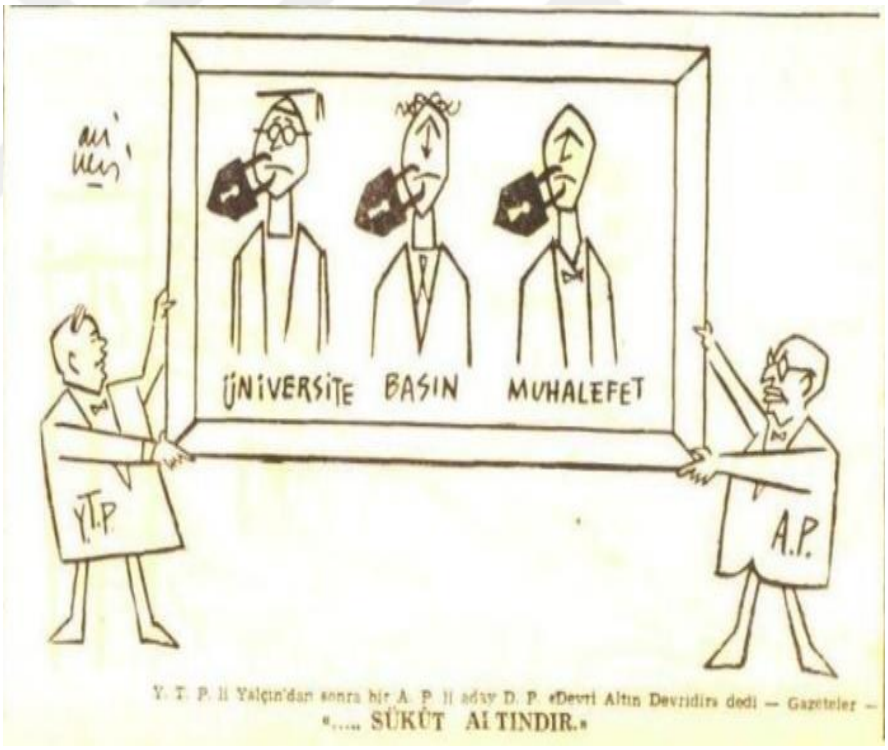
EK-14: Cumhuriyet Gazetesi 13 Mart 1965 tarihli seçim propagandalarında kullanılan komünizm konusunun karikatüre yansıması

EK-15: Cumhuriyet Gazetesi 29 Eylül1961 tarihli AP karikatürü

EK-16: Cumhuriyet gazetesi 30 Eylül 1961 tarihli YTP ve AP'nin propaganda söylemlerini eleştiren karikatür

EK-17: AP'li Milletvekillerinin DP Söylemlerinin Akşam Gazetesine Yansıması, 3 Eylül 1961.

EK-18: AP'nin 1965 seçimleri öncesi parti amblemini değiştirmesinin 21 Temmuz 1965 tarihli Cumhuriyet gazetesine yansıması

